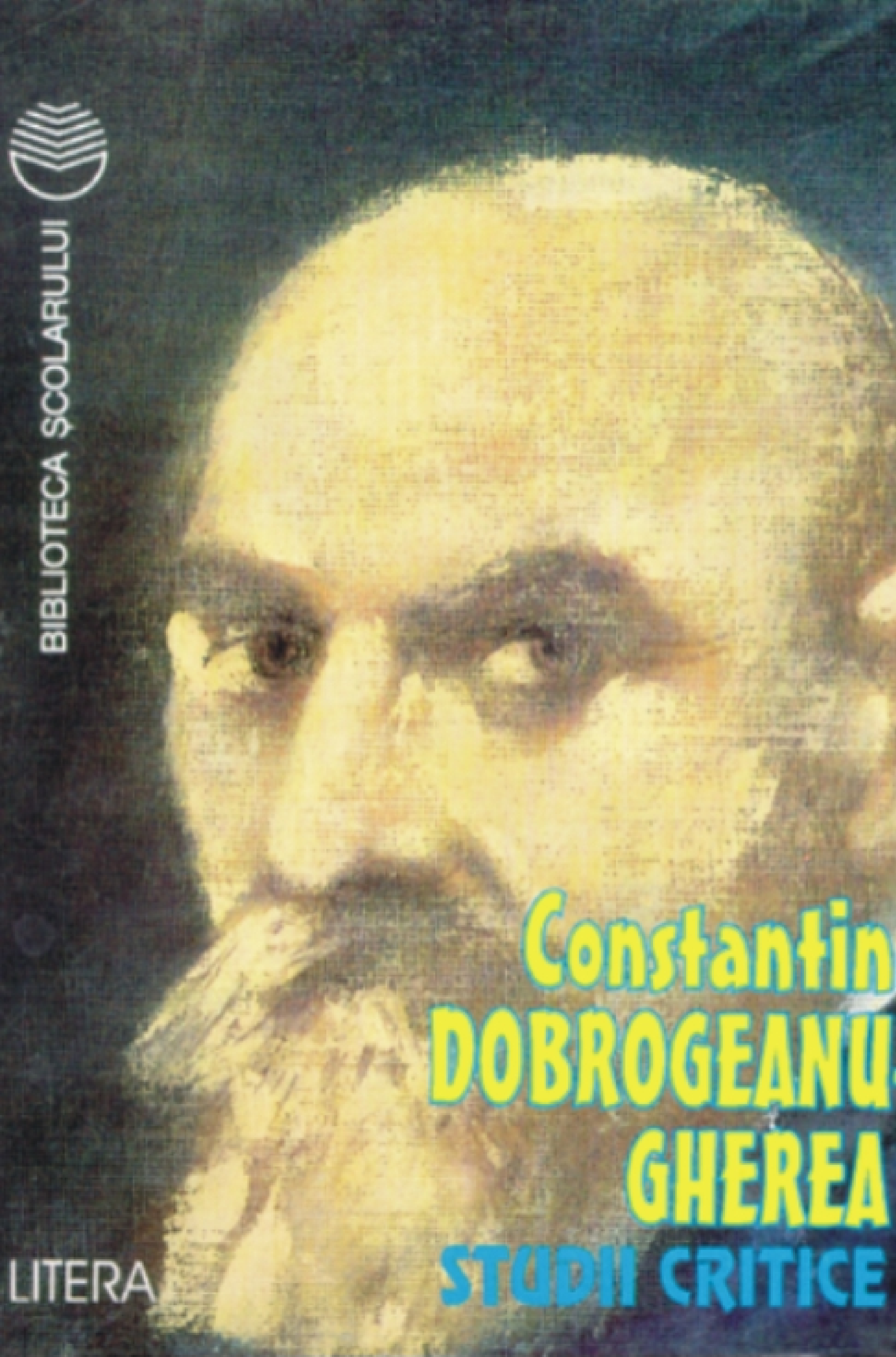

BIBLIOTECA ȘCOLARULUI

Constantin DOBROGEANU-GHEREA

STUDII CRITICE

LITERA

biblioteca școlarului

Constantin

DOBROGEANU-GHEREA

STUDII CRITICE

Litera
INTERNAȚIONAL
BUCUREȘTI — CHIȘINĂU

CUPRINS

CZU 859.0.09
D60

CUPRINS

Textele se reproduc dup[:

Constantin Dobrogeanu-Gherea, *Studii critice*, I, Editura pentru literatur[=i art[, Bucure=ti, 1956, colec\ia „Clasicii rom`ni“.

S-au operat unele redact[ri]n consens cu normele ortografice]n vigoare („criticii“, „esteticii“]n loc de „criticei“, „esteticei“ =.a.).

Coperta: *Isai C`rmu*

ISBN 9975-74-030-8

CUPRINS

TABEL CRONOLOGIC

1855 *21 mai* Se na=te Constantin Dobrogeanu-Gherea (nume adev[rat Constantin Cass)]n satul Slaveanka, guvern[m`ntul Ekaterinoslav (Rusia).

1862-1867 Constantin Dobrogeanu-Gherea]nva\[la =coala primar[din satul natal, apoi la gimnaziul din Ekaterinoslav.

1872 Aflat]n conflict cu autorit[\ile =colare, Constantin Dobrogeanu-Gherea e silit s[p[r[seasc[gimnaziul =i pleac[la Harkov. Aici este audient al Facult[\ii de =tiin\e =i particip[la mi=carea conspirativ[a cercurilor narodniciste studen\e=ti.

1873-1875 }mpreun[cu doi membri ai cercurilor narodniciste, Constantin Dobrogeanu-Gherea lucreaz[ ]ntr-o fier[rie din Slaveanka. }ntors la Harkov, se implic[ ]n activitatea revolu\ionar[, fiind urm[rit de poli\ie.

1875 *Martie* Ajutat de prieteni, Constantin Dobrogeanu-Gherea trece grani\a =i ajunge la Ia=i. Aici munce=te ca salahor la C[ile Ferate, vopsitor, cizmar, pietrar etc. }n aprilie pleac[ ]n Elve\ia cu o misiune politic[. }n mai se]ntoarce la Ia=i, devine membru al cercului revolu\ionar din ora=. Se c[s[tore=te cu Sofia Gherea, femeie cult[, traduc[toare]n rom`ne=te a lui Cehov.

1877-1878 Constantin Dobrogeanu-Gherea]=i procur[un pa=aport american pe numele Robert Jeenx (sau Jincs). Este corespondent al ziarului „Novoie vremea“ („Vremea nou[“), dup[care organizeaz[pentru „Crucea ro=ie“ ruseasc[o re\ea de sp[l[torii la Ploie=ti, Buz[u, Br[ila. B[nuit de activitate revolu\ionar[, este r[pit din Rom`nia de agen\ii poli\iei \ariste, ]nchis, os`ndit =i deportat la Mezen, l`ng[ Marea Alb[, de unde reu=e=te s[ evadeze, ajung`nd]n portul norvegian Vadzoe, apoi la Paris.

1879 Constantin Dobrogeanu-Gherea se]ntoarce definitiv]n Rom`nia. Locuie=te la Bucure=ti, dup[aceea la Ploie=ti, unde e restaurator la gar[.

1881 *1 iulie* La Ia=i apare „Contemporanul“, revist[=tiin\ific[=i literar[, editat[de Cercul socialist din ora=. Cu toate c[numele lui Dobrogeanu-Gherea avea s[apar[ ]n revist[abia peste patru ani, rolul s[u de]ndrum[tor al publica\iei este foarte important]nc[de acum.

1883 }n revista „Emanciparea“ editat[de Cercul socialist din Bucure=ti, redactat[de C. Bacalba=a, Gh. Kernbach =i E. Frunzescu, Dobrogeanu-Gherea public[, cu pseudonimul Cain Grachu, articolul *Un r[spuns dlui prim-ministru I. C. Br[tianu la discursurile sale de la Craiova =i din sala Ateneului]n privin\a propriet[\ii*, articol dedicat memoriei socialistului Mircea C. Rosetti.

1884 Constantin Dobrogeanu-Gherea public[,]nt`i]n „Revista social[“, apoi]n bro=ur[aparte lucrarea *Karl Marx =i economi=tii no=tri*.

1885 Colaboreaz[intens la „Drepturile omului“, „Contemporanul“, „Rom`nul“.

1886 Public[articolele *C[tre dnul Maiorescu* =i *Pesimistul de la Soleni*,]n „Revista social[“.

1887 }n „Contemporanul“ apar articolele lui Constantin Dobrogeanu-Gherea *Decep\ionismul]n literatura rom`n[, Eminescu, Critica criticii* =.a.

1888 Apar]n „Contemporanul“ articolele lui Constantin Dobrogeanu-Gherea *Direc\ia „Contemporanului“* =i *Schi\e critice*.

1889 Se public[,]n „Contemporanul“, traducerea piesei *Furtuna* de Ostrovski, f[cut[de Constantin Dobrogeanu-Gherea.

1890 Constantin Dobrogeanu-Gherea public[, sub pseudonimele I. Vasiliu =i Grachu, articolele *Chestiunea \[r[neasc[, Leacul definitiv, Votul universal*.
}i apare primul volum de *Studii critice*.

1891 }n „Munca“, sub pseudonimele I. Vasiliu, Grachu, C. D. G., apar articolele *Cosmopolitismul nostru =i al lor, Un sfat tinerilor social-democra\i, Robia frazei, Frazele]n=el[toare* =.a.
}i apare al doilea volum de *Studii critice*.

1892 Constantin Dobrogeanu-Gherea \ine conferin\e pe temele *Rolul p[turii culte]n transform[rile sociale, Concep\ia materialist[a istoriei, Tactica liberal[*.
Public[intens]n „Democra\ia social[“, „Critica social[“, „Munca“.

1893 Devine director al revistei „Literatur[=i =tiin\[“,]n care public[articolele *Mi=carea literar[=i =tiin\ific[, Asupra esteticii metafizice =i =tiin\ifice, Idealurile sociale =i arta*.
}n iulie Constantin Dobrogeanu-Gherea se]nt`lne=te, la Londra, cu Friedrich Engels, d[ruindu-i cele dou[volume de *Studii critice*.
La 1 aprilie lucr[rile congresului de constituire a Partidului social-democrat al muncitorilor din Rom`nia sunt conduse de Constantin Dobrogeanu-Gherea.

1894 Continu[colaborarea intens[la „Adev[rul“, „Literatur[=i =tiin\[“, „Evenimentul literar“, „Munca“, „Lumea nou[“, „Almanahul social-democrat“, \ine conferin\ele *Arta tenden\ioas[, Teoria salariilor, Problemele ziarului zilnic*.
Apare bro=ura *Gherea ca critic* de I. Saint-Pierre (la Ia=i).

1897 Apare volumul al treilea de *Studii critice*.

1899 }n „Lumea nou[“ se republic[studiul lui Dobrogeanu-Gherea *Ce vor sociali=tii rom`ni?* (dup[ „Revista social[“, 1885), vechiul program al mi=c[rii socialiste din Rom`nia.

1901-1916 Constantin Dobrogeanu-Gherea desf[=oar[o activitate deosebit de intens[, ca om politic =i de cultur[.

1918 La Bucure=ti,]n „Biblioteca socialist[“, apare edi\ia a doua din *Ce vor sociali=tii. Expunerea socialismului =tiin\ific*.

1920 Constantin Dobrogeanu-Gherea se]mboln[ve=te grav =i la 7 mai, ora 5 diminea\a, la Sanatoriul Dr. Gerota,]nceteaz[din via\[.

PERSONALITATEA +I MORALA }N ART{

CUPRINS

Dl Maiorescu a publicat]n *Convorbiri* dou[critici literare, una]n num[rul din septembrie =i alta]n cel din aprilie. Cea dint`i asupra comediilor dlui Caragiale, **un fel de r[spuns** criticilor f[cute acestor comedii, =i a doua *Poe\i =i critici*, **un fel de r[spuns** celor ce critic[ pe Alecsandri. Am`ndou[articolele au fost primite c`t se poate de bine de ]ntreaga pres[ rom`n[=i unele ziare chiar le-au reprodus, l[ud`nd importan\a =i ]nsemn[tatea lor. Nu putem dec`t s[ne bucur[m, =i pentru c[dl Maiorescu a scris aceste critici, =i pentru c[ele au fost at`t de bine primite de publicul cititor, care =tie s[pre\uiasc[cuno=tin\ele literare =i talentul de critic[al autorului. Dar nici numele autorului, nici primirea cea bun[din partea publicului nu poate s[ne scuteasc[de a analiza aceste scrieri; ba chiar tocmai numele =i]nsemn[tatea d-sale ne silesc s[-i cercet[m p[rerile date la lumin[. +i ni se cere asemenea analiz[mai mult dec`t oricui, pentru c[=i noi am scris despre comediile dlui Caragiale, pentru c[p[rerile autorului sunt]n unele privin\e protivnice p[rerilor noastre =i pentru c[autorul ia la vale unele idei ce ne sunt scumpe =i pe care trebuie s[le ap[r[m. Cititorii no=tri nu ne vor b[nui dac[ne vom opri cam mult la analiza unor fraze, argument[ri,]ncheieri logice, a=a de numeroase]n micile articole ale dlui Maiorescu; c[ci citind scrierea noastr[p`n[ la sf`r=it, vor vedea c[eminentul critic atinge chestii nespus de]nsemnate =i pre\ioase.

}ncepem cu articolul asupra comediilor dlui Caragiale. Am zis c[ ]ntr-]nsul sunt multe p[reri, pe care nu le primim deloc, dar trebuie s[mai ad[ug[m c[sunt altele, cu care ne unim]n totul, ba sunt =i unele rostite chiar de noi]n articolul ce am scris asu-

pra dlui Caragiale. +i noi zicem c[„lucrarea dlui Caragiale este original[“, si noi credem despre comediile lui „c[pun pe scen[c`teva tipuri din via\a noastr[ social[ de ast[zi“ =i c[ autorul a fost ]n dreptul s[u c`nd =i-a ales acel strat social, care, dup[noi, are]nsemn[tate mult mai mare dec`t cred unii critici, =i chiar dec`t pare a crede dl Maiorescu. +i noi zicem, de asemenea, c[scrierile dlui Caragiale sunt mult mai pe sus dec`t melodramele franceze =i dramele istorico-patriotico-na\ionale. Ne unim =i cu ideea c[„*«trivial»* este o impresie relativ[din lumea de toate zilele, ca =i *«decent»* =i *«indecent»*“ (se]n\elege, nu trebuie exagerat sensul acestei fraze care ar putea]ndrept[\i orice pornografie). +i dac[criticul ar fi scris numai at`ta, am putea s[ ne bucur[m c[ suntem de acelea=i p[reri, =i cu at`t mai mult, cu c`t multe din ele le spusesem mai dinainte ]n *Contemporanul*. Dar criticul nu se mul\ume=te numai cu at`ta, cu analiza scrierilor dlui Caragiale, ci,]n scopul de a le ap[ra, se arunc[ ]n teorii]nalte asupra moralei]n art[=i tocmai aceste generaliz[ri ni se par lipsite de temei. Dl Maiorescu vrea s[apere lucr[rile dlui Caragiale]mpotriva]nvinuirii de nemoralitate. Spre acest sf`r=it d-sa ]=i pune ]ntrebarea dac[ arta, ]n general vorbind, are ori nu misiune moralizatoare, =i r[spunde: „Da, arta a avut totdeauna o ]nalt[ misiune moral[, =i orice adev[rat[ oper[ artistic[ o ]ndeplinе=te“. R[m`ne deci s[ ]n\elegem]n ce st[moralitatea artei. La aceast[ ]ntrebare ni se d[urm[torul r[spuns: „Orice emo\iune estetic[, fie de=teptat[prin sculptur[, fie prin poezie, fie prin celelalte arte, face pe omul st[p`nit de ea, pe c`t[vreme este st[p`nit, s[ se uite pe sine ca persoan[ =i s[ se ]nal\e ]n lumea fic\iunii ideale“. }n aceast[ uitare de sine, care este pricinuit[ de orice oper[ adev[rat artistic[, st[ moralitatea artei. Pe l`ng[aceast[teorie, adaug[d-sa o garnitur[de argument[ri, de deduc\ii, de abstrac\ii,]nc`t suntem nevoi\i s[le reproducem aici]n parte, pentru a se vedea cum =i]n ce chip]=i sus\ine autorul teza.

„**}n[l\area impersonal[** este]ns[o condi\ie a=a de absolut[a oric[rei impresii artistice,]nc`t tot ce o]mpiedic[=i o abate este

un du=man al artei,]ndeosebi al poeziei =i al artei dramatice. De aceea poieziile cu inten\ii politice actuale, odele la zile solemne, compozi\iile teatrale pentru glorific[ri dinastice etc. sunt o simulare a artei, dar nu art[adev[rat[.

Esen\a acesteia este de a fi o fic\iune ideal[, care scoate pe omul impresionabil]n afar[=i mai presus de interesele lumii zilnice, oric`t de mari ar fi]n alte priviri.

Chiar patriotismul, cel mai important sim\[m`nt pentru cet[\eanul unui stat]n ac\iunile sale de cet[\ean, nu are ce c[uta]n art[ca patriotism ad-hoc, c[ci orice amintire real[de interes practic nimice=te emo\iunea estetic[.

Exist[ ]n toate dramele lui Corneille un singur vers de patriotism francez? Este]n Racine vreo declamare na\ional[? Este]n Molière? Este]n Shakespeare? Este]n Goethe?

+i dac[nu le are Corneille =i Goethe, s[ne]nve\e domnul X. Y. din Bucure=ti ca s[le avem noi?

Subiectul poate s[fie luat din realitatea poporului, dar tratarea nu poate s[fie dec`t ideal-artistic[, f[r[nici o preocupare practic[.

Prin urmare, o pies[de teatru cu direct[tendin\[moral[, adic[cu punerea inten\ionat[a unor]nv[\[turi morale]n gura unei persoane, spre a le propaga]n public ca]nv[\[turi, este imoral[ ]n]n\elesul artei, fiindc[arunc[pe spectatori din emo\iunea impersonal[a fic\iunii artistice]n lumea real[cu cerin\ele ei, =i prin chiar aceasta]l coboar[ ]n sfera zilnic[a egoismului, unde atunci — cu toat[ ]nv[\[tura de pe scen[— interesele ordinare c`=tig[preponderen\[. C[ci numai o puternic[emo\iune impersonal[poate face pe om s[se uite pe sine =i s[aib[, prin urmare, o stare sufleteasc[inaccesibil[egoismului, care este r[d[cina oric[rui r[u.

A=adar, arta dramatic[are s[expun[conflictele, fie tragice, fie comice,]ntre sim\irile =i ac\iunile omene=ti, cu at`ta obiectivi-

tate curat[,]nc`t pe de o parte s[ne poat[emo\iona prin o fic\iune a realit[\ii, iar pe de alta s[ne]nal\e]ntr-o lume impersonal[.“*

Am reprodus o pagin[ ]ntreag[din articolul dlui Maiorescu, penrtru c[ea caracterizeaz[foarte bine modul d-sale de a scrie; pe de alt[parte, o atare]mpletire metafizic[nici nu poate fi spus[cu cuvintele noastre =i]ntr-o limb[l[murit[. }n adev[r, toate aceste „fic\iuni ideale“, „emo\iuni impersonale“, „]n[l\are impersonal[“, „lume impersonal[“, „fic\iuni artistice“, „inspirare impersonal[“, „transportarea]n lumea curat[a fic\iunilor“ pot s[ ]ntunece chiar =i lucrul cel mai limpede; dar]n chestii literare, care dup[dl Maiorescu, sunt at`t de grele, toate aceste fic\iuni =i impersonalit[\i pot, cel mult, s[ c`=tige autorului titlul de profund din partea celor care nu vor fi putut pricepe o boab[din tot articolul. Dar aceste expresii grele, metafizice, mai sunt =i neexacte.

S[lu[m vorba „emo\iune impersonal[“! Emo\iunile sunt]n general c`t se poate de personale, pentru c[ sunt urmarea unei a\`\[ri nervoase care se petrece]ntr-un organism individual,]ntr-o persoan[. De asemenea =i „lume impersonal[“, „inspirare nepersonal[a fic\iunilor“ ar fi trebuit mai bine l[sate nem\ilor, c[rora le plac at`t de mult vorbe =i fraze nebuloase. Nu e adev[rat[nici fraza c[„egoismul e r[d[cina oric[rui r[u“. Dac[sim\[mintele =i faptele altruiste sunt trebuitoare pentru p[strarea neamului omenesc, prin urmare =i a individului, apoi sentimentele =i faptele egoiste sunt trebuitoare pentru p[strarea indivizilor =i prin urmare =i a speciei, care e format[din indivizi. A=adar, =i unele, =i altele pot fi morale. S[lu[m un exemplu pentru mai bun[l[murire. O cas[arde, eu sunt]ntr-]nsa. }n fa\a primejdiei simt o emo\iune care m[ ]mpinge s[scap din foc. Aceast[emo\iune =i fapta ce urmeaz[sunt egoiste. Alt exemplu. O cas[arde,]ntr-]nsa este vecinul meu. }n fa\a primejdiei]n care e el, voi avea o emo\iune =i ni=te sentimente care m[vor face s[m[arunc]n foc,

* *Convorbiri literare,* nr. 6, an. XIX , p. 456—457.

pun`ndu-mi]n primejdie via\a pentru a-l sc[pa. Emo\iunea =i fapta sunt altruiste. Dar este lucru v[dit c[, dac[ ]mi vor lipsi sentimentele egoiste, egoismul care m[face s[scap din foc, a= arde]n cas[, =i dac[egoismul ar lipsi la to\i indivizii, toat[omenirea ar pieri]ntr-un fel oarecare. Tot a=a s-ar]nt`mpla dac[ar lipsi cu totul sentimentele altruiste. A=adar, din aceste exemple urmeaz[c[=i egoismul, =i altruismul pot fi morale. Nu cercet[m care din am`ndou[e mai mult =i care mai pu\in. Este prin urmare gre=it a spune c[„egoismul este r[d[cina oric[rui r[u“. Pentru a dovedi cu totul neadev[rul acestei fraze, putem da pilde c[multe rele pot avea r[d[cina]n altruism. Iar dac[egoismul nu e r[d[cina oric[rui r[u, atunci rolul artei, care, dup[dl Maiorescu, e de a de=tepta]n privitori o stare sufleteasc[ ]n care egoismul s[nu mai poat[avea]nr`urire, nu s-ar cuveni s[ fie numit ]ntotdeauna moralizator. Iat[ ]nt`ia meteahn[ ]n teoria dlui Maiorescu.

Dar egoismul exagerat despre care pomene=te d-sa]ntr-un loc? Acesta este un egoism r[u]n\eles, un egoism boln[vicios, patologic, =i e adev[rat c[, de=i nu e r[d[cina oric[rui r[u, totu=i de bun[seam[e r[d[cina multora. Dac[arta ar preg[ti o stare sufleteasc[ ]n care acest fel de egoism exagerat s[nu poat[prinde loc, rolul ei moraliz[tor ar fi destul de mare. Dar nici at`ta nu e adev[rat, sau cel pu\in nu e]ntotdeauna. Mai]ncolo vom vorbi pe larg despre chestia aceasta, aicea d[m numai un exemplu care va dovedi zisele noastre. Militarismul, spiritul r[zboinic, cuceritor =i distrug[tor, e una din manifest[rile unui egoism patologic de felul cel mai r[u. Rolul lui]n istoria dezvolt[rii omenirii e at`t de grozav, ]nc`t un cuget[tor]nsemnat, H. Spencer, socoate c[toate nefericirile ce au]ntov[r[=it dezvoltarea omenirii se datoresc militarismului. S[presupunem o societate]n care este]nr[d[cinat[aceast[boal[moral[, acest fel de egoism patologic, o societate cuprins[de spiritul militar destructor, o societate care a ajuns]ngrozitoare pentru na\iile]nvecinate. S[presupunem c[ ]n aceast[societate un artist mare a f[cut un tablou ce]nf[\i=eaz[

o scen[militar[, o revist[, =i c[tabloul este o capodoper[ca execu\ie, tehnic[, grupare, lumin[, colorit etc. Ce]nr`urire va avea acest tablou asupra acelui public care =i a=a e pornit c[tre militarism? E v[dit c[ spiritul militar, mul\umit[ acestui tablou, va cre=te, egoismul patologic se va dezvolta, =i mai tare se va aprinde s`ngele s[lbatic, =i mai mult va colc[i temperamentul destructor]n fa\a m[re\ei reviste militare]nf[\i=ate de genialul pictor. Iat[o lucrare artistic[minunat[, care]n loc de a trezi „o stare sufleteasc[inaccesibil[egoismului“,]n loc de a „]nt[ri partea cea bun[a naturii omene=ti“, a\`\[ =i mai tare egoismul, ]nt[re=te partea cea rea a naturii omene=ti, =i cu toate acestea tabloul poate fi o oper[ artistic[ ]n toat[ puterea cuv`ntului. Cum r[m`ne atunci cu teoria dlui Maiorescu ]n privin\a moralit[\ii ]n art[? Cum r[m`ne fraza: „...face pe omul st[p`nit de ea... s[ se uite pe sine ca persoan[ =i s[ se ]nal\e ]n lumea fic\iunii ideale“? La cea dint`i atingere a criticii, teoria se evaporeaz[ ]n „lumea impersonal[“. S[analiz[m mai departe.

„Esen\a acesteia este de a fi o fic\iune ideal[, care scoate pe omul impresionabil]n afar[=i mai presus de interesele lumii zilnice, oric`t de mari ar fi ]n alte priviri“. Dac[ presupunem c[ interesele de care este ]mpresurat omul sunt ]n adev[r „mari ]n alte priviri“, spre exemplu, dac[ omul munce=te pentru binele ob=tesc, pentru a ]ndulci =i st`rpi s[r[cia, dac[munce=te pentru]nnobilarea sentimentelor omene=ti, atunci esen\a artei fiind, dup[dl Maiorescu, de a-l scoate afar[din aceste interese care sunt zilnice, dar =i foarte morale, arta va sl[bi partea cea bun[a naturii omului]n loc de a o]nt[ri, cel pu\in o va sl[bi „pe c`t[ vreme este st[p`nit“ de ea. Moralitatea artei ar fi un fel de varg[care, dup[unii, moralizeaz[pe copiii cei r[i, dar stric[pe cei buni. Este neadev[rat de asemenea c[arta „scoate pe omul impresionabil]n afar[... de interesele lumii zilnice“, c[-l face s[-=i uite interesele individuale =i, prin urmare, s[aib[o emo\iune impersonal[. Aceasta ar fi]ntruc`tva adev[rat despre muzic[=i despre

pictur[, dac[nu se va]ndeletnici cu via\a oamenilor, c`nd se zugr[ve=te de pild[ natura, =i ]ntruc`tva chiar despre poezie c`nd c`nt[luna, stelele, iarba verde, dar mai totdeauna e fals[asemenea idee]n privin\a dramaturgiei. **}n aceast[privin\[noi credem mai degrab[dimpotriv[**, c[arta a\`\`]n gradul cel mai]nalt interesele reale, individuale =i anume acele de care se ocup[, f[c`ndu-ne s[ uit[m pe toate celelalte. Interesul =i emo\iunea ce va trezi ]n public *Romeo =i Julieta* vor fi cu at`t mai mari, cu c`t acel public va fi ]n stare de a iubi, cu c`t a iubit mai tare; iar interesul =i emo\iunea vor ajunge la culme la spectatorii a c[ror iubire a fost nenorocit[ca =i a neferici\ilor]namora\i din piesa lui Shakespeare. Othello face mare impresie, pentru c[ ]ntr-]nsul se zugr[ve=te patima geloziei, care roade mai pe to\i =i care este unul din interesele noastre zilnice; =i mai cu seam[va mi=ca pe acela care a trecut printr-un acces de gelozie nebun[, cum trece]naintea noastr[nenorocitul maur. C`nd regele Lear intr[ pe scen[ dezn[d[jduit, smulg`ndu-=i p[rul s[u alb =i cu glas grozav ne strig[: „Sufla\i, v`nturi, =i crap[-v[ obrajii! }nfuria\i-v[! Sufla\i!“* ... e groaznic[ impresia, e mare emo\iunea ce sim\im v[z`nd pe acest p[rinte nebun din pricina relelor ce i-au f[cut copiii =i]n a c[rui stare ne punem f[r[de voie =i f[r[=tire! Dar cu c`t mai mare va fi emo\iunea aceluia, care singur a suferit de nerecuno=tin\a copiilor? Ori c`nd acela=i mult nefericit Lear vine cu trupul Cordeliei]n bra\e =i strig[: „Cordelia, Cordelia, mai stai pu\in!** =i c`nd zdrobit, convins c[ s-a dus, repet[ ]nfior[toarele cuvinte: „Niciodat[, niciodat[, niciodat[, niciodat[, niciodat[!“*** aceste cuvinte ne lovesc ]n inim[ pentru c[, f[r[ de voie, ne punem ]n locul nefericitului p[rinte. Dar c`t de nem[surat[, c`t de nespus[trebuie s[fie durerea ce produce scena aceasta asupra

* „Blow winds, and crack your cheeks? rage! Blow!“

** „Cordelia, Cordelia, stay a little, Ha!“

*** „Never, never, never, never, never!“

unui p[rinte care a avut vrodat[durerea s[stea l`ng[ sicriul copilului s[u =i, cu buzele galbene =i tremur[toare, s[ repete cel mai grozav cuv`nt din dic\ionarul omenesc: „Niciodat[, niciodat[, niciodat[, niciodat[, niciodat[“! Da, venim]naintea unei lucr[ri artistice, intr[m]n teatru cu interesele, cu durerile noastre, cu suferin\ele, cu ura =i cu iubirea noastr[=i nu putem s[le l[s[m]n anticamer[, la portar, cum ne l[s[m paltoanele =i galo=ii =i dup[cum pare a ne sf[tui dl Maiorescu; nu putem, pentru c[lucrul este cu neputin\[=i cererea absurd[. Dac[ ]ns[am putea l[sa la u=[interesele noastre individuale, interesele lumii zilnice, pasiunile noastre etc..., atunci]n adev[r am ajunge „impersonali“, dar]n schimb arta, care este o „fic\iune ideal[“, nu ne-ar face nici o impresie =i cel mult ne-ar aduce]n „lumea impersonal[“, adic[ne-ar adormi.

Dar poate dl Maiorescu]n\elege prin interesele lumii zilnice interesele cele mai josnice. Nu, deloc, pentru c[adaug[: „...oric`t de mari ar fi ]n alte priviri“ =i mai departe: „chiar patriotismul, cel mai important sim\[m`nt pentru cet[\eanul unui stat... nu are ce c[uta]n art[ca patriotism ad-hoc, c[ci orice amintire real[de interes practic nimice=te emo\iunea estetic[“. A=adar, patriotismul, fiind unul din sentimentele zilnice, n-are ce c[uta]n art[! Dar cu ce se va]ndeletnici atunci arta, c`nd ]mpreun[ cu patriotismul va alunga toate interesele lumii zilnice? Ori iubirea nu e un interes din lumea zilnic[, ura, gelozia, l[ud[ro=ia, zg`rcenia, l[comia, r[zbunarea =i celelalte... nu-s =i ele? Atunci arta n-are dec`t s[-=i ia t[lp[=i\a, pentru c[prin „fic\iuni ideale“ =i prin „]n[l\[ri impersonale“ mare lucru, cu toat[bun[voin\a, nu va face.

Dar,]ntreab[dl Maiorescu: „Exist[ ]n toate dramele lui Corneille un singur vers de patriotism francez?“ +i ce ar urma de aci? }n Corneille nu sunt, dar]n Victor Hugo sunt =i]nc[multe; nu cumva Victor Hugo nu este poet =i artist, ba]nc[genial? „Subiectul — zice mai departe dl Maiorescu — poate s[fie luat din realitatea poporului, dar tratarea nu poate s[fie dec`t ideal-ar-

tistic[“. Foarte adev[rat, dar cum rimeaz[cu cele scrise mai]nainte? Dac[subiectul poate s[fie luat din realitatea poporului, =i dup[noi chiar ar fi foarte bine s[fie luat din realitate, atunci =i patriotismul, =i toate interesele lumii zilnice au ce c[uta]n art[. Dl Maiorescu d[afar[interesele zilnice pe fereastr[=i le las[s[intre]napoi pe u=[. „Prin urmare — zice dl Maiorescu mai departe — o pies[de teatru cu direct[tendin\[moral[, adic[cu punerea inten\ionat[a unor]nv[\[turi morale]n gura unei persoane spre a le propaga]n public ca]nv[\[turi, este imoral[ ]n]n\elesul artei, fiindc[arunc[pe spectatori din emo\iunea impersonal[a fic\iunii artistice]n lumea real[“... Dac[n-ar zice „fiindc[“, am fi =i noi de aceea=i p[rere. }n adev[r, lucr[rile literare]n care sunt puse]nv[\[turi morale]n gura unor persoane, cu scop de a le propov[dui, sunt c`t se poate de neartistice, dar nu „fiindc[ arunc[ pe spectatori din emo\iunea impersonal[ a fic\iunii artistice ]n lumea real[“, ci pentru c[ sunt mincinoase. C`nd]n dramele noastre na\ionale =i patriotice din r[zboiul din urm[, solda\ii curcani, \[ranii,]n redutele de la Grivi\a, rostesc cuv`nt[ri patriotice, apoi de bun[ seam[ aceste lucr[ri sunt parodia artei, nu art[, =i pricina e c[ sunt mincinoase. |[ranul rom`n nu \ine discursuri patriotice nici aiurea, necum c`nd murea de frig, de foame =i de gloan\e la Grivi\a! De asemenea ]n dramele noastre istorico-patriotice-na\ionale, eroii dramelor rostesc o mul\ime de cuvinte patriotice, cuvintele „\ara noastr[“, „Rom`nia“, „vitejia rom`neasc[“ nu mai contenesc. Dar toate aceste tipuri nu sunt oameni vii, sunt ma=ini vorbitoare =i discursurile patriotice nu-s cerute de caracterul lor. Aceste discursuri ar fi tot a=a de bune, dac[ ar fi rostite de fonografe. E oare de vin[ patriotismul? Fire=te c[ nu, ci tratarea c`t se poate de neartistic[, de proast[, a subiectului.

S[ne]nchipuim]ns[c[un scriitor talentat ar face o dram[de pe la 1848, c[eroul dramei ar fi B[lcescu, a c[rui inim[b[tea a=a de fierbinte, care suferea at`t de mult de relele \[rii sale, al

c[rui puls b[tea cu al \[rii. Artistul care ar scrie o astfel de dram[ar trebui negre=it s[puie]n gura eroului discursuri pline de focul patriotismului, pentru c[altmintrelea tipul lui B[lcescu n-ar fi adev[rat, ba f[r[aceste discursuri nici n-ar putea fi]n\eles]n total.

A=adar,]nc[o dat[: patriotismul, ca =i oricare alt[manifestare a vie\ii individuale =i sociale, poate s[fie subiectul unei lucr[ri artistice, numai tratarea acestui subiect trebuie s[fie]n adev[r artistic[. +i acuma]ntreb[m: ce mai r[m`ne din ]nsemnatul articol al dlui Maiorescu? Mai r[m`ne]nc[„obiectivitatea curat[“ cu care arta trebuie s[zugr[veasc[luptele]ntre sim\irile =i]ntre ac\iunile omene=ti. Dl Maiorescu e foarte obiectivist. Publicul]n fa\a artei trebuie s[fie at`t de obiectiv ]nc`t s[ajung[„impersonal“, poetul trebuie s[expuie sim\irile =i ac\iunile omene=ti cu at`ta obiectivitate curat[, ]nc`t s[ne]nal\e pe noi]n „lumea impersonal[“. C`t de impersonal, c`t de obiectiv mai trebuie s[fie poetul! }n alt loc dl Maiorescu zice: „C[ci pentru orice om cu mintea s[n[toas[este evident c[o comedie nu are nimic a face cu politica de partid; autorul]=i ia persoanele sale din societatea contemporan[cum este, pune]n eviden\[partea comic[a=a cum o g[se=te =i acela=i Caragiale care ast[zi]=i bate joc de fraza demagogic[, =i-ar fi b[tut joc ieri de i=lic =i tombater[* =i]=i va bate joc m`ine de fraza reac\ionar[“. A=a ar fi dac[ artistul, poetul, scriitorul ar putea s[ se fac[ impersonal p`n[ ]ntr-at`ta ]nc`t s[uite, s[-=i p[r[seasc[toate obiceiurile, convingerile, principiile sale; din nefericire, ori din fericire, asemenea lucru este =i mai cu neputin\[pentru un artist dec`t pentru noi. Un artist, un scriitor are convingerile sale, principiile sale, e influen\at de mijlocul]n care tr[ie=te, r[sufl[ ]n atmosfera moral[a mijlocului social]n care se afl[=i de aceea lucr[rile sale, subiectele ce va alege, felul cum le va lucra, vor purta pecetea mijlocului social ce]ncon-

* Alt[denumire a i=licului. Figurat: reac\ionar, mentalitate retrograd[(*n. ed.*)

jur[pe artist. C[ci pentru orice om cu mintea s[n[toas[, vom zice =i noi, este v[dit c[un om credincios, un artist religios va putea face o satir[genial[ ]mpotriva ateilor, dar nu va putea face o satir[adev[rat artistic[ ]mpotriva religiei, pe care o crede sf`nt[ =i bun[. Pentru asemenea lucrare i-ar lipsi inspira\ia, ba nici chiar n-ar putea b[ga ]n seam[ p[r\ile de r`s pe care un ateu le-ar putea vedea foarte u=or etc., etc.

Ne vom mai]ntoarce la aceast[chestie; acum aducem m[rturia unui]nsemnat logician pentru a sprijini p[rerea noastr[: „Poetul — zice acest logician — este mai]nt`i de toate o individualitate. De la acelea=i obiecte chiar, despre care noi to\i avem o sim\ire obicinuit[, el prime=te o sim\ire a=a deosebit de puternic[ =i a=a de **personal[** ]n gradul =i ]n felul ei, ]nc`t]n el nu numai se acumuleaz[sim\irea p`n[a sparge limitele unei simple impresii =i a se rev[rsa]n forma estetic[a manifest[rii, dar]ns[=i aceast[manifestare **reproduce caracterul personal f[r[de care nu poate exista un adev[rat poet**. Din multe p[r\i ale lumii prime=te poetul razele de lumin[, dar prin mintea lui ele nu trec pentru a fi stinse sau pentru a ie=i cum au intrat, ci se r[sfr`ng ]n prisma cu care l-a ]nzestrat natura =i **«ies numai cu aceast[ r[sfr`ngere =i coloare individual[»**“. +i mai departe: **„Artistul nu poate fi dec`t p[rtinitor“**. C`t de deosebit[e vorba criticului, pe care-l cit[m aicea, de a dlui Maiorescu! Aici nu mai este vorba de impersonalit[\i. Poetul este o individualitate, impresiile ce le prime=te sunt foarte **personale**, crea\ia poetului, artistului, reproduce caracterul personal al poetului, iese cu culoare individual[. Criticul nostru cade]ntr-o exagerare opus[obiectivismului curat al dlui Maiorescu, declar`nd cam dogmatic: „Artistul nu poate fi dec`t p[rtinitor“. Este dar gre=it a zice c[o comedie care-i satira unui partid n-are nimic a face cu convingerile politico-sociale ale autorului, dac[ ]nf[\i=eaz[caracterul personal al poetului, poart[urmele individualit[\ii lui.

Dar cine este criticul necunoscut, pe care l-am citat =i care ne

vorbe=te a=a deosebit de dl Maiorescu, va]ntreba cineva? Cititorule, acest critic este dl Maiorescu din articolul *Poe\i =i critici*, articol publicat tot]n *Convorbiri literare*]n aprilie 1886. Tot dl Maiorescu bate pe dl Maiorescu; un tablou curios, dar adev[rat.

Mai sunt =i alte contraziceri]n am`ndou[ articolele. }n articolul ]nt`i ni se spune c[un artist care nu-i cuprins de inspira\ie impersonal[, nu este artist, ci pseudo-artist;]n al doilea ni se spune c[sim\irile ce prime=te un adev[rat poet sunt „a=a de **personale**]nc`t... chiar acumul`ndu-se =i rev[rs`ndu-se ]n forma estetic[, ]ns[=i aceast[ manifestare reproduce caracterul **personal**, f[r[ de care nu poate exista un adev[rat poet“. }n articolul ]nt`i ni se spune c[poeziile cu inten\ii politice actuale sunt o simulare a artei, dar nu art[. }n al doilea vedem c[sl[ve=te pe Victor Hugo, *„]ncarnarea geniului francez“*, pentru c[ ]ntre altele a c`ntat dezrobirea de sub jugul politic! }n articolul ]nt`i ni se spune c[odele la zile solemne sunt o simulare a artei,]n al doilea se sl[vesc *Osta=ii no=tri*, scris tocmai pentru ziua solemn[a biruin\ei noastre]mpotriva turcilor. }n articolul]nt`i ni se spune, ]n sf`r=it, c[interesele lumii zilnice n-au ce c[uta]n art[, c[poetul trebuie s[ne transporte]n lumea curat[a fic\iunilor =i chiar c[patriotismul n-are ce c[uta]n art[ca patriotism ad-hoc;]n al doilea ne laud[pe Alecsandri, zic`nd]ntre altele: „...=ovinismul gintei latine =i ura contra evreilor el le reprezint[“. Credem c[sunt destule.

Am avea multe de zis]n privin\a articolului *Poe\i =i critici*, dar le l[s[m pentru alt[dat[, acuma ne m[rginim la c`teva cuvinte. Autorul vrea s[ ne dovedeasc[, ]nainte de toate, c[ este mare deosebire ]ntre poe\i =i critici =i c[ poe\ii mari nu pot fi totodat[ =i critici mari. Teza este adev[rat[ dac[ nu o prefacem ]n dogm[. }ns[ sub pana dlui Maiorescu deosebirea ajunge a=a de mare, ]nc`t poe\ii =i criticii se arat[ca specii zoologice cu totul neasem[nate, cum sunt de pild[mamiferele =i reptilele. Dup[dl Maiorescu: „Criticul este din fire transparent, artistul este din fire refractar“. Din faptul c[criticii sunt transparen\i se scoate]n-

cheierea c[poetul nu poate s[ ]n\eleag[, s[simt[lucrarea artistic[a altui poet; faptul c[Voltaire n-a]n\eles pe Shakespeare se generalizeaz[pentru trebuin\a cauzei. C`\i critici n-au ]n\eles pe Shakespeare, mai ales pe timpul lui Voltaire, despre aceasta nu se spune nici un cuv`nt. E de prisos, credem, s[mai spunem c[teoria dlui Maiorescu e neadev[rat[, de vreme ce poetul tocmai pentru c[-i poet, tocmai pentru c[-i mai impresionabil dec`t noi va sim\i mai ad`nc o lucrare]n adev[r poetic[. Multe am mai avea]nc[de zis, mai ales]n privin\a rolului criticii, care, dup[dl Maiorescu, pierde din]nsemn[tate cu c`t se dezvolt[ literatura unei \[ri, ]n loc de a c`=tiga, cum credem noi.

* * *

Dac[ni s-ar face =i nou[ ]ntrebarea ce-=i pune dl Maiorescu, adic[: arta,]n general, are ori nu un element moralizator? Cu mare p[rere de r[u, n-am putea da un r[spuns afirmativ at`t de necondi\ionat ca al d-sale, nu vom putea zice: „Da, arta a avut totdeauna o]nalt[misiune moral[, =i orice adev[rat[oper[artistic[o]ndeplinee=te“. Nu vom da r[spuns afirmativ, nu din aceea=i pricin[pentru care Macbeth nu putea rosti vorba „amin“ — noi n-am f[cut nici o crim[ ]mpotriva artei —, dar pentru c[un r[spuns at`t de necondi\ionat (c[orice oper[adev[rat artistic[trebuie s[aib[ ]n sine un element moralizator) ar fi, dup[noi, neadev[rat. A g[si astfel de element]n orice lucrare artistic[este a crede c[arta poart[ ]n sine o puternic[tain[moralizatoare,]n afar[de]mprejur[rile reale ale existen\ei sale, este a crede c[arta e moral[ ]n sine, „an sich“, cum ar zice neam\ul, este a ridica arta la rangul de **entitate metafizic[**.

Nu e vorb[, =i noi credem c[lucr[rile cele mari artistice sunt]n general moraliz[toare, vom ar[ta mai departe c`nd =i cum; este de asemenea cu putin\[ ca opere artistice ]nsemnate s[ aib[ ]nr`urire demoralizatoare, ori nici de un fel, nici de altul. Arta, ca orice manifestare a min\ii omene=ti, este productul mijlocului

natural =i mai ales social, poart[pecetea timpului]n care s-a alc[tuit, a societ[\ii]n care s-a produs.

Iliada =i *Odiseea* lui Homer nu puteau s[ia na=tere dec`t sub cerul Greciei, ]n mijlocul republicilor ve=nic ]n r[zboi ale vechii Elade, ]ntre cet[\eni ale c[ror m`ndrie =i libertate erau]ntemeiate pe robie. *Divina comedia* este produsul Italiei, rupt[ ]n buc[\i, pustiit[prin lupta ora=elor, sugrumat[=i p`ng[rit[ prin nelegiuirile grozave ale nobililor =i ale preo\ilor, ale Italiei mistice =i credincioase pe de o parte, iar pe de alta ale Italiei st[p`nite de amorul exaltat din v`rsta de mijloc. Numai ]n aceast[ Italie a putut s[ se pl[smuiasc[ *Divina comedia*, ]ntocmai dup[ cum *Raiul pierdut* al lui Milton nu putea s[ se produc[ dec`t]n Englitera cea aspr[=i puritan[, =i dup[cum *Faust* nu putea s[ia na=tere dec`t ]n timpul modern, ]n acest timp c`nd]naintea omului =tiin\a modern[deschide orizonturi f[r[margini,]l ridic[la o]n[l\ime de la care i se ame\e=te capul privind]n jos,]l]ndeamn[s[r[sfoiasc[tot mai mult tainele m[re\e ale naturii; =i pe de alt[parte toate aceste]n[l\[ri]n sferele]nalte ale idealurilor filozofice nu-i dau omului modern mul\umire, nu-l]ndestuleaz[, ci]l fac s[jeleasc[timpurile c`nd oamenii =tiau mult mai pu\in, dar erau mul\umi\i =i ]mp[ca\i ]n sine=i. }ntre altele acest dualism dureros, productul epocii noastre, este ]nf[\i=at ]n marea dram[ modern[, ]n scrierea lui Goethe. Ar fi fost tot a=a de cu neputin\[ compunerea lui *Faust* ]n vremile c`nd s-a alc[tuit *Divina comedia* pe c`t ar fi fost ca opera lui Dante s[fi luat na=tere]n timpurile noastre. Repet[m, o poem[artistic[, arta]n genere e productul mijlocului social. Dac[este a=a, e v[dit c[un mijloc social stricat, nemoral, va corupe arta, va produce opere artistice nemorale =i aceste produse ale societ[\ii corupte vor avea =i ele]nr`urire demoralizatoare. Pentru acei care sunt]nv[\a\i a se uita la art[ca la un feti= =i care vor fi lovi\i de vorba „art[demoralizatoare“, aducem un exemplu doveditor. S[presupunem o clas[social[corupt[, cum au fost clasele de sus pe vremea imperiului roman ori cum sunt clasele de sus]n centrurile civiliza\iei

moderne,]n ora=ele mari, mari prin bog[\ie, prin num[rul locuitorilor, dar =i prin o corup\ie]njositoare =i rafinat[. S[presupunem, zicem noi, c[un artist, f[c`nd parte din aceste clase, gust`nd *„deliciile acestei corup\ii rafinate“*, ar face un tablou al c[rui subiect ar fi o *„orgie“*. }n aceast[orgie se vor desf[=ura toate goliciunile pentru care arta modern[ ]ncepe a avea at`ta tragere de inim[, nu numai]n pictur[, toat[voluptatea, toat[bestialitatea senzual[, dar rafinat[, la care a putut ajunge aceast[civiliza\ie stricat[=i rafinat[. Oare acest tablou, productul unui mijloc corupt, nu va avea el influen\[corup[toare asupra mijlocului ce l-a produs =i asupra celor neatin=i]nc[de corup\ie, dar care n-au]nc[destul[putere pentru a i se]mpotrivi? +i aicea trebuie s[ne]n\elegem bine, noi nu zicem c[arta poate s[creeze o societate corupt[, dimpotriv[, ea este produsul societ[\ii; dar odat[produs[, arta la r`ndul ei m[re=te corup\ia =i demoralizarea. Ni se va zice poate c[ moral =i imoral, ca =i decent =i indecent, sunt lucruri relative. Foarte adev[rat, dar sunt lucruri ]n privin\a imoralit[\ii c[rora nu poate s[ fie nici o discu\ie. +i pentru a l[muri chestia, s[ lu[m c`teva puncte de vedere deosebite, din teorii morale deosebite.

Dup[H. Spencer, reprezentantul =tiin\ific al „moralei evolu\ioniste“, tot ce sluje=te pentru p[strarea individului =i a speciei omene=ti va fi moral, pentru c[pl[cerea m[re=te puterile individului, pentru c[pl[cerea este un instrument puternic]n lupta pentru trai, ea deci va fi moralizatoare. Dar este pl[cere =i pl[cere. +i tabloul senzual, voluptos, pornografic, al artistului nostru va produce pl[cere,]ns[o pl[cere de soiul orgiei]ns[=i, o pl[cere patologic[care]njose=te pe om trupe=te =i suflete=te =i care prin mo=tenire]njose=te, stric[=i genera\iile viitoare. Pl[cerea ce va pricinui acest tablou, sentimentele ce va de=tepta vor fi cu totul protivnice conserv[rii individului =i speciei, vor fi cu totul nemorale. S[lu[m punctul de vedere al dlui Maiorescu. Moralitatea artei st[, dup[d-sa,]n lupta contra sentimentelor egoiste,]n uitarea de sine,]n ridicarea]ntr-o lume impersonal[, pe c`t[ vreme cineva este st[p`nit de art[. Fire=te]ns[c[tabloul pomenit va

avea cu totul alt[ ]nr`urire asupra unor privitori apleca\i dinainte c[tre corup\ie (presupunem un mijloc corupt); pe c`t[vreme vor fi st[p`ni\i de d`nsul,]ntr-]n=ii se vor de=tepta sentimente care n-au nimic a face cu „lumea impersonal[“. }n sf`r=it, din punctul de vedere al moralei teologice, dup[ care toate no\iunile morale ne sunt date prin intui\ie dumnezeiasc[, tabloul va avea de asemenea ]nr`urire demoralizatoare. Iat[dar trei puncte de vedere deosebite, =i din toate urmeaz[c[tabloul presupus este demoralizator. Dar poate se va putea t[g[dui numele de art[acestui tablou, numai pentru c[artistul este vinovat de atentat la „bunele moravuri“? +i de ce, m[rog? }n acest tablou poate fi foarte bine un geniu vrednic chiar de Rubens, ale c[rui tablouri iat[cum le descrie un mare cunosc[tor]n ale artei, **H. Taine:** „}n m`inile lui zeit[\ile grece au devenit trupuri flamande... Venere grase =i albe care-=i \in aman\ii cu un gest molatic de curtezan[, Ceres viclene care r`d, sirene v`njoase =i c[rnoase, ]nfiorate de pl[cere, =i ]ndoituri molatice =i ]ncete ale trupului viu =i palpitator, arunc[turi furioase, dorin\e ne]nvinse, m[rea\[ dare pe fa\[ a senzualit[\ilor f[r[ fr`u, triumf[toare...“* Toate acestea pot s[fie =i]n tabloul artistului nostru, numai cu o not[special[, s[arate senzualit[\i =i volupt[\i „nes[n[toase“ cum n-au fost la flamanzi, dar cum se g[sesc]n centrele civiliza\iei noastre, astfel cum le descrie Zola.

S[lu[m alt exemplu, care va ar[ta =i mai bine cugetarea noastr[. S[lu[m de pild[clasele dominatoare ungare cu patriotismul lor orb, cu dispre\ul]mpotriva na\ionalit[\ilor st[p`nite, cu ura lor ]n contra acestor supu=i, care vor s[ dea semne de via\[ neat`rnat[. S[presupunem un pictor mare care s[fi fost crescut]n mijlocul acestor clase, care s[fi primit din pruncie ideea c[na\ia maghiar[este din firea sa superioar[rom`nilor =i prin urmare chemat[ a-i st[p`ni. +i s[zicem c[pictorul va face un tablou care va]nf[\i=a aceste dou[na\ionalit[\i, unguri =i rom`ni; el va pune sus o ceat[ de unguri nal\i, chipo=i, cu fa\a plin[ de m`ndrie

* Philosophie de l’art (Filozofia artei; *n. ed.*), vol II, p. 264-265.

=i de inteligen\[, cu mutre poruncitoare...]n sf`r=it o ras[ de st[p`ni despre care oricine, v[z`ndu-i, va zice: „Iat[ oameni meni\i a porunci“. Jos ]ns[ ar zugr[vi o mul\ime tic[loas[, dobitoac[ =i printr-]nsa ar ]nf[\i=a pe rom`ni,]nc`t oricine, v[z`ndu-i, ar zice: „Iat[o ras[ ]njosit[, menit[la robie“. Acest tablou, produsul unui mijloc cu idei =i sentimente]nguste =i imorale, n-ar demoraliza =i mai tare acest mijloc, n-ar face rela\iile =i du=m[nia]ntre cele dou[na\ii =i mai rele,]n loc de a dezvolta sentimentele fr[\e=ti, cum s-ar cuveni? +i b[ga\i de seam[c[tabloul ar putea s[fie nu numai artistic, dar chiar real =i alc[tuit din elemente adev[rate. +i iat[cum:]n fiecare na\ie sunt tipuri m`ndre, inteligente, dar sunt =i ]njosite, proaste, idioate; tipuri de un fel =i de altul se afl[ at`t]ntre unguri c`t =i ]ntre rom`ni; artistul n-a avut dec`t s[ ia dintre unguri tipuri alese =i dintre rom`ni tipurile cele mai proaste. Mai mult dec`t at`ta, sentimentele patriotice]nguste ale artistului nostru]l vor face s[ia]n seam[mai ales tipurile mari ale na\iei sale =i numai pe cele idioate din na\ia dispre\uit[,]mpotriva c[reia l-au a\`\at cre=terea =i mijlocul social ]n care tr[ie=te. Se ]n\elege c[ aceea=i influen\[ ar avea o lucrare artistic[ din domeniul poetic, literar, numai cu at`ta deosebire, c[opera literar[fiind f[cut[din cuvinte, din vorba omeneasc[,]nr`urirea ei moralizatoare ori demoralizatoare va fi mai sigur[ =i mai pu\in schimb[toare. Cu greu ne ]nchipuim un mijloc social ]n care o poem[ artistic[ a\`\`nd ura ]ntre natii s[ poat[ avea ]nr`urire moralizatoare.

Credem c[s-a l[murit]ndestul acuma punctul nostru de vedere =i c[am dovedit c`t de tare gre=e=te dl Maiorescu pun`nd artei]n genere firma cu inscrip\ia „moralizatoare“.

Cu totul altceva este dac[ni se va pune]ntrebarea: „Arta trebuie oare s[fie moralizatoare, este de dorit ca arta s[aib[misiune moralizatoare =i educatoare?“ La aceast[ ]ntrebare vom r[spunde cu toat[t[ria: „Arta trebuie s[aib[misiune educatoare =i moralizatoare; da, arta **poate** s[aib[foarte mare influen\[educatoare =i moralizatoare“. Nu putem analiza]n acest articol]n ce anume st[moralitatea artei. Pentru aceasta ar trebui mai

]nt`i s[ne]n\elegem asupra moralei]n general, cum vom =i face alt[dat[. Dar putem ar[ta una din condi\iile de c[petenie pentru ca arta s[aib[putere moralizatoare =i educatoare. **Aceast[condi\ie este moralitatea artistului]nsu=i,]n[l\imea moral[, intelectual[, ideal[ ]n care a ajuns el.** Pentru dovedirea acestui mare adev[r facem apel la dl Maiorescu care,]n *Poe\i =i critici*, a zis c[opera artistic[reproduce caracterul personal al artistului =i c[impresiile artistului nu ies a=a cum i-au intrat]n minte, ci cu culoarea lui individual[. Dac[dl Maiorescu]n\elege cele scrise a=a cum le-am]n\eles noi, atunci a spus un adev[r foarte ad`nc. Da, opera artistic[ reproduce caracterul personal al artistului, =i sub „caracter“ trebuie s[ ]n\elegem temperamentul, inteligen\a, simpatiile =i antipatiile, ura =i iubirea, bucuria =i suferin\a lui — toate ]nr`uririle mijlocului social]n care tr[ie=te, a primit educa\ie etc. Mai mult, o lucrare adev[rat artistic[nici nu poate s[nu reproduc[caracterul personal al artistului, bine]n\eles dac[opera este destul de]ntins[pentru a putea reproduce un caracter. Dac[artistul e melancolic, am[r`t..., plin[de melancolie =i de durere va fi opera lui; iar dac[se va]ncerca a pl[smui o oper[hazlie, vesel[, ginga=[, flu=turatic[, nu va reu=i, lucrarea lui nu va fi o crea\iune, ci o me=te=ugire, o oper[slab[, dac[nu proast[, pentru c[n-ar corespunde caracterului personal al artistului. Scepticul, melancolicul, am[r`tul Leopardi n-ar fi putut s[ scrie ca Heine, =i acest din urm[, c`nd a vrut s[scrie o tragedie m[rea\[ ]n felul lui Shakespeare, a scris pe *Ratcleaf*, oper[despre care am putea zice fran\uze=te c[-i „franchement mauvaise“* . Dac[toate acestea sunt adev[rate, dac[lucrarea artistului reproduce caracterul lui personal, dac[pe de alt[parte]n[l\imea moral[, idealul, credin\ele =i simpatiile artistului fac parte din caracter, este v[dit c[opera va reproduce moralitatea artistului =i va avea cu at`ta mai mare ]nr`urire moralizatoare, cu c`t artistul ]nsu=i va sta la mai mare ]n[l\ime moral[; =i cu c`t e mai mare geniul artistului,

* „}ntr-adev[r proast[!“ (*n. ed.*)

cu at`ta mai cu t[rie se va reproduce ]nalta lui moralitate ]n oper[, cu at`ta mai puternic[, mai]ntins[, mai ad`nc[ va fi ]nr`urirea moralizatoare a operei lui. A=adar, opera artistic[va fi cu at`t mai moralizatoare cu c`t va fi mai mare elementul moral]ntrupat]n ea de artist =i cu c`t execu\ia ei va fi mai genial[. Din acest adev[r poate ]ns[ s[ fie scoas[ o ]ncheiere gre=it[. Dac[ puterea moralizatoare a unei opere artistice e cu at`t mai mare cu c`t opera e mai genial[, atunci arta are putere moralizatoare ]n sine. +i ]n adev[r, mul\i judec[ a=a =i plec`nd de la adev[rul c[opera artistic[e cu at`ta mai moralizatoare cu c`t e mai mare, scot]ncheierea c[arta are]n sine putere moralizatoare =i apoi, c[ut`nd-o numaidec`t, ajung la defini\ii metafizice, ca „]n[l\are impersonal[ ]ntr-o lume impersonal[“. Toate acestea sunt]ns[neadev[rate, pentru c[nu putem zice c[puterea moralizatoare a artei este propor\ional[cu genialitatea artistului, dec`t numai dac[ opera cuprinde ]n sine elementul moral, =i f[r[ condi\ia a doua afirmarea ]nt`ia e gre=it[. **Arta]n sine** este tot at`t de pu\in moralizatoare c`t este de folositor =i cu\itul **]n sine.** Cu\itul este foarte folositor numai c`nd e ]ntrebuin\at la ceva aduc[tor de folos =i utilitatea lui va fi propor\ional[ muncii folositoare ]ndeplinit[ printr-]nsul; ]n m`na unui nebun, sau]nc[=i mai mult]n m`na unui ho\, cu\itul este peste m[sur[de v[t[m[tor.

Am zis c[una din condi\iile de c[petenie pentru producerea lucr[rilor artistice moralizatoare este]n[l\area moral[=i ideal[a artistului]nsu=i. Pentru o oper[artistic[moralizatoare se cer deci dou[condi\ii:]n[l\area moral[=i ideal[a artistului =i puterea creatoare, geniul. Una singur[dintr-]nsele nu ajunge. S[presupunem un om cu]nalte idealuri, cu moral[aleas[, dar f[r[talent]n pictur[. S[zicem c[presupusul pictor ar face un tablou cu subiect =i scop foarte moralizator; fire=te c[,]n ciuda moralit[\ii ideale a pseudo-pictorului, tabloul va fi prost, picioarele vor fi unul mai lung =i altul mai scurt,]ntre p[r\ile trupului nu va fi nici o propor\ie, fe\ele vor fi lipsite de expresie etc.,]n sf`r=it tabloul va fi o caricatur[=i numai putere de a moraliza nu va avea. Aicea

vedem =i mai limpede de ce operele pseudo-artistice ale dramaturgilor no=tri, cu toate]nv[\[turile morale ce pun]n gura persoanelor ce ne]nf[\i=eaz[..., n-au nici o]nr`urire =i, cum zice cu drept cuv`nt dl Maiorescu, sunt nemorale din punctul de vedere al artei. Pricina]ns[nu-i unde o g[se=te d-sa, adic[ ]n faptul c[ne coboar[ ]n lumea intereselor zilnice, ci]n lipsa de talent artistic la autorii lor. Aceste opere mincinoase sunt]ntocmai ca tabloul de mai sus, cu scop moralizator, dar f[r[nici o propor\ie, cu colorit stupid etc.

Subiectul ce va lua artistul e mai mult ori mai pu\in indiferent. Aici,]n parte, are dreptate dl Maiorescu, numai explica\ia d-sale nu-i adev[rat[. S[ne]ntoarcem la exemplul nostru cu artistul care a f[cut un tablou ori a scris o poem[despre orgie, care a f[cut o lucrare demoralizatoare, ca =i mijlocul]n care s-a dezvoltat el]nsu=i. S[presupunem alt artist care nu face parte din cercul demoralizator =i demoralizat, ori care, chiar dac[face, n-a fost atins de corup\ie, ba chiar, ajutat de natura sa =i de multe]mprejur[ri fericite, a ajuns om cu moralitate]nalt[. Acest artist va putea =i el s[ia orgia ca subiect pentru o poem[sau un tablou (dup[cum va fi, poet ori pictor); dar c`t de deosebit va fi cuprinsul =i, prin urmare, ]nr`urirea operei lui!... Dac[ ]n cea dint`i corup\ia se arat[ idealizat[ =i de=teapt[ ]n public senzualitate =i voluptate exagerat[, ]mping`ndu-l la desfr`nare, ]n a doua orgia va fi ur`cioas[, opera artistului va fi o explozie de protestare, un strig[t de durere]mpotriva]njosirii demnit[\ii omene=ti,]n contra bestialit[\ii ne]nfr`nate, un strig[t de protestare care va purta pecetea ]naltei moralit[\i a artistului =i a marelui s[u talent. Dac[ cea dint`i va]ndemna la desfr`nare, cu at`ta mai mult, cu c`t artistul ce a f[cut-o a fost mai genial, a doua va ]ndep[rta de la destr[b[lare cu at`ta mai tare cu c`t geniul artistului va fi mai puternic. C`nd trecem de la aceste considera\ii teoretice =i ipotetice]n domeniul artei reale, c`mpul ce ni se deschide e at`t de]ntins,]nc`t ne e cu neputin\[ s[-l cercet[m cu de-am[nuntul ]ntr-un articol, nu putem atinge dec`t o parte ne]nsemnat[, va

trebui deci s[ne mul\umim numai cu c`teva exemple.

S[lu[m acela=i subiect tratat de mai mul\i arti=ti, de pild[r[zboiul. }l credem foarte potrivit pentru demonstr[rile noastre, fiindc[ ]n privin\a r[zboiului, din punct de vedere moral, mai c[nu sunt deosebiri de p[rere. Nu-i vorb[, sunt unii care cred c[r[zboiul,]n unele]mprejur[ri, este trebuitor, de pild[r[zboiul pentru ap[rarea neat`rn[rii]n contra unor n[v[litori. +i noi]l credem trebuitor]n astfel de]mprejur[ri, dar aceasta nu ne]m-piedic[de a sim\i groaz[ ]mpotriva m[celurilor]ntre oameni =i de a avea dorin\a foarte moral[de a trezi]n inimile =i]n min\ile tuturor groaz[, protest]n contra r[zboiului. }n privin\a aceasta to\i sunt de o p[rere. S[lu[m dar r[zboiul ruso-turco-rom`n, acest r[zboi care prin m[celurile de la Plevna, Grivi\a etc. face s[ ni se str`ng[inima =i acum de durere. Iat[cum ni-l]nf[\i=eaz[bardul de la Mirce=ti: Grivi\a, acest loc blestemat, care a costat pe Rom`nia at`ta s`nge =i lacrimi, care a f[cut at`tea v[duve =i at`\ia orfani, e personificat[ de poet ca o fat[ frumoas[, =i anume ca fata lui Gazi-Osman; turnurile dimprejurul Grivi\ei sunt cola-nul care str`nge talia ml[dioas[a fetei, pe colan joac[fulgerele; iar solda\ii rom`ni sunt reprezenta\i printr-un fl[c[u care vrea s[-i ia colanul, c`nt`ndu-i c[ ea e bun[ de s[rutat, ca =i d`nsul de luptat... Groz[viile r[zboiului ne sunt]nf[\i=ate]ntr-un tablou ginga=, vesel, aproape flu=turatic, cu apuc[ri de colan, cu s[-rut[ri... C`nd ]naintea morm`ntului deschis al unui om, cuiva din convoiul funebru i-ar veni]n g`nd s[ joace cancanul, fiecare ar g[si faptul cu des[v`r=ire nemoral; c`nd ]ns[ un poet, ]naintea morm`ntului deschis a zece mii de oameni, cu glas ginga= =i ve-sel]ncepe a ne]ndruga *Isaia d[n\uie=te*, suntem gata a g[si c[-i foarte moral lucru, sub cuv`nt c[ poetul ne ridic[ ]ntr-o lume impersonal[; nu-i vorb[, poezia dlui Alecsandri e frumoas[, tabloul ginga=, versurile curg[toare =i armonioase, dar, chiar de ar fi executarea acestei poezii de o mie de ori mai artistic[, ]nr`urirea ei moralizatoare va fi pentru noi mai mult dec`t pro-blematic[.

S[vedem acum alte lucr[ri artistice despre r[zboiul ruso-turco-rom`n, ale mult talentatului pictor rus **Vere=ciaghin.** +i acesta a zugr[vit r[zboiul, dar ce nespus[ deosebire! Tablourile lui sunt un strig[t ]mpotriva m[celurilor ]ntre oameni, operele lui artistice ne tulbur[ toat[ inima, trezesc toat[ durerea pricinuit[ de r[zboi =i, a\`\`ndu-ne toat[inteligen\a, pare c[ne zic:“Uita\i-v[, oamenilor, ce face\i voi!“ +i iat[cum ne descrie un corespondent vienez al revistei *Die Neue Zeit* tablourile lui Vere=ciaghin:

„}n *Dup[atac* vedem un loc unde se dau]ngrijiri la r[ni\i, unde mul\imea r[ni\ilor e at`t de mare, ]nc`t nu pot fi to\i pu=i la ad[post. Plou[, =i r[ni\ii f[r[ap[rare]noat[ ]n glod, ap[=i s`nge. Doctorii fac ce pot, surorile de caritate caut[, pline de mil[, cu un devotament admirabil, s[lini=teasc[suferin\ele acestor nenoroci\i; dar sunt prea mul\i. Stau f[r[ ]ngrijire, f[r[hran[, p[r[si\i]n voia chinurilor,]n a dezn[dejdii, cei mai mul\i cu moartea pe fe\ele o\elite de durere. Chiar]n fa\[a pus un fl[c[u frumos =i t`n[r de tot, cu bra\ele legate; prin petice str[bate s`ngele, iar nenorocitul prive=te a=a de trist cu ochii s[i sinceri.

Vere=ciaghin]l cuno=tea =i ne spune,]n amintirile sale, despre r[va=ele mamei lui, aflate la d`nsul, =i care erau pline de]ngrijiri delicate.

+i acest c`mp acoperit de mor\i, care]n tabloul *}nvin=i* se]ntinde]ntr-o perspectiv[f[r[margini, nu-i oare acela]n care artistul a c[utat o zi]ntreag[pe frate-s[u printre cadavre ciuntite =i goale?

Zac]n c`mp pustiu,]ntre tufari despuia\i de frunze =i]ntre m[r[cini \epo=i.

Nori grei =i gro=i acoper[cerul; ploaia deas[cade =i v`ntul v`j`ie peste tufari. Dar cei culca\i ]ntre spini nu-i simt pleosc[itul, nu simt nici v`ntul rece care sufl[peste trupuri =i duce departe mirosul putregiunii.

+i]naintea =an\ului deschis st[un pop[ ]n ve=minte bogate, murmur[rug[ciuni =i c[delni\eaz[cu t[m`ie deasupra mor\ilor. C`t de adev[rat l-a zugr[vit Vere=ciaghin pe acest pop[umilit =i m[rginit la minte! Un soldat]l ajut[st`nd l`ng[d`nsul; acesta e

reprezentantul tipic al ascult[rii oarbe. I-a nimerit chipul ca un maestru, =i impresia ce face e atotputernic[."

Vere=ciaghin a f[cut =i *Sentinela ruseasc[*. Iat[frumoasa descriere ce ne-o d[acela=i corespondent:

„Aer]ntunecat, viscol stra=nic, sentinela la locul singuratic cu pu=ca-n m`n[, cu gugiul de l`n[tras a=a de tare pe obrazu-i t`n[r, ]nc`t nu i se mai z[resc dec`t ochii vioi.

Pe al doilea tablou,]l vedem pe t`n[r cum ]n\epene=te, nu mai este ]n stare a face vreo mi=care, cum om[tul i s-a suit p`n[peste genunchi, dar tot st[locului. Nu se mai poate \inea drept, ci e]ndoit ca o salcie, dar st[; de=i v`r[ ad`nc m`inile ]n m`neci, \ine]nc[dup[reglement arma la bra\. +i-a plecat capul pe piept, gugiul i-l acoper[de tot.

Al treilea tablou ne arat[o movil[de om[t — sentinela-i dedesubt. Se vede v`rful gugiului, ici =i dincolo t[lpile ciubotelor. O m`n[iese afar[— degetele]n\epenite, moarte, \in cu t[rie pu=ca".*

Acestea sunt operele artistice care,]mpreun[cu *Execu\ia]n India*, *Execu\ia nihili=tilor]n Petersburg* etc., au f[cut at`t de ad`nc[impresie]n Apusul Europei, au lucrat pentru pacea european[mai mult dec`t „liga de pace"]n ani]ntregi. Talentul artistului rus e mai presus de orice]ndoial[,]ns[ar fi, credem, o nebunie a-l pune al[turi cu geniul titanic al lui Rubens. Cu toate acestea, fiind mai prejos ca talent artistic, operele lui Vere=ciaghin sunt superioare]n putere moralizatoare =i educatoare tuturor „Venerelor grase =i albe", cel pu\in pentru epoca noastr[=i pentru cele urm[toare, p`n[ vor mai fi aceste rele sociale ]mpotriva c[rora ne ridic[ sufletul =i inima marele artist. Acestea sunt operele artistice. C`nd trecem de la opere la artist, vedem]ndat[c`t de mare dreptate am avut zic`nd c[ ]n[l\imea moral[=i ideal[a artistului este un element de c[petenie pentru producere de lucr[ri moralizatoare. Iat[c`teva fapte care caracterizeaz[pe Vere=cia-

---

* *Die Neue Zeit* (Timpul nou; *n. ed.*), an. IV, ianuarie 1866, Stuttgart.

ghin. Om cu stare, artist cu nume mare, el de bun[voie se duse dup[armat[ ]n r[zboi pentru ca s[ne poat[povesti prin tablouri toate groz[veniile. }n armat[,]mpreun[cu Skobelev, mergea la punctele cele mai amenin\ate, schi\ele le-a cules, cu un s`nge rece de necrezut, sub ploaia de gloan\e. }n Giurgiu, pentru a avea bine o lupt[ de artilerie, s-a b[gat ]ntr-o corabie ]n care \inteau turcii =i care a fost g[urit[ de grenade. Artistul a sc[pat ca prin minune. Dup[ r[zboi, \arul, tem`ndu-se de]ntip[rirea ce aveau s[fac[tablourile lui, a vroit s[le cumpere cu un milion de ruble. Vere=ciaghin n-a primit acest nego\, ci a plecat]n Europa. C`t despre ideile ]nalte, despre concep\iile sociale la care a ajuns el, ne d[ dovad[ cuv`ntarea ce a \inut la expozi\ia din Budapesta, din care se vede limpede c[artistul merge]naintea veacului s[u.

De la arta timpurilor noi, s[ne dep[rt[m]n vremurile trecute,]n vremea]nfloririi artei,]n \ara artelor frumoase. Iat[cum caracterizeaz[Taine pe cel mai mare artist al Italiei, pe Michel-Angelo: „}n geniul s[u =i]n inima sa a aflat Michel-Angelo aceste tipuri. Pentru a le prinde i-a trebuit suflet de pustnic, de g`nditor, de r[zbun[tor, un suflet furios =i nobil, r[t[cit printre suflete mole=ite =i stricate, printre tr[d[ri =i ap[s[ri,]n fa\a biruin\ei ne]nl[turate a tiraniei =i nedrept[\ii, sub ruinele libert[\ii =i patriei, el]nsu=i fiind amenin\at cu moartea, sim\ind c[, dac[mai tr[ia, tr[ia numai din mil[=i poate numai pe pu\in[vreme, nefiind]n stare a se pleca, a se supune, retras cu totul]n aceast[art[, prin care]n t[cerea robiei sufletu-i mare =i dezn[d[jduirea-i mai vorbeau]nc[. Iat[ce a spus despre *Statuia adormit[:* «Pl[cut]mi este s[dorm, =i]nc[mai pl[cut s[fiu de piatr[; c`t timp \ine tic[lo=ia =i ru=inea, s[ nu v[d nimica, s[ nu simt nimica este fericirea mea; nu m[ trezi; ah! vorbe=te ]ncet!»“* Nu e deci de mirare c[ sub m`na lui Michel-Angelo Leda a ajuns o regin[plin[de putere, de seriozitate, de energie, de inteligen\[, iar]n ale altora a dat prilej la at`tea tablouri mai mult sau mai pu\in pornografice.

---

* Philosophie de l’art, vol. I, p. 34-35.

C`nd trecem]n domeniul literar,]n domeniul poeziei, teza noastr[se arat[=i mai adev[rat[=i mai u=or de dovedit; materia fiind]ns[bogat[, trebuie s[ne m[rginim. Am putea lua drept dovad[pe Byron, Shelley, Victor Hugo, Schiller, Mickiewicz etc., dar to\i ace=tia pot s[par[prea tenden\io=i =i de aceea lu[m un poet care pare mai obiectiv dec`t al\ii, pe genialul Shakespeare. Operele lui Shakespeare au un element educator =i moralizator foarte mare. }n ce const[ moralitatea operelor lui? Shakespeare a analizat pasiunile omene=ti =i ciocnirile ]ntre d`nsele, a p[truns inima =i sufletul omenesc, a=a c[a r[mas ne]ntrecut at`t de cei dinainte de d`nsul c`t =i de cei ce l-au urmat. Unde este dar ]n aceast[ lucrare, care pare at`t de obiectiv[, unde este elementul moralizator? Da,]n adev[r, Shakespeare nu pune pe eroii s[i s[dea pe fa\[convingerile morale, nu le pune]n gur[ ]nv[\[turi morale, nu pedepse=te anume pe cei ce]i crede nemorali, =i nu r[spl[te=te virtutea; =i dac[f[cea asemenea lucru, nu numai c[n-ar fi unul din cei mai mari arti=ti ai lumii, dar chiar n-ar fi artist defel. Shakespeare nu ne d[lec\ii de moral[, cu toate acestea operele lui poart[pecetea ne=tears[a unei]n[l\imi morale =i ideale, a unor sentimente omene=ti p`n[ la care pu\ini au ajuns chiar acum, trei veacuri dup[ ce a tr[it marele artist. Shakespeare nu ne face curs de moral[ ]n *Romeo =i Julieta*, dar ging[=ia, iubirea, comp[timirea pentru suferin\a altora, puse de poet ]n opera sa, ne a\`\[cu t[rie acelea=i sim\iri. Comp[timirea ad`nc[ pe care o sim\im noi c[tre regele Lear =i care ne str`nge inima de durere, care parc[ne-ar rupe-o cu cle=tele, c`nd el strig[: „Cordelia! Cordelia! stay a little!“ ori c`nd repet[dezn[d[jduit: „Never, never, never, never, never!“ — aceast[ad`nc[ durere =i comp[timire este totu=i mai mic[ dec`t cea ce trebuie s[o fi sim\it]nsu=i artistul zugr[vindu-ne pe nefericitul rege. Shakespeare ne de=teapt[sentimentele cele mai]nalte, ne a\`\[cele mai ascunse coarde ale bun[t[\ii, iubirii, comp[timirii; totodat[ne de=teapt[groaz[ ]mpotriva crimei, dar nu contra criminalilor. Cu o p[trundere genial[, uimitoare, marele Shakespeare a]n\eles acum

trei veacuri c[criminalii sunt oameni anormali, bolnavi, nebuni; acum trei sute de ani, a]n\eles, ori cel pu\in a sim\it, c[ei merit[comp[timire, mai mult dec`t r[zbunare; cu marea sa inim[, genialul poet a]n\eles c[crimele sunt un rod fatal al societ[\ii, al mijlocului, al temperamentului, =i de aceea a ajuns la concep\iunea moral[c[criminalii sunt productul fatal al condi\iunilor de trai =i c[merit[comp[timire. El nu ne spune l[murit acestea, dar le simte =i ne face s[le sim\im =i noi. C`nd Macbeth se arat[ dup[ grozavul omor al regelui Duncan, vedem ]naintea noastr[ un nebun, un om nimicit suflete=te. M`ndrul thane* de Glamis,]ndat[dup[omor, ca un =colar fricos]ntreab[: „N-ai auzit vreun zgomot?“** Iar toat[turbarea sufletului acestui nenorocit o vedem]n]ntrebarea naiv[=i grozav[totodat[: „Dar pentru ce n-am putut rosti «amin»?“***

+i c`nd tot chinul con=tiin\ei lui bolnave izbucne=te]n]nfrico=atele cuvinte: „+i acest glas tot strig[prin toat[casa: «Nu mai dormi! Glamis a ucis somnul, =i iat[de ce Cawdor nu va mai dormi. Macbeth nu va mai dormi!»“****

Aceste cuvinte ne]nghea\[inima, sim\im c[Glamis]n adev[r a omor`t somnul, =i anume somnul s[u chiar, =i c[ Macbeth nu va mai dormi, =i nu =tim pe cine s[ pl`ngem mai mult: pe nefericita jertf[ori pe nefericitul criminal. Cele mai curate sentimente omene=ti, cele mai]nalte vederi morale, cele mai largi]nchipuiri morale care au umplut inima regelui poe\ilor s-au]ncorporat]n operele lui =i aceste opere de=teapt[, ca prin farmec,]ntr-un =ir de genera\ii ce s-au urmat de atunci p`n[acuma =i se vor mai

---

* Titlu onorific atribuit unor]nal\i demnitari]n primele veacuri ale monarhiei engleze (*n. ed.*).

** „Didst thou not hear a noise?“

*** „But wherefore could not I prononce «amen»?“

**** „Still it cried: «Sleep no more!» to all the house; «Glamis hath murder'd sleep, and therefore Cawdor shall sleep no more, — Macbeth shall sleep no more.»“

urma]nc[, de=teapt[acelea=i sim\iri, acelea=i m[re\e]nchipuiri, acelea=i sentimente morale. Iat[puterea educatoare =i moralizatoare a operelor lui Shakespeare. }n[l\imea moral[=i ideal[a lui Shakespeare]nsu=i le d[puterea aceasta =i]ntruc`tva chiar marea lor putere artistic[.

Aici este locul s[explic[m]n c`teva cuvinte o fraz[ spus[ mai ]nainte, c[ ]n[l\imea moral[ =i ideal[ a artistului ]l va face s[ poat[ mai u=or crea o oper[ mare. }n adev[r, acea stare sufleteasc[, a\`\area nervoas[, inspira\ia]ntr-un cuv`nt, care e trebuitoare unui artist, va veni mai cu t[rie la cel ce va sta la ]n[l\imea moral[ =i ideal[ a veacului s[u, dec`t la artistul care nu va]ndeplini aceast[condi\ie. +i aici putem lua ca martor pe cel mai mare poet al veacului nostru, pe Goethe, citat de Taine: „Pentru a face opere frumoase — zice Taine — singura condi\ie este cea ar[tat[de marele Goethe: «Umple\i-v[mintea =i inima, oric`t de largi ar fi, cu ideile =i sentimentele veacului vostru, =i opere mari ve\i face»“.* Aceste ad`nci cuvinte le-am putea completa]n felul urm[tor: „Umple\i-v[inima =i sufletul, c`t de largi ar fi ele, cu ideile, sim\irile, cu toat[moralitatea veacului vostru, =i opere artistice =i moralizatoare ve\i produce“.

* * *

Dup[ce am dob`ndit c`teva principii adev[rate, ne vom sluji de d`nsele pentru a lumina unele din spusele noastre =i care au p[rut multora gre=ite. C`nd am zis c[opiniile, principiile politice =i sociale ale unui scriitor satiric pot s[scad[ ]nsemn[tatea satirei lui =i s[-i]mpiedice chiar, p`n[la un punct, dezvoltarea talentului, aceast[p[rere a noastr[a fost primit[cu neaprobare nu numai de c[tre dl Maiorescu, dar =i de unii din prietenii no=tri. Unii din prieteni ne ziceau: ce au a face credin\ele politice cu scrierile literare? „C[ci pentru orice om cu mintea s[n[toas[— urmau ei, ca =i dl Maiorescu, — este evident c[, dac[azi artistul r`de de liberali, m`ine poate s[r`d[de conservatori, =i a=a mai

* Philosophie de l’art, vol. I, p. 123-124.

departe; de asemenea =i talentul lui poate s[se dezvolte c`t de mult; c[ci n-are nimic de ]mp[r\it cu credin\ele politice.“ Nu =tiu ce opinie va avea dl Maiorescu, dar de prietenii no=tri suntem bine ]ncredin\a\i c[ vor ]n\elege c`t de mult gre=eau. Dac[principiile ar[tate mai sus sunt adev[rate, =i despre acest fapt nu ne]ndoim, nu mai poate s[fie]ndoial[c[avem dreptate noi. Dac[ ]n opera artistic[se reproduce caracterul autorului, dac[ ]n[l\imea lui ideal[=i moral[este condi\ia de c[petenie pentru producerea de opere moralizatoare, dac[,]n sf`r=it, pentru a face opere mari, se cere s[ ne umplem mintea =i inima cu cele mai mari idei =i sentimente ale veacului... cum pot atunci s[ fie f[r[ ]nr`urire credin\ele, idealurile politice =i sociale ale artistului, mai ales c`nd opera are ca obiect via\a politic[ =i social[? Ar fi ]n c`tva]nc[de]n\eles, dac[subiectul artistului ar fi via\a privat[, l[untric[a omului, de=i chiar =i atunci am avea multe de zis. Dar c`nd un scriitor ne face o satir[ ]mpotriva unui strat social ]ntreg, atunci a spune c[ credin\ele politice =i sociale ale autorului n-au nici o ]nr`urire e o absurditate. „Altfel descrie lumea Goethe, altfel o descrie Heine, altfel Leopardi, altfel Victor Hugo“, ne zice dl Maiorescu. Da, perfect adev[rat. +i c`nd se va scrie satira unui strat social ]ntreg, altfel o va scrie un conservator religios, altfel un liberal ipocrit, altfel un socialist ateu. Lucrurile de care va r`de, felul r`sului, t[ria lui, totul va at`rna de felul scriitorului =i de idealurile lui politice =i sociale.

C`t despre ]nr`urirea idealurilor]n general =i a celor politico-sociale]ndeosebi asupra felului operelor unui artist =i asupra puterii lor moralizatoare, mi se pare c[nu mai]ncape]ndoial[. Pu\in am putea s[mai ad[ug[m]n aceast[privin\[la cele zise p`n[ aci. Pentru ca autorul s[ r`d[=i s[ne fac[=i pe noi s[r`dem, trebuie ca subiectul s[ de=tepte r`s mai]nt`i ]ntr-]nsul, trebuie s[-i par[ lui mai ]nt`i de r`s. Cu c`t]ns[va sta artistul mai sus de contemporanii s[i, cu at`ta va g[si mai mult material pentru r`s =i cu at`ta r`sul lui va cuprinde un c`mp mai larg, cu at`ta va fi mai ad`nc, va lovi mai tare, va arde]n carne vie. Un om cu

dezvoltarea ideal[a lui **Nae Ipingescu**, oric`t de mare talent artistic ar avea, n-ar putea s[ ne fac[ s[ r`dem de stratul social ai c[rui eroi sunt **Inim[rea, Zi\a** etc., n-ar putea pentru c[stratul de care vorbim nici n-ar st`rni r`sul lui Nae Ipingescu; asemenea artist ar putea s[ne fac[s[r`dem de un strat mai jos... Acela=i lucru trebuie s[ spunem =i ]n privin\a ]n[l\imii morale a autorului. Cu c`t va fi mai mare]n[l\imea moral[de la care observ[artistul societatea descris[, cu at`ta mai ad`nc[ ]nr`urire vor avea scrierile lui, cu at`ta r`sul lui (e vorba de satir[) va lovi mai tare =i, mai ales, va lovi tocmai ce trebuie lovit. Acestea toate sunt lucruri, putem zice, comune, =i e de mirare numai c[se g[sesc oameni care nu pot s[le]n\eleag[. Asemenea este foarte l[murit lucru c[satira,]n **orice form[artistic[** s-ar ar[ta,]=i l[rge=te lucrarea cuprinz`nd via\a politic[ =i social[, =i atunci idealurile autorului vor juca un rol foarte ]nsemnat ]n satir[, =i dac[ vor fi pu\in ]nalte, lucrarea va pierde foarte mult din ]nr`urirea sa moralizatoare. +i iat[de ce am zis noi c[nu se poate r`de cu succes de o societate, de via\a ei politico-social[, =i mai ales c[ nu-i cu putin\[ un r`s cu putere moralizatoare =i educatoare, c`nd artistul are idealurile ]n urm[, ]n loc s[ le aib[ ]nainte. Din doi arti=ti satirici afl[tori ]n ]mprejur[ri de altfel deopotriv[, acela va avea ]nr`urire mai mare, =i educatoare =i moralizatoare, =i chiar va face opere mai mari, care va avea idealuri sociale mai]nalte. Adev[rul ziselor noastre nu poate fi zdruncinat nici]ntr-un chip.

C`t de mare este rolul idealurilor sociale]nalte]n literatur[ne d[o dovad[conving[toare toat[activitatea grupului junimist. Rug[m pe cititori s[caute tabloul fotografic al cercului junimist de la *Convorbiri literare*. Ce mai pleiad[de oameni tineri, talenta\i: poe\i, critici, oameni de =tiin\[, oameni tineri, energici =i mul\i chiar cu totul neat`rna\i din punct de vedere material! C`t de mult f[g[duia acest mare, str[lucit cerc literar pentru dezvoltarea intelectual[, moral[=i estetic[a Rom`niei! Dar poate n-au fost priitoare ]mprejur[rile ]n care se afla \ara, poate ele n-au l[sat acest cerc s[ capete ]nr`urire asupra min\ilor =i inimilor! Oh, nu,

fu totul dimpotriv[. }mprejur[rile au fost at`t de bune, at`t de potrivite, cum rar se poate]nt`mpla ]n istoria unei na\ii. A fost dup[ scuturarea jugului influen\elor str[ine, dup[ ridicarea iob[giei, dup[ introducerea formelor europene, c`nd institu\iile cele mai noi nu-=i ar[taser[ ]nc[arama, c`nd to\i aveau iluzii mari, c`nd, prin urmare, o lucrare inteligent[putea foarte u=or s[de=tepte simpatii, entuziasm chiar. De alt[parte, din punct de vedere literar nu era f[cut mai nimic]n \ar[. E greu de c`=tigat ]nr`urire mare]n \ara lui Molière, Alfred de Musset, Victor Hugo; dar]ntr-o \ar[unde]n privin\a literar[nu era f[cut mai nimica putea c[p[ta influen\[=i un cerc mai pu\in numeros, mai pu\in talentat dec`t al *Convorbirilor literare*. A=adar, acest cerc literar ar trebui s[ aib[ nespus de mare ]nr`urire]n \ar[, judec`nd **a priori** ar trebui s[ dea tonul ]ntregii mi=c[ri literare, ar trebui s[ aib[ mii de prozeli\i, s[ produc[ mul\ime de opere ]nsemnate, s[ fi prins r[d[cini ]n toate unghiurile \[rii, s[ fi f[cut educa\ia unei genera\ii ]ntregi. C`t de mult]ns[se deosebe=te acest tablou ce ar trebui s[fie, de ceea ce este]n adev[r! }nr`urirea *Convorbirilor literare* a fost ne]nsemnat[, =coal[literar[n-au]nfiin\at, mai to\i oamenii talenta\i din acest cerc literar au p[r[sit literatura pentru meserii mai m[noase. De unde urmeaz[oare aceast[mare deosebire]ntre ce trebuie s[fie =i ce este]n adev[r? Dup[noi, una din pricinile de c[petenie este urm[toarea. Pentru a c[p[ta o]nr`urire a=a de mare cum am zis, ar fi trebuit o activitate energic[, plin[de jertfe, cuvinte pline de foc care s[mearg[drept la inim[, jertfe materiale, =i toate acestea se puteau face numai]n numele unei idei mari, toate acestea se puteau numai dac[cercul]nsu=i ar fi stat la o mare]n[l\ime ideal[, dac[, prin concep\iunile sale, ar fi putut lumina =i]nnobila pe concet[\eni, numai astfel ar fi putut c`=tiga ]nr`urire ad`nc[ =i statornic[. Pentru a sta ]ns[ a=a de sus, ar fi trebuit idealuri sociale ]nalte; ]n privin\a aceasta ]ns[ cercul nostru era junimist-conservator; lumin[torii, dac[ nu erau s[raci cu duhul, dar erau mai s[raci cu idealuri m[re\e dec`t chiar concet[\enii lor. Iat[una din condi\iile

de frunte, pentru care influen\a lor a fost ne]nsemnat[, mai ales]n comparare cu ceea ce se putea a=tepta; cea mai mare parte a p[r[sit literatura, iar cel mai sincer, cel mai impresionabil =i poate cel mai talentat dintre ei, un poet]n toat[puterea cuv`ntului, care s-a]ncrezut cu tot sufletul]n idealurile conservatoare,]n idealurile trecutului, acest poet s-a ruinat psihicamente. Da! cu imagina\ie fierbinte, cu inim[cald[=i sincer[s-a afundat Eminescu]n idealurile trecutului,]n idealurile conservatorilor no=tri =i... s-a]necat. Mizeriile =i proza vie\ii de azi sf`=iau inima sim\itoare a poetului, iar m`ng`ierea de a-=i vedea idealurile realizate ]n viitor, m`ng`iere care d[putere tuturor caracterelor mari, nu putea s-o aib[poetul, pentru c[idealurile lui erau „la o mie patru sute“. Iat[ce tragedie se petrecea]n inima lui Eminescu =i de ce a scris:

Sunt s[tul de-a=a via\[... nu sorbind a ei pahar[,
Dar mizeria aceasta, proza asta e amar[—

iar c`nd tragedia sufletului s[u a ajuns la prea mare str[=nicie, atunci, atunci:

Astfel =uier[=i strig[, scap[r[=i rupt r[sun[,
Se]mping tumultuoase =i s[lbatice pe strun[,
+i]n g`ndu-mi trece v`ntul, capul arde pustiit,
Aspru, rece sun[c`ntul cel etern neispr[vit...
Unde-s =irurile clare din via\a-mi s[le spun?
Ah! organele-s sf[rmate =i maestrul e nebun!

Nimicirea]nr`uririi =i ]nsemn[t[\ii cercului literar al *Convorbirilor literare* este o lec\ie cu ]n\eles ad`nc, o lec\ie pentru to\i cei care =tiu a cugeta, =i mai ales o lec\ie instructiv[pentru acei care ar fi vroit s[ridice steagul pe care n-a putut s[-l \ie cercul *Convorbirilor literare*. Acestor din urm[mai ales le vom repeta totdeauna, iar[=i =i iar[=i: „Umple\i-v[inima =i sufletul, oric`t de largi ar fi ele, cu cele mai]nalte sentimente =i idealuri, cu cea mai]nalt[moral[a veacului vostru — =i opere]nsemnate, educatoare =i moralizatoare ve\i produce“.

ASUPRA CRITICII

CUPRINS

Aveam de g`nd s[ scriem o schi\[ critic[ despre talentatul =i simpaticul nostru nuvelist Barbu +tef[nescu-Delavrancea. Spre acest sf`r=it am citit multe din criticile ce s-au scris despre d`nsul =i, citindu-le, ne-am schimbat ideea; ne-am hot[r`t s[spunem c`teva cuvinte despre critica noastr[, despre cum este ea =i cum ar trebui s[ fie. Aceste c`teva cuvinte despre critic[ne par trebuitoare]nainte de a urma cu cercet[rile noastre.

Oricine]=i va arunca ochii asupra criticilor ce se fac la noi, fie]n foiletoane, fie]n reviste, nu va putea s[nu se simt[m`hnit. Critica rom`neasc[, cu foarte mici excep\ii, e c`t se poate de de=art[, o critic[ de frunz[real[. E mare re\eta ]n literatura noastr[, dar mai mare ]nc[ ]n critic[. Critica la noi nici n-are o via\[ neat`rnat[, ea tr[ie=te pe l`ng[ literatura artistic[, din via\a acestei literaturi, =i nu pentru a-i da vreun ajutor, ci mai degrab[ pentru a o ]ncurca. C`nd apare vreo lucrare a unui scriitor al nostru, criticii se]mpart de obicei]n dou[tabere: unii, du=mani ai artistului,]l oc[r[sc,]l numesc om f[r[talent, nulitate, a=a din senin f[r[nici o motivare; al\ii, prieteni,]l ridic[ ]n slav[=i iar[=i f[r[de motivare. Astfel scriitorul ajunge dup[unii o nulitate, dup[al\ii un maestru, un talent f[r[pereche. Iar priete=ugul =i du=m[nia at`rn[ de ni=te factori care ]ndeob=te n-au nici o leg[tur[ cu literatura, ca de pild[: colaborarea la aceea=i revist[, ]nregimentarea ]n aceea=i ga=c[ literar[, ba de multe ori ]=i v`r[coada =i politica de partid. A=a c[un scriitor care e maestru, talent mare, geniu c`nd face parte din partidul politic al criticului, ajunge nulitate c`nd trece]n alt partid.

Pricina st[rii foarte triste a criticii noastre nu-i at`t]n caracterul criticilor,]n]nsu=irile morale =i intelectuale ale acestora, ci]n metoda veche, gre=it[, care]i c[l[uze=te. }nainte de a dovedi c[avem dreptate, vom lua o pild[pentru a ar[ta cum se face la noi critica. Vom lua ca pild[nu un om f[r[talent, nu vreun b[iat de la jurnalele zilnice, care face administra\ie, e reporter, corector, iar c`nd ]i r[m`ne timp liber, ca s[fac[economie ziarului, directorul]l pune s[scrie =i critic[— nu —, ci vom lua un om cu talent, un om cult, care urm`nd alt[metod[de critic[ar putea ajunge critic de valoare.

Vom lua pe confratele nostru Sphynx de la *Rom`nia liber[*. Dac[ st[ruim ]ndeosebi asupra criticilor din *Rom`nia liber[*, pricina mai este c[ele sunt singurele care au vorbit mai pe larg despre scrierile lui Delavrancea, despre care voiam s[scriem =i noi; afar[de aceasta, criticile lui Sphynx sunt scrise cu talent =i cuprind o mul\ime de observa\ii =i fine, =i adev[rate. Totu=i, nici confratele Sphynx n-a putut sc[pa de semnul caracteristic al criticii noastre, de exclusivism. Criticul g[se=te, de pild[, c[tot ce-a scris Delavrancea e perfect, des[v`r=it din toate punctele de vedere. De la]nceput f[g[duie=te s[fac[oarecare rezerve, dar, afar[de una mic[de tot =i formulat[dup[o mie =i una de explic[ri, cu privire la limba din *Sult[nica*, criticul n-are nici o observa\ie de f[cut. Despre *Sult[nica* ne spune: „Ar trebui s[citez toat[*Sult[nica*, at`t de frumos =i de m[iestrit e scris[. E un =ir ne]ntrerupt de m[rg[ritare, =i scenele, care de care mai colorate, urmeaz[ unele dup[ altele. }n *V[duvele* =i ]n *Odinioar[*, autorul a ar[tat un dar de care r[m`i mirat, pre\iosul =i neasemuitul dar ce are autorul, dar excep\ional, care-l va face neimitabil, f[r[pereche]ntre to\i scriitorii no=tri de azi.“ Despre *Zobie* =i *Milogul*, criticul ne spune c[-s... „perfecte, frumoase... de adev[rat maestru“. *Iancu Moroi* e „o schi\[care singur[ar fi de ajuns s[ne arate p[trunderea =i m[iestria autorului“. *Trubadurul, Ziua, Noaptea* sunt „capodopere de stil“; iar]n *Lini=te*,]n sf`r=it, de=ert`nd sa-

cul de laude, criticul ne spune c[„Delavrancea s-a]ntrecut pe el]nsu=i“. +i al[turi de acest potop de laude nici o imputare! Mai r[u: criticul se sup[r[grozav c`nd cineva]ndr[zne=te s[fac[vreo obiec\ie critic[.

Dar oare este]n adev[r crea\iunea lui Delavrancea a=a de perfect[ ]nc`t nu i se poate face nici o obiec\ie? Cum? Victor Hugo, Alfred de Musset, Balzac, Flaubert au fost critica\i; ]n crea\iunile lor s-au g[sit, cu drept cuv`nt, multe =i]nsemnate neajunsuri;]n Goethe se afl[gre=eli;]n Shakespeare chiar,]n marele soare al poeziei sunt pete, =i numai crea\iunile lui Delavrancea s[nu le aib[? Am zis c[trebuie s[aib[. Mai mult, chiar voi sus\ine acum o tez[care va p[rea multora ciudat[, paradoxal[, dar care e un sf`nt adev[r =i anume: un critic, chiar]nainte de a citi o produc\ie literar[artistic[, poate spune c[va cuprinde gre=eli, c[va avea lipsuri. Pentru ce? Pentru c[absolutul]n art[e peste putin\[, deoarece arta e prea complex[pentru ca]n ea s[fie o dezlegare exact[a problemelor ca]n matematic[, pentru c[un artist, un artist adev[rat alearg[dup[un ideal pe care]ns[niciodat[nu poate s[-l ajung[. Nu putem s[d[m aici l[muriri mai pe larg, le vom da]ns[alt[dat[; ceea ce putem invoca sunt chiar m[rturisirile lui Delavrancea. }n *Memoriile Trubadurului* g[sim o pagin[pe c`t de frumoas[, pe at`t de ad`nc[=i de adev[rat[.

„Arta]mpu\ineaz[natura. Arta e n[scocit[pentru cei ce aud =i v[d pe sfert din c`te natura le desf[=oar[ ]nainte-le. Tot ce creeaz[ omul e o s[r[cie viclean[ a realit[\ii. C`teva]nsu=iri mari ale unei paji=ti, ale unui suflet, ale unui trup scos din marmur[, — c`teva]nsu=iri care domnesc pe deasupra celorlalte =i pe care arti=tii le schilodesc m[rindu-le =i le morfolesc potrivindu-le cu puterea sim\urilor oric[rui nesim\itor. Iac[arta. Iac[de ce marile genii au sim\it]n toat[via\a lor o durere f[r[repaus]n fa\a naturii. Ei, care vedeau, auzeau =i p[trundeau ad`nc tainele culorilor, ale sunetelor, ale formelor =-ale sim\irilor, ei, care r[m`neau departe de ceea ce vroiau s[apropie, de c`te ori n-au re]nceput

iar[=i =i iar[=i acela=i subiect, aceea=i inim[muncit[, aceia=i ochi vii, feluri\i]n clipire,]n lumin[,]n umbr[=i-n expresie, acela=i trup perfect ale c[rui linii ml[dioase, moi =i p[tima=e se]mpletesc cu at`ta noroc =i cump[nire, ]nc`t marmura nu le poate fura dec`t pe sfert de sfert din adev[rata lor c[ldur[! De c`te ori n-au rupt volume]ntregi, n-au spart p`nze c`t zidurile =i n-au aruncat cu dalta]n fa\a Venerei lor, alb[, neted[=i moart[!“ *(Ziua, Memoriile Trubadurului, p. 56 =i 57.)*

Aceast[frumoas[pagin[, care trebuie s[arate opiniile artistice ale Trubadurului, arat[ ]n realitate sentimentele artistice ale lui Delavrancea, pentru c[Delavrancea are net[g[duit sim\ artistic =i deci, f[r[a fi mare geniu, a sim\it „acea durere f[r[repaus]n fa\a naturii“. Ca artist, Delavrancea a trecut prin toate acele como\iuni dulci =i dureroase prin care trec to\i acei care simt]ntr-]n=ii chemarea de a crea. El a sim\it acea emo\iune, acel entuziasm care-\i cuprinde sufletul c`nd ]n g`ndu-\i se-ncheag[crea\iuni sublime, des[v`r=ite, m[iestre, =i care din nenorocire zboar[, pier c`nd vrei s[le a=terni pe h`rtie, c`nd vrei s[dai acestor vedenii frumoase trup =i suflet. Delavrancea de bun[seam[a sim\it acea dureroas[descurajare c`nd, citind ce-a scris, a v[zut c`t de departe este ceea ce a visat =-a vrut s[ ]ntrupeze]n scrierea sa de ceea ce a reu=it s[fac[! De c`te ori i-a venit s[ azv`rle]n foc tot ce-a scris, =i c`t va fi zv`rlit!... Pe ce ne bizuim ca s[spunem toate acestea? Pe pagina citat[mai sus, precum =i pe temperamentul artistic al scriitorului.

Dac[scriitorul]nsu=i nu e, nu poate s[fie cu des[v`r=ire mul\umit de crea\iunea sa, sim\ind unele lipsuri f[r[ a le pricepe bine, pricep`nd pe altele f[r[a le putea]ndrepta; dac[ ]nsu=i scriitorul niciodat[nu poate fi pe deplin mul\umit de opera sa, fiindc[vede c`t e de departe opera f[cut[ de cea visat[; cum ar putea fi mul\umit criticul, care are =i el idealul s[u? Pentru c[ =i criticul trebuie s[ aib[ idealul s[u literar =i artistic, =i acest ideal poate s[ fie deosebit de idealul artistului, c`nd critic =i artist fac

parte din dou[=coale literare deosebite. Dar chiar dac[artistul =i criticul sunt]n aceea=i =coal[literar[,]ntre idealurile lor va fi o deosebire, dup[deosebirea care e]ntre caractere =i]ntre temperamente. +i c`nd ne g`ndim la at`tea deosebiri de caractere, de temperamente, deci =i de gusturi literare, c`nd cuget`m la imposibilitatea de a ajunge la o crea\iune perfect[, absolut perfect[, ni se l[mure=te cum o oper[ de art[ nu poate s[ plac[ necondi\ionat, s[ plac[ tuturor f[r[ nici o rezerv[. +i iat[ de ce, c`nd ne dezmeticim de puternica =i cov`r=itoarea]ntip[rire ce face asupr[-ne Shakespeare, acest colosal evocator de via\[, =i-ncepem s[judec[m mai lini=tit, chiar]n el g[sim gre=eli. }n dramele =i tragediile istorice, adev[rul istoric nu e tocmai observat. Romanii lui Shakespeare]n realitate sunt englezi. Gre=eala nu-i mare, dar este. Persoanele comice sunt exagerate. Uneori d[m =i peste gre=eli de logic[. A=a, Hamlet,]n vestitul monolog „A fi ori a nu fi“, zice vorbind de moarte c[e „o \ar[necunoscut[, al c[rei hotar nu l-a mai trecut]nd[r[t nici un c[l[tor“; =i pu\in mai]nainte vorbise cu umbra tat[lui s[u, care nu numai c[trecuse grani\a mor\ii, dar descoperise lui Hamlet =i o mul\ime de taine*****. Nu-i vorb[, toate aceste neajunsuri sunt mici =i arat[mai mult dib[cia lui Louis Blane dec`t vreo gre=eal[a lui Shakespeare. Dar aici e vorba de Shakespeare!

C`teva exemple din literatura critic[ str`in[vor dovedi =i mai bine zisele noastre. Un talentat critic din Fran\a, Emil Faguet,]ncepe astfel studiul critic asupra lui Balzac******: „E un curios capriciu al suveranului fabricator de a fi unit]ntr-o zi temperamentul unui artist cu spiritul unui comis-voiajor. Balzac a fost vulgar =i profund, grosolan =i fin, plin de prejudicii comune =i]n acela=i timp nem[rginit de p[trunz[tor =i profund; platitudinea-i

* Aceast[observa\ie e f[cut[de Louis Blanc.

**Études littèraires sur le dix- neuvième siècle (Studii literare despre secolul al XIX-lea; *n. ed*). par Émile Faguet.)

ne uime=te ca =i imagina\ia lui; are vederi de geniu al[turi cu g`ndiri de imbecil.“

Cei care nu cunosc critica contemporan[=i sunt obi=nui\i cu critica noastr[unilateral[, cu drept cuv`nt se vor mira de aceast[ analiz[ critic[, unde al[turea de cuv`ntul *geniu* st[cuv`ntul *imbecil*, =i vor crede poate c[felul de critic[al lui Faguet e o excep\ie, ori c[el ar fi un scriitora= necunoscut care caut[s[ajung[celebru prin paradoxe. Acei]ns[care cunosc literatura contemporan[francez[=tiu c[Faguet e unul dintre cei mai talenta\i critici.

Pentru a fi mai conving[tori, s[l[s[m la o parte pe Faguet =i s[cit[m pe alt critic, care e o celebritate european[=i pe care mul\i l-au citit; iar acei care nu l-au citit, desigur au auzit de d`nsul; e vorba de H. Taine. Taine a scris =i el un studiu critic* asupra lui Balzac =i]nc[un studiu admirabil,]n care analizeaz[puternica personalitate artistic[a lui Balzac. Taine are o admira\ie profund[pentru genialul scriitor francez.

Nu numai]n studiul despre care vorbim, dar =i]n alte articole el mereu]=i]ntoarce ochii la Balzac. A=a de pild[ ]n istoria literaturii engleze, vorbind de Shakespeare, Taine, ar[t`nd nem[rginita-i admira\ie pentru genialul englez, plin de m`ndrie nu numai ca critic, ci =i ca francez, zice c[numai unul l-a ajuns pe Shakespeare ca evocator de via\[=i acela e Balzac. Cu toate acestea c`nd, ]n analiza lui critic[, Taine ]ncepe s[ vorbeasc[ despre neajunsurile crea\iunilor lui Balzac, atunci nici admira\ia pentru artist, nici m`ndria de francez nu-l opresc s[spuie crude adev[ruri, care pe alocurea]ntrec cu mult spusele lui Faguet. Vorbind de caracterul lui Balzac, Taine zice]ntre altele: „Scrisorile sale at`t de iubitoare au ceva trivial; gluma lui e greoaie. Gesticuleaz[, c`nt[, love=te oamenii peste p`ntece, face pe bufonul.“

---

* Nouveaux essais de critique et d’histoire (Eseuri noi de critic[=i istorie; *n. ed.*) par H. Taine.

C`nd e vorba de obiceiul lui Balzac de a pune ]n mijlocul scenelor celor mai interesante lungi tirade filozofico-metafizice, iat[ ce zice Taine: „Se sf`r=e=te o comedie pl[cut[=i mi=c[toare, via\a unui s[rman canonic alungat de gazda sa, =i deodat[ne g[sim cufunda\i]n acest galimatias emfatic...“ C`nd vorbe=te de stilul lui Balzac, inegal, de multe ori exagerat, fals, emfatic, Taine zice: „Cuvintele sublime, pl[cute, supraumane, revin la fiecare pagin[. Desigur, dl de Balzac are rele deprinderi; este grosolan (grossier) =i =arlatan (charlatan); are r`sul zgomotos, r[sun[tor =i vocea strig[toare a oamenilor din popor. Stilul lui sau surprinde, sau ame\e=te, pentru ca s[fie puternic]l for\eaz[, pentru ca s[-l]nc[lzeasc[, se aprinde. Aceasta e boln[vicios =i m[opresc aici“.

C`nd e vorba de idealul moral al lui Balzac, asculta\i, rogu-v[, pe Taine: „Idealul lipse=te naturalistului, lipse=te]nc[mai mult naturalistului Balzac...“

„...Adev[rata noble\e]i lipse=te, lucrurile delicate nu le bag[ ]n seam[, m`inile sale de anatomist p`ng[resc caracterele curate, slu\esc slu\enia“.

C`nd vrea Taine s[ ne arate idealul =i ]n[l\imea moral[ a eroilor lui Balzac =i, indirect, a autorului ]nsu=i, ne spune: „Virtutea astfel ar[tat[ nu este dec`t un]mprumut cu cam[t[=i cu amanet. Aceasta este cea mai ur`t[ idee a lui Balzac. C[nd naturalistul ne deziluzioneaz[, ne supunem; dar c`nd artistul]nl[tur[din noi]n[l\area sufleteasc[=i delicate\ea, ne revolt[m =i]i r[spundem c[le distruge]n al\ii, poate pentru c[nu le afl[de loc]n sine]nsu=i.“ Aceste c`teva pilde sunt destul de caracteristice. Desigur, Taine nu se m[rgine=te]n studiul s[u a da numai aceste caracteriz[ri negative, el g[se=te =i merite, merite foarte mari, care fac din Balzac, dup[opinia lui, cel mai mare artist al Fran\ei. Studiul s[u asupra lui Balzac]l]ncheie cu urm[toarea fraz[care d[o caracterizare definitiv[lui Balzac: „Cu Shakespeare =i Saint-Simon, Balzac este cel mai mare magazin de documente din c`te avem asupra naturii omene=ti“.

+i fi\i siguri c[fraza aceasta iese]ntr-un mod logic =i necesar din tot articolul. Taine e un prea mare logician pentru ca din premise s[nu-i ias[de la sine]ncheierea. Eu nu sunt cu totul de p[rerea lui Taine asupra lui Balzac. Cred c[Taine exagereaz[=i partea pozitiv[, =i pe cea negativ[ale lui Balzac. Asemenea, cred c[putem s[ne lipsim de cuvinte prea aspre ca „charlatan“, „coquin“, „imbecile“, chiar c`nd sunt]ntrebuin\ate ca metafore ori termeni de compara\ie.

Am adus aceste exemple din Taine =i Faguet pentru a ar[ta c`t de impar\ial[— relativ, bine]n\eles — e critica din Occidentul Europei, de ce spirit relativist eminamente =tiin\ific e]nsufle\it[. Ea pricepe c[un om]n general, =i mai cu seam[un om genial, e ceva prea complex; c[o crea\iune artistic[e prea multilateral[ca s[poat[fi caracterizat[numai prin laude sau prin huliri, care prin faptul c[sunt numai laude ori huliri sunt unilaterale. Critica european[a]n\eles c[, imperfec\ia omeneasc[fiind]n natura omului, imperfec\ia artistic[e]n natura artistului =i, mai mult dec`t at`ta, ea a]n\eles c[meritele =i neajunsurile, partea negativ[=i cea pozitiv[ale unei crea\iuni artistice se \in str`ns legate, se condi\ioneaz[una pe alta, =i nu se poate pricepe bine chiar partea pozitiv[a crea\iunii, dac[nu se pricepe partea negativ[.

Ni se va zice, poate, c[ ]n str[in[tate asprimea criticii e la locul ei; dar c[la noi, unde literatura e a=a de s[rac[, critica ar trebui s[fie mai]ng[duitoare! Dar exclusivismul ce domne=te azi e departe ca cerul de p[m`nt de ]ng[duin\a cerut[, e chiar t[g[duirea des[v`r=it[a oric[rei]ng[duiri, pentru c[pe unii]i laud[numai, pe al\ii]i oc[r[=te numai. Poate fi deci vorba de]ng[duire]n aceast[critic[? Noi nu numai c[suntem pentru indulgen\[, dar]n\elegem chiar c[critica uneori poate s[fie]nr`urit[de prietenie, de dragoste pentru autor. }n adev[r, arta e una din cele mai complexe manifest[ri ale spiritului omenesc =i totodat[e foarte pu\in supus[la legi =tiin\ifice. Arta e departe de a avea axiome ca doi ori doi fac patru; pe de alt[parte, critica estetic[e

]nc[a=a de slab[, instrumentele cercet[rilor critice moderne sunt a=a de imperfecte,]nc`t de multe ori intui\ia, un fel de ghicire a criticului, face mai mult dec`t analiza; de multe ori criticului i se cere inspira\ie ca =i artistului, =i iat[de ce un prieten =i admirator al scriitorului, sub]nr`urirea acestui ]ndoit sentiment de dragoste =i admira\ie, poate s[ simt[ =i s[ afle multe ]nsu=iri =i frumuse\i pe care n-ar fi putut s[ le vad[ cel mai iscusit critic cu analiza lui. (Fire=te c[ vorbim de prietenie =i admira\ie sincer[.) A=adar, repet[m: noi ]n\elegem ca o critic[ s[ fie ]nr`urit[de sentimentele deosebite ce are criticul pentru scriitor; =tim c[o obiectivitate absolut[e cuv`nt de=ert, mai mult, credem c[ aceast[ ]nr`urire e folositoare, cu condi\ia]ns[ca criticul s[nu fie exclusivist. Criticului,]n aceast[ ]mprejurare,]i este =i mai pu\in iertat a fi exclusivist; iar confratele Sphynx e exclusivist: nici nu d[voie s[se fac[vreo observa\ie]n privin\a scrierilor lui Delavrancea. Am pricepe]nc[nemul\umirea]n contra criticului de la *Na\iunea*, care isc[le=te banalit[\i rom`ne=ti cu litere grece=ti. }n criticile acelui domn g[sim ]n adev[r lucruri ciudate. A=a, vorbind de nuvela *Milogul* criticul o g[se=te m[iastr[, des[v`r=it[,]ns[**toat[aceast[des[v`r=ire** se stric[ prin cuvintele din urm[ ale \igancei: „Sunt \iganc[, nu-mi lep[d copiii“. Iat[ dar o nuvel[ minunat[, des[v`r=it[, pierz`nd toate aceste ]nsu=iri din pricina a trei cuvinte de la sf`r=it, a=a c[pentru a o preface]n capodoper[ar fi de ajuns la alt[edi\ie s[lipseasc[aceste cuvinte! Aceast[ciudat[critic[nu poate fi altfel]n\eleas[, dec`t prin aceea c[ criticul a vroit s[ arate c[ =tie s[ g[seasc[ nu numai ]nsu=iri bune ]ntr-o scriere, ci =i gre=eli; ]ntr-un cuv`nt, a vroit s[arate c[=tie s[critice. Am pricepe]nc[asprimea confratelui nostru]mpotriva acestui domn, dar m`nia d-sale ]mpotriva criticului de la *Lupta*, C. Mille! C. Mille a scris dou[ foiletoane despre Delavrancea, unul despre *Sult[nica* =i altul despre *Trubadurul*. Bine]n\eles c[ o dare de seam[, f[cut[ ]ntr-un singur foileton, nu poate s[ fie complet[; dar oric`t de necomplete, aceste foiletoane sunt pline de bun[voin\[pentru autor.

A=a, ne aducem aminte c[foiletonul]nt`i ]l ]ncepe compar`nd pe autorul *Sult[nic[i* cu Hristos =i]l sf`r=e=te prin o compara\ie a operei lui Delavrancea cu un izvor de ap[ r[coritoare care r[core=te pe cititor ]n c[ldurile tropicale ale capitalei.* Al doilea foileton e deasemenea binevoitor, dar sunt =i c`teva rezerve, lucru foarte de]n\eles, av`nd ]n vedere marea deosebire ce este ]ntre Delavrancea =i Mille ca temperament, ca mod de scriere, ca =coal[ literar[. Vorbind de *V[duvele* =i l[ud`nd aceast[nuvel[, criticul *Luptei* e]mpotriva]mp[c[rii mamei Ghira =i a mamei Iana. Confratele nostru C. Mille judec[astfel: „C`nd o sfad[, m`nie, ur[s-a]nceput]ntre doi oameni, c`nd aceast[ ur[ a mers tot cresc`nd, apoi orice i-ar fi stat]n cale trebuie s[o a\`\e =i mai tare, deci c`nd babele au g[sit pe copiii lor s[rut`ndu-se, dup[logic[, s-ar fi cuvenit s[-i apuce la b[taie, dar nu s[se]mpace. }ntr-o nuvel[, vestitul scriitor rus Tolstoi,]n]mprejur[ri analoage,]ncheie povestirea prin dare de foc, =i nu prin]mp[care“. Cam a=a judec[Mille =i, cum v[d cititorii, observa\ia e serioas[=i, de=i poate s[nu fie dreapt[, dar merit[s[fie discutat[. Totu=i aceast[observa\ie]l sup[r[grozav pe dl Sphynx. Citind aceast[observa\ie a lui C. Mille, dl Sphynx o caracterizeaz[prin cuvintele: „alandala“; zice c[Mille „n-are bun sim\“, c[asta e „revolt[tor“ =i]n sf`r=it termin[cu: „Mi-e sil[s[discut“.

Dar pentru Dumnezeu, de ce at`ta sup[rare =i nervozitate?

+i noi avem cu at`t mai mult drept s[ facem aceast[ ]ntrebare, cu c`t suntem de aceea=i p[rere cu dl Sphynx, iar nu cu Mille.

Suntem de aceea=i p[rere cu dl Sphynx c[ ]mp[carea]ntre babele Ghira =i Iana e foarte cu putin\[=i foarte logic[, pentru c[sup[rarea lor era din nimica, pentru c[aceast[sup[rare era c[ptu=it[cu dor de]mp[c[ciune, pentru c[ ]n sf`r=it b[tr`nele]=i

---

* N-avem foiletonul la]ndem`n[, deci nu putem cita textual.

iubeau copiii =i copiii]=i spuneau unul altuia c[se vor omor] (ad[ug[m c[asta nu era vreo amenin\are cu scop de a speria pe b[tr`ne, pentru c[ R[ducanu =i Irina nici nu =tiau c[ mamele ]i ascultau) =i aceste cuvinte au trebuit s[ bage groaz[ ]n inimile lor. Vom mai ad[uga c[ la mahala ]n fiecare zi se ]nt`mpl[sfezi =i mai totdeauna se sf`r=esc cu ]mp[care; mahalagioaicele parc[ ]nadins se ceart[ pentru a avea prilej de a se ]mp[ca; sfada care a\`\[nervii]nlocuie=te pentru d`nsele a\`\[rile nervoase ce le primim noi din citire ori de la teatru, de la]ndeletnicirile intelectuale. Lipsa de asemenea a\`\[ri, unele clase o]nlocuiesc prin be\ie, sfad[, clevetire etc.

Sfada =i ura]ntre mama Ghira =i mama Iana nu e doar ca ura ne]mp[cat[, ad`nc[, s[lbatic[ ]ntre Montagu =i Capulet. +i... =i fiindc[ vorbele de Montagu =i Capulet ne-au venit pe buze, apoi ne vom opri la o compara\ie ]ntre ura acestor italieni, m`ndri =i nobili, =i ura babelor Ghira =i Iana; ne vom opri, de=i =tim c[multora li se va p[rea depl[sat[aceast[compara\ie]ntre trufa=ii gentilomi ai Veronei =i ni=te mahalagioaice din Bucure=ti. Verona e zguduit[p`n[ ]n temelii de ura a doi nobili, capii familiilor Montagu =i Capulet. Aceast[ lupt[ =i ur[ a dou[ familii \ine veacuri ]ntregi. Interese de domnie, de m`ndrie, cele mai felurite, cele mai arz[toare sentimente sunt puse la mijloc pentru a]nfl[c[ra ura. Ura ajunge tradi\ional[, e supt[de copii cu laptele, a intrat]n nervi, s-a f[cut aproape organic[. Aceast[ur[e hr[nit[cu s`nge, pentru c[ nu trece un timp mai ]ndelungat f[r[ ca unul din casa Montagu s[ nu caz[ ucis de m`na unui Capulet, sau dimpotriv[. Montagu =i Capulet au doi copii, Romeo =i Julieta, care se]ndr[gostesc (]ntocmai ca R[ducanu =i Irina) =i am`ndoi cad jertf[ acestei iubiri, omor`ndu-se. }n fa\a acestor mor\i, grozavii vr[jma=i, Montagu =i Capulet, dau m`na, hot[r[sc a face pentru copiii mor\i ceea ce n-ar fi f[cut pentru d`n=ii vii: vr[jma=ii de moarte se]mpac[=i-=i]ngroap[copiii unul l`ng[altul. Durerea,

durere]ngrozitoare pentru ni=te p[rin\i de a-=i vedea copiii mor\i, a]nvins o ur[uria=[, ur[de moarte. Din dou[sentimente duse la extrem, durerea p[rinteasc[=i ura, cel dint`i a]nvins. Se]n\elege c[este mare deosebire]ntre frica de a-=i pierde copiii =i amara durere de a-i fi v[zut mor\i. Dar este deosebire =i]ntre ura nobililor de la Verona =i ura babelor din mahalalele Bucure=tilor. Deci repet[m, noi credem c[dl Sphynx are dreptate; dar de aci nu urma ca d-sa s[se supere at`ta pe Mille. Ba dimpotriv[. Observa\ia lui Mille a dat prilej dlui Sphynx s[ puie ]n lumin[, s[ explice logica sf`r=itului nuvelei *V[duvele,* precum ne-a dat =i nou[prilej s[mai ad[ug[m c`teva considera\ii pe l`ng[ale dlui Sphynx. Sunt mul\i care g`ndeau ca =i Mille, dar, dup[explica\iile dlui Sphynx =i ale noastre, poate unii]=i vor schimba p[rerea; iat[deci c[=i noi, =i dl Sphynx, =i Delavrancea, =i publicul cititor trebuie s[fim recunosc[tori lui C. Mille c[a f[cut observa\ia de mai sus.

Ne-am oprit prea mult la pilda aceasta, pentru c[de aici urmeaz[un fapt foarte]nsemnat pentru critica literar[, =i anume c[observa\iile =i rezervele criticii, c`nd sunt f[cute con=tiincios (nu pentru a nec[ji ]nadins pe scriitor, dac[ ai vreo ciud[ personal[ ]mpotriva lui) =i nu-s prostii, folosesc nu numai c`nd sunt bune, ci =i c`nd sunt gre=ite. Ca s[ vedem ce spirit gre=it st[p`ne=te]n articolele dlui Sphynx, trebuie s[cit[m]nc[o bucat[de la sf`r=it, anume: „Destul numai c[, f[r[ s[ am preten\iunea de a fi adus pe Barbu ]n adev[rata lui lumin[, m-am silit s[ fiu drept fa\[ cu o munc[ con=tiincioas[ =i de un caracter cu totul original =i am ]ntins o m`n[prieteneasc[unui scriitor de talent, m`hnit f[r[ ]ndoial[c[s-au g[sit s[-l judece tocmai acele inimi rele c[rora =i «velin\[de flori s[le a=terni, ele tot ciulini =i p[l[mid[caut[.»“

Nu =tiu dac[a sim\it dl Sphynx ce spirit exclusivist, mai mult, ce spirit de z`zanie se introduce ]n literatura rom`neasc[printr-o astfel de critic[. }n adev[r, ce]nsemneaz[aceste cuvinte? Dl

Delavrancea a a=ternut numai trandafiri prin scrierile sale, iar criticii, cum e, de pild[, Mille, inimi rele ce sunt, caut[ciulini, vor s[-l]nece, s[-l nimiceasc[pe scriitor;]ns[dl Sphynx, care are inim[bun[=i care e prieten cu scriitorul,]i]ntinde o m`n[ de ajutor pentru a-l sc[pa de inimi rele, de du=mani. Iat[ dar criticii unui autor ]mp[r\i\i ]n oameni buni =i r[i, ]n prieteni =i du=mani ai autorului; iar pentru ca s[ cazi ]n categoria celor r[i, n-ai dec`t s[faci o observa\ie critic[, a=a cum a fost cea f[cut[de Mille.

Nu vroim s[-l ap[r[m pe Mille, el =tie s[se apere =i singur; avem un scop cu totul egoist, vroim s[ne ap[r[m pe noi]n=ine, pentru c[=i noi, cu toate c[am scris a=a de pu\in, am c[zut de pe acum]n categoria celor r[i, =i iat[cum. Cititorii =tiu c[am scris dou[articole despre Eminescu*. Ca =i dl Sphynx, noi n-am avut preten\ia de a pune]n adev[rat[lumin[pe Eminescu, ci am]n=irat mai multe considera\ii prin care am vrut s[ar[t[m talentul mare, neasem[nat de mare, al lui Eminescu; iar pe de alt[parte s[punem]n eviden\[c`teva pricini care au hot[r`t direc\ia, sensul scrierilor poetului nostru liric. }n aceste articole am f[cut c`teva obiec\ii care se explic[ foarte u=or, av`nd]n vedere deosebirea cea mare ce este]ntre direc\ia social[a poetului =i a noastr[. Au fost destule aceste obiec\iuni pentru ca dl Morna, criticul de la *Liberalul* din Ia=i, s[scrie c[noi am criticat pe Eminescu cu „mult[r[utate“. +i b[ga\i de seam[, noi, cunosc`nd spiritul criticii din \ara noastr[, am =i ad[ugat c[rezervele pe care le facem nu trebuie s[mire pe nimeni, pentru c[nu-i artist care s[n-aib[cusururi =i gre=eli; c[-n Byron, Musset,]n Goethe chiar se afl[multe =i mari lipsuri; Musset, c[noi avem stim[=i admira\ie sincer[pentru cel mai mare poet liric contemporan. Dar degeaba! Po\i s[afli lipsuri]n Byron,]n Goethe, p`n[=i]n Shakespeare, dar dac[vei g[si]n Eminescu, atuncea e=ti om r[u =i du=man al po-

* Vezi *Eminescu* =i *Decep\ionismul]n literatura rom`n[* (*n. ed.*).

etului. +i trebuie s[se noteze c[r[utatea]n cazul de fa\[ar fi =i mi=elie, \in`nd seam[de soarta poetului.*

Ori iat[alt[pild[. Vroiesc s[scriu acuma un articol despre Delavrancea. }n acesta voi avea de f[cut unele observa\ii, dup[mine, esen\iale. Nu-s deloc sigur c[a doua zi dup[apari\ia articolului nu se va ridica vreunul =i va scrie c[sunt o inim[rea „care tot ciulini =i p[l[mid[caut[“ =i c[sunt un du=man al autorului, =i deci acel cineva s-a crezut dator a-i]ntinde m`na de ajutor etc. +i iat[-m[, pe nea=teptate, nu numai om r[u, dar =i du=man jurat al autorului! Se ]n\elege c[ noi protest[m cu at`t mai mult cu c`t avem stim[personal[pentru Delavrancea =i sincer[stim[„fa\[cu o munc[con=tiincioas[=i de un caracter original“, sincer[stim[fa\[de un om de talent.

Credem c[oricine va admite c[o atare critic[e o anormalitate]ntr-o literatur[.

+i trebuie s[ne spunem sincer p[perea: nu]nvinuim deloc nici pe dl Morna, nici pe al\ii; p[rerile lor sunt o urmare ne]nl[turat[a direc\iei gre=ite a criticii noastre]n general (pentru c[oric`t ar fi de ne]nsemnat[, dar tot avem =i noi o critic[). Aceast[direc\ie nu este a criticii moderne, ci a criticii care a fost]n Fran\a pe la]nceputul veacului. Critica se credea pe atunci judec[tor chemat a judeca pe scriitori =i operele lor. Critica d[dea sentin\e,]mp[r\ea titluri: cutare oper[e bun[, cutare rea; cutare magistral[, sublim[, genial[; cutare stupid[etc. Bine]n\eles c[ ]n astfel de]mprejur[ri critica trebuia s[ajung[un judec[tor p[rtinitor =i aduc[tor de]ntuneric =i zavistie]n literatur[. Pentru ce? Pentru un cuv`nt foarte simplu. Care este condi\ia esen\ial[ ca judec[torul s[ nu cad[ ]n arbitrar? Condi\ia de c[petenie este ca regulile, legile dup[ care judec[ s[ fie bine hot[r`te, foarte

* }ntr-o bro=ur[ap[rut[de cur`nd =i scris[de dl I.N. Roman ni se fac mai multe observa\ii]n privin\a criticii noastre despre Eminescu; vom r[spunde alt[dat[.

l[murite; altfel orice judec[tor va fi arbitrar. Ce legi, ce reguli avea]ns[critica pentru a judeca dup[ele operele de art[? Nici o regul[, nici o lege. La sf`r=itul veacului trecut =i la ]nceputul veacului nostru, sub domnia absolut[ a clasicismului, s-au f[cut reguli, un cod ]ntreg de legi dup[ care arti=tii trebuiau s[-=i creeze operele. Aceste reguli \ineau ca-ntr-un corset str`mt literatura, sugrum`nd-o. Victor Hugo, ]nconjurat de o legiune ]ntreag[ de talente, a dat asalt ]mpotriva clasicismului, l-a ]nvins, romantismul a sf[r`mat toate regulile =i legile estetice ale clasicismului. R[mas[f[r[reguli, f[r[legi, critica de la]nceputul epocii romantismului nu putea s[fie dec`t cu totul arbitrar[. Neav`nd legi, criticii au c[p[tat putere prea mare, nimic nu-i oprea de-a judeca dup[gustul =i placul lor. Puterea prea mare]n literatur[, ca =i]n politic[, e stric[toare. Criticii d[deau numele de talente, de mae=tri, de genii, dup[hat`r, dup[ gradul de prietenie: iat[ de unde vine =i pl`ngerea arti=tilor de la]nceputul veacului]mpotriva criticii, cum =i superficialitatea criticii, cu mici excep\ii. +i nici nu putea s[fie altfel. Oper[bun[, rea, de talent, genial[... ce cuvinte largi =i cu ce]n\eles nehot[r`t =i relativ! Din dou[ opere de art[ de aceea=i valoare, e foarte u=or s[ ar[\i c[ una-i de talent =i alta slab[, pentru aceasta n-ai dec`t s[schimbi termenii de compara\ie. A=a, dac[vrei s[ar[\i c[opera e de valoare, n-ai dec`t s-o asemui cu a lui Prod[nescu. }n adev[r, ce scriere nu va fi minunat[ fa\[ cu opera acestui bard? }n cazul al doilea asemeni scrierea cu a lui Shakespeare. +i ce scriere nu va p[rea slab[ fa\[ cu opera colosal[ a genialului Shakespeare? Acest exemplu arat[ limpede c`t de superficial[=i totodat[c`t de pu\in folositoare a trebuit s[ fie critica literar[. Eminentul nostru critic, dl Maiorescu, ]n articolul s[u *Poe\i =i critici* exprim[ o p[rere care a trebuit s[ fac[ pe mul\i s[ se mire. D-sa zice c[ ]n \ara rom`neasc[n-are ce mai c[uta critica, deoarece la noi ea a avut un rol de]ndeplinit, dar acuma nu mai are. D-sa judec[astfel * :

* N-avem articolul la]ndem`n[, de aceea cit[m numai]n\elesul.

}n \ara rom`neasc[, acum c`tva timp, literatura mai c[nu exista, de-abia se]ncepea; atunci critica a avut un rol, a trebuit s[c[l[uzeasc[pa=ii copil[re=ti ai literaturii, s[ ]ncurajeze operele mai buni=oare, s[nu lase s[se strecoare opere cu totul rele, critica trebuia s[fie ca o straj[pus[ ]naintea edificiului literaturii rom`ne=ti =i s[ lase s[ intre numai pe acei care meritau asemenea cinste; iar pe cei lipsi\i de talent s[-i ]nmorm`nteze. C`nd]ns[literatura s-a dezvoltat, nu mai are nevoie de critic[; slujba de a]nl[tura nulit[\ile o face]ns[=i literatura artistic[. Talente ca Alecsandri =i Eminescu alung[din literatur[nulit[\i ca Prod[nescu; deci acum critica n-are nici un rol de]ndeplinit.

Cam a=a judec[dl Maiorescu =i... credem c[are cu des[v`r=ire dreptate, pentru c[e vorba, cum v[d cititorii, de acea critic[pe care am numit-o *judec[toreasc[*. Aceast[critic[a fost =i folositoare =i trebuitoare =i, prin dl Maiorescu, reprezentantul ei cel mai de frunte, ea =i-a f[cut datoria. Dl Maiorescu, om luminat, instruit — care =i-a format cuno=tin\ele =i gustul literar dup[geniile cele mari ale Germaniei, dup[Lessing, Schiller, Goethe —, cunosc[tor al literaturii europene, om cu gust artistic =i cu tact critic, =i-a f[cut datoria]n]n\elesul de mai sus, a stat straj[ ]naintea edificiului literaturii. Acest merit va face ca numele dlui Maiorescu s[fie]nsemnat]n dezvoltarea literaturii rom`ne. Se ]n\elege, va fi fost =i d-sa p[rtinitor, lucru firesc =i aproape de ne]nl[turat c`nd critica e critic[judec[toreasc[; dar trebuie s[\inem seam[=i de greut[\ile cu care a avut s[lupte. E de ajuns s[citim acele probe de poezii monstruoase str`nse de d-sa, pentru a vedea ce m[rgini\i, ce nulit[\i, ce sec[turi aveau dorin\a =i ]ndr[zneala s[ cear[ un loc ]n literatura rom`neasc[, =i dl Maiorescu a avut glas destul de tare =i destul[autoritate pentru a da]n l[turi pe ace=ti]ndr[zne\i preten\io=i. Pe de alt[parte, d-sa a putut cunoa=te, numai]n c`teva poezii, un om cu adev[rat talentat pe care =i l-a]ncurajat mult, e vorba de Eminescu. Repet[m, acesta e un merit

foarte mare al d-sale. Dar a trecut un timp oarecare, literatura s-a dezvoltat, gustul publicului s-a dezvoltat =i el, =i c`nd unui public ]i place Alecsandri, Eminescu, Vlahu\[ — scrierile lui Prod[nescu et Comp. st`rnesc r`s ob=tesc =i, f[r[ nici o straj[, acestea vor fi izgonite din literatur[. V[z`nd aceasta, dl Maiorescu scrie c[critica nu mai are nici un rol =i,]ncredin\at c[critica =i-a f[cut datoria, zice cu o m`ndrie foarte la locul ei:

„Maurul =i-a f[cut datoria, maurul poate s[se duc[“ *.

Repet[m, dl Maiorescu are dreptate. Chiar articolul critic din urm[al d-sale arat[c[critica, cum se f[cea]nainte, =i-a tr[it traiul. Dar lipsind critica judec[toreasc[, nu va r[m`nea nimica ]n locul ei? Dl Maiorescu nu ne spune nimic, nici m[car nu face vreo aluzie c[ ar fi exist`nd o critic[modern[, care nu numai c[nu piere]ndat[ce literatura se dezvolt[, dar dimpotriv[, ajunge tot mai puternic[. Nu cunoa=te oare dl Maiorescu o astfel de critic[? Ori o cunoa=te, dar nu o prime=te, nu socoate de trebuin\[s[vorbeasc[de d`nsa, pentru c[ pe orizontul nostru literar nu vede oameni destul de destoinici pentru a o face. Nu =tim care e pricina, dar e ne]ndoios c[ dl Maiorescu nu pomene=te c`tu=i de pu\in despre acest fel nou de critic[!

* * *

Critica]n Europa a luat o mare dezvoltare, dar o critic[ ]ntemeiat[pe alte baze, o critic[plin[de putere, care prive=te o oper[literar[ca un product =i]l analizeaz[ca atare, cum fac =tiin\ele naturale, c[ut`nd pricinile ce i-au dat na=tere. C`nd critica are]nainte o oper[literar[, se]ntreab[care e pricina ei cea mai apropiat[. Bine]n\eles, aceast[pricin[este artistul, creatorul operei, deci cea dint`i grij[a criticii este de a statornici o leg[tur[

---

* *Die Verschwörung des Fiesco* (*Conjura\ia lui Fiesco*; n.ed.), Schiller, *Contemporanul*, an.VI, nr. 3.

de cauz[ ]ntre opera artistic[=i artistul creator. Critica, analiz`nd via\a artistului, sufletul lui, ne explic[ de ce =i cum a f[cut el aceast[ oper[ artistic[, ne arat[ cum, lu`nd]n seam[temperamentul artistului, psihicul lui, opera artistic[a trebuit s[fie tocmai a=a cum este, =i nu altfel; ne explic[pricinile care au hot[r`t caracterul operei artistice sau, cum am zis, arat[leg[tura]ntre artist =i crea\iunea sa.

Un exemplu va l[muri mai bine g`ndul nostru. Iat[ un poet. Tr[s[turile caracteristice ale poeziilor lui sunt melancolia ad`nc[, iubirea pentru fantastic,]nc`t poetul zboar[-n aer ori se cufund[ ]n pr[p[stii ad`nci]n loc de a gusta frumuse\ile ce sunt]mpr[=tiate pe p[m`nt =i, a treia tr[s[tur[ caracteristic[, o ur[ ]nver=unat[ ]mpotriva femeii. Critica ne va ar[ta pe poet nervos, u=or de a\`\at, nemul\umit — de unde se]n\elege melancolia poeziilor lui. Critica]l va ar[ta tr[ind]ntr-un ora= mare, crescut]n ora=,]ntr-o ulicioar[ ]ngust[,]ntr-o cas[f[r[curte, din care nu putea s[vad[frumuse\ile naturii, p[durile, c`mpiile, mun\ii, lanurile ]ntinse sc[ldate ]n lumina aurie a soarelui ori ]n lumina argintie a lunii; poetul ]n copil[ria sa a stat sub ]nr`urirea unei mame bigote, care umplea capul copilului cu basme religioase, cu groz[veniile iadului. Iat[dar explicarea fantasticului]n poeziile artistului =i lipsa lui de iubire pentru natura m[rea\[, pe care n-a putut s-o observe dec`t pe fereastra ]ngust[ a unei uli\e necurate. }n sf`r=it, critica arat[cum poetul s-a]ndr[gostit, =i-a pus tot sufletul, toat[n[dejdea, toat[via\a]ntr-o femeie =i aceasta l-a]n=elat mi=ele=te, l[s`ndu-i o ran[ ad`nc[ ]n inim[, ran[cu at`t mai dureroas[ cu c`t poetul a fost mai naiv, mai]ncrez[tor, mai nervos, mai pasionat. Iat[de ce rana niciodat[nu s-a mai]nchis, de ce]i sf`=ie ve=nic inima =i orice amintire face s[ vibreze dureros aceast[ s[rman[ inim[. Iat[ explicarea urii, dezn[dejdii, blestemului, pl`nsului cu hohot, care zbucnesc c`nd vorbe=te de femeie,]n care poetul vede numai pe cea care l-a tr[dat. +i astfel, pas cu pas ni

se explic[toate p[r\ile caracteristice ale crea\iunii poetului, fir cu fir se \ese leg[tura]ntre poet =i opera lui. +i dac[critica reu=e=te s[aduc[ ]nainte-ne pe poet, s[ni-l zugr[veasc[tocmai cum e, atunci]n\elegem l[murit de ce =i cum crea\iunea poetului este a=a, =i de ce nici nu putea fi altfel. A=adar temelia criticii, c`nd e vorba de a statornici leg[tura]ntre artist =i oper[, va fi o analiz[psihic[a artistului.

Astfel romancierii de azi =i criticii au acela=i scop.

„Romancierul =i criticul — zice Brandes]n admirabila-i scriere* — pleac[ast[zi]n schi\[rile lor de la acela=i punct: atmosfera spiritual[a epocii. }n aceasta se arat[formele. Unul vrea s[ne]nf[\i=eze =i s[ne explice faptele unui om, altul vrea s[ne]nf[\i=eze =i s[ne explice o oper[literar[=i ambii caut[s[ne arate c[faptele oamenilor =i operele literare trebuie s[fie privite ca ni=te producte pe care omul le face fatal,]ndat[ce se]ntrunesc anumite]nsu=iri n[untrice =i]nr`uriri externe. Deosebirea esen\ial[ este numai aceasta, c[ poetul face ca persoanele ]nchipuite de d`nsul, de obicei zugr[vite dup[modele din via\a real[, s[lucreze =i s[vorbeasc[dup[ ]mprejur[rile date,]n timp ce criticul este cu des[v`r=ire legat de realitate, a=a ]nc`t]nchipuirea lui trebuie s[lucreze numai =i numai pentru a afla =i reconstrui starea sufleteasc[, pricina sau condi\iunea faptelor. Romancierul, de la caracterul observat, trage]ncheieri]n privin\a faptelor probabile ale insului, criticul scoate]ncheieri,]n privin\a caracterului artistului, din]nsu=irile operei observate.“

Dac[ ]n multe privin\e crea\iunile artistice ale romancierului sunt mult mai presus, mult mai pre\ioase dec`t criticile, este ]ns[ o parte ]n care lucrarea criticului modern e mai ]nsemnat[ dec`t

---

* Vezi *Die Literatur des neunzehnten Jahrhunderis in ihren Hauptströmungen* (*Literatura secolului al XIX-lea din punctul de vedere al curentelor principale*; n.ed.), V. Band, pag. 386.

a artistului. Aceast[ ]nsemn[tate mai mare izvor[=te din subiectele tratate de critici. Artistul studiaz[oameni]n general, oameni de r`nd; criticul studiaz[ pe arti=ti. Arti=tii ]ns[, ca modele, sunt cele mai de multe ori mai interesan\i, mai instructivi, pentru c[ ]n sufletul lor se oglinde=te mai bine epoca ]n toat[ complexitatea ei, dec`t]n sufletul unui simplu muritor. A=a, de pild[, Flaubert a creat tipuri admirabile ca art[: pe madame Bovary, pe Charles Bovary (spi\erul), pe Leon etc. Istoricul veacului nostru nu va putea s[nu cunoasc[tipurile lui Flaubert, c[ci ele]l vor lumina]n privin\a vie\ii oamenilor din Fran\a]n veacul acesta. Dar cu c`t mai instructiv va fi pentru istoricul veacului al XIX-lea tipul complex al lui Flaubert ]nsu=i? Cu c`t mai mult s-a oglindit]n Flaubert via\a veacului nostru]n toat[complexitatea ei?

Cred c[aceste pu\ine cuvinte sunt de ajuns pentru ca s[poat[vedea oricine deosebirea]ntre critica modern[=i cea judec[toreasc[; dar n-am terminat]nc[. Am zis c[criticul trebuie s[analizeze psihicul artistului pentru a explica opera lui;]ns[aceast[stare psihic[e pricinuit[, at`rn[ de psihicul cercului ]n care se ]nv`rte=te artistul, de al poporului din care face parte; deci, dup[ce am aflat leg[tura]ntre opera artistic[=i artist, trebuie s[afl[m =i leg[tura]ntre opera artistic[=i poporul din care face parte artistul. Al[turi deci cu analiza psihic[a unui ins, critica face =i analiza unui popor. Mai departe, psihologia unui popor at`rn[ de mediul natural ]n care tr[ie=te poporul, at`rn[ ]n mare parte de]ntocmirile politico-sociale ale acestui popor, deci trebuie de aflat leg[tura]ntre opera artistic[=i mediul natural =i social]n care tr[ie=te artistul. A=a, s[lu[m din nou exemplul nostru. Melancolia ce o vedem]n opera artistic[am explicat-o prin nervozitatea =i caracterul trist al poetului;]nclinarea spre fantastic, prin cre=terea fanatic[religioas[pe care i-a dat-o mama lui; ura]mpotriva femeilor, prin o tr[dare mi=eleasc[suferit[de]nsu=i poetul. Ridic`ndu-ne de la poet la mijlocul]n care tr[ia el, vom afla c[

]ntristarea =i melancolia lui au fost]nsu=irea pe care o aveau to\i cei din cercul]n care tr[ia poetul, ori chiar to\i cei din clasa lui; iar aceast[melancolie =i aceast[ ]ntristare se datoresc unor cauze politico-sociale. Fanatismului religios, pe care a voit s[i-l insufle mama lui =i care s-a ar[tat]n crea\iunea poetului prin iubirea de fantastic,]i vom afla pricina]n starea religiei,]n faptul c[religia avea mai mare]nr`urire asupra femeilor. Lucru care la r`ndul s[u se datore=te unor cauze anumite: st[rii femeiii]n societate. }n sf`r=it, faptul tr[d[rii, analiz`ndu-l, vom vedea c[nu-i izolat, ci foarte obi=nuit]n mediul]n care tr[ia poetul, =i vom afla c[se datore=te st[rii ce s-a creat femeilor]n societate, cre=terii false ce li se d[etc...

Se poate urma alt[cale]n investiga\iunile critice =i anume o cale invers[:]n loc de a pleca de la opera artistic[pentru a ne ridica p`n[ la na\iunea ]n care s-a ivit, putem, dup[ exemplul dat de Taine, s[ plec[m de la rasa, na\iunea din care face parte poetul, s[ analiz[m mai ]nt`i poporul, \ara]n care s-a n[scut el, pentru ca s[definim toate condi\iunile care au influen\at asupra lui, pe urm[s[trecem la poet, la analiza lui psihic[=i apoi la oper[; cu alte cuvinte,]n loc de a ne ridica cu analiza de la opera poetului p`n[ la mijlocul natural =i social, s[ ne cobor`m de la mijlocul social p`n[la opera artistic[. Drept pild[despre o astfel de lucrare putem lua monumentala oper[a lui Taine *Istoria literaturii engleze*. Taine]ncepe cu analiza configura\iunii geografice (mijlocului natural), apoi studiaz[rasa =i influen\a acestor doi factori asupra]ntocmirii na\iunii engleze. Pe urm[analizeaz[societatea englez[=i]nr`urirea ei asupra poetului =i astfel ajunge la poet, =i de la poet la crea\iunea poetului. Dup[Taine, o societate, o na\iune este productul mijlocului natural =i al rasei, poetul este productul na\iunii, iar opera literar[e productul poetului; deci analiza unei lucr[ri artistice trebuie]nceput[de la factorul, de la cauza prim[. Aceast[cale invers[a lui Taine e prea

vast[, prea pu\in sigur[, suntem]ns[departe de a o nega, dup[cum fac Brandes, Hennequin, Guyau* , ci credem c[=i drumul indicat mai sus duce la acela=i rezultat =i sunt cazuri c`nd e mai potrivit dec`t cel dint`i. Dac[ pentru analiza unei opere artistice e mult mai potrivit a lua ca punct de plecare chiar aceast[ oper[ artistic[, ]n schimb c`nd e vorba de a analiza o anumit[literatur[ ]n]ntregime, un curent literar]ntreg, cum e, de pild[, clasicismul ori romantismul, atunci drumul indicat de Taine e mai potrivit.

P`n-acum am vorbit despre ]nr`urirea mijlocului social asupra crea\iunii literare =i de stabilirea leg[turii]ntre mijlocul natural =i social, poet =i crea\iunea artistic[. Dar odat[opera artistic[creat[, ea la r`ndul ei are influen\[asupra mijlocului social]n care a fost creat[.

De aici decurge a doua datorie a criticului, nu mai pu\in]nsemnat[. Consider`nd opera artistic[ca un fapt]mplinit, critica o ana-

---

* Hennequin]n cartea lui *La critique scientifique*, o carte care cuprinde c`teva vederi ingenioase, dar mai multe gre=ite, se ridic[ cu drept cuv`nt contra exagera\iilor teoriei lui Taine, dar, cum se]nt`mpl[adesea, cade singur]ntr-o exagera\ie contrar[. Influen\at de teoria absurd[a lui Bagehot (ideea central[a lui Bagehot este c[nu summum condi\iunilor istorice face pe eroi, pe oamenii superiori, ci eroii, oamenii superiori fac istoria), sus\ine c[nu mediul face pe artist, ci artistul face mediul. Brandes]ntr-o conferin\[public[\inut[ ]n Petrograd dezvolt[aceea=i teorie, Guyau]ntr-o oper[admirabil[, ap[rut[acum (*L'art au point de vue sociologique*) e mult mai aproape de adev[r. Noi, dup[cum am mai zis, credem c[toate c[ile indicate de Taine, Sainte-Beuve, Brandes, Hennequin, Guyau duc la acela=i rezultat; critica va ar[ta relativa lor importan\[=i c`nd anume va trebui s[ ne servim de un metod sau de altul. +i noi suntem contra exagera\iei lui Taine, astfel c[ ]n prezentul articol, care a ap[rut mai ]nainte dec`t cartea lui Hennequin, dec`t a lui Guyau =i dec`t conferin\a lui Brandes, am recomandat un drum invers dec`t al lui Taine. Bine]n\eles, nu c[dem]n exagera\ia de a nega cu totul un metod c[ruia]i datorim *Istoria literaturii engleze*. — }n volumul al doilea al criticilor noastre, avem un articol special]n aceast[privin\[. (*Cauza pesimismului]n literatur[=i via\[;* n. ed.)

lizeaz[ca atare. Mai]nt`i criticul pune ]ntrebare operei artistice: de unde ai venit? Cum ai venit pe lumea aceasta? Cine-\i e creatorul? etc. Dup[ mult[ trud[, ]n care adeseori critica pierde n[dejdea de a c[p[ta un r[spuns m[car aproape l[murit (un r[spuns pe deplin l[murit e peste putin\[), dup[ mult[ st[ruin\[, c`nd]n sf`r=it r[spunsul e dat, critica pune o alt[ ]ntrebare: acuma e=ti aicea ]ntre noi, vr`nd-nevr`nd trebuie s[ te primim, a=a cum e=ti, spune dar, tu, copil r[sf[\at =i sublim al muzelor, ce ai s[ faci ]ntre noi =i cu noi? Ne vei face oare s[ r`dem ori s[pl`ngem? Ne vei face s[ binecuv`nt[m ori s[blestem[m? Ne vei face s[iubim ori s[ur`m? Ne vei face oare s[ne]nchin[m lui, marelui idol, izvorul luminii, iubirii =i drept[\ii, ori s[ne]nchin[m Satanei sau vi\elului de aur? Spune! Dar fiindc[acest copil sublim r[spunde numai celor care]=i g[sesc singuri r[spunsul, critica va trebui acum s[caute ce anume icoane, ce idei, ce idealuri sociale =i morale sunt]ntrupate]n opera artistului, ce sim\[minte au condus m`na artistului? Care sunt acele sentimente ce s-au ]ntrupat ]n opera lui =i care sunt idealurile, sim\urile ce ne va excita =i sugera opera artistic[, ]ntr-un cuv`nt care e tendin\a social[=i moral[a operei artistice? Ce influen\[social[=i moral[e menit[s[aib[, ce]nr`urire educatoare va avea ea? +i c`nd critica a primit r[spuns =i la aceast[ ]ntrebare, ea trebuie s[tac[ori s[-=i fac[alt[ ]ntrebare. Ea trebuie s[-=i zic[: =tiu acuma,]ntruc`tva cel pu\in, de unde a venit opera artistic[=i ce influen\[anume va avea, ce tendin\[are aceast[for\[social[din nou creat[.

Acuma s[vedem: c`t de mare e aceast[ for\[; sim\[mintele ce ne va sugera, c`t de puternic vor fi sugerate; dac[ea ne cheam[la un anumit ideal, c`t de puternic[ e aceast[ chemare; dac[ sugereaz[ anumite concep\ii filozofice ori sociale, c`t de tari sunt aceste concep\ii =i c`t de puternic vor fi sugerate? }ntr-un cuv`nt. criticul se]ntreab[: c`t de mare, c`t de vast[e crea\iunea artistului? +i c`nd va avea un r[spuns =i la aceasta, atunci el]=i va

face cea din urm[ ]ntrebare: prin ce mijloace artistul lucreaz[asupra psihicului nostru? Prin ce mijloace crea\iunea lui ne influen\eaz[pe noi? Aici va fi vorba de stil, ritm, rim[, peisaj, descrip\ia naturii, combina\ia felurit[de icoane, atingerea cut[rei ori cut[rei coarde a inimii, cut[rei ori cut[rei coarde a creierilor etc.

}ntr-un cuv`nt, ]n aceste patru ]ntreb[ri se concentreaz[ toat[ lucrarea criticului. Critica trebuie s[ r[spund[, dup[ opinia noastr[: de unde vine crea\iunea artistic[, ce influen\[ va avea ea, c`t de sigur[=i vast[va fi acea influen\[=i,]n sf`r=it, prin ce mijloace aceast[crea\iune artistic[lucreaz[asupra noastr[? Un r[spuns mai mult ori mai pu\in am[nun\it =i sigur la aceste]ntreb[ri rezum[o lucrare critic[. Se]n\elege c[aici am indicat ceea ce ar fi o critic[perfect[, ideal[, dar dac[critica va face un sfert de sfert din aceast[lucrare,]nc[va fi o oper[meritorie. Apuc`nd drumul criticii contemporane =tiin\ifice, vom face cel pu\in ceva, pe c`nd urm`nd drumul vechi, ori nu vom face nimic, ori, ceea ce e =i mai r[u, vom face ceva anapoda.

Aici trebuie s[facem neap[rat o abatere, pentru a]ndep[rta o ne]n\elegere. C`nd zicem critic[=tiin\ific[, suntem departe de a crede c[critica a ajuns o =tiin\[pozitiv[. Nu suntem departe de a fi de p[rerea lui Zola, care, vorbindu-ne de critica modern[, ne vorbe=te de legi fixe, de teoreme geometrice. }n critica literar[nu putem]nc[avea legi nestr[mutate, teoreme tot a=a de l[murite ca]n geometrie, cum nu avem nici]n sociologie. Un sociolog care ar spune c[ ]n sociologia =tiin\ific[avem teoreme tot a=a de l[murite =i de ne]ndoielnice ca-n geometrie, ori nu =tie matematic[, ori nu cunoa=te sociologie, ori nu se pricepe nici la una, nici la alta: sociologia tinde a fi =tiin\[exact[, dar p`n[ acuma n-a ajuns; tot a=a trebuie s[ zicem =i despre critic[: critica literar[ tinde a ajunge cu totul exact[ =i =tiin\ific[, dar e ]nc[ departe, foarte departe de acest ideal =i acum intui\ia ajut[ pe critic mai mult dec`t =tiin\a. Pentru a ne zugr[vi, a pune]naintea noastr[

pe artist, pentru a-l face s[tr[iasc[, pentru a ne ar[ta cum s-a creat opera artistic[, desigur pe critic]l va ajuta psihologia modern[, dar criticului]i va trebui intui\ia, inspira\ia, un talent deosebit, f[r[care cea mai des[v`r=it[ cuno=tin\[ a psihologiei * nu-i va ajunge. Pentru a l[muri ]nr`urirea mediului social asupra artistului, =i deci =i asupra operei artistice, criticul trebuie s[cunoasc[societatea]n care s-a dezvoltat artistul, deci trebuie s[analizeze starea ei cultural[, dezvoltarea ei intelectual[, condi\iile politice =i economico-sociale]n care se g[se=te, precum =i starea moral[. Acestea toate negre=it trebuie s[le cunoasc[criticul, f[r[ele nici nu poate fi vorba despre o critic[bun[din toate punctele de vedere. Dar care din aceste multiple puteri sociale a]nr`urit opera artistului =i mai ales relativa]nsemn[tate a multiplilor factori sociali? }n toate acestea tactul =i talentul criticului, inspira\ia]l ajut[minunat; deci intui\ia joac[rol cump[nitor]n critica estetic[. Gustul literar, cultura literar[, adic[studierea operelor mari din literaturile celor mai]naintate na\ii,]n sf`r=it intui\ia artistic[, iat[ ]nsu=iri neap[rat cerute pentru a judeca valoarea artistic[a operelor, pentru a judeca dac[o oper[literar[e]nsemnat[, genial[.

Talent, geniu! Dar ce sunt acestea, dec`t vorbe prin care zugr[vim lucruri ne]n\elese? Fire=te, cum am zis, chiar ]n critica estetic[ =tiin\a modern[ ]ncepe s[ aib[ rol din ce ]n ce mai mare. }n c`teva cuvinte, iat[ce voim s[zicem: critica modern[tinde a fi din ce]n ce mai =tiin\ific[; chiar acuma e peste putin\[a fi critic f[r[a avea o mare cultur[=tiin\ific[; dar critica,]ntocmai ca =i arta, n-a ajuns]nc[a fi =tiin\[=i unui critic i se cere intui\ie, inspira\ie, un talent deosebit,]nn[scut ca =i artistului. Dar primind]n critic[intui\ia, inspira\ia, nu o reducem oare iar la rolul criticii vechi, metafizice? Nu, deloc. Mai]nt`i pentru c[lu[m drept temelie =tiin\ele, =i afar[de acestea critica modern[se deosebe=te de critica trecutului prin metod[, prin scop, prin tot.

---

* De altmintrelea =i psihologia e numai o =tiin\[ ]ncep[toare.

Fiindc[nu mai putem lungi acest articol, vom da un exemplu care va lumina uria=a deosebire]ntre critica explicatoare =i cea judec[toreasc[. Am fost de o p[rere cu dl Maiorescu c[critica judec[toreasc[pierde din]nsemn[tate cu c`t se dezvolt[ mai mult literatura =i, de la un timp, poate lipsi, f[r[ a c[=una vreo pierdere. Critica modern[ explicatoare, cu totul dimpotriv[, cu c`t se dezvolt[literatura artistic[, ajunge =i ea tot mai]nsemnat[. }n adev[r, s[ne]nchipuim un popor la]nceputul dezvolt[rii sale literare. Litera\ii de atuncea vor fi oameni simpli, ca talente, ca psihic; asemenea =i]ntocmirile sociale, mijlocul social]n care se dezvolt[artistul primitiv e relativ simplu. Criticul care va trebui s[ne fac[analiza psihic[a unui artist cu psihic foarte pu\in complex ori analiza unui mediu social, simplu, nu ne va putea spune multe lucruri. Cu c`t ]ns[ se dezvolt[ literatura, cu at`ta =i arti=tii sunt mai dezvolta\i, cu at`ta =i psihicul lor e mai complex, cu at`ta =i rela\iile sociale sunt mai complexe =i deci cu at`ta =i lucrarea criticului e mai grea, mai complex[, mai folositoare. A ne da analiza psihologic[ a lui Musset, a ne da o analiz[ a mijlocului social din Fran\a modern[ e lucru pe c`t de greu, pe c`t de complex, dar =i pe at`t de folositor. Acela=i lucru trebuie s[-l spunem]n general despre toat[lucrarea criticului modern. A=a, noi am zis c[una din problemele criticii moderne e analiza sentimentelor =i ideilor care au]nsufle\it pe artist]n lucrarea sa, a sim\[mintelor =i ideilor ce vor fi sugerate prin crea\iunea artistic[ ]n concet[\enii artistului: analiza]nsemn[t[\ii sociale, educatoare, moralizatoare a lucr[rii artistice. Dar cu c`t se dezvolt[ societatea, cu at`t se dezvolt[ideile =i sim\[mintele, cu at`t ajung mai bogate, mai variate, mai complexe sim\[mintele =i ideile artistului =i deci =i sim\[mintele =i ideile ce sunt]ntrupate]n crea\iunea sa. Analiza]nsemn[t[\ii =i influen\ei sociale a unei astfel de lucr[ri,]ntr-o astfel de societate, e peste m[sur[de grea, dar =i peste m[sur[de important[=i de folositoare. Critica dar se dezvolt[, cap[t[o]nsemn[tate tot mai mare, ajunge tot mai folositoare,]n acela=i grad]n care se dezvolt[societatea, literatura =i artistul. Cred c[

aceast[deosebire e]ndestul[toare pentru a ar[ta =i deosebirea criticii moderne de cea trecut[, =i relativa ei importan\[.

+tiu, ori mai bine]mi]nchipui, c[se vor g[si mul\i, poate chiar confratele Sphynx, care ne vor zice z`mbind: „Bine, e foarte frumos c`nd ne vorbi\i de critica literar[modern[,]ntemeiat[pe =tiin\[de o parte, iar pe de alta pe un talent puternic intuitiv; dar de unde vroi\i s[lu[m asemenea critici, cine e cel care ar putea fi un Sainte-Beuve, un Taine ori un Brandes rom`nesc?“ }nt`mpinarea, m[rturisim, e foarte adev[rat[. }n adev[r, n-avem]nc[un Taine; dar n-avem nici un Musset ori Flaubert =i noi to\i care facem acum critic[literar[suntem numai loc\iitorii aceluia care va =ti s[pun[critica noastr[la]n[l\imea la care a pus-o un Taine. Dar a=a cum suntem, nu ne e oare]ng[duit s[ne c[l[uzim de un metod =tiin\ific, odat[ce-l vom =ti adev[rat? Se]n\elege, n-avem un Taine, dar nu e mai pu\in adev[rat c[critica noastr[,]ndreptat[pe calea modern[, poate s[aduc[mare folos. Dac[critica nu ne va da o \es[tur[complex[=i fin[care s[lege opera literar[cu artistul; dac[nu ne va da figura artistului]n toat[m[rimea ei, poate]ns[s[ne l[mureasc[unele din]mprejur[rile principale care au avut]nr`urire asupra unei opere artistice, ceea ce poate s[ aduc[ lumin[ ]n privin\a acestei opere, lucru iar[=i foarte ]nsemnat pentru istoricul viitor al literaturii rom`ne. Dac[nu putem s[d[m un tablou]ntreg al mijlocului social =i s[l[murim cum =i]n ce chip acest mijloc a]nr`urit asupra operei artistului, vom putea ]ns[ ar[ta ]nr`urirea cut[rui ori cut[rui factor social asupra artistului. Acesta e]ns[un lucru pe at`t de folositor pentru contemporanii no=tri, pe c`t e de]nsemnat pentru istoricul viitor al Rom`niei. }n aceea=i vreme, polemica critic[ ]=i va schimba caracterul, ]nv`rtindu-se pe l`ng[ chestii generale, =tiin\ifice =i sociale, dar nu pe l`ng[chestia titlurilor ce trebuie s[d[m arti=tilor. }ntre alte foloase, schimbarea direc\iei criticii noastre va avea de urmare nimicirea spiritului de cumetrii =i de c`rd[=ii literare, =i acest rezultat pe c`t e de]nsemnat, e tot pe at`ta de folositor.

* * *

Sunt]nc[dou[chestii]n privin\a c[rora am vroit s[ne]n\elegem cu confratele nostru de la *Rom`nia liber[*. Dlui Sphynx pare c[ nu-i place obiceiul unora de a critica pe un scriitor de ai no=tri f[c`nd cita\ii din mae=trii str[ini, pomenind, cu prilejul unui artist mediocru ori pu\in talentat, arti=ti celebri =i geniali ca Dante ori Shakespeare. Confratele nostru are dreptate dac[e vorba de exagera\iile de r`s ]n care cade, de pild[, criticul de la *Na\iunea* cu care dl Sphynx face polemic[. Acest critic are ]n adev[r patru cita\ii foarte ciudate. A=a, spre a spune c[ a cugeta e greu, domnul citeaz[ pe filozoful Schopenhauer. M`ine vrun alt critic, pentru a spune c[omul umbl[cu picioarele, va zice: „Omul umbl[cu picioarele, cum a zis un mare filozof“ etc. }ntr-un cuv`nt, suntem de o p[rere cu Sphynx, dac[ e vorba de criticul de la *Na\iunea*. Nu vom fi ]ns[ deloc de o p[rere, dac[ d-sa ar vroi s[ generalizeze, os`ndind]n general cita\iile =i pomenirea de nume mari, c`nd e vorba de scriitorii no=tri pu\in ]nsemna\i. Dl Delavrancea a scris o critic[ ]n *Lupta literar[* =i, ]ntruc`t e vorba de analiza am[nuntelor =i tehnicii poe\ilor despre care trata Delavrancea, critica era c`t se poate de bun[. }n aceast[ critic[ ]n care se vorbe=te de Veronica Micle, de Scrob etc., dl Delavrancea a citat pe Dante, pe Heine etc. Dl Scrob =i Dante! Nu e prea curios? +i cu toate acestea dl Delavrancea a avut deplin[ dreptate. Literatura noastr[ se dezvolt[ sub ]nr`urirea literaturilor europene. De ce dar, pe de o parte, n-am cerceta cam ce]nr`urire a cut[rui maestru str[in se oglinde=te ]ntr-un scriitor al nostru =i, pe de alt[ parte, de ce n-am ar[ta exemplele mari scriitorilor no=tri, fie ei oric`t de mici? Nou[nu ni se p[rea nici preten\ios, nici de r`s lucru dac[ un scriitor d-al nostru cu pu\in talent ar avea n[zuin\a s[ ajung[ un Shakespeare. Nu-i preten\ie de r`s a vroi s[fii un Shakespeare, ci de r`s e credin\a c[ ai ajuns a fi un astfel de geniu, c`nd nu-i ajungi nici la glezne; ambi\ia]ns[de-a ajunge un Shakespeare e o ambi\ie aleas[,]nalt[. De ce dar un critic, vor-

bind scriitorilor no=tri, s[nu le arate exemple mari din str[in[tate? Bine]n\eles c[toate acestea trebuie s[aib[rostul lor;]n aceast[privin\[suntem de-o p[rere cu dl Sphynx.

A doua chestie]n care nu suntem de p[rerea dlui Sphynx e clasificarea scriitorilor]n grupe ori =coale. Dl Sphynx este contra]nregiment[rii scriitorilor]n cutare sau cutare =coal[. Se]n\elege, dac[este iar[=i vorba de criticul de la *Na\iunea*, care g[se=te o =coal[flaubertist[, una maupassantist[etc., apoi suntem de aceea=i p[rere. Dar dl Sphynx pare a generaliza du=m[nia]mpotriva clasific[rii ori cel pu\in protesteaz[ ]n ceea ce prive=te pe Delavrancea. }n=ir`nd tot ce a scris talentatul =i simpaticul nostru nuvelist, dl Sphynx zice: „Dac[odat[cu]n=irarea acestei variet[\i de subiecte voi mai spune c[multe din aceste buc[\i]=i au limba lor proprie =i un fel de construc\ie de fraz[particular[, s-ar mai putea sus\ine c[Barbu e de cutare =coal[etc?“ S-ar putea =i chiar trebuie sus\inut, =i iat[de ce: Dac[se crede c[un scriitor, un talent literar, o oper[literar[e un dar dumnezeiesc, e ceva c[zut din cer, atunci de bun[seam[orice]mp[r\ire]n =coli, orice clasificare e absurd[. Acuma]ns[, c`nd critica modern[socote=te un talent literar, o oper[literar[ca un product al unor]mprejur[ri anumite ca =i oricare alt product, chestiunea se schimb[. Dup[cum]n zoologie]ntrebuin\[m clasificarea, a=a putem =i trebuie s-o]ntrebuin\[m =i]n literatur[.

Nici felurimea celor scrise de Delavrancea, nici faptul c[nu se aseam[n[ ]n totul cu cutare ori cu cutare scriitor n-ar fi un argument pentru critic[de a nu-l clasa]ntr-o grup[ori]n alta,]ntr-o =coal[ori]n alta.

Turgheniev a scris =i din via\a de la \ar[, =i din via\a de ora=, din via\a aristocra\imii, din a \[r[nimii, din a studen\imii, a scris =i buc[\i de teatru, =i chiar o poem[ ]n versuri, =i cu toate acestea to\i]l num[r[ ]n =coala naturalist[. Victor Hugo a scris romane, tragedii, drame, poezii lirice =i ce n-a mai scris, =i cu toate acestea to\i]l pun]n =coala romantic[. }ntre Turgheniev, Tolstoi,

Dickens, George Eliot, Flaubert e deosebire colosal[, cu toate acestea]i clas[m pe to\i]n =coala naturalist[, dup[ni=te semne esen\iale, comune tuturor. A=a,]ntre =oarece =i elefant e deosebire foarte mare, =i totu=i pe am`ndoi]i punem]ntre mamifere. Clasificarea]n literatur[are acela=i]n\eles =i aceea=i]nsemn[tate ca =i clasificarea]n zoologie.

Nu natura face clasifica\ii, ci omul. Natura a produs fiin\e vie\uitoare, noi le]mp[r\im]n vertebrate, artopodare, molu=te etc.; le]mp[r\im pentru a putea mai u=or pricepe fenomenele naturii. Tot a=a]n literatur[. Ni se va spune poate c[clasificarea e departe de a fi ajuns la acea exactitate la care a ajuns]n zoologie ori]n botanic[. Foarte adev[rat. }n aceast[privin\[n-avem nimica de zis, clasificarea]n literatur[e]nc[pe c`t se poate de primitiv[; e tot a=a de pu\in exact[=i clar[ca =i clasific[rile ce se f[ceau odinioar[ ]n zoologie.

Dar acest fapt arat[numai trebuin\a, dorin\a noastr[de a ajunge la clasific[ri mai perfecte, iar nicidecum c[nu trebuie s[ne folosim de clasificarea de acuma p`n[la alta mai bun[.

Ar fi tot a=a de nera\ional dac[un zoolog vechi ar fi respins orice clasificare, sub cuv`nt c[ va veni vremea c`nd va fi o clasificare mai bun[; ori dac[un zoolog modern ar spune c[nu trebuie s[ ]ntrebuin\[m deloc clasificarea modern[, sub cuv`nt c[ dup[ vreo dou[ veacuri vom avea o clasificare mult mai des[v`r=it[. De aceea orice =tiin\[ ]ncepe mai bine cu o clasificare c`t de nedes[v`r=it[, dec`t f[r[nici o clasificare.

A clasifica e o nevoie a con=tiin\ei omene=ti. Ar fi de prisos s[ad[ug[m c[=i noi sim\im =i suntem nemul\umi\i de imperfec\ia clasifica\iilor de ast[zi, care de multe ori n-au alt izvor dec`t fantezia criticului; dar ]n acela=i timp pricepem =i necesitatea absolut[ a grup[rilor =i a clasifica\iilor. N-am putea s[ termin[m mai bine aceste c`teva cuvinte despre critica modern[, dec`t cit`nd frumoasele cuvinte ale lui G. Brandes despre spiritul criticii care a p[truns poezia modern[, romanul =i critica propriu-zis[, despre

spiritul critic al veacului]n general =i din care critica literar[e numai o parte mic[, dar destul de]nsemnat[.

„Critica, adic[darul de a trece peste marginile primitive ale caracterului s[u propriu, ajutat de darul unei simpatii neunilaterale, a fost o]nsu=ire de c[petenie a celor mai mari poe\i ai veacului nostru.

Astfel a]n\eles critica Emile Montégut, care a numit-o geniul mezin]ntre spirite. „Critica — zice el — este a zecea muz[. Cu d`nsa era c[s[torit]n tain[marele Goethe. Ea a f[cut din el dou[zeci de poe\i. Care-i temelia literaturii germane, dac[nu critica? Poe\ii englezi de ast[zi ce-s? Critici emo\iona\i. Ce este nobilul Leopardi al Italiei? Un critic]nfl[c[rat. Din to\i poe\ii noi, numai Byron =i Lamartine n-au fost critici, =i de aceea au fost lipsi\i de varietate =i au ajuns at`t de monotoni“. Dac[lu[m critica]ntr-un]n\eles mai larg =i mai propriu, atunci cade aceast[din urm[m[rginire. C[ci ca]nsu=ire de a supune realitatea la o cercetare, tot ea a fost puterea care a inspirat pe cei mai mari lirici ai veacului. Ea este inspiratoarea lui Victor Hugo, a lui Byron, a lui George Sand, ca =i a lui Lamartine. }ndat[ce poezia]nceteaz[de a sta]nchis[la ideile =i la via\a lumii contemporane,]ndat[ce poe\ii lirici-dramatici se prefac]n organe ale ideilor, se simte un element viu]n poezia lor critic[. Ea a f[cut pe Hugo s[scrie „Les ch`timents“ =i pe Byron „Don Juan“. Ea arat[spiritului omenesc drumul. Ea]ngr[de=te drumul =i-l lumineaz[cu facle. Ea deschide drumuri noi =i]nchide pe cele vechi. C[ci critica mut[mun\ii din loc, ea calc[sub picioare toate]n[l\imile uria=e ale autorit[\ii, ale prejudiciilor, ale puterii f[r[idei =i ale tradi\iunii moarte.“

TENDEN|IONISMUL +I TEZISMUL }N ART{ *

CUPRINS

M[rturisesc,]mi pare bine =i]mi pare r[u totodat[de prilejul ce mi-a dat dl Roman, s[vorbesc despre mine]nsumi. }mi pare r[u, pentru c[voi fi nevoit s[vorbesc despre persoana mea, lucru ce a= fi dorit s[nu fac,]mi pare]ns[bine, pentru c[astfel voi putea deslu=i unele puncte din articolele mele.

+i acuma trec la chestie.

Dl Roman zice c[nu se une=te]n totul cu mine]n privin\a artei,]ns[e foarte departe de a l[muri]n ce =i cum; e a=a de pu\in deslu=it,]nc`t m[rturisesc c[ n-am putut pricepe ]n totul ce vrea s[ spun[ d-sa. Chiar la ]nceputul bro=urii, d-sa arat[ deosebirea ]ntre noi astfel: *„D-sa (adic[ eu) pune ideea social[ pe planul ]nt`i, iar arta pe al doilea. Aice ne deosebim... Literatura]ns[, =i]n special poezia, dup[p[rerea noastr[, trebuie s[r[m`ie ]n primul loc* **art[**“. Mai departe, d-sa zice c[ e tot a=a de r[u a avea economi=ti poe\i, ca =i poe\i economi=ti. Ce ]n\elege oare prin aceste fraze? S[ fi ]n\eleg`nd c[e r[u a scrie]n versuri un tratat de economie politic[? Dac[despre aceasta-i vorba, suntem de aceea=i p[rere, =i a= dori mult s[mi se arate unde =i c`nd am spus eu asemenea prostie. Poate]ns[dl Roman e]mpotriva tendin\elor sociale exprimate]n poezie? A=a se pare; dar atunci

---

* Sub acest titlu tip[resc aici o parte dintr-un articol mai mare, publicat]n *Contemporanul*, sub titlul urm[tor: *Direc\iunea Contemporanului*. }l tip[resc, pentru c[paginile acestea]mi par c[explic[mai bine teoria literar[cuprins[ ]n acest volum. Partea ce mai r[m`ne din articolul citat va intra]n volumul al doilea. Articolul din *Contemporanul* a fost publicat ca r[spuns la o bro=ur[a dlui I. N. Roman.

de ce ap[r[cu at`ta foc pe Eminescu, umbl`nd a dovedi c[ ]n poeziile lui are tendin\e liberale, progresiste? }n cele c`teva pagini unde e vorba despre mine dl Roman zice: „Gre=eala dlui Gherea este c[nu face deosebirea]ntre util =i poetic, pe care o face H. Spencer...“ Mai departe, dl Roman]mi \ine o lec\ie despre faptul c[poate s[fie un lucru foarte folositor, f[r[a fi poetic. Am mai spus c[niciodat[nu mi-a trecut prin minte s[amestec economia politic[cu poezia; acum, pot s[adaug c[de mult =tiu aceasta, de mult, foarte de mult =tiu c[unele func\ii fiziologice, care-s foarte folositoare, sunt totodat[cu des[v`r=ire nepoetice. Mai departe. Dl Roman zice c[ legisla\ia poate s[ fie foarte progresist[, dar nu poate s[ dea material poeziei, iar =i mai departe, aseam[n[ pe poet c-o albin[ care ne d[ lucruri dulci, =i zice: „Ce ne pas[ nou[ de unde le ia?“ Mai ]nt`i, aceste fraze — ca =i toat[partea]n care dl Roman atinge teoriile estetice, cum e: leg[tura]ntre idei]n general =i]n special]ntre ideile sociale cu arta — sunt foarte pu\in limpezi la dl Roman. Al doilea, d-sa nu m-a]n\eles bine, cel pu\in nu m-a]n\eles cum a= dori s[fiu]n\eles. Poate c[sunt =i eu de vin[, de vreme ce nu m-au]n\eles =i al\ii, afar[de dl Roman: se vede c[n-am deslu=it destul de bine p[rerile mele. Dar am =i eu o ap[rare: am scris]nc[prea pu\in; nu numai c[n-am spus „tot“, dup[cum cu drept cuv`nt zice dl Roman, dar am spus foarte pu\in, =i ce-am spus n-am spus complet. Chestiile literare, estetice sunt a=a de ]nc`lcite, a=a de complexe,]nc`t e foarte firesc lucru s[ nu po\i s[ le l[mure=ti cu des[v`r=ire. Voi]mplini aceast[lips[pe c`t ]mi va fi cu putin\[. Nu voi putea ]ns[ s[ dau toate l[muririle ]n acest articol; ce va mai r[m`nea, voi spune alt[dat[.

* * *

Iat[,]n c`teva cuvinte, cam ce am scris eu p`n[acuma]n privin\a artei =i ce mi-a p[rut destul de deslu=it.

Omul]n general, deci =i artistul, e un product al]mprejur[rilor cosmice (mijlocul natural) pe de o parte, iar pe de alta al]m-

prejur[rilor sociale (mijlocul social). Toate manifest[rile spiritului omenesc]n general, deci =i cele artistice, sunt condi\ionate prin organiza\ia fizic[, nervoas[, sufleteasc[a artistului. }nsu=i artistul e format de c[tre mijlocul natural =i social ce-l]nconjoar[. Toate produc\iunile artistice (vorbim de art[, nu de m`zg[lituri ori de falsificarea artei) se reduc, la urma urmei, la ]nr`urirea mijlocului natural =i a celui social. O impresie f[cut[de mijlocul natural, de pild[un r[s[rit de soare ori o idee social[, cum este iubirea de oameni sau iubirea c[tre femeie, nu va ie=i de la poet]ntocmai cum a intrat. Impresia va g[si o sum[de impresii adunate, o sum[de idei, va g[si un sistem nervos deosebit, care la na=terea artistului cuprindea posibilitatea dezvolt[rii =i cre[rii artistice. Crea\ia artistului va fi un product al combina\iilor acestor factori feluri\i, dar to\i ace=ti factori — cum e gr[m[direa de impresii]n sistemul nervos, adunarea de idei etc. — vin ori de la mijlocul natural, ori de la cel social. Deci, cum am zis, crea\iunea artistic[, la urma urmei, este pricinuit[de]nr`urirea mijlocului natural =i social, =i mai ales acest din urm[ are ]nr`urirea hot[r`toare, el e cel de c[petenie. Chateaubriand, pentru a ne da icoana m[rea\[a naturii s[lbatice, a trebuit s[mearg[ ]n America =i s[vad[acolo pe loc minunata vegeta\ie, tocmai unde e mai s[lbatic[=i mai frumoas[. Descrierea fierbinte,]nfocat[, a naturii =i a iubirii]n *René,* e efectul unui temperament nervos, fierbinte =i boln[vicios totodat[; ideile reac\ionare ale scrierilor lui sunt pricinuite de revolu\ia francez[care a desfiin\at nobilimea, a omor`t pe fratele lui =i l-a surghiunit pe]nsu=i artistul. Ideile religioase-bigote, prin care se caracterizeaz[, se datoresc educa\iei excesiv de religioase, aproape unei nebunii, care se observ[la to\i membrii familiei Chateaubriand, o manie care a f[cut pe sora lui s[intre la m[n[stire]n floarea tinere\ii; =i e de notat c[pe sora aceasta o iubea el cu pasiune. Lirismul pesimist =i dezn[d[jduit al lui Leopardi se explic[prin constitu\ia lui fizic[peste m[sur[

de boln[vicioas[, pe de o parte, iar pe de alta prin un complex de influen\e sociale. +i a=a-i]ntotdeauna. Dac[uneori nu putem g[si,]n unele privin\e, o leg[tur[de cauz[ ]ntre mijlocul social =i cel natural =i crea\iunea artistului, pricina poate fi c[=tiin\a nu-i]ndestul de dezvoltat[ ]n aceast[privin\[; pricina poate fi a instrumentelor de cercetare, care]n materie de art[=i de psihologie sunt]nc[pu\in perfecte, =i]n sf`r=it vina poate fi a criticului care nu =tie a se folosi ]ndeajuns de =tiin\[ =i de mijloacele de cercetare ce le are azi la ]ndem`n[. Dar c[asemenea leg[turi exist[e mai presus de]ndoial[. Artistul ne d[numai ceea ce prime=te =i nu poate s[ne dea dec`t din ceea ce prime=te. }n lan\ul nesf`r=it al cauzelor =i efectelor din universul nostru, cauza se schimb[cu efectul =i ceea ce a fost azi cauz[, m`ine e efect. A=a =i cu arta. Efect al mijlocului social, ea la r`ndul ei lucreaz[asupra acestui mijloc. Pesimismul dezn[d[jduit =i boln[vicios al lui Leopardi, care e productul (pe c`t e vorba de cauze sociale) suferin\elor nenum[rate ale societ[\ii, ]nr`ure=te =i el asupra societ[\ii. Ideile reac\ionare religioase ale lui Chateaubriand, datorite]nt`i =i ]nt`i revolu\iei franceze, au avut]nr`urire asupra revolu\iei, pe de o parte d`nd curaj reac\iunii monarhiste, pe de alta aprinz`nd curajul =i ura revolu\ionarilor. Societatea suger`nd anumite idei =i sentimente artistului, crea\iunea artistului, caracterizat[prin idei =i sentimente sugerate de societate, va sugera societ[\ii, la r`ndul ei, idei =i sentimente]n armonie cu cele primite.

Acestea sunt,]n c`teva cuvinte, tezele pozitive =i esen\iale care mi-au p[rut c[ ies l[murit din cele spuse de mine. Din aceste baze fundamentale iese tot ce am spus p`n[acuma]n privin\a teoretic[literar[. Asupra acestor c`teva chestii fundamentale, cei care vor s[m[critice trebuiau s[-=i]ndrepte privirea. Dac[ar dovedi c[aceste premise sunt false, atunci, desigur, foarte multe din cele ce am zis sunt false; dac[ ]ns[se vor uni cu mine]n privin\a aces-

tor premise (=i cred c[ar fi greu pentru cineva s[nu se uneasc[), atunci =i deduc\iile mele sunt adev[rate. Aceste toate sunt bine]n\eles cu des[v`r=ire nepotrivite cu tezele esteticii vechi, cu tezele esteticii metafizice. Dup[acea estetic[, arta nu-i **un product,** ci un dar dumnezeiesc, un lucru supranatural, care st[deasupra =i]n afara societ[\ii. Bine]n\eles c[o mul\ime de fenomene, de fapte artistice sunt altfel explicate de o teorie, =i altfel de cealalt[, uneori]n mod cu totul opus.

Dl Roman, dup[cum se vede, face parte, dup[credin\ele sale literare, din =coala modern[,]ns[, ca foarte mul\i al\ii, nu =i-a explicat l[murit o mul\ime de chestii literare, estetice, =i de aceea le explic[tot metafizic. Cu alte cuvinte, de=i de =coal[nou[, tot amestec[credin\e =i considera\ii vechi.

Dreptatea ne sile=te s[spunem c[mai to\i litera\ii no=tri fac a=a. Plec`nd de la premisele fundamentale, ]n=irate ]n c`teva cuvinte mai sus, putem foarte bine s[lumin[m acele c`teva chestii foarte ]nsemnate pe care le ridic[ dl Roman =i care, dup[ d-sa, ]l deosebesc de mine. A=a e, de pild[, chestia folositorului ]n art[. Estetica metafizic[ se r[scoal[ ]mpotriva ]ntrebuin\[rii cuvintelor folositor =i v[t[m[tor. „Folositor =i v[t[m[tor sunt cuvinte bune de ]ntrebuin\at, c`nd e vorba de tingiri ori de rachiu. Tingirea e folositoare =i rachiul v[t[m[tor: dar arta, un dar ceresc, arta, floarea =i podoaba vie\ii, e prea sus pentru ca s[fie]ntrebuin\ate, =i fa\[cu d`nsa, vorbele noastre negustore=ti: folositoare ori v[t[m[toare“, ziceau =i zic cu indignare vitejii ap[r[tori ai *Madame feu l'esthétique** , dup[expresia scriitoarei Barbe Gendre.

Al\ii, mai transigen\i, sunt gata s[spuie c[arta e folositoare, dar totu=i, =i dup[d`n=ii, ea r[m`ne o categorie metafizic[, prin aceea c[e **numai folositoare**. Dup[ei, arta nu poate s[fie dec`t folositoare, a-i zice v[t[m[toare ar fi o ocar[. Dup[noi,]ns[, e cu totul altmintrelea. Arta e un **product**, e o manifestare ca ori-

---

* *R[posata doamn[estetica* (n. ed.).

care alta a spiritului omenesc =i ca atare poate s[fie ori folositoare, ori v[t[m[toare. Odat[ce este exprimatoarea ideilor =i sentimentelor omene=ti,]nsu=irile ei at`rn[de ideile =i sentimentele ce va exprima. Ea poate s[exprime idei =i sentimente s[n[toase, =i]n acest caz e folositoare; poate s[fie exprimatoare de idei =i sentimente rele, =i]n acest caz e v[t[m[toare.*

To\i cititorii no=tri, f[r[excep\ie, sunt desigur pe deplin convin=i c[liberarea de sub jugul str[in... e un lucru sf`nt. Un poet care, ]n versuri ]nfl[c[rate, va pleda pentru aceast[ liberare, va face o lucrare poetic[ folositoare; dimpotriv[, un poet care va c`nta robirea na\iunii, va face o crea\iune artistic[v[t[m[toare.

Dac[dl Roman ar fi vrut s[combat[ideile mele]n privin\a folositorului =i a artei, ar fi trebuit s[arate c[arta e mai-nainte de toate art[=i e neat`rnat[de]nsu=iri ca folositor =i nefolositor; dar nu s[-mi spuie c[sunt lucruri folositoare care nu-s poetice, ori s[m[ ]nve\e c[matematicile =i poezia nu-s acela=i lucru, ca =i cum eu a= fi zis vreodat[o astfel de prostie.

Pentru acei care vor]n\elege mai ad`nc premisele teoretice expuse mai sus, se va l[muri foarte bine =i chestia ideilor sociale ]n art[, ori mai bine chestia at`t de mult discutat[: „**tendin\a]n art[**“, „**arta tenden\ioas[**“. Aceast[chestie a ajuns adev[rata gogori\[a esteticilor metafizici =i cu toate acestea nou[ne pare foarte l[murit[. }n adev[r, dac[o crea\iune artistic[e rezultanta]nr`uririi mijlocului natural =i social, dac[artistul ne d[ceea ce au pus]n el mijlocul natural =i cel social, crea\iunea lui va exprima tendin\ele mijlocului ce-l]nconjoar[; crea\iunea artistului va exprima,]ntr-un fel ori]n altul, tendin\ele epocii]n care tr[ie=te, ale societ[\ii]n care tr[ie=te. Deci, art[f[r[tendin\[nici nu poate s[fie. Art[f[r[tendin\e n-a existat, nu exist[=i nu va exista. C[ci dac[arta va atinge via\a social[, va exprima tendin\e so-

* }n aceast[privin\[, vezi articolul meu *C[tre dl Maiorescu*.

ciale. Bine]n\eles, o poezie ce descrie un asfin\it de soare nu exprim[tendin\ele sociale ale unei epoci; dar noi nu prea cunoa=tem poe\i mari care s[se fi]ndeletnicit numai cu descrieri de r[s[rituri =i de apusuri de soare. Poe\ii mari,]n toate timpurile =i la toate popoarele, au exprimat idei mari sociale, =i cu c`t au fost mai mari, cu at`ta mai deplin au exprimat ei tendin\ele epocii =i ale poporului. Eschil, Homer, Sophocle, Dante, Leopardi, Byron, Shelley, Musset, Victor Hugo, Goethe etc. n-au fost oare geniali exprimatori ai tendin\elor sociale ale poporului lor, ale epocii lor?

E peste putin\[a face]ntre idei =i tendin\e =i art[o deosebire at`t de mare ]nc`t s[zicem c[ideile sociale au c`mpul lor bine m[rginit, iar arta de asemenea are pe al ei, dup[ cum ne spune dl Roman (pag. 12). Ideile =i tendin\ele sociale sunt chiar s`ngele cald =i hr[nitor care nutre=te =i face vie\uitor organismul numit **art[**. A spune c[ideile =i tendin\ele sociale sunt ceva cu totul deosebit de art[este tot a=a cum ai zice c[s`ngele e ceva cu totul str[in de organismul omenesc.

Dar dac[arta]n general =i poezia]n special (despre poezie e mai ales vorba]n scrierea dlui Roman) exprim[ideile =i tendin\ele sociale, atunci se na=te]ntrebarea: care sunt anume tendin\ele ce pot =i chiar trebuie s[fie exprimate]n art[, =i de nu cumva sunt unele idei =i tendin\e sociale, care nu merit[deloc, care chiar din firea lor nu pot s[fie exprimate]n poezie? Aici e miezul chestiei. Cu ideile mari sociale introduse]n poezie se repet[acela=i lucru ca =i cu toate ideile mari. Cine nu =tie ce s-a]nt`mplat p`n[acuma cu toate ideile mari religioase, filozofice, economico-sociale? La ivirea lor, ele sunt huiduite, luate]n r`s, clevetite din felurite pricini. Unii oameni, chiar inteligen\i, fac aceasta din interes, al\ii o fac din nepricepere, al\ii de fric[: “P[rin\ii p[rin\ilor no=tri au crezut a=a, doar n-au fost ei mai pro=ti dec`t noi“. De la]nceput ideea nou[e sprijinit[numai de c`\iva oameni mai]ndr[zne\i, care de multe ori pl[tesc asemenea]ndr[zneal[cu

via\a lor. C`te pu\in ]ns[ ideea ]=i face drum, adev[rul c`=tig[teren, c`te pu\in ideea cea nou[ ajunge =i ea idee ortodox[, un st`lp al societ[\ii, pentru ca, rezema\i de acest st`lp, cei interesa\i, nepricepu\i, frico=i =i neputincio=i s[strige iar[=i contra altei idei noi =i]ndr[zne\e.

Cam acela=i lucru se]nt`mpl[ =i cu ideile noii estetici, se ]nt`mpl[=i cu tendin\ele sociale introduse]n art[. Pe un poet mare, novator]ndr[zne\ care arat[admirabil o idee mare social[, pe un a=a poet]l]nt`mpin[ huiduielile =i strig[rile c[ el p`ng[re=te arta, c[arta e ceva prea sus pentru ca s[fie amestecat[cu de ale vie\ii, c[pentru aceasta exist[jurispruden\[, economie etc. Dup[o vreme]ns[, oricare idee ajunge foarte poetic[,]=i cap[t[dreptul de cet[\enie]n poezie, se preface]ntr-o arm[ ]mpotriva tendin\elor =i ideilor noi. C`nd vitejii artei pentru art[, ai artei pure, ai artei care e mai presus de toate, =i mai ]nainte de toate art[, c`nd ace=ti viteji]ncep s[strige]n contra ideilor =i tendin\elor sociale introduse]n art[, pretinz`nd c[ ea trebuie s[ r[m`ie cu totul]n afar[de lupta ideilor =i a tendin\elor sociale, ei nu =tiu ce vorbesc.

Adev[rul este c[ei nu-s,]n general,]mpotriva ideilor =i tendin\elor sociale]n poezie — aceste idei =i tendin\e fiind s`ngele cald al poeziei —, ci sunt ]mpotriva unor anumite idei =i tendin\e. Dac[ ei strig[ ]mpotriva tendin\elor sociale ]n general ]n poezie, apoi strig[ fie din nepricepere, fie din interes. C`nd genialele versuri ale lui Shelley au c[zut asupra Engliterei ca o lav[topit[, chem`nd la via\[ pe cei dezmo=teni\i, ce strig[t de ur[ =i de turbare! }ntre alte clevetiri a fost =i aceea c[ versurile lui Shelley p`ng[resc arta prin introducerea unor idei care au alt c`mp de lupt[... Estetici cura\i s-au f[cut mai ales acei ale c[ror privilegii au fost amenin\ate prin acest potop de geniale =i ]nfocate versuri. A trebuit mai bine de-o jum[tate de veac p`n[ce critica s[ ]nceap[,]n sf`r=it, a m[rturisi c[Shelley e cel mai mare poet englez din veacul nostru, c[e mai presus de Byron =i]n unele privin\e

ajunge pe Shakespeare* . Trebuie s[spunem]ns[un adev[r, c[ ]n cuvintele antitenden\io=ilor]n privin\a poeziei se cuprinde =i o parte de adev[r, c`t[ vreme ei lupt[ ]n contra tezismului (pe dat[ vom vedea cum pricepem acest cuv`nt), confund`ndu-l cu tendin\a social[a artei.

De alt[parte, =i ap[r[torii tendin\elor sociale]n art[nu l[muresc destul deosebirea cea mare ce exist[ ]ntre tenden\ionism =i tezism. Voi st[rui s[explic aici pe scurt aceast[deosebire. De la]nceput]ns[, trebuie s[m[rturisesc c[vorbele tezism =i tenden\ionism le]ntrebuin\ez arbitrar. }n limba obi=nuit[, aceste vorbe sunt]ntrebuin\ate chiar]n acela=i]n\eles. +i drept vorbind, n-a= dori deloc s[introduc nici cuvinte noi, nici s[iau un cuv`nt ]ntr-un ]n\eles neobi=nuit. Dar ce vre\i s[ fac? Am ]n capul meu dou[ =iruri de idei bine deosebite, dar pe care publicul le amestec[, nu le distinge, ]nc`t pentru oricare din am`ndou[ ]ntrebuin\eaz[, la ]nt`mplare, ori vorba *tenden\ionism*, ori *tezism*. Cum am spus, pentru mine aceste dou[serii sunt foarte deosebite, sunt deci nevoit s[dau fiec[reia din ele o numire, fie chiar cu primejdia de a aduce oare=icare]ncurc[tur[ ]n mintea cititorilor. De altmintrelea eu nu \in la cuvinte, \in numai s[se fac[bine deosebirea]ntre aceste dou[serii de idei, =i dac[mi se vor da nume mai potrivite, le voi primi cu pl[cere. Cu alt prilej voi l[muri,]n toat[ ]ntinderea ei, pe larg, deosebirea ad`nc[ dintre tezism =i tenden\ionism; aici voi spune numai c`teva cuvinte, dar care, cred, vor fi destul de l[murite.

Una din tr[s[turile caracteristice ale tezi=tilor este c[ei cred c[ ]nsu=irea artistic[(a=a iese din vorbele lor) nu se deosebe=te de]nsu=irile intelectuale]n general. }n polemica lor]mpotriva metafizicilor, care socot arta ca ceva dumnezeiesc, supranatural, pentru a ar[ta c[arta e o]nsu=ire ca oricare alta, un rezultat al dezvolt[rii nervoase, tezi=tii au c[zut]n gre=eala contrar[(cum

---

* Vezi Swinburne]n prefa\a dramei lui Shelley, *Cenci*.

se]nt`mpl[ a=a de des ]n polemic[), ajung`nd p`n[la a spune — lucru absurd — c[ ]nsu=irea artistic[nu se deosebe=te prin nimic de]nsu=irea de-a]nv[\a aritmetica. Astfel, ar urma c[, dup[cum to\i oamenii (nu \inem seam[de idio\i) pot s[ ]nve\e cele patru reguli, tot astfel to\i ar putea fi poe\i. Ei nu spun aceasta l[murit, dar a=a reiese negre=it dac[scoatem]ncheieri logice din cuvintele =i premisele lor. Dup[noi]ns[, e cu totul altceva. De=i noi consider[m]nsu=irea artistic[nu drept ceva supranatural, ci ca un lucru foarte firesc, rezultat necesar al dezvolt[rii nervoase, totu=i aceast[ ]nsu=ire nervoas[, special[, o credem de un tip mai]nalt. Dup[cum toate rasele omene=ti sunt rase omene=ti, iar rasa alb[e de un tip mai]nalt; tot a=a un artist mare e om ca to\i oamenii, dar de un tip superior. Nu fiecare om poate s[se fac[poet, =i vorba c[poe\ii se nasc este un adev[r ce nu trebuie t[g[duit. Un poet mare, la na=terea lui, are un sistem nervos fin, de un tip mai]nalt. Un c[\el =i un copil la na=tere sunt deopotriv[de pro=ti,]ns[copilul prinde putin\a de-a ajunge om; iar c[\elul, fie pus]n orice]mprejur[ri, tot c`ine se face. A=a este cu Stan =i Bran fa\[ cu Goethe. Goethe la na=terea sa cuprindea putin\a de a fi poet mare. }mprejur[rile vie\ii, cre=terea au hot[r`t direc\ia poeziei lui, precum =i cuprinsul etc.;]ns[repet[m, Goethe la na=terea sa era un geniu, pe c`nd Stan =i Bran, oricare ar fi ]mprejur[rile ]n care vor tr[i, vor r[m`nea tot oameni de r`nd.

Dac[ ]nsu=irea artistic[am voi s[o compar[m cu]nsu=irea matematic[, ar trebui s[compar[m pe Goethe cu Leibnitz, Newton ori Euler. Goethe =i Newton au fost tipuri mai]nalte ale dezvolt[rii omene=ti, dar unul]ntr-o ramur[=i altul]n alta.

Aceast[deosebire]ntre noi =i tezi=ti va fi de ajuns pentru a face s[fie priceput[deosebirea cea mare ce trebuie s[fie]ntre aprecierile noastre =i ale tezi=tilor. Pentru tezi=ti, un artist, poet de pild[, poate dup[o tez[dat[(de aceea]i numim tezi=ti) s[scrie orice, azi o od[unui monarh, m`ine o od[ republicii; artistul e un me=te=ugar, se aseam[n[ cu t`mplarul, care face azi un

tron pentru rege, iar m`ine poate face, pentru pre=edintele rebublicii. }n aceast[ privin\[ tezi=tii, de=i pleac[ de la un punct de vedere deosebit dec`t metafizicii, ajung la acelea=i]ncheieri, fie din pricina c[=i unii, =i al\ii au temelie gre=it[, fie pentru c[extremele se aseam[n[. }n adev[r, dup[metafizici, obiectivi=ti absolu\i]n art[, dup[metafizicii care cred arta un dar dumnezeiesc, c[zut din cer =i neat`rnat de ]mprejur[rile materiale ale vie\ii, artistul poet poate de asemenea azi s[ fac[ o od[ minunat[ regelui, m`ine un c`ntec revolu\ionar. Plec`nd de la dou[puncte de vedere deosebite, dar am`ndou[ gre=ite, metafizicii =i tezi=tii ajung unii =i al\ii la aceea=i ]ncheiere gre=it[, c[ artistul poet e neat`rnat de mijlocul ce-l]nconjoar[=i, dup[voin\[, poate s[creeze]n orice fel. Cititorii =tiu c[, dup[p[rerea noastr[, crea\iunea poetului e condi\ionat[negre=it de mijlocul natural =i de cel social.

Aceste c`teva cuvinte le credem destule pentru a ar[ta deosebirea ce este ]ntre tezi=ti =i noi. Cele ce urmeaz[ vor lumina chestia =i mai bine. C`nd dl Roman ne]nvinuie=te c[amestec[m economia politic[=i poezia, apoi ne]nvinuie=te tocmai pentru c[ne crede tezi=ti]n]n\elesul de mai sus, lucru de care s[ne fereasc[Dumnezeu. Dar neav`nd dreptate ]n privin\a mea, are dreptate ]n general c`nd se roste=te]mpotriva tezismului. C`nd ne vorbe=te ]ns[ de neamestecarea ideilor sociale ]n art[, c`nd vorbe=te de arta care trebuie s[fie mai]nainte de toate art[, atunci vorbe=te ca metafizic =i,]n adev[r, cum am v[zut, e mai aproape de tezi=ti dec`t suntem noi. }ncurc[tura se na=te de acolo c[ dl Roman nu =tie s[ deosebeasc[ tezismul de tenden\ionism; se na=te =i de acolo c[ d-sa, de=i din =coala literar[ modern[ (lucru pe care ]l constat[m cu mult[ pl[cere), tot nu s-a l[sat de c`teva p[cate metafizice.

Dl Roman ridic[, dup[cum am zis, mai multe chestii foarte]nsemnate din unele puncte de vedere, de ce deci nu m-a= folosi de acest prilej, pentru a-mi spune =i cuv`ntul meu? Cititorii — care s-au convins din cele spuse p`n[aici c[nu combatem pe dl

Roman, ci c[ut[m a lumina c`teva chestii literare, at`t de]nc`lcite, din nefericire, — vor urma ]nainte acest articol, d`ndu-mi dreptate dac[o voi avea, ar[t`ndu-mi c[ n-am dreptate dac[ nu voi fi av`nd. A m[lumina pe mine =i a lumina pe al\ii, alt[dorin\[n-am.

* * *

Dl Roman caracterizeaz[direc\ia literar[de care m[\in =i pe care a= dori s-o aib[literatura rom`n[. }n privin\a caracteriz[rii n-am avea nimica de zis, dac[ unele cereri ale noastre nu le-ar fi priceput cam altfel dec`t am fi vroit. A=a, d-sa ia cuvintele noastre parc[ar fi ni=te re\ete ce le d[m artei]n genere, =i poeziei]n special. Dup[d-sa, eu cer poeziei s[glorifice viitorul, cer s[c`nte pe femeia cet[\ean[ etc. E foarte adev[rat, dac[ vorbele mele ar fi luate ]ntr-un ]n\eles mai larg, =i nu tezist, cum pare c[ le-a luat dl Roman; e adev[rat c[ am zis poe\ilor: „C`nta\i]n femeie, nu numai pe amant[, dar =i pe cet[\ean[“;]ns[mai de demult,]n articolul despre dl Maiorescu, am zis =i am r[szis, am st[ruit =i chiar am sf`r=it acel articol, spun`nd poe\ilor urm[toarele cuvinte: „Umple\i-v[inima =i sufletul, oric`t de largi ar fi ele, cu cele mai]nalte sentimente =i idealuri, cu cea mai]nalt[moral[a veacului vostru — =i opere]nsemnate, educatoare =i moralizatoare ve\i produce“. Din tot ce am scris, nu din cutare ori cutare loc, urmeaz[c[noi nu d[m nici o re\et[ori tez[dup[care cerem s[scrie poe\ii, ci dorim ca poetul s[se p[trund[, p`n[ ]n cele mai mari ad`ncuri ale sufletului s[u, de o idee sau un sentiment mare, =i numai atunci s[scrie. Pe un poet care e p[truns de o idee contrar[cu ale noastre, negre=it nu l-am sf[tui s[scrie a=a cum ne-ar pl[cea nou[. Dac[un poet talentat mi-ar face cinstea s[m[ ]ntrebe despre ce s[scrie, i-a= r[spunde urm[toarele: „Zi, poete, aceea ce]\i arde sufletul, ce face inima ta s[bat[cu durere ori cu bucurie, ce]\i arde =i-\i istove=te creierii, ce te face s[visezi

cu ochii deschi=i, ca astfel versul t[u s[sugereze]n omenire acelea=i sentimente =i g`nduri, care te muncesc =i te istovesc; dar tocmai fiindc[ sentimentele =i g`ndurile ce te muncesc, urile =i simpatiile tale vor fi a\`\ate ]n cititorii t[i, caut[ de te p[trunde de cele mai ]nalte, de cele mai sublime idei =i sentimente ale veacului, ca astfel s[ fii nu numai poet mare, dar =i un mare cet[\ean“. Cred c[ e foarte departe de la aceste cuvinte p`n[la teze =i re\ete.

Al doilea punct,]n care asemenea nu ne-a]n\eles dup[cum am dorit, e urm[torul: dl Roman, lu`nd cuvintele noastre drept re\ete =i teze, crede c[ am opri pe poe\i s[ scrie altfel dec`t dup[c`teva re\ete pe care le-am dat noi. Dl Roman mustr[ pe poe\ii *Contemporanului* de ce c`nt[iubirea pentru femeie =i nu c`nt[femeia cet[\ean[, „dup[cum a zis dl Gherea“; aceasta, dup[d-sa, e grav[contrazicere, mai ales pentru redac\ie, care, al[turea cu articolele mele, tip[re=te poeziile lui Teodoru, unde se vorbe=te de iubire tot cum a vorbit =i Eminescu. Dup[cum a]n\eles dl Roman, ar urma c[, dac[unui poet]i bate inima s[i se rup[,]i zv`cnesc t`mplele, i se]nv`rte=te capul din pricina iubirii, ]i vine s[ pl`ng[ori s[r`d[, ]i vine s[ cad[ la picioarele iubitei, s[-i ]mbr[\i=eze genunchii, dac[ ]i vine s[ se piard[ ]n ochii ei, s[ zbucneasc[ ]ntr-un hohot de pl`ns ori dac[ar vrea s[se arunce]n bra\ele celui dint`i cunoscut =i s[ strige: „C`t sunt de fericit!“ — dup[dl Roman, ar urma c[noi nu d[m voie s[se manifesteze]n form[artistic[aceste sentimente at`t de omene=ti, adic[ ar urma s[ desfiin\[m pe to\i poe\ii cei mari ai omenirii!! De unde a luat d-sa aceasta? C[ va g[si c`teva fraze pe care le-ar putea lua =i]n acest]n\eles, se poate; c[ci ce nu se poate dovedi sco\`nd fraze dintr-un articol? Dar din tot ce-am scris p`n[acuma urmeaz[cu totul altceva. Nu o dat[am zis c[toate sentimentele omene=ti au dreptul s[fie exprimate prin art[. Mai mult dec`t at`ta, din articolele mele urmeaz[un lucru asupra c[ruia atragem mai ales luarea aminte, urmeaz[c[poetul exprim[ ]n crea\iunea sa toat[

personalitatea sa, cu totalitatea sentimentelor sale =i c[nu poate s[exprime dec`t aceste sentimente. Fire=te, e vorba de poe\ii adev[ra\i.*

Din bro=ura dlui Roman, ar urma c[eu am fost grozav de aspru =i chiar nedrept cu Eminescu. Pentru a l[muri aceast[chestie, pentru a-mi ar[ta p[rerea despre Eminescu =i a-mi deslu=i p[rerile ar[tate]n articolele din urm[, voi face urm[toarea propunere. S[zicem c[mult talentatul nostru poet Eminescu mi-ar fi propus s[tip[resc scrierile lui]n revist[. Crede oare dl Roman c[n-a= fi tip[rit mai toate poeziile lui Eminescu]n *Contemporanul*? Ori crede c[, tip[rindu-le, a= fi fost]n contrazicere cu credin\ele mele? Gre=e=te foarte mult d-sa dac[crede astfel. Declar c[a= fi tip[rit cu bucurie mare o parte din scrierile lui Eminescu, =i iat[de ce: poeziile lui Eminescu exprim[un =ir]ntreg de sentimente frumoase, omene=ti: bl`nde\ea, bun[tatea inimii, comp[timire pentru cel ]mpilat =i ]n special pentru nefericitul popor rom`nesc, „s[rac]n \ar[s[rac[“. }n privin\a iubirii c[tre femeie, poeziile lui Eminescu exprim[admirabil o frumoas[=i puternic[iubire erotic[, adic[un sentiment omenesc, biciuiesc leg[turile negustore=ti]ntre b[rbat =i femeie, adic[arat[un sentiment progresist, mai ales]ntr-o societate]n care mare parte din c[s[torii au cu totul alt[pricin[dec`t iubirea: zestrea femeii, lefile b[rbatului, ]nrudirile aduc[toare de hat`ruri etc. Iat[de ce a= fi tip[rit cu bucurie mai toate poeziile lui Eminescu]n care e vorba de iubirea c[tre femeie. +i tip[rindu-le, a= fi pus al[turea o critic[ ]n care a= fi constatat talentul poetului, a= fi l[udat chipul cum exprim[iubirea erotic[, dar totodat[a= fi ar[tat c[este un ideal de femeie mai]nalt dec`t cel exprimat de poet, c[poetul nostru a zugr[vit admirabil concep\ia sentimentului de iubire pentru femeia amant[,]ns[n-a exprimat defel o concep\ie mai]nalt[: femeia cet[\ean[.

---

* Rug[m pe cititori s[nu uite c[ ]n acest articol vorbim despre poezie mai ales, =i mai mult de poezia liric[.

A= fi eu oare redactor neconsecvent? Se]n\elege de altfel, c[mi-a= da toate silin\ele s[trezesc]n poet concep\ia ce-o am eu, a= pune toat[puterea ca s[a\`\ ]n el acele sentimente ce le cred mai]nalte =i, dac[a= fi reu=it, atunci cu]nzecit[bucurie i-a= fi tip[rit poeziile, iar dac[nu, a= fi urmat cu tip[rirea poeziilor lui frumoase =i,]n unele privin\e, progresiste; iar sentimentele =i concep\iunile mele mai]nalte despre femeie le-a= fi exprimat altfel, prin vreun chip care nu cere aptitudini at`t de speciale, le-a= fi exprimat fie ]ntr-un articol critic, fie ]n articole sociologice, cum sunt ale dnei Sofia N[dejde. Cu totul altfel a= face dac[ a= fi tezist. A= g[si un om care =tie s[ fac[ bine versuri =i l-a= pune s[ fac[ at`tea =i at`tea sonete pe an asupra cut[rei sau cut[rei teze.

Ori s[lu[m de pild[pesimismul lui Eminescu. Limba obi=nuit[amestec[multe sub numele de pesimism.

C`nd un om, primind un =ir ]ntreg de crude lovituri, prigonit ve=nic de soart[, cade istovit strig`nd: „Nu mai pot; mai bine moarte, dec`t a=a via\[!“ — aceasta se nume=te pesimism.

C`nd ]n lupt[ cu tic[lo=iile vie\ii, omul vede triumf`nd pe oamenii de r`nd =i pe idio\i, c`nd vede c[lcate]n picioare cele mai alese =i mai]nalte]nsu=iri omene=ti =i scap[un strig[t de durere ad`nc[ =i de descurajare: „A=a a fost, a=a este, a=a va fi c`t lumea!“ — aceasta se cheam[pesimism.

C`nd un om sub ]nr`urirea marii sale iubiri tr[date, cade cu capul pe perin[mototolind-o =i mu=c`nd-o de durere, d`nd curs am[r[ciunii nesuferite ce i-a pricinuit tr[darea, — asta se cheam[pesimism.

C`nd un om, care s-a ]mpotrivit cu putere tuturor mi=eliilor vede una mai mare apropiindu-se mai amenin\[toare dec`t celelalte, cu scop de a-l zdrobi, =i strig[: „Doamne, f[s[treac[de la mine paharul acesta!“ — asta se cheam[pesimism.

C`nd un om e ruinat suflete=te printr-un complex de cauze, fie naturale, fie sociale, c`nd a ajuns s[vad[totul]n negru; c`nd din =tiin\[=i din generaliz[ri filozofice el ajunge s[trag[ ]n-

cheierea c[r[ul este]n faptul exist[rii (]n „Das Sein“, „To be“); c`nd idealul lui ajunge a fi nefiin\a; c`nd g[se=te c[scopul cel mai]nalt al fiin\ei e nefiin\a — atunci acest om e pesimist =i, de ast[dat[,]n]n\elesul =tiin\ific al cuv`ntului.

Eminescu n-a fost pesimist de cutare ori de cutare fel, mai degrab[le-a avut =i le-a exprimat pe toate.

Dup[cum m-a priceput dl Roman, nici vorb[c[n-a= fi putut s[tip[resc]n *Contemporanul* poeziile de acest fel ale lui Eminescu. Dar gre=e=te foarte tare. Dac[pesimismul,]n]n\elesul descris mai sus, poate pricinui,]n c`tva, un sentiment de descurajare, apoi pe de alt[parte pricinuie=te un =ir de alte sentimente, cum este comp[timirea pentru suferin\[, ura pentru oamenii de nimic[, respectul pentru merit =i superioritate.

Cel din urm[fel de pesimism,]n]n\elesul =tiin\ific, e mai serios. Dar =i aice,]n]n\elesul cum scrie Eminescu, pesimismul de=teapt[g`ndirea, deschide cuget[rii un orizont larg, este ]n sf`r=it o protestare]mpotriva acestei burt[verzimi, care nu se]ndoie=te de nimic[, numai burta =i punga s[-i fie pline. Eu a= fi tip[rit, deci, mare parte din scrierile pesimiste ale lui Eminescu; fire=te]ns[c[, al[turea cu d`nsele, a= fi tip[rit cu pl[cere un articol =tiin\ific prin care s-ar fi ar[tat c[ pesimismul, ]n ]n\elesul schopenhauerian, are ]nr`urire v[t[m[toare asupra energiei tinerimii, asupra c[reia face impresie. A= putea s[lungesc =irul exemplelor, dar ca s[nu ias[articolul prea mare, voi formula cugetarea mea]n c`teva cuvinte.

}n crea\iunea poetului se oglinde=te poetul cu toate credin\ele =i sentimentele sale. Via\a sufleteasc[a unui om e peste m[sur[de complex[, iar via\a psihic[(deci =i credin\ele =i sentimentele) a unui poet, a unui artist, e mai complex[dec`t a altor oameni. }ntr-o crea\iune poetic[se va oglindi o via\[psihic[complex[, un =ir de credin\e =i mai ales un =ir]ntreg de sentimente =i de combina\ii de sentimente. Bine]n\eles c[omul, nefiind o ma=in[f[cut[dup[cutare sau cutare regul[, pentru cutare sau cutare

scop, toate sentimentele lui nu pot s[corespund[unui ideal anumit. Fiecare om are p[catele lui, zice poporul, =i are dreptate. }n crea\iunea poetului, din punctul de vedere al vreunui ideal hot[r`t, pot s[apar[sentimente =i credin\e mai mult ori mai pu\in str[ine, ba chiar sentimente =i credin\e protivnice acestui ideal.

}ntre alte]ndatoriri ale criticii, =i chiar una din cele mai de frunte, este analiza acestui =ir de credin\e =i de sentimente =i critica lor din punctul de vedere al unui ideal, al idealului celui ce critic[. E lucru de la sine]n\eles c[prin constatarea unei anumite credin\e ori unui anumit sentiment ce nu corespunde cu idealul criticului, nu vrea s[zic[nici c[desfiin\[m poetul, nici c[suntem]mpotriva lui, nici c[nu poate fi publicat[crea\iunea artistic[ ]n revista]n care scrie criticul,]n revista al c[rei ideal e exprimat de c[tre critic. Nu poate]nsemna a=a ceva, pentru c[to\i oamenii au negre=it cutare ori cutare neajuns, dac[-i privim din punctul de vedere al unui anumit ideal.

Dar o obiec\ie poate s[ne fie f[cut[, =i anume una foarte serioas[. Din faptul c[to\i oamenii =i deci to\i poe\ii, ori cel pu\in enorma majoritate a lor, au o parte bun[=i o parte rea din punctul de vedere al unui anumit ideal, ar urma c[ ]ntr-o revist[s-ar putea publica crea\iunile tuturor poe\ilor, numai s[fie talentate; ar urma un fel de nep[sare moral[fa\[cu poe\ii. Nu, asta nu urmeaz[, =i dac[n-a= dori s[fiu]n\eles r[u, apoi mai ales n-a= dori s[fiu]n\eles r[u]n aceast[privin\[. Desigur, indiferentismul moral nu urmeaz[din cuvintele mele. Dac[o lucrare poetic[(]n]ntregul ei fire=te, nu fiecare poezie luat[ ]n parte) exprim[toate sentimentele bune =i rele ale poetului, r[m`ne de v[zut ce sentimente bune =i ce sentimente rele exprim[. Pot fi mai multe rele dec`t bune, poate s[fie un singur sentiment r[u asupra c[ruia st[ruie poetul mai ales;]n sf`r=it, pot s[fie =i alte considera\ii foarte legitime pentru a nu primi, pentru a respinge cutare sau cutare crea\iune poetic[a c[rei tip[rire ar compromite credin\ele =i direc\iunea unei reviste. Bine]n\eles c[o revist[redactat[de un

om religios nu va tip[ri =i nu trebuie s[tip[reasc[vreo poezie]n care se]njur[religia, deci]ndreptat[ ]mpotriva ideilor =i idealului care sunt scumpe redac\iei. Toate cazurile nu pot fi prev[zute =i]n=irate. Astfel, eu n-a= putea publica niciodat[partea]n care unul din cei mai]nsemna\i fii ce-a avut vreodat[Rom`nia e numit broasc[ veninoas[, pocitur[, =i alte epitete de acest soi. De asemenea, ]n alt gen, n-a= tip[ri *Baia* =i alte poezii ale lui Rollinat, pentru c[ sunt, ]n mare parte, produse de nevroz[ sexual[ =i o asemenea nevroz[ tind s[ sugereze ]n cititori. Din cuvintele mele iese numai at`ta, c[nu este o m[sur[cu care s-ar putea s[se c`nt[reasc[ produc\iunile, pentru a =ti care pot fi tip[rite =i care nu; din cuvintele mele iese de asemenea, c[ ]n chestie de art[ =i mai ales de art[ care se ]ndeletnice=te cu via\a omului, hot[r`rile simpliste ale dlui Roman nu pot s[aib[loc; din cuvintele mele mai iese c[, nefiind o m[sur[pentru a =ti ce poate =i ce nu poate fi tip[rit]ntr-o revist[dec`t ]n ]mprejur[ri extreme (pornografie, insulte aduse principiilor revistei), tactul redac\iei joac[ ]n acest caz rolul de c[petenie =i, fire=te, numai tact bun n-ar fi ar[tat redac\ia *Contemporanului* dac[ ar fi respins poeziile ce exprim[ iubirea c[tre femei, sub cuv`nt c[este un ideal mai]nalt dec`t cel exprimat ]n ele; =i, ]n sf`r=it, urmeaz[, cred, destul de l[murit, c[nu m-a]n\eles bine dl Roman, c`nd din cuvintele mele a vrut s[fac[o arm[ ]mpotriva redac\iei =i direc\iei *Contemporanului*.

}nc[pu\ine cuvinte vom spune dlui Roman =i vom m`ntui. }n articolul meu despre Eminescu, am scos c`t am putut la iveal[ ]nsu=irile =i neajunsurile poetului. }ntre aceste din urm[, am st[ruit asupra faptului c[poetul are idealul s[u]n trecut,]n loc de a-l avea]nainte. Nu — zice dl Roman — aceasta e o absurditate, o nedreptate; Eminescu n-a avut idealul s[u]n trecut, ci a luat trecutul fiindc[-i d[dea mai mult material poetic; nic[ierea, zice dl Roman, poetul n-a]nso\it trecutul de idealuri nepoetice. Idealul poetului e sublimul, frumosul =i, deci, ce ne pas[, dac[

poetul ne descrie acest sublim =i frumos]n trecut, numai frumos s[fie; ce ne pas[din ce buruiene e str`ns[mierea albinelor, bine c[e dulce. Dac[iubirea cavalerului =i a damei din *Scrisoarea IV* e frumos descris[, atunci tot p[catul lui Eminescu ar fi numai c[, vorbind despre ei, a pus data 1400; de-ar fi spus c[lucrul se petrece la 1900, atunci ar fi, dup[dl Gherea, perfect fondul scrisorii. Nu trebuie s[cerem poetului ca s[vad[trecutul prin prisma noastr[. Cam acestea sunt argumentele ce]n=ir[dl Roman]n patru pagini, pentru a protesta]mpotriva noastr[, care am g[sit un neajuns lui Eminescu]n convingerile lui =i]n idealizarea trecutului.

„Nic[ierea — zice dl Roman — poetul n-a]nso\it trecutul de idealuri nepoetice“. Net[g[duit este c[aici e un merit al lui Eminescu, dar tot aici e =i un neajuns, pe care l-am ar[tat. }n articolul despre Eminescu,]mi pare c[am spus foarte deslu=it p[rerea mea, dar fiindc[n-am fost]n\eles, sunt nevoit a alerga la un mijloc care poate nu e potrivit din punctul de vedere al esteticii, dar e foarte potrivit c`nd voim a l[muri bine un lucru =i, cum am spus, n-avem alt[ ambi\ie. Vom lua deci o pild[, pentru c[ pildele vorbesc nu numai min\ii, ci =i inimii. A=a, s[ lu[m provinciile noastre care-s sub st[p`niri str[ine... S[presupunem c[rom`nii din Transilvania sunt trata\i de o mie de ori mai r[u dec`t sunt trata\i]n adev[r, s[presupunem c[se poart[cu d`n=ii ca st[p`nii de robi cu negrii, pe vremea robiei]n America. S[mai zicem c[un poet scrie o poem[ ]n care,]n versuri energice, spune c[asemenea stare de lucruri e bun[=i dreapt[. Poetul, un om curajos =i m`ndru, ]ns[ cu instincte s[lbatice, cheam[ pe magna\ii unguri la lupt[ spre a ]mpila pe robii rom`ni, care-s n[scu\i spre a fi robi. Aceast[poem[, oric`t de frumoas[, de plastic[, de energic[ ar fi ea, va fi ]ns[ o infamie =i nu cred s[ se g[seasc[ o singur[ revist[ ]n \ar[ s-o tip[reasc[. Fac ]ns[ a doua propunere. S[ zicem c[ este un poet omenos, cu sentimente frumoase, un poet care iube=te sincer poporul rom`nesc, dar nu cunoa=te starea lucrurilor]n Ungaria ori, mai bine, care e]nconjurat de un cerc de oameni

care au interes s[se par[lucrurile altmintrelea de cum sunt; pe de alt[parte, poetul nu vede lucrurile petrec`ndu-se dec[t prin prisma acestui cerc de oameni. Acest poet scrie o poem[ ]n care rela\iile ]ntre unguri =i rom`ni se arat[patriarhale, bl`nde, frumoase; ungurii ]mpilatori sunt ca ni=te p[rin\i care se ]ngrijesc de fericirea rom`nilor-copii. Fiindc[, dup[presupunerea noastr[, poetul e om bun, bl`nd =i cu sentimente frumoase, apoi fire=te c[ ]n poem[se vor da pe fa\[tot acelea=i]nsu=iri. Presupunem c[dl Roman a trebuit s[fac[o dare de seam[despre aceast[poem[. Ce ar fi scris dl Roman? Dup[ce ar fi citit =i]n\eles poema, ar fi f[cut, suntem]ncredin\a\i, cam a=a. Ar fi scos la iveal[talentul poetului, plasticitatea formei, ar fi ar[tat sentimentele frumoase ce se dau pe fa\[ ]n lucrarea artistic[, dar fire=te c[ar fi ad[ugit: „Din nefericire, poetul ori nu cunoa=te deloc, n-a studiat starea nenorocit[a rom`nilor, ori a fost indus ]n gre=eal[ de oameni interesa\i, =i de aceea ne d[ cu totul alt tablou despre starea rom`nilor =i despre rela\iile lor cu ungurii, de cum e]n adev[r. Aceast[gre=eal[e foarte mare, =i cu at`t mai rea, cu c`t vine foarte la]ndem`n[ du=manilor no=tri. Ap[s`nd, nimicind pe rom`ni, ei ar voi s[ aib[ totodat[, ]n fa\a lumii, nume de binef[c[tori ai lor, vor s[-=i fac[ fal[ la alte na\ii, =i astfel s[ poat[ sugruma poporul nostru f[r[ grij[. Cel mai mare du=man n-ar fi putut s[ ne fac[ mai mult r[u, =i cu c`t talentul artistului e mai mare, cu at`ta face mai mare ]ntip[rire ]n felul dorit de du=manii no=tri, cu at`ta lucrarea lui e mai v[t[m[toare“. Cam a=a ar fi scris dl Roman =i nu s-ar mai fi g`ndit la faptul c[ poetul vede lucrurile prin alt[ prism[ dec`t economistul ori dec`t criticul.

+i ce-am f[cut eu altceva, dec`t ceea ce suntem ]ncredin\a\i c[ ar fi f[cut =i dl Roman ]n ]mprejurarea pomenit[ mai sus? +i eu am ar[tat, bine]n\eles, pe c`t am putut, frumuse\ea =i plasticitatea formei, o mul\ime de sentimente frumoase care]nsufle\esc pe poet; dar am protestat]mpotriva idealiz[rii unei st[ri de lucruri care numai idealizare nu merit[. H. Taine, unul din cei mai

mari istorici moderni =i care mai cur`nd poate s[ fie acuzat de conservatorism dec`t de liberalism, zugr[ve=te cu culori grozave via\a din veacul de mijloc. Dup[ce]n=ir[o mul\ime de groz[venii, iat[concluzia la care ajunge: „Aceast[despoiere =i aceste omoruri de slabi, acest nego\ de ho\ii =i de ucideri]ntre cei tari, aceast[deprindere de a oc[r] =i de a sugruma legea =i dreptatea, alc[tuiesc aproape]n tot veacul de mijloc obiceiurile feudale =i, dup[ce-am c`nt[rit cu b[gare de seam[ bun[t[\ile =i fericirile acestei vremi l[udate, aflu c[ mi-ar pl[cea tot at`ta s[tr[iesc]ntr-o p[dure sau]ntr-o potaie de lupi“*.

Alt istoric, Scherr, ne descrie cu cele mai vii culori grozavele =i dobitoce=tile rela\ii de iubire]n veacul de mijloc. +i iat[, eu care mi-am f[cut o idee limpede despre aceste rela\ii, citesc un poet romantic la care ace=ti lupi feudali sunt zugr[vi\i ca ni=te viteji „f[r[fric[=i f[r[pat[“, plini de]nalt[moral[, iar rela\iile de iubire apar ca ni=te idile frumoase, =i]n fa\a acestei minciuni eu, criticul, s[n-am drept a pomeni m[car c[minciuna e minciun[, s[n-am drept nici s[ar[t r[ul ce aduce aceast[idealizare, pe de o parte prin falsificarea faptelor istorice, pe de alta prin sugerarea de sentimente de respect =i iubire pentru o stare de lucruri ce merit[numai ura; n-am drept s[spun c[din aceast[falsificare de fapte istorice, din aceast[sugerare de sentimente nepotrivite se pot folosi acele p[s[ri de noapte care a=teapt[vreun chip, dac[nu pentru a]ntoarce carul progresului]nd[r[t, cel pu\in pentru a-l opri pe loc, c`t mai mult[vreme!! Dl Roman g[se=te c[n-am drept s[fac astfel =i sus\ine c[-i „o absurditate!“ Dar pentru ce? Poate dl Roman are idei istorico-culturale]n privin\a veacului de mijloc? Atunci bine]n\eles ar avea dreptate s[ne combat[. Nu,]n privin\a aceasta d-sa e de acord cu noi. Dar iat[pentru ce: „Nu-mi pretinde mie, poet, s[v[d trecutul prin prisma d-tale de eco-

---

* Vezi *Essais de critique et d'histoire* (*Eseuri de critic[=i de istorie;* n.ed.) p. 8-9.

nomist; nu pretinde albinei s[fac[studii prealabile de botanic[,]nainte de a]ncepe s[-=i str`ng[ mierea“. Iat[ concep\ia metafizic[ a artei ]n toat[ goliciunea ei, ]n toat[ simplicitatea. Prisma poetului str[mutat[ ]n afar[ de cuno=tin\ele omene=ti, poetul asem[nat cu o albin[ care zboar[ de la o floare la alta pentru a str`nge mierea! Goethe, pentru a scrie *Iphigenia*, a studiat ani]ntregi istoria cultural[a Greciei; Flaubert, pentru a scrie *Salambô*, a studiat =ase ani istoria Cartaginei =i, dup[dl Roman, r[u a f[cut. D-sa nu le cere asemenea jertf[, nu le cere ca ei, arti=ti, s[vad[prin prisma istoriei. Iar dac[grecele,]n drama lui Goethe, ar veni pe scen[cu turnur[=i grecii cu frac, st`nd de vorb[la **café chantant** =i citind gazete, toate acestea n-ar fi nimica, numai frumos s[fie descri=i, numai s[fie miere,]ncolo, de unde a luat-o poetul, nu-i treaba noastr[! Nu vede oare dl Roman, c[nu concep\ia mea e absurditate, ci a d-sale? Dl Roman citeaz[urm[toarea fraz[a mea: „Dep[rtarea trecutului face s[se poat[=terge toate tr[s[turile nepoetice“. „Ei bine — zice dl Roman — dac[dep[rtarea face s[dispar[p[r\ile nepoetice, l[sa\i pe poet s[c`nte ceea ce r[m`ne, ce-i pare c[e poetic“. Ba nu! Dac[poetul vrea s[scrie ceva dintr-o epoc[istoric[, apoi trebuie s-o cunoasc[ad`nc, din punct de vedere istoric, economic =i cultural, ca s[nu ne spuie minciuni; iar dac[n-o cunoa=te, atunci s[vorbeasc[despre ceea ce cunoa=te.

„Dar o poem[care cuprinde gre=eli istorice ori ne]nf[\i=eaz[sub cu totul alt[lumin[o epoc[istoric[poate s[fie]nsemnat[din alte puncte de vedere.“ Foarte adev[rat! Un critic, t[g[duind toate]nsu=irile unei poeme, numai pentru c[va fi cuprinz`nd un neadev[r istoric, ar dovedi ]ngustime de vederi; dar =i un critic care, din pricina frumuse\ilor formei, n-ar vedea minciuna fondului ar dovedi de asemenea o minte prea ]ngust[. De altmintrelea, aceast[ minciun[ ]=i r[zbun[ stric`nd]ntip[rirea ce ar putea s[ne fac[forma. }ntip[rirea ce ne va face o poem[foarte frumos scris[, dar]n care grecele s-ar ar[ta cu turnur[=i grecii fum`nd

\ig[ri de Havana, va fi foarte stricat[tocmai prin faptul minciu-
nii istorice. +i c`nd]n public se vor l[\i cuno=tin\ele istorice, eco-
nomice =i culturale despre v`rsta de mijloc, a=a ca fiec[ruia s[-i
fie cunoscute limpede rela\iile sociale =i morale din acea epoc[,
atunci ideile romantice din acea vreme ne vor face tot aceea=i
]ntip[rire ca =i ni=te grece din Atena veche, cu turnur[. Mai ciu-
dat este c[dl Roman, ap[r`nd dreptul minciunii]n art[, crede c[
ap[r[arta]mpotriva mea! Putem cu tot dreptul s[-i]nturn[m dlui
Roman cuvintele d-sale: „Dac[venim]ns[la dl Eminescu, ne-
dreptatea =i absurditatea e =i mai aparent[“. Aceste cuvinte pe
care ni le spune d-sa nou[, cu mai mult drept i le putem]ntoarce
noi, pentru c[, afar[de toate celelalte, e =i nedrept cu Eminescu.
C`nd am scris articolele mele despre genialul poet,]naintea mea
plutea poetul a=a cum]l cunoa=tem cu to\ii, cel pu\in]n parte.
Un om nervos, impresionabil, s[rac, cinstit, cult, muncitor; un
om care a c`=tigat cultura prin munc[, ]n sf`r=it un om consecvent.
Sub]nr`urirea unui cerc de oameni =i-a format Eminescu con-
vingerile sale sociale, filozofice, economice, istorico-culturale,
politice =i, alc[tuindu-=i aceste convingeri, el le-a r[mas credin-
cios toat[via\a lui. }n conferin\ele publice (*Influen\a austriac[*),
]n via\a public[,]n timpul c`t a fost ziarist, ca redactor al *Timpu-
lui*, ca poet,]n sf`r=it, el a r[mas consecvent cu principiile sale.
Convingerile lui nu sunt ale noastre, ba]n multe privin\e, ale noas-
tre sunt cu des[v`r=ire protivnice celor ale lui; dar el credea sin-
cer. Cu un asemenea om po\i s[te lup\i cu toat[energia, s[-l ai
du=man, dar nu po\i s[nu-l stimezi, nu po\i s[nu sim\i c[tot ce
spune e str`ns legat cu totalitatea convingerilor lui. +i tocmai a=a
l-am considerat eu. Pentru mine cutare poezie, cutare ori cutare
vers chiar n-au fost ni=te lucruri f[cute **din]nt`mplare**, ci ni=te
produceri **necesare**, „buc[\i din inim[rupte“, dup[vorba admi-
rabil[a lui Vlahu\[, =i buc[\i din creieri rupte. Pentru noi, strofa
„+i cum vin cu drum de fier“, din doina-i popular[, nu-i ceva ac-
cidental, care ar fi putut =i lipsi, dup[noi, aceast[strof[e str`ns,

organice=te legat[de toate convingerile, de toat[via\a poetului. C`nd zice:

+i cum vin cu drum de fier,
Toate c`ntecele pier,
Zboar[pas[rile toate,
De neagra str[in[tate,

]n aceste versuri se vede jalea =i pl`ngerea poetului ]mpotriva civiliza\iei str[ine care, introduc`ndu-se cu drumul de fier, dizolv[o stare]ntreag[de lucruri, de rela\ii patriarhale, alung[poezia primitiv[, alung[c`ntecele pentru a face loc unei st[ri de lucruri]ntemeiat[pe ban, zgomotoas[=i nepoetic[, dup[cum e =i zgomotul locomotivei. Noi suntem cu totul de alt[p[rere]n privin\a acestei poezii primitive =i patriarhale =i, cu toate protest[rile dlui Roman, nu vom]nceta de a ne lupta]mpotriva acestei idealiz[ri a unei st[ri de lucruri arhitic[loase =i care pentru poetul nostru se p[rea plin[de c`ntul p[s[rilor. Dar nu-i vorba de noi, ci de Eminescu =i el a=a credea, a=a sim\ea =i a=a zicea. A=a-i cu toate poeziile lui Eminescu. Nu-i ceva accidental c`nd el]n satira lui,]n termeni nu tocmai poetici, dar foarte tari, oc[r[=te pe reprezentan\ii mi=c[rii liberale =i mai ales pe C. A. Rosetti; nu-i ceva accidental c`nd poetul g`nde=te cu drag =i cu m`ndrie la vremea lui Mircea cel Mare, d`ndu-ne-o ca ideal fa\[cu vremea de azi; nu-i ceva accidental,]n sf`r=it, c`nd Eminescu zugr[ve=te cu culori vii =i idealiste iubirea de pe la 1400; toate acestea se \in, sunt str`ns legate de convingerile, de concep\iile politico-sociale ale poetului, sunt str`ns legate de toat[via\a lui. Acela care ar fi zugr[vit iubirea ideal[de la 1900, poetul acela ar fi avut al\i creieri, alt sistem nervos, alte convingeri, alt[cre=tere, alt mijloc]nconjur[tor,]n sf`r=it ar fi fost altul, =i nu Eminescu. C`nd am scris articolele mele despre d`nsul =i am avut ]naintea mea volumul lui de poezii, am privit acest volum ca productul, ca rezultatul unei vie\i ]ntregi de g`ndire, de lupt[, de suferin\[; acest pro-

duct, pentru mine, are r[d[cini ad`nci ]n inima =i creierii poetului, =i plec`nd de la acest product am vrut s[m[strecor]n inima =i creierii lui, pentru a vedea =i a pricepe r[d[cinile, firele prin care se \ine crea\iunea artistic[de poet, am vrut s-o pricep =i s-o explic la al\ii. Am reu=it oare pe deplin? Desigur c[nu. +i chiar am declarat c[ ]n privin\a aceasta nici nu mi-am]nchipuit s[reu=esc pe deplin. Reu=it-am m[car]n parte? Nu =tiu, asta s-o judece cititorii, nu eu. Dar ceea ce =tiu este c[am fost corect lucr`nd astfel. Am fost corect c`nd am privit volumul de poezii nu ca o juc[rie, ci ca rezultatul =i exprimarea unei vie\i]ntregi, am fost corect c`nd am privit pe poet ca pe un om viu; am fost corect ]n sf`r=it, fiindc[am vorbit de **poetul-om**. +i]n fa\a acestei concep\ii a mele: **poetul-om**, dl Roman pune concep\ia sa: **poetul-insect[!** Poetul-fluture, poetul-albin[, care zboar[de la floare la floare pentru a str`nge miere =i a ne desf[ta! Iat[cum pricepe dl Roman pe poet! +i exemplul dlui Roman cu albina nu-i o sc[pare din vedere, ci exprim[foarte bine ceea ce]n\elege dl Roman prin poet. +i]n adev[r, dac[poetul nu pune]n crea\iunea sa toat[via\a cu toate luptele, suferin\ele, convingerile sale, dac[el caut[peste tot numai frumosul,]l str`nge =i ]l a=terne pe h[rtie pentru a ne desf[ta, ce alta e atunci poetul dac[ nu un fluture ori o albin[ ce zboar[ din floare ]n floare =i str`nge miere? Nu-i vorb[, poe\i-fluturi de ace=tia sunt destui]n \ara rom`neasc[: dar a spune a=a ceva despre Eminescu ar fi mare nedreptate. +i ce e mai frumos, este c[ dl Roman, pun`nd]mpotriva concep\iei mele de **poet-om** concep\ia d-sale de **poet-insect[**, crede c[-l ap[r[pe Eminescu. Dac[Eminescu ar fi r[spuns, desigur ar fi zis: „Scap[-m[, Doamne, de prieteni!“ Cum c[Eminescu ar fi zis astfel, nu]ncape]ndoial[.

DECEP|IONISMUL }N LITERATURA ROM~N{

CUPRINS

}nainte de toate s[deslu=im acest titlu. Vroind s[scriem c`teva articole asupra literaturii noastre contemporane, asupra celor mai talenta\i reprezentan\i ai ei, am chibzuit cu ce cuv`nt am putea caracteriza mai bine epoca noastr[literar[, care e tr[s[tura caracteristic[prin care aceast[literatur[se deosebe=te de cea care a precedat-o =i de cea care, probabil, o va urma? Cum s[numim curentul nostru literar? Socoteam s[-i zicem pesimist;]ns[, de=i]n multe privin\e potrivit pentru a caracteriza literatura noastr[contemporan[, acest termen este prea]ngust, dup[ ]n\elesul ce-i dau unii, =i prea larg, prea general, dup[al\ii.

Unii ar fi vrut s[ ]n\eleag[sub numirea de pesimism numai forma care s-a manifestat mai cu seam[la germani]n veacul nostru, primind formularea =tiin\ific[, ajung`nd sistem filozofic. }n\eleg`ndu-l astfel, pesimi=ti n-ar fi dec`t Schopenhauer, Hartmann, Leopardi =i urma=ii lor; pesimismul nu ar fi dec`t un fenomen al veacului nostru, care]n trecut nu s-a ar[tat dec`t]n India, cu Budha =i budismul*.

Al\ii]n\eleg prin pesimism o boal[care b`ntuie toate rasele, toate civiliza\iile, o boal[ care este tot a=a de veche ca =i omenirea =i care a b`ntuit cu mai mult[t[rie acolo unde]mprejur[rile sociale]i erau mai prielnice. }mprejur[ri sociale anormale, reaua alc[tuire a vie\ii unui ins, anomalii sociologice (]n\eleg`nd sub sociologie fiziologia societ[\ii) ori anomalii fiziologice, iat[pricinile pesimismului. +i fiindc[n-a fost]nc[societate]n care s[nu

---

* Vezi E. Caro: *Le pessimisme au XIX-eme siècle* (*Pesimismul]n secolul al XIX-lea;* n.ed.), *Contemporanul*, an. V, nr. 8.

b`ntuie asemenea anomalii, ]n care s[ nu fie asemenea pricini, n-a fost nici o societate pe care pesimismul s[ nu o fi am[r`t cu fierea sa.

Acest chip de a]n\elege pesimismul ne-ar veni mai mult la socoteal[, dar totu=i are un r[u; c[ci, duc`ndu-l la extrem, putem g[si ]n fiecare om s[m`n\a pesimismului.

Dac[dup[ ]nt`iul ]n\eles trebuie s[ zicem c[ pesimismul nu a existat ]n societatea greco-roman[, dac[ trebuie s[ zicem c[ nu numai ]n Sophocle, Euripid, Hegesias,* Lucre\iu nu se arat[, dar nici chiar ]n Byron, Musset =i c`\i al\ii din vremea noastr[; apoi dup[al doilea]n\eles duc`ndu-l la absurd, trebuie s[zicem c[mai to\i oamenii sunt pesimi=ti.

Din aceste r`nduri cititorii vor putea vedea c`t de]ncurcat =i de nedeslu=it este cuv`ntul *pesimism*. Noi am primi ]n\elesul al doilea, dar f[r[ a-l duce p`n[la extrem.

Nehot[r`rea cuv`ntului e]nt`ia pricin[ care ne-a f[cut s[-l ]nlocuim prin altul mai limpede, mai deslu=it. A doua pricin[ pentru care l-am ]nl[turat este ]n\elesul ce a c[p[tat acest cuv`nt din pricina pesimi=tilor de contraband[de tagma celui de la Soleni =i despre care vom vorbi]n alt articol** ; din pricina acestora, vorba *pesimism* va ajunge]n cur`nd o batjocur[, de=i chestiunea despre care vorbim acuma e un lucru serios, serios =i trist. Iat[ de ce ne-am hot[r`t s[ ]ntrebuin\[m cuv`ntul *decep\ionism*, care, de=i nu are]n\eles a=a de larg ca pesimismul, l[mure=te mai bine ce vroim s[zicem, ceea ce vroim s[vorbim cu cititorii no=tri.

Dar decep\ionism ori pesimism, cuv`ntul nu are a=a de mare]nsemn[tate; de c[petenie este pricina acestui decep\ionism. De unde purcede el? Care e pricina strig[telor de durere, a dez-

* Acest Hegesias, filozof pesimist al Greciei, filozoful =i artistul durerii nimicniciei vie\ii, a avut at`ta ]nr`urire asupra vremii sale,]nc`t regele Ptolomeu a fost silit s[ ]nchid[=coala pentru a st[vili molipsirea sinuciderii care cuprinsese pe =colarii lui.

** V. *Contemporanul*, an. V, nr. 6.

n[dejdii, a decep\iunii ce caracterizeaz[literatura noastr[contemporan[, care =i-a g[sit r[sunet]n Eminescu, Delavrancea, Vlahu\[=i-n o mul\ime din scriitorii no=tri,]n cei care au ceva talent, precum =i]n cei care sunt cu totul lipsi\i? Aceasta nu poate fi o]nt`mplare. }nt`mplare nu poate fi c`nd e vorba de ]ntreaga mi=care literar[ a unei genera\ii. Oare ]nr`urirea unui singur om, e vorba de Eminescu, s[fi]mpins literatura noastr[contemporan[ ]n acest decep\ionism, dup[cum zic unii? Mai]nt`i aci na=te aceea=i]ntrebare pe care o fac atei=tii tei=tilor: „Dac[nu e Dumnezeu — zic tei=tii — atunci cine a f[cut lumea?“ „Dac[Dumnezeu a f[cut-o — r[spund atei=tii prin alt[ ]ntrebare — apoi pe Dumnezeu cine l-a f[cut?“ Aceast[ ]ntrebare o putem face noi celor care atribuie lui Eminescu decep\ionismul literaturii noastre. Dac[pricina curentului decep\ionist care b`ntuie literatura noastr[ este ]nr`urirea decep\ionatului Eminescu, apoi care e pricina decep\ionismului la acest scriitor? S[fie oare pornirile-i fire=ti? Bine. Dar atunci cum ar putea s[prind[r[d[cini, s[se dezvolte]n societatea noastr[, s[ne cople=easc[literatura, dac[mijlocul social,]mprejur[rile sociale nu i-ar fi prielnice? Dac[mijlocul social,]mprejur[rile sociale nu i-ar fi prielnice, decep\ionismul nu ar putea s[se dezvolte]n \ara noastr[, cum nu se poate dezvolta o plant[tropical[str[mutat[ ]n ghe\urile Siberiei. Urmeaz[deci c[trebuie s[c[ut[m aiurea, trebuie s[c[ut[m mai ad`nc pricina acestui fenomen.

Al\ii socot c[decep\ionismul]n literatura noastr[e pricinuit de]nr`urirea apusean[, de ]nr`urirea literaturii europene. Dup[d`n=ii, pricina decep\ionismului ar fi c[ ne-a molipsit boala de care sufer[ veacul nostru, de care e cov`r=it[literatura european[; dup[d`n=ii, pl`nsul poe\ilor no=tri nu e dec]t un r[sunet al acelui strig[t de durere , al acestui pl`ns cu hohot , al dezn[dejdii f[r’ de margini, al blestemului ]mpotriva vie\ii, blestem care a r[sunat ]n Europa prin gura unui Leopardi, unui Byron; iar melancolia poe\ilor no=tri este r[sunetul ad`ncii melancolii a lui Alfred

de Musset ori a lui Henri Heine. Acest r[spuns, de=i mult mai ad`nc dec`t]nt`iul, totu=i nu ne mul\ume=te, c[ci, ca =i cel dint`i, el]mpinge]ntrebarea mai departe, f[r[a ne da un r[spuns conving[tor. Dac[decep\ionismul]n literatura noastr[e pricinuit de literatura decep\ionist[a Apusului, apoi care e pricina acestui curent european? +i f[r[de aceasta, dac[decep\ionismul literaturii noastre contemporane este produs sub]nr`urirea str[in[t[\ii, de ce nu a ]nr`urit aceasta asupra unei literaturi mai]ntinse dec`t a noastr[, asupra literaturii p[rin\ilor no=tri? De ce nu d[m peste aceea=i ad`nc[durere, aceea=i dezn[dejde, acela=i decep\ionism]n scrierile lui Alecsandri, Bolintineanu, Mure=anu, C`rlova, Rosetti, C. Negruzzi etc., etc.?

Chestia e important[=i, dup[cum vedem, toate r[spunsurile ce ni se dau sunt departe de a ar[ta adev[rata pricin[a decep\ionismului]n literatura noastr[. Pentru a o g[si, s[ne]ntoarcem c[tre Europa apusean[=i s[ ]ntreb[m pe criticii ei: unde g[sesc, de unde socot ei c[purcede acest trist fenomen, boala aceasta a veacului, dup[cum s-au obi=nuit a o numi acolo? }n Europa d[m peste o literatur[ ]ntreag[ ]n aceast[privin\[, peste o gr[mad[de r[spunsuri, unele mai de duh dec`t altele, =i ne-ar trebui un articol ]ntreg numai pentru a le ]n=ira. }ns[ cea mai mare parte din r[spunsuri sunt departe de a fi ]ndestul[toare =i chiar cele mai bune nu ne pot mul\umi dec`t]n parte. „Pricina decep\ionismului]n societate =i literatur[este pierderea religiei =i a credin\ei; lumea mai]nainte a fost naiv[, dac[vre\i — ne zic apostolii trecutului —, dar a avut credin\ele ei, credea]n basme,]n vremea de apoi,]n r[i =i]ngeri; acuma]ns[=tiin\ele pozitive i-au r[pit aceste credin\e naive, dar care lini=teau, =i nu i-au dat nimic]n schimb. Dar omenirea nu poate, ca un simplu muritor, s[tr[iasc[f[r[credin\[, =i de aici porne=te decep\ionismul ori pesimismul: aceasta e pricina boalei veacului“. Al\ii]nvinov[\esc ba filozofia metafizic[, ba pe cea pozitivist[. „Filozofia metafizic[— zic unii — a ridicat pe om sus de tot, i-a f[g[duit dezlegarea tuturor

ve=nicelor =i nedezlegatelor]ntreb[ri =i a sf`r=it prin fraze goale =i de=erte.“ „+tiin\ele pozitive — zic al\ii — filozofia pozitivist[, deschid ]naintea omului largi orizonturi =i ]n acela=i timp ]i zic: iat[ p`n[unde vei merge, iat[hotarul cuno=tin\elor tale; de=art[-\i va fi truda de vei cerca s[afli absolutul, el e]n afar[de cuno=tin\ele omene=ti. Filozofia modern[a descurajat spiritele, ea este pricina decep\ionismului veacului.“ „Democra\ia modern[— zic al\ii — a a\`\at r`vnele =i ambi\iile f[r[a putea mul\umi, ea este pricina decep\ionismului.“

Taine vorbind de poe\ii veacului nostru zice*: „Jelania =i pl`ngerile lor au umplut tot veacul =i ne-am str`ns]mprejurul lor, ascult`nd cum inima noastr[ le repet[ ]ncet strig[tele. Eram m`hni\i ca d`n=ii =i ca d`n=ii porni\i spre revolt[. Democra\ia statornicit[a\`\a ambi\iile noastre f[r[a le]ndeplini. Filozofia ce se]ntemeiase zorea pofta noastr[de a dezveli ceea ce nu cuno=team, f[r[a ne-o mul\umi. +i]n]ntinsa cale ce se deschisese, plebeianul suferea de sl[biciunea lui, iar scepticul de]ndoiala lui: plebeianul, ca =i scepticul, atins de o melancolie pripit[=i ofilit de o experien\[timpurie,]=i d[ruia dragostea =i simpatia poe\ilor care ziceau c[fericirea nu este cu putin\[, c[adev[rul nu se poate descoperi, c[societatea e r[u]ntocmit[=i omul neterminat ori stricat.“

+i mai departe: „+i mult[vreme]nc[oamenii vor fi mi=ca\i de suspinele =i gemetele marilor poe\i. Mult[vreme]nc[se vor indigna]mpotriva unei soarte care deschide n[zuin\elor lor drumul liber al]ntinderii nem[rginite, =i apoi le zdrobe=te la pragul intr[rii de o stavil[p[c[toas[pe care n-o v[zuser[.

Mult[vreme vor]ndura ca pe ni=te c[tu=e nevoile pe care ar trebui s[le]mbr[\i=eze ca pe ni=te legi.

Genera\ia noastr[, ca =i cele dinaintea sa, zace de boala veacului =i niciodat[nu se va]ns[n[to=i pe deplin. Vom da de adev[r,

* Taine, *Histoire de la littèrature anglaise* (*Istoria literaturii engleze;* n.ed.), Tome IV, p. 419-423.

dar de lini=te nu. Acuma nu ne putem lecui dec`t inteligen\a: n-avem ce face sentimentelor. Dar avem dreptul de a f[uri pentru al\ii n[dejdile ce noi nu putem avea =i de a preg[ti urma=ilor no=tri o fericire de care noi nu vom avea parte. Crescu\i]ntr-un aer mai s[n[tos, ei vor avea poate o fire mai s[n[toas[. Schimbarea ideilor cu vremea schimb[totul =i lumina spiritului produce senin[tatea inimii. P`n[ acum judecam omul lu`ndu-ne dup[inspira\i, dup[poe\i =i ca d`n=ii am socotit c[ m`ndrele visuri ale]nchipuirii =i sugestiunile puternice ale inimii noastre erau adev[ruri ce nu se puteau t[g[dui. Ne-am]ncrezut]n par\ialitatea devina\iilor religiei =i]n inexactitatea devina\iilor literare, =i am c[utat s[acomod[m doctrinele noastre cu pornirile =i necazurile ce avem. +tiin\a]n sf`r=it se apropie =i se apropie de om; ea a trecut de lumea ce o vedem =i o pip[im, de stele, de pietre, de plante, la care fusese m[rginit[cu dispre\, =i, ajutat[de instrumente exacte =i p[trunz[toare, pe care le pusese la prob[=i care dovediser[puterea lor timp de trei sute de ani,]ncepe a cerceta sufletul. G`ndirea =i dezvoltarea sa, treapta pe care st[, structura =i leg[turile sale, ad`ncile ei r[d[cini trupe=ti, nenum[ratele roade ce-a adus]n istorie, minunata-i]nflorire la culmea lucrurilor, iat[str[dania =i \inta ei, \int[care de =aizeci de ani e]ntrez[rit[ ]n Germania =i care, urm[rit[pas cu pas, cu acelea=i metode cu care s-a urm[rit lumea fizic[, se va transforma sub ochii no=tri cum s-a transformat =i cea fizic[. Ea se transform[chiar acum =i am l[sat]n urma noastr[chipul cum vedeau Byron =i poe\ii no=tri. Nu, omul nu e o st`rpitur[ ori un monstru; nu, poezia nu trebuie nici s[-l r[scoale, nici s[-l batjocoreasc[; el e la locul s[u, ]ncheie o serie; s[ privim cum se na=te, cum cre=te, =i vom ]nceta de a-l lua ]n r`s ori de a-l blestema.

Nedes[v`r=irea-i]nn[scut[e normal[ca =i]nchircirea constant[a staminei unei flori, ca =i neregularitatea fe\i=oarelor]ntr-un cristal. Ceea ce ni se p[rea o schilodire e o form[; ceea ce ni se p[rea r[sturnarea unei legi e]mplinirea unei legi. Judecata =i

virtutea omeneasc[au ca material instinctele =i imaginile animale, cum formele vie\uitoare au ca instrumente legile fizice, cum materiile organice au ca elemente substan\ele minerale. De ce s[ne cuprind[mirarea dac[virtutea sau judecata omeneasc[,]ntocmai ca forma vie\uitoare sau ca materia organic[, sl[be=te uneori sau se descompune, pentru c[,]ntocmai ca ele =i ca orice fiin\[superioar[=i complex[, e sus\inut[=i st[p`nit[ de puteri inferioare =i simple, care, dup[ ]mprejur[ri, c`nd o sus\in prin armonia lor, c`nd o desfac prin dezl[n\uire? De ce s[ ne cuprind[ mirarea dac[ elementele fiin\ei, ca =i ale cantit[\ii, primesc din chiar natura lor proprie legi ne]nfr`nate care le silesc =i le reduc la un oare=icare fel =i la oare=icare =ir de forma\iuni? Cine va ridica glasul]mpotriva geometriei =i, mai cu seam[, cine va ridica glasul]mpotriva unei geometrii vii? Dimpotriv[, cine nu se va sim\i mi=cat la vederea acestor m[re\e puteri care,]mpl`ntate ]n inima lucrurilor, trimit necontenit s`ngele]n membrele b[tr`nei lumi, ]mpr[=tie valu-i ]n re\eaua nesf`r=it[a arterelor =i fac de]nflore=te peste tot floarea ve=nic[a tinere\ii?

}n sf`r=it, cine nu se va sim\i ]n[l\at, descoperind c[ acest m[nunchi de legi se sf`r=e=te]ntr-un ordin de forme, c[materia ajunge la g`ndire, c[ natura se des[v`r=e=te cu ra\iunea, =i c[acest ideal, de care se at`rn[, dup[ at`tea gre=eli, toate n[zuin\ele omului, este =i sf`r=itul c[tre care tind, peste mul\ime de stavili, toate puterile universului? }n aceast[ ]ntrebuin\are a =tiin\ei =i]n aceast[concepere a lucrurilor este o art[, o moral[, o politic[, o religie nou[=i e de datoria noastr[s[le descoperim“.

Am citat o bucat[mare din Taine, una din cele mai frumoase din c`te a scris el, poate chiar prea mare, vor zice unii din cititorii no=tri; dar ne va fi foarte trebuincioas[. Numai Taine, marele critic =i stilist, =tie =i poate s[ puie o chestie mare la ]n[l\imea la care trebuie s[ stea. Acuma cititorii pot s[ vad[ c`t de mare, c`t de ]ntins[, c`t de]nsemnat[e chestia cu care ne]ndeletnicim]n acest articol. }n aceast[cita\ie, afar[de meritul =i talentul lui

Taine, ni se arat[ca]ntr-o oglind[lipsurile, gre=elile lui =i]n general ale celor mai mul\i critici europeni. Taine se]ntreab[care e ob`r=ia decep\ionismului ]n veacul nostru ]n general =i a decep\ionismului ]n poezie =i ]n art[ ]n particular. Aceast[ ]ntrebare e pus[ minunat de criticul nostru ]n fraze puternice, ]n fraze sim\ite =i mi=c[toare; el arat[ c`t e de mare aceast[chestie, c`t de groaznic atinge vitalele =i scumpele interese ale omenirii.

Dup[ce ni se arat[at`t de bine c`t de vital[e chestia, ne-ar trebui, =i chiar a=tept[m un r[spuns limpede =i ne=ov[itor. Dar tocmai aici se arat[ ]n Taine, ca =i]n mul\i din tovar[=ii lui, lipsurile criticilor. }n loc s[ni se spuie ceva limpede =i curat, ni se]n=ir[fraze frumoase, ni se vorbe=te de o mul\ime de lucruri minunate care ori n-au nimic a face cu subiectul, ori foarte pu\in; ni se vorbe=te]ntr-o limb[corect[=i bogat[,]ntr-un stil a=a de frumos, de sim\it, de o mul\ime de lucruri,]nc`t sf`r=ind suntem p[trun=i de emo\ie, suntem emo\iona\i, dar lumina\i nu. }n adev[r, ce vroim s[=tim noi? Pricina ori pricinile decep\ionismului veacului nostru, pricina ori pricinile boalei veacului.

S[vedem ce r[spuns g[sim]ntreb[rii noastre. }nt`i: „Democra\ia statornicit[ a\`\a r`vnele =i ambi\iile noastre, f[r[a le]ndestula“. A=adar, **democra\ia** e pricina. „Filozofia ce se]ntemeiase zorea pofta de a dezveli cele ce nu cunoa=tem, dar nici ea nu ne mul\umea.“ A=adar, **filozofia** e pricina. Deci avem dou[pricini.

„Plebeianul suferea de sl[biciune =i scepticul de]ndoieli.“ Din aceste dou[pricini ale decep\ionismului fiecare]=i are un c`mp deosebit: **democra\ia** e pricina decep\ionismului]ntre plebeieni, care sufereau de sl[biciunea lor; **filozofia** e pricina decep\ionismului la oameni cul\i, la aristocra\ia intelectual[. Mai jos]ns[nu mai e vorba nici de democra\ie; iar pricina e c[am urmat sim\urilor =i pornirilor noastre, ne-am luat dup[poe\ii =i revelatorii care ne-au f[cut sceptici, decep\ioni=ti. Dar pu\in mai jos ni se zice: „Plebeianul ca =i scepticul erau atin=i de o melancolie pri-

pit[=i, ofili\i de o experien\[timpurie,]=i d[ruiau dragostea =i simpatia poe\ilor care ziceau c[fericirea nu este cu putin\[“ etc. Care din doi a f[cut pe cel[lalt sceptic, decep\ionist: noi pe poe\i, ori poe\ii pe noi? +i dac[trecem de la pricinile boalei la leacul sf[tuit, nu vom fi mai lumina\i. Leacul]mpotriva boalei veacului e =tiin\a: „Schimbarea ideilor cu vremea schimb[totul =i lumina spiritului produce senin[tatea inimii!“

+tiin\a? Dar cum se face atunci, cum de nu vede c[avem o puternic[dezmin\ire a acestei p[reri]n faptul c[pesimismul modern german, extrema manifestare a boalei veacului, e r[sp`ndit[ de unii din cei mai mari oameni de =tiin\[, de somit[\i =tiin\ifice ca Schopenhauer, Hartmann, Bahnsen etc.? Cum se face c[ pesimismul b[rba\ilor budi=ti g[se=te formulatori, apostoli, tovar[=i printre cei mai mari oameni de =tiin\[? Comb[t`nd pesimismul, Taine zice: „Omul este un product ca orice alt lucru“. Domnul Taine poate s[cread[c[asta e foarte m[gulitor, dar sigur c[pesimi=tii nu vor fi de p[rerea sa. „Nedes[v`r=irea-i ]nn[scut[ — adic[ a omului — e normal[ ca =i ]nchircirea constant[ a staminei unei flori.“ +i asta o fi socotind Taine c[ e o m`ng`iere, dar sigur c[ ea nu va m`ng`ia pe pesimi=ti, c[ci tocmai]ntr-aceasta v[d ei unul din argumentele lor pentru formula „via\a e pricina relelor“. „Cine se va r[scula]npotriva legilor fire=ti ale naturii?“, „Cine va ridica glasul]mpotriva geometriei vie\ii?“]ntreab[Taine. Apoi tocmai pesimi=tii ridic[glasul, blestem[natura. +i prin semne de exlama\ie nu se l[muresc =i nici nu se arat[pricinile.

Gre=eala lui Taine, ca a mai tuturor criticilor care au vorbit despre boala veacului, despre pricinile =i vindecarea ei, este c[d[drept pricinile boalei chipurile sub care se arat[, efectele =i]mprejur[rile ce o]nso\esc. Pentru a l[muri =i a limpezi cugetarea noastr[, vom lua un exemplu. S[ne]nchipuim un om greu bolnav de nervi. Toate lucrurile]i vor p[rea acestui om rele, proaste =i gre=ite; masa]i va p[rea str`mb pus[, patul =on\it, perdelele ]ntr-o parte, z`mbetul slugei]i va p[rea batjocoritor =i toate

acestea]l vor nelini=ti,]l vor sup[ra,]l vor face s[strige =i s[blesteme. S[ne]nchipuim acuma c[am voi s[cunoa=tem pricina boalei. „A! pricina boalei? — ni se va r[spunde — pricina boalei e v[dit[, pricina boalei este masa, patul, perdeaua, z`mbetul slugei“. Dar toate acestea arat[ numai c[ omul e bolnav; c[ci dac[ ar fi s[n[tos, aceea=i mas[, aceea=i perdea, acela=i pat nu l-ar sup[ra, iar z`mbetul slugei poate chiar l-ar]nveseli.

Ceea ce se pare deslu=it c`nd vorbim de un singur om bolnav, e mult mai ]ncurcat c`nd e vorba de o societate bolnav[; gre=eala]ns[e aceea=i. Dac[vreo specula\ie filozofic[mi=c[dureros inima omeneasc[,]mpr[=tie melancolia, dezn[dejdea]ntr-o societate, asta]nseamn[c[societatea era bolnav[mai]nainte. Acelea=i =i acelea=i specula\ii filozofice n-ar putea s[se arate]ntr-o societate s[n[toas[, ori ar[t`ndu-se ar da loc la efecte contrare, adic[:]n loc de descurajare =i melancolie ar]ncuraja lumea. Cre=tinii zic: „Pierderea credin\ei =i a n[dejdii]ntr-o via\[viitoare e pricina nenorocirii =i a triste\ii generale“. „Religia cre=tin[— r[spund atei=tii cul\i — cu D-zeu-i r[zbun[tor, cu demonii, cu ascetismul, cu infernul ei nu putea dec`t s[ fac[ pe om mi=el, nefericit, tem`ndu-se de via\a asta ca s[nu nemul\umeasc[dumnezeirea, tem`ndu-se c[ ]n via\a viitoare s[ nu ard[ ve=nic ]n focul nestins. Pe c`nd concep\ia =tiin\ific[ ]nal\[omul sus, sus de tot, deschide]naintea lui orizonturi]ntinse,]i arat[unde merge omenirea, p`n[ unde poate p[trunde =i, sc[p`ndu-l de spaimele religiei,]l face pe at`ta de fericit, pe c`t religia]l nenorocea.“

Dei=tii =i atei=tii nu au dreptate ori, mai bine zis, fiecare are dreptate]n parte. }ntr-o societate care prin dezvoltarea-i intelectual[nu a ajuns la ateism, deismul e trebuitor, dar formele ce va lua religia deist[at`rn[ de ]mprejur[rile istorice ]n care se zbucium[ acea societate. }ntr-o societate normal[, s[n[toas[, D-zeul cre=tinilor va fi un zeu bl`nd, milos,]ngerii buni vor fi pentru]nscenarea apoteozelor, demoni =i infern nu se vor afla, ori nu vor fi un lucru esen\ial al religiei. }ntr-o societate anormal[, pa-

tologic[, esen\a religiei va fi un zeu]ngrozitor ca Iehova, =i iadul va fi infernul lui Dante. Acela=i lucru putem spune despre ateism. Pe c`nd]ntr-o societate anormal[, patologic[, ateismul va pricinui o jale nem[rginit[, un dor dup[credin\ele pierdute,]ntr-o societate normal[el va pricinui efectele de care ne vorbesc Taine =i Büchner. S[lu[m alt exemplu. Mai to\i zic c[dezvoltarea con=tiin\ei omene=ti cu progresul omenirii e un lucru at`t de v[dit pe c`t =i de]mbucur[tor. V[dit da, dar c`t e vorba de ]mbucur[tor, at`rn[de om; Leopardi =i pesimi=tii germani zic c[tocmai aceasta e dovada inferiorit[\ii =i mizeriei omene=ti; c[ci]n vreme ce animalele =i mai ales plantele =i lucrurile ne]nsufle\ite nu simt nefericirile, noi oamenii le sim\im: „Con=tiin\a nenorocirii face nenorocirea mai ad`nc[ =i ]ngreuie vindecarea“.* }n zadar te-ai ]ncerca s[ le ar[\i c[ n-au dreptate, ]n zadar te-ai ]ncerca s[ convingi pe un Leopardi, c[ci pentru d`nsul, pentru marele =i nem`ng`iatul poet, cre=terea con=tiin\ei a fost numai cre=terea durerii. Cre=terea con=tiin\ei omene=ti, care pare v[dit c[ar trebui s[aduc[o]nr`urire ]mbucur[toare, s[ ]mb[rb[teze spiritul omenesc, are asupra unor oameni ]nr`urire contrar[=i,]n anume]mprejur[ri, poate s[ ]mpr[=tie melancolia =i disperarea asupra unor]ntregi p[turi sociale.

Marginile articolului ne silesc s[ne oprim la aceste c`teva exemple, dar n[d[jduim c[a\i priceput chipul cum vedem noi lucrurile. Noi zicem: nici concep\iile filozofice, nici cutare ori cutare credin\[religioas[nu pot fi pricina unor anomalii spirituale ca pesimismul, decep\ionismul; c[ci aceste concep\ii =i credin\e religioase sunt simptome c[societatea e bolnav[=i c[tocmai fiindc[societatea e bolnav[se pot ar[ta asemenea specula\ii, asemenea credin\e. Nu, religia budist[nu e pricina dezn[dejdii]n India; nu, religia budist[nu e pricina boalei ce b`ntuie societatea indian[; ci budismul este efectul, ]n loc de pricina boalei; o religie, o specula\ie at`t de bolnav[a fost urmarea]mboln[virii

* Vezi Caro, *loc. cit.*

corpului social. Tot a=a e =i]n chestia cu care ne]ndeletnicim acuma. Pesimismul, decep\ionismul]n societate =i literatur[, boala veacului, nu-=i are ob`r=ia]n cutare ori cutare credin\[,]n pierderea cut[rei credin\e. Toate acestea, ca =i boala veacului, sunt produsele unei societ[\i bolnave mai demult, ale unei societ[\i anormale. }ntr-o societate normal[, unele specula\ii filozofice =i credin\e religioase nici c[s-ar putea ar[ta =i l[\i; altele, chiar dac[s-ar fi ar[tat, ar fi avut cu totul alt[ ]nr`urire asupra vie\ii spirituale a acelei societ[\i. Bine]n\eles, nu t[g[duim efectul specula\iilor filozofice ori al religiilor asupra vie\ii spirituale a unei societ[\i, asupra curentelor literare etc. De ]ndat[ ce se arat[ o concep\ie filozofic[ religioas[ d[un[toare, ea poate s[ aib[ la r`ndul s[u o foarte mare]nr`urire asupra societ[\ii, l[\ind dezn[d[jduirea pesimismului, decep\ionismului ]n societate =i literatur[; dar pricina, ]nt`ia pricin[nu va fi ea. Care-i atunci? Pricina trebuie s[se caute]n via\a material[a societ[\ii,]n fiziologia social[,]n rela\iile politico-economico-sociale,]ntr-un cuv`nt]n]ntocmirea social[a societ[\ii. Cum medicul caut[pricinile unei anomalii a spiritului individual, de pild[a melancoliei,]n starea organismului,]n fiziologia organismului, g[sindu-le uneori pricina]n tulburarea aparatului mistuitor, alteori]n anormalitatea cut[rui ori cut[rui membru etc., tot a=a trebuie s[c[ut[m pricinile anormalelor manifesta\ii ale spiritului social]n via\a material[a societ[\ii,]n rela\iile politico-economico-sociale. Numai o asemenea analiz[poate s[ne arate adev[ratele pricini ale boalei veacului.

S[ajungem la veacul trecut =i mai ales la a doua-i jum[tate. Aceast[epoc[e de mare]nsemn[tate]n istoria omenirii. O]ntocmire social[care dura de sute de ani mergea spre pieire =i]n locu-i trebuia s[se alc[tuiasc[alta. }ntocmirea feudal[, cu clasa magna\ilor, cu servii, cu monopolurile-i de tot felul, cu grozava-i neegalitate politic[=i grozavele-i nedrept[\i, cu siluirile-i, cu bestialitatea =i dispre\ul de via\[, onoarea =i averea oamenilor care nu f[ceau

parte din clasa st[p`nitoare, mergea spre pieire. Tot ce-a fost mai cinstit, mai inteligent ]n acea societate, tot ce-a fost mai umanitar, mai altruist, mai ]ndr[zne\, =i-a dat m`na =i-a dat lovitura de moarte grozavului =i b[tr`nului feudalism. }n presim\irea izb`nzii to\i erau veseli, plini de speran\e m[re\e. +i cum nu erau s[fie veseli? Ei, care alc[tuiau]ntocmirea viitoare, burghezimea, clasa care trebuia s[ ]ntemeieze noua stare de lucruri, care trebuia s[vie]ntr-un chip at`t de atr[g[tor, at`t de frumos; ideologii =i utopi=tii lor f[g[duiau: c[ ]n loc de ne]ntrerupte r[zboaie va domni ve=nica pace;]n loc de s[r[cie, bog[\ia;]n locul grozavei nedrept[\i, justi\ia;]n locul siluirilor de tot felul,]ntreaga =i nem[rginita libertate;]n locul neegalit[\ii, dreapta egalitate;]n locul urii =i al dispre\ului dintre oameni, iubirea fr[\easc[: libertate, egalitate, fraternitate!

+i aceste vorbe erau crezute, c[ci ideologii =i utopi=tii burghezimii erau sinceri, credeau tot ce ziceau, cum credea chiar =i cea mai mare parte a burgheziei. +i cum putea poporul s[nu i se]ncread[, v[z`nd-o at`t de st[ruitoare, at`t de ]ndr[znea\[, at`t de devotat[, at`t de umanitar[ =i at`t de m[rinimoas[? Dup[revolu\ia cea mare, burghezimea, care era de mult clasa st[p`nitoare de fapt, ajunge st[p`nitoare =i de drept. Ea a c[p[tat dreptul de a preface societatea dup[cum vroia, de a o preface dup[chipul =i asem[narea sa. +i]n adev[r, ea a pref[cut-o at`t de mult dup[ chipul =i asem[narea sa, ]nc`t mare a fost deosebirea dintre cele ce s-au]mplinit =i cele ce se a=teptau. Chiar la]nceputul domniei burgheze,]n loc de ve=nica pace, s-a]nceput lungul, grozavul r[zboi, nesf`r=itul m[cel sub Napoleon I; aceste m[celuri au secerat toat[ tinerimea, toat[ inteligen\a, toat[ floarea societ[\ii europene; aceste nesf`r=ite r[zboaie au ruinat Europa economice=te.

+i dac[s-a pus cap[t v[rs[rilor de s`nge c`nd marele r[zboinic a fost trimis la Sf. Elena,]ndreptatu-s-au oare lucrurile? Nu, dimpotriv[, ele au mers =i mai r[u. Sf`nta tripl[ alian\[ a str`ns]n

hidoasele-i bra\e, a]nc[tu=at toat[Europa =i o reac\iune puternic[, neagr[=i m`r=av[ s-a l[\it pe b[tr`nul continent. Acestea au fost]mprejur[rile politice]n urma victoriei burgheze.

S[vedem acum =i pe cele economice. }n adev[r, dup[ ]nfr`ngerea lui Napoleon I, acestea s-au ]ndreptat, bog[\ia na\ional[ a ]nceput a cre=te puternic, dar cui au folosit aceste bog[\ii? Ele se str`ngeau =i se str`ng ]n m`na burgheziei, \[r[nimea e expropriat[de p[m`nturile str[mo=e=ti, pe care le stropise cu sudoarea =i s`ngele ei, =i ajunge proletar[; proletar ajunge muncitorul meseria=, ca =i \[ranul. }n locul bog[\iei f[g[duite, s[r[cia =i nesiguran\a vie\ii. Mai mic[e deosebirea dintre m[re\ul Apollon =i sc`rbosul Silen, dec`t dintre societatea f[g[duit[de utopi=tii burgheziei =i cea]ntemeiat[ ]n adev[r. }n loc de dreptate, obijduirea s[racilor =i celor mici;]n loc de lini=te =i pace, un r[zboi s`ngeros care se urmeaz[ ]n s`nul societ[\ii sub forma liberei concuren\e;]n locul egalit[\ii, o groaznic[neegalitate economic[, nemaipomenit[pe p[m`nt. }n locul libert[\ii, o crud[ robie economic[: minele ]ntunecoase, fabricile f[r[ aer, nesiguran\a zilei de m`ine. Da, burghezia a pref[cut societatea dup[chipul =i asem[narea sa: iubirea e marf[; familia, ghe=eft; cinstea, morala, idealurile m[re\e n-au nici un rost. Toate sunt fleacuri, banul s[tr[iasc[; banul este ideal, banul religie, banul zeu, =i p`ntecosul burt[verde prorocul s[u. +i-n fa\a acestor mizerii, noi, cei despre care vorbe=te Taine, noi, to\i s[rmanii, nenoroci\ii, obijdui\ii; noi, care ]n mijlocul scufund[rii, ]n nimicirea =i v`nzarea con=tiin\elor am p[strat idealuri mai]nalte, con=tiin\a nev`ndut[, ne str`ngeam]n jurul poe\ilor p[trun=i de decep\ie =i de suferin\[=i poe\ii ne ziceau: „...Fericire nu po\i avea, adev[r nu po\i afla, societatea e r[u]njghebat[...“ Cum aduni razele soarelui]ntr-o lentil[ca s[po\i arde =i aprinde, tot a=a suferin\ele, decep\ionismul, nenorocirile =i revoltele noastre]mpotriva mizeriei vie\ii se adun[, se]njgheab[ ]n inima poe\ilor, o umplu =i apoi se revars[ ]n afar[ ]n sublime strig[ri de revolt[, de durere, de suferin\[=i dezn[dejde.

Pricina decep\ionismului nostru, a decep\ionismului poe\ilor no=tri, ob`r=ia lui, sunt anomaliile societ[\ii burgheze. Pricina boalei veacului e starea patologic[a civiliza\iei burgheze.

Dar, zice-vor unii, societatea burghez[, cu toate tic[lo=iile ei, totu=i e mai bun[dec`t societatea feudal[. A=a este, dar cei ce a=teptau cu totul alt[ societate nu f[ceau compara\ie ]ntre cea trecut[ =i asta de acuma, ci ]ntre societatea ]ntemeiat[ =i cea a=teptat[!... Iat[ de ce au suferit at`ta. Noi suferim c`nd d[ peste noi o nenorocire =i suferin\a noastr[ cre=te c`nd nenorocirea este neprev[zut[, nea=teptat[; dar c`t de groaznic[, cu c`t mai mare e suferin\a c`nd te a=teptai la altceva, c`nd erai sigur de fericire?

„Societatea feudal[a fost =i mai rea.“ Prea bine, aceasta poate m`ng`ia pe un filozof, pe un sociolog, dar nu m`ng`ie pe cei ce sufer[. Nu cumva ve\i crede c[voi suferi mai pu\in de foame, dac[mi se va dovedi c[mo=ii =i str[mo=ii mei nu m`ncau nici c`t mine?

Nu =tiu dac[poe\ii au priceput deplin adev[rata pricin[a nenorocirii omene=ti, pricina durerilor noastre, dar, de bun[seam[, marea lor inim[a sim\it-o. Ne pare r[u c[nu putem analiza acum genialele scrieri ale mul\imii de poe\i care au umplut veacul cu gemetele lor; aceasta vom face-o alt[dat[.

Acum ne vom]ndeletnici numai cu curentul decep\ionist]n literatura rom`n[, aduc`nd un singur exemplu din literaturile str[ine, exemplu luat dintr-un poet al c[rui nume e str`ns legat cu decep\ionismul veacului, din Byron, poet mare chiar]ntre marii poe\i: e povestirea unui vis a c[rui realitate e izbitoare.

„Am visat, dar visul p[rea cam aievea. Lumin[torul soare se stinsese =i stelele r[t[ceau]n bezna ve=nicului v[zduh — ele n-aveau raze =i calea nu =i-o vedeau; iar p[m`ntul, rece-orb =i ]nnegrit, se cl[tina ]n v[zduhul f[r[ lun[. Diminea\a venea =i trecea, =i venea din nou =i de ziu[ nu se lumina... Ca s[ goneasc[ ]ntunericul, oamenii d[dur[ foc p[durilor; din ce ]n ce — ele c[deau, tulpinile p`lp`iau, se stingeau trosnind =i bezna se l[\ea din nou...

Ei tr[iau]n jurul acestor focuri de noapte; =i tronurile, palatele crailor]ncorona\i, colibele, locuin\ele tuturor se mistuir[ ]n fl[c[ri gonind]ntunericul nop\ii. Ei aprinser[ora=ele =i st[teau roat[ ]n jurul caselor ce se mistuiau — c[tau unul spre altul, vr`nd s[ se mai vad[ o dat[... Frun\ile lor, sub aceast[ lumin[ dezn[d[jduit[, luau ]nf[\i=[ri diavole=ti, c`nd lumina fl[c[rilor b[tea]n fa\a lor. Unii, tr`nti\i la p[m`nt,]=i acopereau ochii =i l[crimau. Al\ii z`mbeau, \in`ndu-=i barba cu m`inile ]ncle=tate. Al\ii zoreau de colo ]ncoace, hr[nind para rugurilor, ]n[l\au ochii cuprin=i de spaima nebuniei spre cerul posomor`t, giulgiul unei lumi moarte; =i din nou se aruncau la p[m`nt blestem`nd, scr`=nind din din\i =i url`nd. P[s[rile s[lbatice \ipau =i]ngrozite c[deau f`lf`ind din aripile ce nu le mai slujeau. S[lb[t[ciunile cele mai fioroase veneau]mbl`nzite =i tremur`nd, =erpii se strecurau =i se]ncol[t[ceau prin mul\ime =uier`nd, ei nu mai mu=cau. Oamenii ]i ucideau ca s[ se hr[neasc[. R[zboiul, care ]ncetase de la o vreme, se ]ncinse din nou; ]=i cump[rau hrana cu s`nge =i cu to\ii, posomor`\i, se ]ndep[rtau unii de al\ii, m`nc`nd]n]ntuneric.

Dragoste nu se mai]nc[pea; un singur g`nd cuprindea p[m`ntul, g`ndul mor\ii, al mor\ii ce le sta ]n fa\[, al mor\ii f[r[ glorie =i col\ii foamei le sf`=iau m[runtaiele. Oamenii mureau =i hoiturile nu se]ngropau, slabii le m`ncau ]ntre d`n=ii.

Chiar c`inii se n[pusteau la st[p`nii lor; to\i, afar[de unul; =i acesta, credincios le=ului, goni prin urletele sale p[s[rile, fiarele =i oamenii h[mesi\i, p`n[ ce foamea-i str`nse de g`t, p`n[ce mor\ii care c[deau st`mp[rau foamea slabelor lor f[lci. El nici nu-=i c[ta hran[, gemea jalnic =i ne]ntrerupt, l[tra des =i sf`=ietor, ling`nd m`na ce nu-l mai m`ng`ia; astfel muri. Treptat, treptat foamea]nghi\i omenirea: numai doi oameni r[m[seser[ ]ntr-o mare cetate, =i aceia erau du=mani. Ei se]nt`lnir[, mai mor\i, l`ng[sf[r`m[turile unui altar, unde se adusese o gr[mad[ de od[jdii pentru ]ntrebuin\[ri profane. Ei le str`nser[=i tremur`nd, cu recile lor m`ini de schelete, scormonir[cenu=a r[mas[=i sla-

ba lor suflare c[ta s-o]nvieze; =i se aprinse o flac[r[de-\i era mai mare mila. Apoi dup[ce lumin[,]mpr[=tiind]ntunericul, ei ridicar[ochii =i c[tar[unul la altul; se v[zur[, r[cnir[=i c[zur[mor\i. Murir[de spaima groaznicei lor]nf[\i=[ri...“

Iat[un tablou negru, groaznic =i]nfior[tor. Cel mai]nfior[tor tablou ce-a ie=it vreodat[din penelul unui maestru. C`t de mare trebuie s[fi fost nefericirea poetului care a scos din trista-i =i bolnava-i]nchipuire acest]nfior[tor tablou! Ce grozav[fantezie! Dar cerceta\i mai de aproape tabloul =i ve\i vedea c[poetul nu zice degeaba c[acest vis „era cam aievea, nu era cu totul vis“.

Pe un fond negru ca noaptea f[r[lun[=i stele, pe un fond fantastic sunt cusute imagini vii, imaginile reale ale vie\ii.Toat[ura dintre oameni, lupta de interese, tot antagonismul care constituie baza vie\ii noastre sociale, toat[dezl[n\uirea celor mai josnice porniri ale omului din societatea modern[, rezultat al]ntocmirilor sociale, toate viciile societ[\ii noastre sunt \esute pe acest fond negru, sunt zugr[vite]n acest tablou]nfior[tor. }n aceast[pieire univrersal[, l`ng[ cea din urm[ sc`nteie d[t[toare de via\[, se]nt`lnesc cei din urm[ doi oameni, =i ace=ti oameni sunt vr[jma=i, =i mor vr[jma=i. }n tot tabloul un singur punct luminos: c`inele. Poetul parc[zice: „Oamenilor, iat[ce sunte\i. }n ziua pieirii, c`nd se vor dezl[n\ui cele mai groaznice patimi — ura, cruzimea, bestialitatea, c`nd toate virtu\ile vor pieri odat[cu iubirea — o singur[fiin\[va ar[ta sentimente mai]nalte, dar acea fiin\[nu va fi om, ci c`ine.“

Da, toate mizeriile vie\ii moderne, rezultat al]ntocmirilor anormale ale societ[\ii, lovesc inima poetului =i marea-i inim[scoate sunete m[re\e =i sublime: dar c`t de triste, c`t de jalnice, c`t de dezn[d[jduite =i pline de suferin\[, c`t de pl`ng[toare!

Am f[cut un]nconjur mare =i poate ne-am cam dep[rtat de \elul articolului nostru, care e de a g[si pricinile curentului decep\ionist]n literatura rom`neasc[din zilele noastre. Dar nu, nu ne-am dep[rtat, ba chiar ne-am apropiat de \el; ne-am apropiat

at`t de tare, ]nc`t vom putea r[spunde pe dat[ ]ntreb[rii ce ne-am pus. Pricinile curentului decep\ionist]n literatura rom`neasc[ sunt ]ntocmirile sociale ori, mai bine zis, lipsurile, anomaliile acestor ]ntocmiri. Aceasta se va dovedi =i mai mult c`nd vom analiza pe scriitorii no=tri.

Totu=i aici putem s[ne explic[m, cu ajutorul celor de mai sus, un fenomen despre care am pomenit la]nceputul articolului, anume: de ce]n literatura p[rin\ilor no=tri nu s-a produs curentul decep\ionist =i s-a produs, se produce acum? L[muririle lui Taine =i ale altor critici]n privin\a pricinilor curentului decep\ionist]n literatur[, desigur ne vor]ncurca =i mai mult =i ne vor l[sa]n mai mare nedumerire.

}n adev[r, dac[specula\iile filozofice ori religioase au fost pricinile curentului decep\ionist]n literatura european[, apoi cum de nu s-a produs acest curent]n literatura p[rin\ilor no=tri, literatur[cu totul supus[ ]nr`uririi Apusului european; c[ci ei au tr[it =i scris pe vremea c`nd Europa apusean[era mai tare, era reprezentat[de cei mai mari poe\i? Cum s[ne t[lm[cim neivirea curentului decep\ionist la noi, de ce nu a fost un asemenea curent caracteristic]n literatura de atuncea? De vom c[ta l[murire]n filozofia epocii,]n mi=carea ideilor de pe vremea aceea, desigur c[nu ne vom dumeri.

Dar de]ndat[ce o vom c[uta]n via\a material[,]n rela\iile economice, politice =i sociale, acest ciudat fenomen se va l[muri de minune. Ceea ce fu 1789 pentru Europa, 1848 fu pentru noi.

La 1848, vechea stare a]ntocmirilor sociale c[dea, =i]n locul ei trebuia s[se a=eze o]ntocmire nou[, societatea burghez[, =i acelea=i pricini sociale d[deau loc acelora=i efecte morale.

Iluziile Apusului s-au repetat: la noi, ca =i la d`n=ii, s-a zis c[ ]ntocmirea liberal[ burghez[ va aduce bun[t[\i nesf`r=ite, va preface na\iunea]ntr-o familie de p[rin\i, copii =i fra\i; la noi, ca =i la d`n=ii, s-a strigat: tr[iasc[libertatea, egalitatea, fraternitatea!...

E v[dit c[ ]n a=a vreme nu putea fi vorba de literatur[de-

cep\ionist[. Cuprin=i de]nalte iluzii, de mari speran\e, poe\ii de atunci ne chemau la de=teptare, ne strigau s[ne trezim din somnul de moarte, ne]nv[\au s[ne iubim patria, s[sl[vim libertatea =i umanitatea, ne c`ntau dragostea vesel[ =i zburdalnic[, ne ziceau doine jalnice =i t`nguioase, ne c`ntau m[rirea \[rii, splendoarea c`mpiei =i a plaiurilor, via\a c`mpeneasc[.

}n acest cor erau glasuri triste =i dureroase: glasul lui Bolliac, care descria nefericirile iobagului, ne ar[ta lan\urile \iganului; dar el vorbea astfel pentru a ne]ndep[rta de acele rele, cerea dreptate pentru to\i, ne vorbea]n numele unui viitor mai bun =i descurajarea =i decep\ionismul nu se arat[ ]n c`ntecele lui.

Acea stare social[, at`t de dorit[ =i a=teptat[, s-a ]ntocmit; dar m`ndrele visuri nu s-au]ntrupat. Acelea=i pricini sociale dau loc la acelea=i efecte; aceea=i]ntocmire social[burghez[, care a]n=elat at`t de tare n[dejdile Apusului, a]n=elat =i pe ale noastre, =i decep\iunea noastr[trebuia s[dea loc =i la noi curentului decep\ionist]n literatur[.

Analiza acestei literaturi va dovedi =i mai bine zisele noastre.

CAUZA PESIMISMULUI }N LITERATUR{ +I VIA| {

CUPRINS

}ntr-un mic studiu critic e foarte greu a vorbi despre o chestie]nsemnat[; sunt neajunsuri fatale care \in de marginile restr`nse ale unui articol. Foarte des se ]nt`mpl[s[nu fii]n\eles a=a cum ai fi dorit, pentru c[n-ai avut destul spa\iu pentru a-\i explica g`ndirile ]n toat[ ]ntinderea lor. De altmintrelea nu numai srii-torul =i spa\iul restr`ns al unui articol sunt de vin[, ci de multe ori =i neb[garea de seam[a cititorului. Toate acestea]mpreun[sunt pricina pentru care articolul meu *Decep\ionismul*... din volu-mul]nt`i a fost de mul\i]n\eles foarte gre=it. A=a, spre pild[, dl Petra=cu,]ntr-un studiu critic asupra lui Eminescu, zice ur-m[toarele: „La noi, dl Gherea Dobrogheanu crede **cu siguran\[** c[pricina acestui decep\ionism, cum]l nume=te domnia sa, ar sta]n dispropor\ia dintre f[g[duin\ele mari =i actele mici ale revolu\iei noastre de la 1848. Spiritele au fost exaltate mai]nt`i de vorbe, ]n urm[ desiluzionate de fapte, =i ast[zi ele respir[ ]n aceast[ deziluzie.“ Ceea ce pot zice **cu siguran\[** e c[ dl Petra=cu nu m-a priceput, poate din cauza mea. }n orice caz pentru mine pricina hot[r`toare a decep\ionismului ori pesimismului e alta. }n articolul meu *Decep\ionismul* etc. am formulat]n c[teva r`nduri p[rerea mea asupra cauzei ori cauzelor pesimismului. +i aceste r`nduri, pentru mai mare siguran\[, le-am subliniat. Iat[-le: „Pri-cina decep\ionismului nostru, a decep\ionismului poe\ilor no=tri, ob`r=ia lui, sunt anomaliile societ[\ii burgheze. Pricina boalei vea-cului e starea patologic[a civiliza\iunii burgheze“.

Acestea sunt, fie zis]n treac[t, unicele r`nduri subliniate]n tot articolul. Pentru mine dar, cauzele pesimismului nu sunt vor-bele late, promisiunile =i nerealizarea acestor promisiuni, ci

organiza\ia social[de azi ori, mai bine zis, anomaliile acestei organiza\iuni. La 1789]n Occidentul Europei =i la 1848 la noi, s-a desfiin\at o stare de lucruri plin[de multe anomalii, nedrept[\i =i mizerii. Aceast[c[dere a unei]ntocmiri grele =i]nlocuirea ei prin alta superioar[a trebuit s[dea na=tere la o mul\ime de a=tept[ri optimiste, la iluziuni mari, la un =ir]ntreg de st[ri suflete=ti care caracterizeaz[optimismul. Asemenea organiza\ia nou[, cea burghez[,]n dezvoltarea ei =i prin anomaliile inerente ei, a produs am[r[ciuni, deziluziuni de tot soiul, un =ir]ntreg de st[ri suflete=ti pe care le numim pesimism.

A=adar, c[derea unei organiza\ii rele =i]nlocuirea ei prin o alta mai bun[au fost cauze produc[toare =i de optimism, =i de pesimism. }n am`ndou[ cazurile, organiza\ia social[ produce fie a=tept[ri mari, iluziuni — optimismul, fie deziluziuni — pesimismul. A=a am g`ndit eu =i a=a am scris. Iar dl Petra=cu =i al\ii au]n\eles c[, dup[mine, pricina optimismului =i pesimismului la noi n-a fost organiza\ia social[, ci a=tept[rile, iluziunile de o parte, deziluziunile de alt[parte. Ar urma dar c[eu explic o stare sufleteasc[: pesimismul, prin o alt[stare sufleteasc[: deziluziunea, care face parte din pesimism. Dar aceast[gre=eal[de a preface]n cauz[hot[r`toare a unei st[ri suflete=ti o alt[ stare sufleteasc[ ]nrudit[ cu cea dint`i, aceast[gre=eal[o fac,]ntr-un mod incon=tient nu-i vorb[, tocmai aceia]n contra c[rora a fost]ndreptat articolul meu. Pentru unii critici,]n adev[r, dezlegarea acestei]nsemnate chestii se reduce la urm[toarele: care e cauza pesimismului? — deziluziunea; care este cauza deziluziunii? —pesimismul. Cum v[d cititorii mei, am fost]n\eles tocmai pe dos =i dac[un scriitor ca dl Petra=cu m-a]n\eles a=a, cu at`t mai mult trebuie s[m[fi]n\eles gre=it al\ii. Pentru a nu l[sa loc la nici o confuzie =i pentru c[chestiunea]n sine e de o mare importan\[, m-am decis s[scriu acest articol. Aici voi explica mai pe larg =i mai deslu=it cauzele pesimismului]n literatur[=i via\[.

* * *

}nainte de a trece la cercetarea cauzelor pesimismului, trebuie s[ne]n\elegem asupra cuv`ntului **pesimism**. Dup[ cum am ar[tat ]n articolul trecut, defini\iunile date acestui cuv`nt sunt at`t de nesigure =i de elastice, ]nc`t dup[unii ar urma c[mai to\i oamenii au fost pesimi=ti, iar dup[al\ii — c[pesimi=ti sunt numai Schopenhauer =i ciracii s[i. A=a, spre pild[, pentru unii un semn caracteristic al pesimismului e nemul\umirea]n privin\a condi\iunilor de trai. De c`te ori un om ce se pl`nge de toate mizeriile vie\ii sociale n-a fost]nt`mpinat cu cuvintele: „E=ti pesimist!“ Dar nemul\umirea fa\[ de condi\iunile de trai poate s[ fie tot a=a de bine semnul unui mare optimism. To\i acei care se lupt[ pentru transformarea social[, optimi=ti **par excellence**, av`nd un ideal m[re\ ]n viitor, sunt foarte nemul\umi\i de condi\iunile actuale ale traiului omenesc. Cu c`t idealul ce le luce=te ]n viitor e mai frumos, cu at`t condi\iunile prezente de trai le par mai odioase, =i critica f[cut[de ace=ti optimi=ti mizeriilor vie\ii actuale va fi mai amar[dec`t a pesimi=tilor. Vina multor gre=eli ]n ce prive=te g[sirea cauzelor hot[r`toare ale pesimismului st[ ]n metodele gre=ite]ntrebuin\ate pentru c[utarea acestor cauze =i]n metodele gre=ite]ntrebuin\ate]n general pentru l[murirea pesimismului. A=a, unii caut[s[se l[mureasc[ ]n privin\a sensului cuv`ntului **pesimism**, trag din el toate concluziunile logice, construiesc astfel un pesimism ori un pesimist ideal ]n capul lor, pe urm[ cu abstrac\iunile din capul lor ei caut[ s[ l[mureasc[ pesimismul din via\a real[. Cu alte cuvinte, ei nu deduc sensul cuv`ntului din via\a real[, din analiza vie\ii reale, ci sensul vie\ii reale]l deduc din sensul cuv`ntului, a=a cum le pare lor acest sens. Dar fiindc[ fiecare om poate ]ntruc`tva s[priceap[altmintrelea cuv`ntul pesimism, de aceea vor fi mai tot at`tea feluri de pesimism c`\i oameni sunt. Al\ii nu cad ]n aceast[ gre=eal[. Ei ]ntrebuin\eaz[ un metod =tiin\ific ]ntru at`ta]ntru c`t caut[s[se l[mureasc[ ]n

privin\a pesimismului din via\a real[, din istoria omenirii. Dar mul\i dintre ace=ti din urm[cad]n alt[gre=eal[. Ei studiaz[pesimismul]n felurite epoci, caut[ce are comun pesimismul tuturor epocilor, pe urm[, cu acest rest comun la toate, vor s[caracterizeze pesimismul fiec[rei epoci]n parte. A=a, spre pild[, nemul\umirea]n privin\a condi\iunilor vie\ii va fi comun[tuturor epocilor pesimiste, deci caracteristica pesimismului modern va fi nemul\umirea. Aceasta e tot a=a de absurd cum ar fi dac[cineva, voind s[caracterizeze organiza\ia social[a Engliterei moderne spre pild[, ar c[uta ceva comun tuturor organiza\iilor sociale,]ncep`nd de la comunele primitive ale brbarilor p`n[la societatea burghez[modern[. Pe urm[, cu acest rest comun tuturor organiza\iilor sociale ar dori s[caracterizeze organiza\ia modern[a Engliterei. }n acest caz, ceea ce ar caracteriza organiza\ia modern[a englezilor ar fi: convie\uirea pe acela=i teritoriu. }n acest articol ne vom feri de aceste gre=eli. Nu vom cerceta un pesimism abstract ori pesimismul comun tuturor popoarelor =i epocilor istorice*, ci pesimismul]n societatea noastr[modern[, acela al societ[\ii burgheze contemporane nou[. Dar trebuie s[ne mai ferim =i de alt[gre=eal[. Mai to\i acei care scriu =i vorbesc despre pesimismul unei epoci nu iau]n b[gare de seam[deosebirile de clas[. Privind o societate ca un organism solidar =i armonic, pentru ei pesimismul unei clase, unei p[r\i a societ[\iii e o dovad[c[toat[societatea e cuprins[de pesimism. Aceasta]ns[e foarte gre=it. Societatea p`n[acuma n-a fost niciodat[un organism armonic, ea a consistat din clase ce se luptau]ntre ele. A=a fiind, pesimismul ce a cuprins o clas[nu serv[deloc de dovad[

* Cercetartea elementului pesimist comun tuturor epocilor istorice poate fi foarte interesant[ ]n multe alte privin\e, =i e chiar interesant[pentru priceperea pesimismului, dar acest rest comun, dup[cum am zis, nu poate fi]ntrebuin\at pentru caracterizarea pesimismului unei epoci speciale, mai ales al epocii noastre moderne.

c[toate celelalte clase sunt pesimiste. Mai cur`nd dimpotriv[. A=a, de pild[, sf`r=itul veacului al XVIII-lea =i]nceputul veacului al XIX-lea a fost o epoc[optimist[pentru burghezime =i pesimist[pentru feudali, care =i-au g[sit un interpret genial]n Chateaubriand. }n vremea noastr[putem vorbi de pesimismul unei p[r\i din clasele de sus =i de pesimismul proletariatului intelectual, profesiunilor a=a-numite libere. Ar fi absurd]ns[a vorbi despre pesimismul \[r[nimii ori despre pesimismul muncitorilor industriali. Fiindc[ ]n acest articol va fi vorba despre pesimismul contemporan, special epocii noastre, trebuie s[d[m o caracteristic[c`t de mic[a pesimistului modern.

Pesimistul modern e un degenerat nervozice=te, e un enervat. Acesta e principalul semn fiziologic (patologic) al lui. }n leg[tur[cu aceast[degenerare =i sl[bire nervoas[e sl[birea voin\ei, o dispropor\ie mare]ntre voin\[=i inteligen\[. Nu]n zadar]l numesc criticii francezi pe pesimistul modern **un impuissant*** . Cu aceast[enervare, sl[bire a voin\ei sunt]n leg[tur[toate celelalte semne distinctive ale pesimismului, anume: melancolia, blazarea, dezgustul de via\[=i alc[tuirea acestui dezgust]n sisteme filozofice.

„Pesimismul este]ntruc`tva sugestiunea metafizic[, z[mislit[de neputin\a fizic[=i moral[. Orice con=tiin\[a unei neputin\e d[na=tere unui dispre\ nu numai de sine, dar chiar de lucruri, dispre\ care la unele spirite speculative se preface]n formule a priori. Se spune c[suferin\a am[r[=te, aceasta]ns[e =i mai adev[rat]n ceea ce prive=te neputin\a.“ (Guyau, *L'irreligion de l'avenir***, p. 406),

„}n toate experien\ele asupra somnambulismului, neputin\a d[na=tere dezgustului. Pacientul c[ruia i s-a pricinuit neputin\a de

---

* *Neputincios* (n. ed.)

** *Ireligiunea viitorului* (n. ed.).

a atinge un lucru dorit,]=i explic[ ]nsu=i aceast[neputin\[c[ut`nd lucrului oarecare caractere resping[toare =i de despre\uit. Totdeauna d[m o explica\ie obiectiv[ restric\iunii voin\ei noastre, ]n loc de a c[uta o explicare subiectiv[. Odat[ porni\i pe aceast[ cale, somnambulii, dac[ ar fi ]n stare, ar merge desigur p`n[la a-=i dura un sistem metafizic, aceasta pentru a da dreptate st[rii lor subiective. Pesimismul e poate tot astfel la]nceput: un punct de vedere individual, st[p`nit de sentimentul subiectiv de neputin\[.“ (Guyau, *L'irreligion*... p.407).

Pesimistul modern, prin aceast[lips[de voin\[=i]nc[prin o relativ[nesinceritate, se deosebe=te, de pild[, de pesimistul ascet din veacul de mijloc. Acesta din urm[a fost sincer. Socotind c[via\a e o mizerie, el o distrugea prin schingiuirea]n tot felul a corpului; pentru aceasta]ns[trebuie voin\[=i sinceritate mare de convic\iune. Pesimistului modern]i lipse=te,]ntr-un grad mai mult ori mai pu\in, =i una, =i alta. Sus\in`nd c[ via\a e o mizerie ce nu merit[ s[ fie tr[it[, pesimistul modern se bucur[ de via\[, caut[ s[-i stoarc[ toate pl[cerile posibile. }ntre dou[ orgii, pesimistul modern va scrie un tratat filozofic ori o poem[ ]n care va blestema iubirea =i pl[cerile sexuale =i va ar[ta nemernicia lor. Av`nd o voin\[slab[, lipsit de puterea de a lupta contra loviturilor ce i le dau]mprejur[rile vie\ii, el va primi aceste lovituri f[r[a lupta contra lor =i astfel va ajunge la un amor propriu boln[vicios, timid vanitos =i **reflexiv.** La el se face un obicei de a nu se]mpotrivi loviturilor soartei, de a nu reac\iona contra mediului]nconjur[tor. Expansiunea for\elor psihice, neput`ndu-se cheltui ]n afar[, se va concentra ]n[untru. Omul se va ad`nci tot mai mult]n sine, se va observa mereu, va observa cele mai mici mi=c[ri ale inimii =i ale g`ndirii sale. Aceast[excesiv[preocupare de sine e eminamente egoist[, dar acest egoism nu exclude o mare sensibilitate, chiar =i pentru cele mai mici suferin\e ale altora — o sim\ire social[ce se excit[prin analogie cu propriile sim\iri. Nu e

vorb[, acesta e cazul numai al celor mai distin=i pesimi=ti. Pesimistul modern e uneori un om]nv[\at, dar]n cea mai mare parte a cazurilor e =i]n =tiin\[**„un impuissant“**. Toate generaliz[rile, toate descoperirile =tiin\ifice le]ntrebuin\eaz[pentru a scoate cu orice pre\ ]ncheieri potrivite cu temperamentul, cu caracterul s[u. Faptul c[el nu poate fi fericit, mizeria propriei sale vie\i le generalizeaz[a=a]nc`t ajunge la concluzia c[fericirea e o imposibilitate, c[mizeria e partea oric[rei vie\i. De aici: Nirvana. A=adar, tr[s[turile caracteristice ale pesimismului modern sunt: degenerare nervoas[, enervare excesiv[, voin\[slab[, melancolie, blazare, lips[de consecven\[=i de deplin[sinceritate, amor propriu boln[vicios, vanitate, reflexivitate, dezgust de via\[=i generalizarea, adic[alc[tuirea acestui dezgust]n sisteme filozofice, o mare sim\ibilitate =i impresionabilitate, lips[de energie, caracter schimb[cios... Acestea sunt unele din tr[s[turile caracteristice ale pesimistului modern. Dac[noi am fi avut de g`nd s[zugr[vim tipul pesimistului, apoi nu ne-am fi oprit aici, dar pentru scopul nostru ajunge s[avem unele tr[s[turi ale caracterului =i intelectului pesimistului modern; se]n\elege c[pesimi=tii se deosebesc mult unii de al\ii, tr[s[turile caracteristice se combin[la fiecare]n felurite moduri. Asemenea =i clasificarea oamenilor]n pesimi=ti =i nepesimi=ti iar[=i nu poate fi dec`t relativ[. Am zis c[ caracterul pesimismului =i al pesimistului se schimb[ dup[ loc =i vreme, dup[ epocile istorice, astfel c[ ]n epoca noastr[ burghez[ pesimismul are un alt caracter dec`t]n alte epoci. Dar =i]n aceea=i epoc[, el nu r[m`ne acela=i. E o mare deosebire]ntre pesimismul trufa= =i revoltat de la]nceputul acestui secol =i pesimismul domol de la mijlocul secolului. +i mai ales e o mare deosebire]ntre pesimismul de la]nceputul secolului =i pesimismul contemporan nou[, adev[ratul pesimism al]nvin=ilor. Caracterizarea pesimistului, pe care am f[cut-o mai sus, prive=te mai ales pe pesimi=tii contemporani nou[.

*** * ***

Pentru oamenii care nu sunt]nv[\a\i a ad`nci lucrurile, g[sirea cauzei hot[r`toare a unui fenomen pare a fi un lucru c`t se poate de u=or. Metodul care se]ntrebuin\eaz[pentru aflarea cauzei e la ei foarte simplu =i u=or. Se iau dou[fenomene care coexist[ ]n acela=i timp =i se pune o leg[tur[cauzal[ ]ntre ele. A=a de pild[: \[ranul e s[rac, \[ranul bea, deci cauza s[r[ciei e be\ia. Oamenii]ntr-o anumit[epoc[sunt pesimi=ti, oamenii sunt deziluziona\i, deci cauza pesimismului e deziluziunea, ori vice versa. Fiindc[ ]ns[ ]n acela=i timp cu pesimismul, afar[de deziluzie, coexist[o mul\ime de alte st[ri suflete=ti, de aceea fiecare din aceste st[ri suflete=ti se preface *ad libitum**]n cauze ale pesimismului. A=a de pild[melancolia, blazarea, voin\a slab[, dispropor\ia]ntre voin\[=i inteligen\[, toate devin, pentru logicienii no=tri pripi\i, cauze hot[r`toare ale pesimismului. Iat[ un alt exemplu de felul cum se caut[ =i se proclam[ cauzele hot[r`toare ale unor fenomene. }mpreun[cu pesimismul modern exist[o =tiin\[modern[, din care pesimi=tii]=i scot argumente pentru]ncheierile lor — deci, conchid logicienii no=tri, =tiin\a modern[e cauza pesimismului. }mpreun[cu pesimismul =i cu =tiin\a modern[exist[o mare necredin\[, deci necredin\a e cauza pesimismului =.a.m.d. Logicienii no=tri n-ar trebui]ns[s[uite c[, dac[vor merge consecvent pe aceast[cale, vor fi nevoi\i s[declare umbrela cauza ploii, pentru c[ploaia =i umbrela exist[ ]n aceea=i vreme. +i dac[nu se fac astfel de concluziuni, astfel de leg[turi cauzale]ntre umbrel[=i ploaie, pricina e c[fenomenul e foarte simplu; c`nd e vorba ]ns[ de fenomene sociale, aici sunt posibile lucruri =i mai izbitoare dec`t umbrela cauza ploii. C`nd e vorba de fenomenele sociale, e posibil[ gre=eala ca o cauz[ cu totul secundar[ s[ fie ridicat[ la rangul unei cauze hot[r`toare, o parte a unui fenomen s[devie cauza fenomenului]nsu=i, un simptom al unei boli sociale s[devie cauza acestei boli =i alte absurdit[\i de acest fel.

---

* Prin voin\a cuiva; la alegere (*n.ed.*)

Criticii francezi moderni ca Bourget, iar dup[ei dl Petra=cu, consider[ca pricini hot[r`toare ale pesimismului — boala veacului — descoperirile =tiin\ifice care au distrus credin\ele religioase. +tiin\a a ar[tat omului modern orizonturi imense, f[r[ ]ns[ a-i da r[spunsuri lini=titoare =i hot[r`te la toate]ntreb[rile, dup[cum le da religia. Cauza pesimismului, zice dl Petra=cu, provine „dintr-o schimbare]n for\ele fundamentale ale sufletului contemporan, adic[ ]n raportul dintre inteligen\[, voin\[=i credin\[...“. +i mai departe: „Secolul nostru e st[p`nit de inteligen\a =i voin\a sa ]n deprofitul credin\ei str`mtorate. Aceast[dezlocuire]n facult[\ile suflete=ti ale timpului e produsul educa\iei =tiin\ifice moderne =i are s`mburele ]n legile g[site acum trei sute de ani de spiritul lui Bacon etc.“ Dislocuirea ]n facult[\ile suflete=ti, chiar dac[ ar exista, ar ar[ta simptomul bolii, dar nu cauza ei hot[r`toare. +i acela=i lucru trebuie s[-l spunem =i despre acele specula\iuni, despre acele concluziuni triste, desperate, pe care le trag pesimi=tii din =tiin\a modern[. Faptul c[ei trag astfel de concluziuni arat[starea patologic[a sufletului lor pe care noi o numim pesimism, dup[cum nelini=tea sufleteasc[, ridicarea temperaturii ori m[rirea splinei arat[o stare patologic[pe care noi o numim friguri.

Dar cauza, unde e cauza? Dar poate =tiin\a modern[, descoperirile =tiin\ifice moderne sunt, prin sensul lor intern, astfel]nc`t negre=it din ele nu putem ]n mod logic s[ tragem alte concluzii dec`t descurajatoare? Rezultatele =tiin\ei poate sunt necesarmente pesimiste? A pune]ntr-un mod clar =i sincer aceast[ ]ntrebare e =i a r[spunde. Cum? +tiin\a modern[care d[ne]nchipuit de puternice arme omului]n lupta lui cu natura, care aproape a nimicit distan\ele prin telegraf =i drum de fier, care]l face pe om]nc`tva st[p`nitorul naturii, aceast[=tiin\[care are menirea de a da putere, m`ndrie, siguran\[ omului =i a-i ]nt[ri voin\a, =tiin\a deci, care are menirea s[ distrug[ pesimismul, alung`ndu-l din via\[,

dezvolt`nd ]n caracterul omului tr[s[turi absolut antagonice pesimismului, aceast[ =tiin\[, tocmai ea s[ fie necesarmente aceea care ]n chip logic =i necesar s[ produc[ pesimismul? Aceasta e mai mult dec`t absurd. Dac[sunt oameni care fac deduc\iile cele mai descurajatoare din =tiin\a modern[, pricina e]n ei =i]n via\a social[, nu]n =tiin\[. +i dac[ ]ntr-o m[sur[oarecare =tiin\a, contrar caracterului s[u, ajut[cu adev[rat la producerea pesimismului, acesta se datore=te nu ei, ci modului cum func\ioneaz[ ]n societatea modern[. Vom vedea aceasta mai jos.

Dar zice dl Petra=cu: „... progresul =tiin\ific, dezr[d[cin`nd religia, a ]ngustat cu mult obiectul credin\ei s[dit[ din fire ]n sufletul nostru“. +i astfel =tiin\a, lu`ndu-ne m`ng`ierea unei vie\i viitoare, lu`ndu-ne explica\ia cauzei prime, pricinuie=te dezolare sufleteasc[. De aceast[ p[rere sunt ]n adev[r o mul\ime de scriitori de talent, ceea ce n-o ]mpiedic[ deloc de a fi gre=it[. Mai ]nt`i =tiin\a nu distruge religia,]ntruc`t obiectul ei ar fi problema moralei, problema binelui =i ]n sf`r=it problemele filozofice. }n aceast[privin\[=tiin\a d[un impuls mare spiritului omenesc. Ceea ce =tiin\a distruge]n adev[r sunt prejudiciile absurde, antropomorfismul brutal etc. Dar f[c`nd aceasta =tiin\a are tendin\a de a distruge pesimismul, nu de a-l crea. }n adev[r: ce a fost religiunea p`n[acuma? Dup[defini\ia lui Schleiermacher religiunea este: „Sim\[m`ntul des[v`r=itei noastre at`rn[ri de univers =i principiul s[u“. Dup[ Feuerbach, esen\a religiunii e asemenea sim\[m`ntul at`rn[rii de mijlocul ]nconjur[tor, **frica.** Acest sim\[m`nt]ns[al at`rn[rii, al fricii, sl[bind voin\a omului ca orice at`rnare, e cel mai bun factor al pesimismului. Astfel religiunea e cel mai bun factor pentru a m[ri pesimismul, nu pentru a-l distruge, dup[cum ar crede un Bourget. Cum, c`nd omul, crez`nd c[tr[snetul e produs de un D-zeu, ca un semn al m`niei lui, b[tea m[t[nii, tremura de groaz[ =i de frica de a nu fi tr[snit, aceasta ]ncuraja pe om? Iar c`nd =tiin\a i-a ar[tat ce e tr[snetul, i-a dat parato-

nerul pentru a se p[zi de urm[rile rele ale lui, a pus tr[snetul]n serviciul omului, ca pe un rob ascult[tor, toate acestea au trebuit s[aib[urm[ri descurajatoare, f[c`nd pe om pesimist? Stranie logic[! Vorbind de acest caracter al =tiin\ei, destructiv pentru religie, constructiv pentru om, Guyau zice cu drept cuv`nt: „E timpul s[facem sclavi pe ace=ti D-zei pe care]ncepusem a-i adora; e timpul de a pune]n locul domniei lui D-zeu, domnia oamenilor“. Dar m`ng`ierile vie\ii viitoare?

Frica vie\ii viitoare, frica iadului]ngrozitor =i a caznelor lui a fost totdeauna unul din cei mai mari produc[tori ai nevrozelor =i psihozelor religioase, a fost]n veacul de mijloc contribuitorul celui mai desperat pesimism. Omului credincios de aceea i se p[rea moartea a=a de grozav[, pentru c[niciodat[nu era sigur c[o scoate la bun cap[t cu st[p`nitorul ceresc, care nu era dec`t oglinda st[p`nitorului p[m`ntesc, baron feudal, rege ori]mp[rat. E adev[rat c[omul cult modern nu poate afirma mai nimica]n privin\a marelui necunoscut: **dup[moarte**; dar aceasta nu poate s[-l fac[mai nefericit dec`t pe cel credincios care ]naintea mor\ii e cuprins de groaz[ =i la=itate. C`t de mare dreptate are]n privin\a aceasta Guyau]n urm[toarea admirabil[pagin[:

„Acolo unde filozoful nu =tie, e silit a spune =i altora =i lui]nsu=i: nu =tiu, m[ ]ndoiesc, sper, =i nimic mai mult.

Sentimentul cel mai original =i unul din cele mai morale ale secolului nostru — ale secolului =tiin\ei — e tocmai acest sentiment de]ndoial[sincer[cu care privim orice act de credin\[religioas[ca pe un lucru serios, nu-l putem]ndeplini cu u=urin\[, e o sarcin[mai grav[dec`t toate celelalte sarcini omene=ti, ]n fa\a c[reia st[m at`t de mult la-ndoial[—]nainte de a o lua: e isc[litura despre care vorbea veacul de mijloc c[se scrie cu o pic[tur[din s`ngele t[u =i care te ]nl[n\uie pentru vecie. }n clipa mor\ii mai cu seam[, ]n ceasul acela c`nd religiunile spun omului: p[r[se=te-te pe tine o clip[, las[-te dus de puterea pildei, a

obiceiului, de dorin\a de a afirma chiar acolo unde nu =tii, de fric[ ]n sf`r=it =i vei fi m`ntuit —]n ceasul acela c`nd actul de credin\[ oarb[ e suprema sl[biciune =i la=itate, ]ndoiala este desigur punctul cel mai ]nalt =i cel mai curajos pe care-l poate atinge cugetarea omeneasc[; e lupta p`n[la cap[t, f[r[a se da]nvins: e moartea st`nd dreapt[ ]naintea problemei nedezlegate, dar]ndelung privite]n fa\[.“ (*L'irreligion de l'avenir,* Guyau, p. 330). Iar]ntr-un alt loc, astfel caracterizeaz[Guyau ireligiunea modern[fa\[cu epoca religioas[: „Nu mai trebuie case]nchise, temple]nchise, inimi]nchise; nu mai trebuie vie\i aruncate]n m[n[stiri =i ferecate de ziduri, nu mai trebuie inimi]n[bu=ite =i str`nse; ci via\[ sub cer deschis =i cu inima deschis[, sub cerul liber, sub nesf`r=ita binecuv`ntare a soarelui =i a nourilor“ (*L'irreligion...* p. 330).

+i via\a, sub cerul liber =i cald al **ireligiunii** e desigur preferabil[vie\ii din]nchisorile reci ale religiunii. Se vor g[si mul\i care nu vor fi de aceea=i p[rere cu noi]n privin\a tendin\ei]ncurajatoare a **ireligiunii,** dar to\i trebuie s[fie de acord c[**ireligiunea** produce acest efect asupra unei mul\imi de oameni. O mare majoritate din mul\imea celor ce se lupt[pentru transformarea social[sunt ireligio=i, necredincio=i, ceea ce nu-i]mpiedic[de a fi optimi=ti, unicii optimi=ti serio=i ai secolului. Deci nu numai analiza caracterului religiunii =i **ireligiunii,** dar =i faptele arat[c[**ireligiunea,** necredin\a e departe de a avea]n chip necesar o influen\[pesimist[. Cum vedem dar, cauza pesimismului,]n loc de a fi l[murit[, ajunge =i mai]ntunecat[prin explica\iile date; la problema]nt`i se adaug[ acuma alta, care cere s[ fie dezlegat[ =i ea, =i anume: care e cauza c[ =tiin\a modern[ are uneori asupra spiritului o influen\[ descurajatoare pesimist[, de=i dup[ caracterul ei intern, dup[ sensul ei intim ar trebui s[ aib[ o influen\[ contrarie? Aceast[ problem[, ca =i cea dint`i, se va l[muri mai jos. Acuma, c`nd cunoa=tem subiectul articolului nostru — pesimismul —,

c`nd cunoa=tem c`t de gre=it au fost explicate cauzele acestui fenomen, putem s[trecem =i noi la subiectul nostru =i s[l[murim c`t[ dreptate am avut c`nd am zis c[pricina pesimismului veacului e organiza\ia social[modern[burghez[.

*** * ***

Ca s[ar[t[m cum organiza\ia social[modern[produce pesimismul, vom lua c`\iva factori principali ai vie\ii sociale =i vom ar[ta cum ace=ti factori,]n organiza\ia social[modern[, devin izvoare de pesimism. Primul factor e lupta pentru existen\[. Cum e via\a omului din punctul de vedere al luptei pentru existen\[ ]n societatea modern[? E de net[g[duit c[ceea ce mai ales caracterizeaz[lupta pentru existen\[ ]n societatea modern[e nesiguran\a. Lupta pentru existen\[ ]n societatea noastr[nu e regulat[prin vreo inteligen\[, prin con=tiin\a omului, printr-un plan ra\ional, ci printr-o for\[oarb[=i incon=tient[care se cheam[libera-concuren\[.

}ntre multe efecte deplorabile ale liberei concuren\e e marea nesiguran\[ ]n via\a imensei majorit[\i a oamenilor. S[lu[m ca pild[nu un om, ci o clas[ ]ntreag[de oameni care dau cel mai mare contingent pesimismului, pe muncitorii intelectuali, a=anumitele profesii libere: avoca\i, doctori, profesori, arhitec\i, muzican\i, jurnali=ti etc. }ntr-o societate produc[toare de m[rfuri cum e a noastr[, munca intelectual[devine =i ea o marf[care se cump[r[=i se vinde. Munca, fie moral[, fie intelectual[, devenind]n societatea noastr[o marf[, ea depinde de starea pie\ei, de legea economic[a ofertei =i cererii, de concuren\[=i, dac[ ]n pia\[va fi mai mult[ofert[dec`t cerere, atunci marfa oferit[, ]n cazul de fa\[ munca intelectual[, e cu des[v`r=ire depreciat[, iar posesorul ei, doctor, profesor, inginer, muzicant, jurnalist, contabil etc., poate s[moar[de foame mult =i bine. Fiindc[furnizarea pie\ei cu munc[intelectual[nu e de nimenea regulat[ ]ntr-un mod

ra\ional =i con=tient, e evident c[mai nimenea din posesorii ei nu poate s[fie sigur de existen\a sa. Dar oare numai profesiile libere sunt]n aceast[categorie? Un negustor poate s[fie ruinat de concuren\a altuia, un fabricant poate s[fie ruinat de un concurent. El produce f[r[s[=tie c`t va trebui ]n pia\[, c`t va fi cererea, precum nu =tie c`t se va oferi. Apari\iunea pe pia\[ a unei m[rfi similare din alt[ \ar[, chiar din alt continent, poate s[ deprecieze marfa fabricantului, ruin`ndu-l pe el, l[s`nd pe strad[pe muncitorii manuali =i intelectuali ocupa\i]n fabrica lui. O mare =i bogat[recolt[ ]n America poate s[ruineze pe mul\i agricultori]n Europa. Crizele comerciale =i economice distrug sutimi de averi mari, las[muritori de foame mii de lucr[tori manuali =i intelectuali. Un faliment dat]n New York poate face s[ ]nceteze unele afaceri =i s[pricinuiasc[mizeria unei mul\imi de oameni]n Marsilia =.a.m.d. Organiza\ia social[modern[preface toat[societatea]ntr-un organism sim\itor, unde starea fiec[rei celule (individ) influen\eaz[asupra celulelor celorlalte =i e influen\at[de ele. Acesta e un imens progres, un mare merit al civiliza\iei burgheze.

Dar f[c`nd din societate un imens organism, nu s-a dat acestui organism o]ntocmire ra\ional[, armonic[, con=tient[, astfel ca buna stare a unei celule s[devie condi\ie indispensabil[pentru buna stare a tuturor celorlalte, =i viceversa. }n loc de a crea o]ntocmire ra\ional[=i con=tient[, societatea modern[las[concuren\ei libere toat[grija acestei organiz[ri. Concuren\a trebuie s[puie]n acord toate activit[\ile, s[armonizeze toate interesele. +i aceast[concuren\[— putere oarb[=i incon=tient[— lucreaz[a=a de bine,]nc`t arunc[ toat[ via\a social[ ]ntr-un c`mp de lupt[, o face cu des[v`r=ire nesigur[ =i ajunge p`n[la o dureroas[absurditate, f[c`nd din starea rea, nefericit[, a unei celule (individ) — condi\iunea indispensabil[ pentru starea bun[ a altei celule. Aceast[ putere oarb[ distruge cu des[v`r=ire siguran\a vie\ii, pref[c`nd via\a]ntr-un joc la noroc,]ntr-o loterie]n care marea

majoritate a biletelor sunt pentru pierdere. Lupta pentru existen\[ ]n societatea modern[se l[mure=te prin compara\ie cu forma cea mai brutal[a luptei — cu r[zboiul. }n r[zboiul de alt[dat[, mai ales p`n[la introducerea armelor de foc, rezultatul luptei depindea,]n mare parte, de puterea fizic[, de energia, de prevederea, de]n\elepciunea lupt[torilor. Acela care era mai tare, mai prev[z[tor biruia; cel slab pierea. Se]n\elege c[o astfel de lupt[trebuia s[dezvolte, prin selec\iune, oameni puternici ca fizic =i ca voin\[. }n r[zboiul modern mase de oameni, f[r[voin\a lor se mi=c[, se duc]n foc, mor, dispar. Cine mi=c[aceste mase de oameni, cine]i trimite la moarte sau la biruin\[? E comandantul care, st`nd l`ng[o mas[cu o hart[ ]naintea lui, cu un creion ro=u]n m`n[, ]ndreapt[ mi=carea maselor de oameni, hot[r`nd victoria sau]nfr`ngerea. Soldatul modern deci nu are voin\a lui, el e o ma=in[; r[zboiul modern nu dezvolt[ energia, voin\a, m`ndria, con=tiin\a de propria for\[, ci le ucide,]nlocuind toate aceste calit[\i prin supunere, prin fric[, prin nimicirea voin\ei — prin a=a-numita „desciplin[oarb[“. +i acela=i lucru se petrece =i]n lupta pentru existen\[. Concuren\a oarb[,]mprejur[rile oarbe ale vie\ii sociale mi=c[masele,]nv`rtesc roata norocului ridic`nd sus pe unii, azv`rlind jos =i strivind pe al\ii, f[r[ ca unii s-o merite, f[r[ ca al\ii s[ fie de vin[, distrug`nd m`ndrie, curaj, energie, voin\[ — nimicind caracterele. Dar dac[ este o mare asem[nare ]ntre lupta r[zboinic[ =i lupta pa=nic[ pentru trai, apoi este =i o ]nsemnat[ deosebire. Pe c`nd acolo,]n r[zboi, lupt[torii sunt du=i]n foc de un om, de o inteligen\[, de un creier omenesc care poate s[fie creierul genial al unui Moltke,]n lupta a=a-numit[pa=nic[ceea ce conduce masele de oameni e concuren\a oarb[, sunt oarbele condi\iuni sociale ale vie\ii, e norocul, hazardul lipsit de voin\[=i inteligen\[. }n fa\a omului modern, condi\iunile vie\ii sociale se ridic[ca un sfinx monstruos =i]i zic: ghice=te ori te voi distruge. Acest fapt: marea at`rnare a omului

modern de ceva care n-are chip, voin\[=i inteligen\[, e de mare, de foarte mare importan\[pentru formarea caracterului omului modern. Nu degeaba]n limbajul popular,]n care de multe ori se oglindesc perfect condi\iunile sociale de trai, cuv`ntul „noroc“, „soart[“ e a=a de mult]ntrebuin\at.

Ceea ce dezvolt[lupta pentru existen\[ ]n societatea modern[e sim\[m`ntul dependen\ei, at`rn[rii, sl[birea voin\ei, energiei; toate acestea]ns[sunt principalele simptome, tr[s[turi caracteristice ale pesimismului modern. Lupta pentru existen\[, dup[cum se face]n societatea modern[, este deci un izvor mare al pesimismului veacului. +i felul luptei pentru existen\[nu numai c[hot[r[=te]n parte pesimismul, dar =i felul pesimismului modern. Am zis c[sim\[m`ntul at`rn[rii e unul din principalele sim\[minte ce caracterizeaz[pesimismul. Dar sim\[m`ntul at`rn[rii sociale nu e caracteristic numai epocii noastre, ci a fost]n toate organiza\iile sociale, =i afar[de at`rnarea de condi\iile sociale mai este at`rnarea de mediul cosmic. Aceasta e foarte adev[rat, =i una, =i alta — politice=te vorbind, nu economice=te — au fost mai groaznice]n evul mediu spre pild[. Voin\a =i chiar via\a unui om depindea de un feudal, de multe ori foarte crud, care printr-un semn putea s[distrug[voin\a omului, f[c`nd s[-i distrug[ via\a. Aceast[ at`rnare crud[, dar totodat[foarte clar[pentru om, se manifesta uneori printr-un pesimism pe c`t de hot[r`t, pe at`t de dureros, care mergea p`n[la distrugerea c[rnii la un ascet, p`n[ la aliena\ia mintal[ la demoniaci. Dependen\a, at`rnarea omului modern, e cu totul alta. El nu depinde de un st[p`n crud, dar care ar fi o persoan[, un om; el depinde de ]mprejur[rile sociale, de ceva nedefinit, foarte vag, ce n-are chip. +i aceast[ at`rnare se manifest[toat[via\a, pas cu pas =i,]n marea majoritate a cazurilor, omul nici nu pricepe de cine depinde =i cum depinde. +i dup[cum e vag[, nedefinit[, chiar mistic[aceast[

at`rnare, tot astfel =i pesimismul e vag, e o blazare, o melancolie nel[murit[, nu e o boal[ acut[, ci mai cur`nd o t`njire moral[.

Acuma suntem]n stare s[l[murim =i un alt fenomen. }n secolul nostru, secolul =tiin\ific, a]nceput iar[=i s[se manifesteze misticismul religios, spiritismul =i alte manifest[ri psihice anormale, parc[ne-am fi]ntors la bunele vremuri ale evului mediu. Dac[acest spirit mistico-religios s-ar fi ivit la popor, la oameni incul\i, n-ar fi nici o mirare. Dar poporul muncitor, cu totul contrariu, devine tot mai mult ireligios. Misticismul religios se manifest[ ]n vremea noastr[la oameni cul\i, la unii ciar]nv[\a\i. }n aceast[privin\[se dau explica\ii ca =i pentru pesimism, f[c`ndu-se din forma manifest[rii acestei st[ri psihice cauza ei. Cauza misticismului religios contemporan, zic ace=ti explicatori, e c[omul modern e]nsetat de idealuri. +tiin\a]i deschide imense orizonturi, dar nu-i d[r[spunsuri la]ntreb[rile vitale, =i atunci, decep\ionat, omul modern se]ntoarce la religie. Stranie logic[=i stranie c[utare de idealuri! +tiin\a deschide imense orizonturi pentru idealuri m[re\e =i,]n loc de a se ridica tot mai sus =i mai sus, lucr`nd pentru l[rgirea acestor orizonturi imense, misticul modern se]ntoarce la religiune =i se mul\ume=te cu explic[ri =i cu ipoteze copil[re=ti ce n-au pic de verosimilitate. A=a ar fi cu un =oim care, fiindc[nu poate s[-=i]nal\e zborul mai sus de piscurile]nalte ale Alpilor — decep\ionat, s-ar l[sa jos pe p[m`nt =i ar ]ncepe s[ m[n`nce gr[un\e]mpreun[cu g[inile, ra\ele =i g`=tele, ajung`nd o pas[re de curte. Stranie prefacere! Explicarea acestui fapt at`t de straniu, o g[sim iar[=i ]n organiza\ia social[. Misticismul religios =i pesimismul, de=i difer[ ]n unele privin\e, au ]ns[ mult comun =i sunt ]n parte izvor`te din acela=i sentiment al fricii =i al at`rn[rii. Cum am zis, dup[ Schleiermacher, ca =i dup[ Feuerbach, sim\[mintele fricii, at`rn[rii, sl[biciunii sunt sim\iminte mai ales produc[toare de religiune. E un proverb, c[un om slab]=i caut[un st[p`n. Lipsa de putere =i

voin\[omul caut[s-o repare cre`ndu-=i ]n cer o f[ptur[ puternic[ cu o voin\[ absolut[. }ntocmirea social[ modern[, f[c`nd pe om a=a de at`rn[tor, creeaz[ un teren pentru religiune =i pentru misticismul religios. +i dac[ at`rnarea social[explic[,]n parte bine]n\eles , misticismul religios, felul modern al acestei at`rn[ri explic[ felul modern al misticismului religios. A=a, ]n evul mediu felul at`rn[rii sociale era **personal.** Omul medieval at`rna de persoana baronului feudal, de rege ori ]mp[rat. }n religiune D-zeul medieval a fost asemenea personal. D-zeu era sever, pedepsitor, puternic =i totodat[ bun, drept. D-zeu era combina\iunea unui st[p`n real pe care]l avea omul]naintea ochilor =i a unui st[p`n ideal, a=a cum ar fi dorit s[-l aib[. At`rnarea social[modern[nu e personal[, omul nu depinde de o persoan[hot[r`t[, ci de ceva vag, nedefinit, de ceva misterios pentru el, despre al c[rui caracter nu poate s[-=i dea seama, pe care e nevoit s[-l numeasc[ cu ni=te cuvinte vagi, ca „soart[“, „noroc“, „]mprejur[rile vie\ii“ etc., de aceea =i misticismul religios al omului modern e nehot[r`t, vag. D-zeul misticului modern e ba natura, ba suprema iubire, dest[inuirea, nemurirea etc.*. Bine]n\eles c[at`rnarea social[nu e unica cauz[a pesimismului; mai jos vom vedea alt[cauz[tot a=a de important[.

S[ne]ntoarcem iar la subiectul nostru. Am vorbit de lupta pentru existen\[ ]n general, dar toate cazurile particulare, toate rezultatele acestei lupte duc,]ntr-un fel ori]ntr-altul, la acela=i rezultat c`nd e vorba de pesimism. A=a e, spre pild[, concentrarea bog[\iilor. Organiza\ia social[modern[face s[se concentreze

---

* }ntr-un articol spiritist *+tiin\a sufletului* dl Hasdeu caracterizeaz[religiunea d-sale prin trei dogme: **Dumnezeu, nemurirea =i dest[inuirea.** Din Sf`nta Treime cre=tineasc[ dl Hasdeu a conservat numai pe D-zeu Tat[l, iar pe Fiul =i Sf`ntul duh i-a]nlocuit cu nemurirea =i dest[inuirea. Dac[ ]ns[dl Hasdeu crede, dup[cum zice, c[aceasta e =i esen\a fiec[rei religiuni la toate popoarele =i]n toate timpurile, atunci gre=e=te foarte mult.

tot mai mari bog[\ii]n tot mai pu\ine m`ini, ea creeaz[pe miliardarii moderni.

Ace=ti miliardari duc o via\[de somptuozitate, de un lux nebun, care]ntrece]nchipuirea omeneasc[=i care e posibil numai c`nd sunt concentrate ]n pu\ine m`ini imense bog[\ii. Aceast[via\[imens de somptuoas[ei o petrec]n ora=e mari,]n fa\a sutimilor de mii de oameni la care se dezvolt[acelea=i gusturi, acelea=i dorin\e, se dezvolt[o pasiune nebun[de a ajunge la]ndestularea acestor dorin\e. C`te vie\i distruse, c`te con=tiin\e nimicite, c`te onestit[\i v`ndute pentru a ajunge acolo unde str[luce=te luxul nebun al milionarului. Dar milioanele nu cad din cer, trebuie s[fie produse =i sunt produse pu\ine, deci nu pot s[fie dec`t pu\ini milionari, pu\ini ale=i de ]mprejur[rile oarbe, iar cei mai mul\i, imensa majoritate ce se lupt[ pentru ]mbog[\ire, r[m`ne]nvins[. +i]n fa\a imensei mul\imi a]nvin=ilor, st[trufa= luxul nebun, excit`nd, prin contrast cu nevoia =i mizeria, nemul\umirea sufleteasc[, invidia amar[, g`nduri negre, suferin\e, un =ir]ntreg de sim\[minte =i g`nduri care sunt simptomele =i izvoarele pesimismului veacului. **Concentrarea bog[\iilor ]n pu\ine m`ini creeaz[la o mare mul\ime de oameni o dispropor\ie colosal[ ]ntre dorin\a =i putin\a de a le]ndestula, =i astfel ajunge unul din principalele izvoare ale pesimismului.**

S[trecem acum la un alt factor al vie\ii omene=ti =i al vie\ii sociale, care e tot a=a de important ca =i lupta pentru existen\[=i anume: **iubirea erotic[, rela\iunile sexuale.**

Nu e nevoie s[insist[m mult asupra marii importan\e a rela\iunilor sexuale pentru via\a omului =i a societ[\ii. Fiecare pricepe nem[rginita]nsemn[tate a lor, deoarece ele sunt izvorul vie\ii individului, deci =i al societ[\ei. Ele sunt acelea care fac s[se perpetueze specia omeneasc[. Cu c`t o func\iune organic[ social[ ori individual[ e mai important[, cu at`t normala func\ionare a ei e mai vital[pentru organism =i cu at`t va fi mai primejdioas[,

mai distrug[toare anormala func\ionare a ei. S[cercet[m dar rela\iunile sexuale]n societatea modern[.

}n evul mediu, unde existau rela\iunile economice obligatorii, **servagiste,** femeia era o serv[a b[rbatului, rela\iunile sexuale]ntre femeie =i b[rbat erau obligatorii =i hot[r`te de obiceiuri, odat[=i pentru totdeauna. }n societatea modern[a liberelor rela\iuni economice femeia ajunge mai liber[; dar]n aceast[societate produc[toare de m[rfuri, iubirea erotic[ajunge o marf[, femeia ajunge =i ea o marf[. }n ora=e,]n centrele mari sunt mii, zeci de mii de femei tarifate, v`ndute, cump[rate, importate =i al c[ror pre\ e hot[r`t de legea economic[a cererii =i a ofertei; deci sunt m[rfuri]n toat[puterea cuv`ntului. Ceea ce hot[r[=te posesiunea unei m[rfi nu e nici for\a, nici obiceiul, ci banul. Marfa nu poate refuza pe cump[r[tor. Acela=i lucru e =i cu marfa-iubire. Sunt nenum[rate efectele distrug[toare pe care le introduce]n societatea noastr[acest fapt arhimizerabil: prefacerea iubirii]n marf[.

}n vechime, c`nd posesiunea femeii era hot[r`t[de for\a brutal[, acei regi care aveau mai mult[putere, aveau =i sutimi de femei, ceea ce condi\iona]ns[degenerarea lor sexual[. }n societatea noastr[, unde mai totdeauna banul hot[r[=te posesiunea iubirii, g`nditu-s-a oare cineva la acest fapt grozav: c`t[anume marf[-iubire poate cump[ra un miliardar modern =i asupra c`tor zecimi, dac[ nu sutimi de mii de femei poate s[ se ]ntind[ st[p`nirea lui? +i nu numai un miliardar, ci orice om cu parale poate s[cumpere marfa aceasta; =i deoarece unicul factor cerut e banul, apoi =i copiii nev`rstnici — pentru cari rela\iunile sexuale sunt ucig[toare din punctul de vedere al s[n[t[\ii fizice =i morale — pot dispune de aceast[ marf[. }n ora=ele mari mai to\i nev`rstnicii se prostituiesc de la paisprezece-cincisprezece ani. Astfel,]n rela\iuni sexuale absolut nepermise o duc patru ori cinci ani, p`n[pe la nou[sprezece-dou[zeci de ani; apoi urmeaz[zece-

doisprezece ani de rela\iuni sexuale cump[rate, — vremea celei mai mari for\e =i energii sexuale. +i dup[ce omul civilizat modern a petrecut astfel paisprezece ani, a ajuns =i el a-=i forma o carier[, a-=i mic=ora,]ntruc`tva cel pu\in, nesiguran\a vie\ii; dup[ ce la v`rsta de treizeci-treizeci =i doi de ani =i-a ruinat psihicul =i nervii — se]nsoar[pentru a preface]n iad via\a casnic[, pentru a da na=tere la copii degenera\i nervozice=te.

Anormalitatea rela\iunilor sexuale]n societatea modern[ca produc[toare de pesimism e ar[tat[ ]n literatur[cu at`ta talent =i profuziune, ]nc`t n-avem dec`t s[ studiem din acest punct de vedere c`teva din aceste produc\iuni artistice. +i aici vom avea un]ndoit folos. Mai]nt`i, o crea\iune adev[rat artistic[oglinde=te clar =i precis via\a real[. Pe de alt[parte,]ntr-o produc\iune artistic[se oglinde=te =i persoana artistului — creatorul. Studiind dar pricinile pesimismului dup[produc\iunile artistice, putem afla totodat[=i pricinile pesimismului]n via\[=i]n art[, care de altmintrelea nici ea nu e dec`t o parte a vie\ii. Trebuie s[ exprim[m aici o ad`nc[p[rere de r[u c[marginile articolului ne impun o mare economie de spa\iu, astfel]nc`t nu vom putea dec`t cita foarte pu\ine produc\iuni artistice, =i]n privin\a celor citate vom fi nevoi\i s[fim foarte scur\i.

}ncepem cu celebra poem[a genialului Alfred de Musset, cu *Rolla*. }n *Rolla* Musset zugr[ve=te un tip decep\ionat, un pesimist contemporan lui, =i]n aceast[poem[sunt incarnate =i propriile sim\iri =i g`ndiri ale marelui poet pesimist. Rolla e, ]n parte, ]nsu=i Musset =i deci ne e cu at`t mai interesant. Cine e dar Rolla? Poetul ni-l zugr[ve=te astfel — cit[m dup[traducerea dlui Grigoriu.

A lui Rolla tat[ ]ns[, nobil, gentilom =i prost,
}l crescuse cum se cre=te un mo=tenitor bogat,
F[r-a a mai g`ndi c[ ]nsu=i]n ora=ul s[u uitat
Chiar mai mult de jum[tate din avutul s[u m`ncase.

Rolla se treze=te-n una din a toamnei seri frumoase
Nou[sprezece ani c[are =i c[e st[p`n pe sine,
Neav`nd talent sau alte iscusin\i mai priincioase.
*Apoi f[r-aceste, munca o credea ca o ru=ine.**

Ce va face Rolla, ce va munci? Las'c[educa\ia dat[de societatea unde tr[ie=te Rolla a f[cut c[„munca o credea ca o ru=ine“, dar afar[de aceasta el nici n-are nevoie, are bani, are cu ce s[-=i poat[cump[ra toate pl[cerile, =i toate pl[cerile se v`nd acolo unde

...corup\ia pierdut[
*Tot]n ea =i sub plin soare prostitu\ia s[rut[...***

+i Rolla se afund[ ]n via\a pl[cerilor cump[rate,]n acea via\[unde pasiunile st[p`nesc pe om, nu omul pasiunile:

Trei ani scumpi =i cei mai m`ndri din june\ea-nc`nt[toare,—
*Trei ani de delir, be\ie, voluptate =i amor...****

=i ca rezultat:

Desfr`natul cel mai mare din ora=ul lumii unde
Desfr`narea se g[se=te zgomotoas[necurmat,

---

* Le père de Rolla, gentill`tre imbécile,
L'avait fait élever comme un riche héritier,
Sans songer que lui-même, a sa petite ville,
Il avait de son bien mange plus de moitié.
En sorte que Rolla, par un beau soir d'automne
Se vit a dix-neuf ans ma]tre de sa personne,—
Et n'ayant dans la main ni talent, ni métier.
Il eut trouvé d'ailleurs tout travail impossible;

** ...la corruption
Y baise en plein soleil la prostitution...

*** Trois ans — les trois plus beaux de la belle jeunnesse,—
Trois ans de volupté, de délire et d'ivresse...

Vechiul t`rg,]n care viciul]nrode=te =i p[trunde,
E Parisul, =i]n el este cel mai mare desfr`nat
*Jak Rolla...**

Dar poate voi\i a avea o idee de felul desfr`n[rii, c[reia i se ded[Rolla? — Iat-o:

O! T[ce\i, s-aude zgomot. Femei multe se ivesc,
Deschid u=a; apoi alte femei goale jum[tate
P[rul despletit, de ziduri abia merg =i se t`r[sc
Prin ascunse coridoare]n sudori de voluptate.
La o lamp[, r[m[=i\e din orgii se mai z[resc
Din murinda ei lumin[razele ce-abia lucesc
Face s[apar[-n fundul unui buduar de-o parte,
Pe a mesei fa\[ro=[cupe pline, cupe sparte.
*Apoi u=a se]nchide sub un r`s de veselie.***

+i rezultatul unei astfel de vie\i nu poate fi, bine]n\eles, dec`t ruinarea vie\ii fizice =i a tuturor facult[\ilor suflete=ti. Dar nu numai Rolla se ucide fizice=te =i suflete=te, ci =i al\ii, altele descrise ]n orgie. Ce le m`n[pe ele la pieire? — Poetul o =tie =i o spune]n versuri magnifice:

S[r[cie! S[r[cie! tu e=ti cruda curtizan[
Ce pe patul prostitu\iei ai zv`rlit acea s[rman[,

---

* De tous les débauchés de la ville du monde
Ou le libertinage est à meilleur marché,
De la plus vleille en vice et de la plus féconde,
Je veux dire Paris,— le plus grand débauché
Etait Jacques Rolla...

** Silence! On a parlé. Des femmes inconnues,
Ont entr'ouvert la porte,— et d'autres, demi-nues,
Les cheveux en désordre et se tra]nant aux murs,
Traversaient en sueur des corridors obscurs.
Une lampe a bougé; — les restes d-une orgie,
Aux dernières lueurs de sa morne clarté
Sont apparus au fond d'un boudoir écarté.
Les verres se heurtaient sur la nappe rougie;
La porte est retombée au bruit d'un rire affreux.

Care Grecii ar fi pus-o pe-al Dianei sf`nt altar!
...
S[r[cie! tu prin v`nturi =opotind odinioar[,
Colo-n mijlocul oft[rii de mizerie =i jale
Ai venit =i]ntr-o sear[murmurat-ai mamei sale:
„Fata ta se poate vinde, e frumoas[=i fecioar[!“
+i pentru sabat tu]ns[\i ai sp[lat-o, cum se spal[
Orice trup f[r[via\[, pentru a-l pune]n morm`nt;
Tu e=ti care-n acea noapte, speriat[, trist[, goal[,
*Sub a fulgerelor fl[c[ri, =erpuiai pe-al ei vestm`nt!**

}ntocmirea social[,]mp[r\ind pe oameni]n boga\i =i s[raci, ruineaz[pe unii, prin s[r[cia lor, pe al\ii prin bog[\ia lor. Ruinat fizice=te =i psihice=te de o astfel de via\[, pierz`nd toat[averea, Rolla hot[r[=te s[-=i curme via\a, s[se]mpu=te; dar]nainte de a muri, pentru a lua adio de la via\[, el cump[r[cu banii ce i-au mai r[mas o fecioar[de cincisprezece ani, pentru a o prostitua.

Sf`r=it mizerabil, demn de astfel de via\[. +i b[ga\i de seam[c[Rolla nu era un caracter pervers. Poetul ne spune c[:

*Jak avea un suflet mare,]ndr[zne\, drept =i superb***.

* Pauvreté! Pauvreté! c'est toi la courtisane.
C'est toi, qui dans ce lit as poussé cet enfant
Que la Grèce eut jeté sur l'autel de Diane!
....
C'est toi qui, chuchotant dans le souffle du vent,
Au milieu des sanglots d'une insomnie amère,
Es venue un beau soir murmurer a sa mère:
„Ta fille est belle et vierge, et tout cela se vend!“
Pour aller au sabbat, c'est toi qui l'as lavée,
Comme on lave les morts pour les mettre au tombeau:
C'est toi qui, cette nuit, quand elle est arrivée,
Aux lueurs des éclairs, courais sous son manteau!

** Jacques était grand, loyal, intrepide et superbe.

El era un suflet nobil, naiv ca copil[ria,
*Bun ca mila, apoi mare ca speran\a =i m`ndria.**

+i poetul poate s[aib[perfect[dreptate. O via\[ca aceea pe care o ducea Rolla]n]mprejur[rile sociale date poate s[ruineze cel mai frumos caracter. Cu at`t mai mult deci nu el e de vin[, nu]n el trebuiesc c[utate cauzele mizeriilor pe care le face, cauzele ruin[rii lui morale, ci]n condi\iunile obiective ale traiului modern,]n]mprejur[rile sociale,]n organiza\ia economico-social[. Aceasta reiese evident din via\a real[ce se oglinde=te]n admirabila poem[a lui Alfred de Musset. Un artist, un adev[rat artist,]ntrup`nd ]n crea\iunile sale via\a real[, ne d[ cheia cu care putem pricepe =i afla cauzele fenomenelor sociale. Aceasta nu vrea s[ zic[ ]ns[ c[ artistul pricepe =tiin\ifice=te cauzele ad`nci ale fenomenelor zugr[vite. O, nu, din nefericire arti=tii foarte des pricep tot at`t de pu\in cauzele ad`nci ale fenomenelor zugr[vite, pe c`t le zugr[vesc adev[rat =i frumos. A=a, dup[Musset, care crede\i c[va fi pricina tuturor mizeriilor desf[=urate]n dram[de Rolla? Ca un simplu critic literar contemporan, Musset g[se=te aceast[pricin[ ]n scrierile antireligioase ale lui Voltaire,]n „ireligiunea veacului“:

O! Voltaire, prive=te ast[zi pe acest om plin de via\[,
Ce cu s[rut[ri de fl[c[ri umple-acel poetic s`n,
M`ini va sta culcat =i ve=ted ]ntr-un str`mt morm`nt de ghea\[...
Arunca-vei lui atuncea un ochi de r`vnire plin?
O, el te-a citit, n-ai grij[. Nimic ast[zi nu-i mai place,
*Nu-i z`mbe=te nici speran\a, nici a m`ng`ierii stea.***

---

* C’était un noble coeur, naif comme l’enfance,
Bon comme la pitie, grand comme l’espérance.

** Vois-tu, vieil Arouet! cet homme plein de vie
Qui de baisers ardents couvre ce sein si beau,
Sera couché demain dans un étroit tombeau.
Jetterais-tu sur lui quelques regards d’envie?
Sois tranquille, il t’a lu. Rien ne peut lui donner
Ni consolation, ni lueur d’espérance.

> *Iat[dar a ta lucrare, Voltaire, omul t[u,*
> *Cum l-ai vrut!**

Iat[dar c[Voltaire e pricina at`tor mizerii (!!!).

O alt[oper[artistic[a lui Musset e consacrat[aproape exclusiv chestiei pesimismului, vorbesc de *La confession d'un enfant du siècle.* Un copil al secolului]=i face spovedaniile. Romanul se]ncepe cu urm[toarele cuvinte caracteristice: „Fiind atins t`n[r ]nc[ de o boal[ moral[ de nesuferit, povestesc ceea ce mi s-a ]nt`mplat timp de trei ani. Dac[a= fi numai eu bolnav, n-a= spune nimic, dar deoarece sunt]nc[mul\i al\ii care sufer[de aceea=i boal[, scriu pentru aceia."

Dup[cum vedem, aici avem de-a face cu descrierea bolii secolului; aceast[boal[ajunge subiectul crea\iunii artistice. Se]n\elege dar ce mare]nsemn[tate are pentru noi acest roman, cu at`t mai mult ]nc[ cu c`t, dup[unii, aceast[spovedanie nu e dec`t o autobiografie a lui Musset. Dup[unii, Octave, eroul romanului, e]nsu=i Musset; iar Brigita Pierson e George Sand. Oricum ar fi, e de net[g[duit c[*Spovedania unui copil al secolului* e cea mai personal[din operele lui Musset. Ne pare r[u c[marginile articolului ne silesc a ne opri foarte pu\in asupra acestei opere artistice, pe at`t de interesant[ pe c`t =i de bine scris[.

Povestirea eroului Octave, despre]nt`ia manifestare a bolii, ]ncepe cu urm[toarele cuvinte foarte caracteristice: „S[ istorisesc cu ce prilej am fost cuprins de boala secolului. M[ aflam la un pr`nz, la un mare banchet, dup[o mascarad[. }mprejurul meu, prieteni g[ti\i pompos,]n toate p[r\ile tineri =i femei, to\i str[lucind de frumuse\e =i veselie; la dreapta =i la st`nga bucate alese, sticle, policandre, flori, deasupra capului meu o orchestr[zgomotoas[,]n fa\[metresa mea, f[ptur[superb[, pe care o adoram" (*La confession*... p. 426).

De la]nt`iile cuvinte despre acest pr`nz]necat]n lux, putem s[ne facem o idee clar[de via\a pe care o duce eroul nostru =i

---

* Voilà pourtant ton oeuvre, Arouet, voilà l'homme
Tel que tu l'as voulu!

de]nrudirea lui cu Rolla. La acest pr`nz o furculi\[ ]i cade jos lui Octave. El s-apleac[ sub mas[ ca s-o ridice =i vede cum piciorul metresei sale e pus peste piciorul unui t`n[r ce st[al[turi de el =i care t`n[r]i era prieten. Octave e cuprins de groaz[=i gelozie. De aici se isc[ ]nceputul acestei boli morale ori, mai bine zis,]nceputul manifest[rii bolii ce]n stare latent[se afla]n sistemul nervos ruinat de felul vie\ii eroului nostru. Octave provoac[la duel pe amicul s[u =i-l r[ne=te]n lupt[. El hot[r[=te a-=i p[r[si metresa, dar nu are putere de a face aceasta, ci se istove=te]n pl`ns, sufer[ =i ]ntr-una din zile, nemaiput`ndu-se]mpotrivi dorului ce-l m`n[ spre d`nsa, intr[la ea]n cas[tocmai pe c`nd ea se ]mbr[ca. La vederea g`tului =i umerilor goi ai metresei, o furie nebun[ ]l cuprinde; el o love=te cu pumnul peste g`tul gol =i pleac[ ca un nebun. Cum vedem, chiar de la ]nceput avem a face cu o nevroz[ sexual[. L[s`ndu-=i metresa, Octave]ncepe a duce o via\[=i mai mizerabil[ ]nc[, cutreier[c`rciumile, ]=i petrece nop\ile cu femeile pierdute, ruin`ndu-=i tot mai mult sistemul nervos =i for\ele morale. +i ce putea s[fac[alta? N-are voie s[munceasc[, deoarece e fecior de bani gata. Averea =i condi\iunile sociale nu numai c[nu-l opresc, dar]l]mping]nc[la o a=a via\[. O mare parte din aceast[via\[de be\ie =i desfr`nare o petrece cu un amic foarte bogat, pesimist consumat, care nu crede nici ]n cinste, nici ]n priete=ug, nici ]n posibilitatea vreunei fericiri pe p[m`nt. Urm[torul fapt va fi de ajuns pentru a caracteriza =i pe pesimistul Desgenais. La castelul de la \ar[, unde a fost invitat Octave, Desgenais avea o metres[foarte frumoas[. Octave =i-a ar[tat lui Desgenais admira\ia pentru metresa lui. }n aceea=i noapte Desgenais =i-a trimis, drept plocon, metresa dezbr[cat[ ]n odaia lui Octave, cu toate c[ea palid[ca moartea pl`ngea cu lacrimi fierbin\i, deoarece ]l iubea pe Desgenais. P`n[=i Octave a fost scandalizat de aceasta =i a rugat-o s[p[r[seasc[odaia; iar ea: „]mi r[spunde c[Desgenais o va trimite acas[la Paris, dac[va ie=i din odaia mea p`n[a doua zi diminea\[=i c[m[-sa e s[rac[...“

Dup[o via\[lung[petrecut[astfel, Octave pleac[la mo=iile lui =i aici face cuno=tin\[cu Brigita Pierson. Brigita e o femeie cu totul superioar[, at`t ca exterior c`t =i ca inteligen\[=i caracter. Ei se]ndr[gostesc unul de altul =i]ncep s[tr[iasc[ ]mpreun[. S-ar p[rea c[de acum se va]ncepe o nou[er[pentru eroul nostru, er[a regener[rii, =i aceasta cu at`t mai mult, cu c`t Octave are germenii unui caracter bun, nobil =i drept. }nsu=i el credea c[prin o iubire necump[rat[, se va face o regenerare]n el, dar din nefericire era prea t`rziu. Toate izvoarele iubirii curate erau otr[vite prin via\a desfr`nat[petrecut[la Paris =i de aceea traiul cu Brigita ajunge un infern. El o b[nuie=te, e gelos, violent, o insult[,]i pare r[u de aceasta, pl`nge,]i cere iertare pentru ca,]ndat[dup[aceea, s-o insulte iar[=i.

Descrierea acestei isterii sexuale e f[cut[de Musset cu o m`n[ de artist des[v`r=it, se apropie prin adev[rul analizei de Stendhal =i se ridic[p`n[ la Tolstoi. C`t de admirabil[, spre pild[, e scena de la urm[! Dup[o scen[de gelozie, o scen[ur`cioas[ care a f[cut pe Brigita aproape s[ le=ine, ea adoarme. Octave, st`nd l`ng[ patul ei, simte c[ ei se omoar[ unul pe altul, c[ trebuie s[ se despart[ =i cu at`t mai mult]nc[cu c`t el =tie c[ ea iube=te pe un altul. +i st`nd a=a el]ncepe s[se analizeze pe sine: c`t de stricat, c`t de slab, c`t de distrus e! E evident c[ trebuie s[ se despart[, dar el n-are curajul de a o l[sa. O ]ntreag[ furtun[ se ridic[ ]n sufletul lui: lupta ]ntre gelozie, datorie =i iubire. }n vremea aceasta Brigita, care doarme, d[ pu\in la o parte plapuma =i-=i descoper[ s`nul gol. La vederea s`nului gol, o furie nebun[ ]l cuprinde pe Octave, bestialitatea dezvoltat[ prin mo=tenire =i prin traiul desfr`nat al iubirii cump[rate]l cuprinde =i-l arde dorin\a de a lovi, de a omor]. E acela=i acces de furie care l-a cuprins c`nd a lovit cu pumnul g`tul gol al metresei din Paris. Aceast[pasiune a uciderii, la vederea goliciunii femeie=ti, e unul din cele mai grozave simptome ale nevrozei sexuale. Zola a voit]n Jac ma=inistul din *La bete humaine* s[zugr[veasc[aceast[manie a uciderii, dar a r[mas cu mult inferior lui Musset.

Dac[de la aceast[admirabil[descriere a nevrozei sexuale a pesimistului Octave ve\i trece la cauzele acestui pesimism, a=a dup[cum le pricepe Musset, atunci produc[torul pesimismului nu va fi nici nevroza sexual[datorit[anomaliilor sociale, nici]mp[r\irea oamenilor]n boga\i =i s[raci, nici faptul c[femeia, ajung`nd marf[, se cump[r[, nici suma tuturor anomaliilor sociale izvor`te dintr-o organiza\ie social[defectuoas[...Nu. Aceste cauze le expune Musset]n c`teva pagini: e iar[=i vorba de Voltaire, de ireligiune, =i numai de adev[ratele cauze, nu.

*** * ***

S[trecem acum de la pesimi=tii francezi din prima jum[tate a acestui veac la un pesimist contemporan nou[, din alt[tar[ ]ns[, din Rusia, =i care e descris de genialul artist Lev Tolstoi.

Deoarece am ajuns la pesimismul rusesc, a= dori s[r[spund urm[toarei observa\iuni a dlui Petra=cu.

Dl Petra=cu, g`ndind c[ eu socotesc c[ pricina pesimismului veacului e numai faptul dispropor\iei ]ntre promisiunile revolu\ionarilor burghezi =i faptele lor, ]ntreab[ cu drept cuv`nt: cum se explic[dar pesimismul]n Rusia, unde niciodat[n-a existat o astfel de revolu\ie =i astfel de promisiuni? Acuma cred c[e l[murit c[aceast[ ]ntrebare nu mi se poate face mie. Cauzele pesimismului sunt, dup[mine, anomaliile organiza\iei moderne burgheze. Aceast[organiza\ie economic[modern[burghez[cu anomaliile ei exist[=i]n Rusia, ca =i aiurea, cu deosebire]ns[c[ ]n Rusia clasele burgheze =i culte n-au at`tea drepturi politice. A=adar,]n Rusia, la cauzele obi=nuite ale pesimismului claselor culte, se mai adaug[ ]nc[una, anume c[aceste clase sunt lipsite de drepturile politice pe care le au oamenii cul\i din Europa occidental[. Rusia sufer[nu numai de toate anomaliile capitalismului modern, ci]n plus =i de toate r[m[=i\ele absurde ale unei organiza\ii inferioare, semifeudale, \aristo-asiatice. Ce mirare dar c[pesimismul =i misticismul e at`t de bogat reprezentat]n via\a =i literatura rus[? S[vedem dar un caz **al pesimismului rusesc,**

zugr[vit de cel mai mare romancier al veacului. Voim s[vorbim de Lev Tolstoi =i de romanul s[u *Sonata Kreutzer,* care a f[cut un zgomot imens]n toat[lumea cult[. Cititorii probabil =tiu con\inutul acestui roman.

Un oarecare Pozdn`=ev, om bogat din clasa nobililor, care din gelozie =i-a ucis nevasta, poveste=te autorului romanului,]n vagon, toat[via\a sa conjugal[=i sexual[.

Dup[cum vedem, aici e iar[=i spovedania unui copil al secolului.

De foarte t`n[r Pozdn`=ev, ca mai to\i oamenii din clasa lui, a]nceput s[cumpere marfa-iubire. El nu f[cea abuzuri ca mul\i al\ii din tovar[=ii s[i, ci se folosea de marfa-iubire numai]ntru at`ta ]ntru c`t — dup[amar de ironica expresie a lui Pozdn`=ev ]nsu=i — i-a trebuit pentru s[n[tate, dup[ recomanda\ia doctorilor. Pozdn`=ev se credea]n aceast[privin\[om foarte cumsecade, cu at`t mai mult cu c`t era negustor cinstit ce-=i pl[te=te marfa foarte corect. Vreme de doisprezece ani c`t a \inut acest trai de becher, Pozdn`=ev se g`ndea mereu la iubirea curat[, la c[s[toria cu femeia iubit[, la idila familial[. La treizeci de ani trecu\i, Pozdn`=ev]nt`lne=te o domni=oar[care-i p[rea tocmai aceea la care visa =i se]nsoar[, dup[cum zice el, cu *jerseul* ce-i ar[ta formele.

Ca toate domni=oarele din societate, ea a fost crescut[pentru a v`na un b[rbat, pentru a exicita sensurile voluptuoase =i ale ei, =i ale aceluia pe care trebuia s[-l v`neze. Muzica, dansurile,]mbr[c[mintea, hrana, citirea, convorbirile, moravurile]nconjur[toare, toate fac din femeie o **prinz[toare** de b[rbat. +i o astfel de domni=oar[, nici mai bun[, nici mai rea dec`t altele, a devenit femeia lui Pozdn`=ev. Ne putem]nchipui ce via\[de familie putea s[fie aceea.

Duc`nd o via\[ de becher relativ mai cump[tat[, Pozdn`=ev nu s-a ruinat cu totul psihice=te, a fost atins numai de nevroza sexual[. +i aceast[nevroz[cap[t[o dezvoltare ulterioar[ ]n via\a

familial[. Dna Pozdn`=ev]=i dezvolt[ ]n c[snicie toate tr[s[turile caracteristice s[dite]n ea de cre=tere. Descrierea acestei vie\i conjugale e f[cut[cu m[iestrie incomparabil[. Continuu le rod via\a izbucniri de ur[=i gelozii nemotivate, sfezi pentru nimic[, ofense reciproce, dorin\a de a-=i face unul altuia cel mai mare r[u,]mp[c[ciuni motivate de voluptate =i iar[=i sfezi]ntov[r[=ite de ur[s`ngeroas[, dorin\a de a domina, siguran\a fiec[ruia c[ numai el are dreptate, mila pentru propriile dureri familiale =i nepriceperea durerilor celeilalte p[r\i. +i ]n sf`r=it o gelozie, de ast[dat[motivat[, grozav[, ce otr[ve=te =i distruge toate simt[mintele omene=ti. Toate acestea sunt zugr[vite cu o m[iestrie incomparabil[. Rezultatul acestei vie\i grozave e c[nevasta lui Pozdn`=ev]ndr[ge=te pe altul, e surprins[=i ucis[.

+i numai c`nd nevasta lui zace ]n pat, ]n agonie, numai atunci, pentru ]nt`ia oar[, a]n\eles el c[nevasta lui trebuia s[fie nu numai amant[—]ndestul[toare a poftelor sexuale —, ci tovar[= =i sor[. Dup[ucidere, c`nd toate for\ele psihice au fost otr[vite ori distruse de via\a de familie, de psihoza sexual[, Pozdn`=ev ajunge mistic-religios, un fel de pesimist schopenhauerian. Nirvana, iat[ce-a r[mas aceluia a c[rui via\[toat[a fost un infern. Iat[o parte din convorbirile lui Pozdn`=ev care caracterizeaz[misticismul =i pesimismul s[u. El zice c[ceea ce dore=te s[aib[o femeie sunt copiii, nu un amant.

„Copiii, da, nu un amant.

—Dar — zisei cu mirare — cum s-ar continua specia uman[?

—Dar ce folos s[se continue? r[spunse el cu m`nie.

—Cum, ce folos? Dar atunci noi n-am exista!

—+i pentru ce trebuie s[exist[m?

—La dracu, pentru a tr[i!

—+i pentru ce tr[im? Schopenhauerii, Hartmannii, to\i budi=tii, cu drept cuv`nt zic c[cel mai mare bun e Nirvana, a nu tr[i... =i au dreptate]n acest]n\eles c[traiul bun omenesc coincide cu nimicirea „eului“. Numai ei nu se exprim[bine, ei spun c[omenirea trebuie s[se nimiceasc[pentru a se feri de suferin\e, c[

\inta sa este de a se distruge pe sine]ns[=i. Dar \inta omenirii nu poate s[fie aceea de a se feri de suferin\e prin nimicire, pentru c[suferin\a e rezultatul activit[\ii; dar \inta activit[\ii nu poate consista]n a desfiin\a urm[rile sale. |inta omului, ca =i a omenirii, e bunul trai =i, pentru a-l atinge, omenirea are o lege pe care trebuie s-o execute. Aceast[lege consist[ ]n unirea fiin\elor. Aceast[unire e]mpiedicat[de pasiuni =i printre aceste pasiuni cea mai puternic[=i cea mai r[ut[cioas[e iubirea sexual[. +i iat[de ce, dac[pasiunile dispar =i odat[cu celelalte dispare =i cea mai puternic[dintre ele, unirea va fi]mplinit[. Din clipa aceea, omenirea va fi]mplinit legea =i nu va mai avea ra\iune de a fi.

—+i p`n[ce omenirea va]mplini legea?

—P`n[ atunci va avea supapa de siguran\[... semnul legii ne]mplinite =i dragostea trupeasc[. At`ta vreme c`t va fi aceast[ iubire =i gra\ie ei, se vor na=te genera\iuni, dintre care una va sf`r=i prin a]mplini legea. C`nd ]n sf`r=it legea va fi]mplinit[, specia uman[va fi nimicit[; cel pu\in ne e imposibil de a ne]nf[\i=a via\a]n perfecta unire a oamenilor.“

C`t de caracteristice pentru Pozdn`=ev sunt aceste vorbe mistice =i incoerente. Critica rus[=i european[, neexcept`nd nici pe Brandes, a f[cut o ]nsemnat[ gre=eal[ ]n judecarea operei lui Tolstoi. }n loc de a ar[ta c`t de caracteristic e pentru Pozdn`=ev misticismul lui, c`t de necesar via\a lui Pozdn`=ev trebuia s[-l aduc[ la budi=ti, la Schopenhauer =i la Nirvana, ]n loc de a ar[ta c`t de necesar reiese acest misticism =i pesimism din caracterul lui Pozdn`=ev =i din condi\iunile vie\ii sociale, criticii s-au pus la polemic[ cu Tolstoi ]n privin\a vederilor exprimate de Pozdn`=ev. Parc[se pot discuta serios astfel de vederi, fie ale lui Pozdn`=ev, fie ale lui Tolstoi.

Ceea ce d[o]nsemn[tate mare operei lui Tolstoi e c[el ne-a zugr[vit un mistic, un pesimist detracat =i ne-a ar[tat drumul cum omul a ajuns la aceast[detracare nervoas[, =i ne-a ar[tat ad`ncile cauze sociale care fac un mistic =i un pesimist. Alt[ ]nsemn[tate a operei lui Tolstoi e c[el n-a luat cazuri extreme,

isterii sexuale produse de o desfr`nare extrem[. Eroul s[u nu e mai desfr`nat dec`t marea majoritate a oamenilor]n general, el se]nsoar[iubindu-=i nevasta, via\a lui familial[e foarte obi=nuit[, e comun[. +i au fost de ajuns anomaliile obi=nuite ale rela\iunilor moderne sexuale =i familiale, ca s[aib[de rezultat uciderea =i pesimismul. *Sonata Kreutzer* de aceea a avut un r[sunet a=a de imens]n toat[lumea modern[, pentru c[societatea a recunoscut acolo via\a ei familial[.

Dac[de la pesimismul oglindit]n literatur[trecem la via\a pesimi=tilor cunoscu\i, la biografia lor, g[sim iar[=i o ne]ndoielnic[dovad[a celor zise. A=a, s[lu[m pe cel mai mare cuget[tor pesimist, Schopenhauer. Schopenhauer era un melancolic, un enervat. Era excitabil la culme =i de o voin\[foarte slab[. Nesiguran\a vie\ii]l aducea la disperare. Av`nd un mic capital care-i asigura ]ntruc`tva via\a, acest capital a ajuns s[fie co=marul lui, tremura mereu ca s[nu-l piard[. Condi\iunile nesigure ale vie\ii sociale]l]ngrozeau. El totdeauna se temea de vreo nenorocire. C`nd primea o scrisoare ori o telegram[,]ng[lbenea =i se temea s-o deschid[, fiindu-i fric[de o veste nenorocit[. }n privin\a iubirii erotice, iat[ce zice James Sully despre el: „Cu toat[tendin\a sa c[tre negrele temeri =i b[nuieli, avea un oare=icare gust pentru pl[cerile vie\ii, care se manifestau ca un fel de ironie a soartei =i]n ceea ce prive=te lucrul pe care c[uta s[arate c[-l dispre\uie=te mai mult, sexul frumos. Ascetismul lui Schopenhauer era nereu=it, fa\[cu farmecul femeilor.“ Pentru oricine =tie a citi =i a pricepe, tot ce scrie Schopenhauer despre femeie arat[la el o nevroz[=i o psihoz[sexual[. Schopenhauer e un fel de Pozdn`=ev]n aceast[privin\[.

* * *

Am vorbit p`n[ acuma de doi factori principali ai vie\ii sociale; de lupta pentru existen\[ =i de rela\iunile sexuale; s[ spunem c`teva cuvinte despre un alt factor important — educa\iunea =tiin\ific[, =tiin\a modern[. }nv[\[m`ntul =tiin\ific, =tiin\a]ns[=i poart[caracterul organiza\iunii sociale. Societatea modern[,

f[c`nd =tiin\a mai apropiat[ tuturor oamenilor cu mijloace, a f[cut-o mai r[sp`ndit[=i astfel a favorizat]nsemnata cre=tere, dezvoltarea =i progresul ei. Acela=i efect a avut =i diviziunea muncii introdus[ ]n c`mpul =tiin\ific. Dup[cum din diviziunea muncii economice a urmat o cre=tere colosal[a bog[\iilor economice, tot a=a din diviziunea muncii]n =tiin\[a urmat o cre=tere mare a bog[\iilor =tiin\ifice ori, mai bine zis, o cre=tere mare a materialului =tiin\ific. Dar al[turi cu aceste avantaje au urmat =i multe anomalii]n organismul =tiin\ific modern, ca =i]n cel economic social. Produc[torul modern de m[rfuri nu e interesat de cele produse, ci de altceva — de banii ce va lua pentru produsele lui, produsele nu-l intereseaz[direct prin propria lor calitate =i bun[tate, ci indirect, prin banii ce-i aduc. Tot a=a pe omul de =tiin\[ ]n societatea noastr[, =tiin\a nu-l intereseaz[direct prin ea]ns[=i, el nu]nva\[=tiin\a pentru =tiin\[ori pentru un alt scop moral, ci o]nva\[pentru carier[, pentru a tr[i din ea, pentru foloase materiale ce-i poate aduce. De aici lipsa de iubire, de pasiune, de devotament sincer pentru =tiin\[ ]n societatea modern[. Bine]n\eles, noi nu vorbim de excep\ii fericite, ci de regula general[. Diviziunea muncii]n organismul =tiin\ific, f[c`nd s[ creasc[ foarte mult bog[\iile =tiin\ifice, produce de alt[ parte anomalii mari, cum e sl[birea celei mai pre\ioase facult[\i intelectuale omene=ti — spiritul de generalizare. Care ar fi mersul normal =tiin\ific? Ar fi ca datele =tiin\ifice str`nse, faptele descoperite s[fie sistematizate, clasificate, sintetizate =i generalizate astfel ca un om cult s[poat[, cu o ochire, observa =i pricepe tot c`mpul =tiin\ei contemporane lui. Pe urm[ ar urma str`ngerea, descoperirea altor fapte noi, sistematizarea =i clasificarea lor, toate clasific[rile ridicate la clasific[ri mai]nalte, din generaliz[rile f[cute, generaliz[ri mai universale =.a.m.d. Acesta ar fi un mers normal, unde s-ar conserva propor\ia necesar[ ]ntre fapte =i generaliz[rile lor. Societatea modern[ ]ns[, specializ`nd ocupa\iunile =i ramurile =tiin\ifice]ntr-un mod cu totul exagerat, a produs o dispropor\ie colosal[ ]ntre faptele =tiin\ifice =i generaliz[rile lor. }nainte de a trage concluzi-

unile din acest fenomen, s[vedem pu\in cum se face]n societatea noastr[ ]nv[\[m`ntul =tiin\ific. Ca exemplu putem lua ]nv[\[m`ntul din \ara noastr[, pe care]l avem]naintea ochilor. La =apte ani un copil cu totul nedezvoltat fizice=te intr[ ]n =coal[. Aici]ncepe **munca ori, mai bine zis, cazna intelectual[=i nemunca corpului.** Societatea modern[, introduc`nd o mare diviziune a muncii =i desp[r\ind pe oameni ]n clase care muncesc fizice=te =i care nu muncesc, a desp[r\it cu des[v`r=ire munca fizic[de cea intelectual[, ceea ce e foarte anormal =i e]n dauna =i a fizicului, =i a intelectului omului. Din prima zi dar,]nv[\[m`ntul copilului fraged]ncepe]ntr-un mod cu totul anormal. La =coal[copilul]ncepe a]nv[\a pe de rost fapte multe, fapte ale c[ror leg[turi =i]nsemn[tate nu le pricepe nu numai el, dar nici profesorii =i nici profesorii profesorilor lui. Dup[patru ani de]nv[\[tur[, dup[ce copilul fraged =i-a preg[tit astfel creierul pentru a fi receptacolul unor fapte =i date disparate, el intr[ ]n liceu. Aici acela=i lucru, opt ani se]nva\[date, fapte, a c[ror]nsemn[tate]n sistemul faptelor mai universale nu o pricep nici elevii, nici profesorii. Dup[doisprezece ani de acest]nv[\[m`nt frumos, dup[ ce fizicul a fost sl[bit de neexerci\iu, de nemunc[, iar creierul a devenit un burete pentru a suge fapte =i date, dup[ ce =tie cu siguran\[ c`nd s-a n[scut Ramses, c`nd a murit Xerxes, =tie declina\iunile grece=ti, afluen\ii Gangelui etc., t`n[rul trebuie s[aleag[o specialitate pentru carier[, pentru trai, =i t`n[rul nostru vrea s[ devie, spre pild[, chimist. Deci adio, Ramses, adio, Xerxes, adio, declina\iuni grece=ti, denumirile afluen\ilor unui afluent al lui Misissippi =i alte denumiri, date de tot felul. Noroc dac[ t`n[rul nostru]ntr-o vreme relativ scurt[a putut s[-=i scape memoria de acest material z[p[citor, uit`ndu-l. T`n[rul]ncepe s[ ]nve\e chimia, chimia e o specialitate larg[, grea =i t`n[rul nostru]i consacr[toat[via\a. Dac[are o inteligen\[destul de puternic[, astfel ca ea s[fi putut rezista =coalei ucig[toare de inteligen\[, poate s[ajung[un chimist de frunte. Al\i tineri ajung speciali=ti =i]n alte ramuri =tiin\ifice. Chimistul nostru se pune pe lucru,]ncepe s[fac[des-

coperiri, s[g[seasc[alte fapte; al\i chimi=ti din \ar[ori din alte \[ri asemenea; faptele =i descoperirile curg, se gr[m[desc; o via\[de om pentru a le =ti toate e scurt[=i specialitatea se restr`nge: ]n loc de un specialist ]n chimia general[ vom avea speciali=ti ]n chimia organic[ =i anorganic[, p`n[ce cre=terea faptelor =i descoperirilor ne va nevoi s[mai restr`ngem specialitatea. +i astfel, form`ndu-se =tiin\ele]n nenum[rate specialit[\i, vine vremea c`nd cutare om ajunge un specialist celebru ]n inscrip\iile asiriene, cutare ]n literatura indian[ =.a.m.d. Toat[ via\a e trebuincioas[ omului pentru a fi st[p`n asupra unui col\ al =tiin\ei, care =tiin\[ ]ns[=i e un col\i=or]n sistemul =tiin\elor. Dar generaliz[rile! Mai]nt`i inteligen\a ]n aceast[ privin\[ e sl[bit[ prin toat[ educa\iunea modern[. Afar[ de aceasta, savantul modern e st[p`n numai pe un col\i=or mic al =tiin\ei, deci cel mult poate s[fac[generaliz[rile]n acest mic domeniu =tiin\ific. Dar =i aici putin\a generaliz[rii e foarte restr`ns[. Toate =tiin\ele fiind legate ]ntre ele, o generalizare f[cut[ ]n domeniul unei =tiin\e poate s[ fie contrazis[ de faptele altei =tiin\e. Savantul modern e dar *„un impuissant“* ]n aceast[ privin\[. Toate =tiin\ele sunt legate, depind una de alta, soarta uneia at`rn[de soarta celorlalte. Savantul modern]ns[nu poate cuprinde nu numai toate =tiin\ele, dar nici m[car c`teva apropiate de =tiin\a lui, de aceea el necesarmente ajunge pedant, **neputincios** pentru vederi mai largi.

}n organismul =tiin\ific fiecare specialitate e o celul[legat[de tot organismul, dup[cum omul]n societatea modern[e o celul[legat[de organismul social. Dar dup[cum societatea, leg`nd soarta omului de soarta sa, nu-=i d[ o organiza\ie con=tient[ =i ra\ional[, astfel ]nc`t soarta omului s[fie garantat[=i asigurat[=i de aceea]l arunc[ ]n cea mai mare nesiguran\[=i dependen\[de puterile oarbe sociale, tot a=a =i]n =tiin\[e nesiguran\a vie\ii, a faptelor =i descoperirilor =tiin\ifice, pe c`t e vorba de generalizarea faptelor =i descoperirilor. Un om ]ntr-un domeniu =tiin\ific special, restr`ns, produce =i produce mult, dar nu =tie ce anume din produsul s[u va fi]n adev[r necesar pentru =tiin\a general[,

dup[cum nu =tie nici dac[produsele altor ramuri =tiin\ifice nu-i vor ruina micile lui generaliz[ri. Aceast[nesiguran\[ ]ns[trebuie s[produc[timiditate, nehot[r`re, la=itate intelectual[. Dup[ cum produc[torii moderni de m[rfuri, care fabric[ f[r[ nici o regul[, f[r[ s[ =tie c`t produc al\ii =i c`t se va cere ]n pia\[, dau producte mai multe dec`t poate s[absoarb[pia\a, astfel =i produc[torii intelectuali, produc`nd fiecare]n parte, dau o colosal[cantitate de fapte =tiin\ifice care nu pot s[fie absorbite prin generalizare, deci nici prin capul omenesc, =i astfel dau na=tere unei supraproduc\ii =tiin\ifice =i crizelor intelectuale*. +i dup[cum condi\iunile sociale ale vie\ii moderne se ridic[ ]n fa\a omului modern ca un sfinx misterios, f[c`ndu-l dependent, fricos, distrug`nd sim\[m`ntul siguran\ei, m`ndriei, statorniciei, distrug`nd voin\a; tot astfel colosalul organism anarhic al =tiin\ei moderne se ridic[ ca un mare necunoscut ]naintea ]nv[\atului modern, f[c`ndu-l **dependent** intelectualice=te, distrug`nd siguran\a g`ndirii, statornicia intelectual[, f[c`ndu-l timid, la= intelectualice=te, mai ales c`nd e vorba de generaliz[rile]nalte. **Precum]n organiza\ia social[actual[, nu omul st[p`ne=te condi\iunile sociale de trai, ci e st[p`nit de ele, tot astfel nu intelectul st[p`ne=te =tiin\a modern[, ci e st[p`nit de ea.** +i astfel g`ndirea, intelectul modern condi\ionat prin felul organiza\iei sociale moderne a societ[\ii =i a ]nv[\[m`ntului lipsit de for\[, statornicie =i siguran\[intelectual[, nu numai c[nu se]mpotrive=te deduc\iunilor pesimiste ce omul modern e]nclinat s[fac[, ci chiar intelectul, el]nsu=i e menit s[aib[tendin\a de a face astfel de deduc\iuni, astfel de construc\iuni pesimisto-metafizice. Intelectul omenesc, de=i depinde de starea afectiv[a omului, are]ns[=i o for\[proprie, o logic[proprie, o neat`rnare, **relativ[bine]n\eles.**

---

* Analogia]ntre produc\iunea-marf[=i produc\iunea-g`ndire a priceput-o ]nc[ de mult marele =i genialul Balzac, c`nd]n *L'illustre Gaudissart* a zis: „De la 1830]ncoace g`ndurile ajung valori (m[rfuri). Poate vom ajunge ]nc[ s[ vedem =i o burs[ pentru g`ndiri“.

Un =ir]ntreg de nenorociri pot s[influen\eze]ntr-un mod foarte dureros toate sim\[mintele unui om. Sim\[m`ntul durerii va influen\a bine]n\eles intelectul, care va tinde s[ fac[ generaliz[ri ]n armonie cu sim\[mintele omului, va face spre pild[ o generalizare c[ durerea e partea oric[rei vie\i. Dar un intelect mai puternic, mai statornic, relativ neat`rnat, se va]mpotrivi acestei tendin\e =i, f[c`nd omului analiza traiului lui, ]i va ar[ta cauza pentru ce-i pare c[ nefericirea =i durerea e partea oric[rei vie\i. Analiz`nd via\a social[mai departe, acest intelect al omului poate s[ajung[la concluziuni protivnice celor c[tre care e]mpins omul de temperamentul s[u. Dar intelectul majorit[\ii oamenilor de azi, condi\ionat de felul organiza\iei sociale, e nestatornic, at`rn[tor, timid =i ca atare nu numai c[ nu opune rezisten\[ tendin\elor vie\ii sociale =i temperamentului, afectelor, ci mai cur`nd el]nsu=i are tendin\a s[fac[construc\iuni speculative =i metafizice pesimiste. +i iat[cum se face cu putin\[, ca o inteligen\[mare ca a lui Schopenhauer* s[fac[construc\iuni metafizice =i filozofice, care,]n rezultatele finale, seam[n[cu acelea ale scape\ilor birjari ru=i. Iat[cum se face cu putin\[ca aceast[filozofie s[g[seasc[ciraci, =i iat[**cum se face posibil =i chiar ne]nl[turabil** tot pesimismul a=a-numit =tiin\ific modern. +i iar[=i iat[cum se face cu putin\[ca un Lev Tolstoi s[caute toat[ ]n\elepciunea omenirii]n cuvintele lui sf`ntul Matei ori Luca, cutare altul —]n zisele lui Buda, cutare matematician s[dovedeasc[existen\a spiritelor prin a patra dimensiune, iar cutare grup[de]nv[\a\i s[stea]mprejurul mesei =i, cu mare seriozitate, s[observe b[t[ile picioarelor ei, prin care vorbesc spiritele.

Am examinat, pe c`t ne-a permis spa\iul articolului, trei factori principali ai vie\ii sociale: lupta pentru existen\[, rela\iunile sexuale =i via\a intelectual[, g`ndirea, intelectul]n societatea

---

* Idealul pentru Schopenhauer e dispari\iunea omenirii,]ns[nu prin sinucidere]n mas[, ci prin ab\inerea de la rela\iunile sexuale. Scape\ii deci sunt cei mai consecven\i schopenhauerieni.

modern[, =i am v[zut c[to\i ace=ti factori, **condi\iona\i prin felul organiza\iei sociale moderne,** ajung izvoare necesare de pesimism. Deci acuma, =i cu mai mult[siguran\[, putem zice ceea ce am zis =i]n articolul trecut: **cauza pesimismului modern]n literatur[=i via\[e civiliza\ia burghez[, organiza\ia social[burghez[modern[.**

* * *

Am sf`r=it articolul nostru. Pentru a evita unele ne]n\elegeri, vom ad[ug[ aici ]nc[ c`teva cuvinte,]ns[nu]n privin\a pesimismului, ci a optimismului veacului. Dup[cum am mai spus, e gre=it a crede c[pesimismul ce exist[ ]ntr-o societate oarecare trebuie s[cuprind[pe to\i oamenii.

Acelea=i condi\iuni sociale care provoac[pesimismul unora pot s[provoace optimismul altora. Lupta pentru existen\[, care creeaz[=i o mare majoritate de]nvin=i, creeaz[=i o mic[minoritate de]nving[tori. }ntre ace=ti]nving[tori vor fi unii]nclina\i spre optimism. Mizeriile =i durerile altora ajung tocmai izvorul bog[\iei =i veseliei lor. Acestora nu le pas[de toate mizeriile lumii, ei nu le v[d, nu vor s[le vad[, le neag[ori cred c[durerea altora e tot a=a de fatal[ca =i veselia =i fericirea lor. Ace=ti **juissori**, aceast[burt[verzime modern[, mul\umit[=i ghiftuit[, nu vede]naintea ei dec`t propria-i]ndestulare, pl[cere =i fericire. Pentru ace=ti juissori de via\[, toat[lumea se]ncheie]n propria lor persoan[. Lumea pentru ei e cea mai bun[din lumile]nchipuite, pentru c[ei tr[iesc bine, ei sunt ferici\i. Ace=ti optimi=ti sunt asemenea un produs al societ[\ei moderne. Ar fi de prisos, cred, s[mai zicem c[cei mai extremi pesimi=ti sunt mai simpatici dec`t ace=ti optimi=ti ]ngu=ti la minte, la suflet, la inteligen\[, r[i, egoi=ti =i nep[s[tori. Dar este o alt[ clas[ de optimi=ti. O organiza\ie social[ ]n mersul ei evolutiv produce pe de o parte anomaliile care o descompun, pe de alt[ parte, ]n s`nul ei chiar]ncol\esc germenii organiza\iei sociale viitoare superioare. +i iar[=i societatea produce o clas[de oameni care reprezint[interesele societ[\ii vii-

toare, care pricep c[societatea de azi va da na=tere unei societ[\i mult mai superioare, c[durerea chiar de azi e condi\iunea fericirii viitoare. Ace=tia sunt asemenea optimi=ti. James Sully, de=i nu face parte dintre ei, zice despre ace=ti optimi=ti: „}n sf`r=it mi=c[rile sociale =i politice ale epocii noastre tind la credin\a foarte]mpr[=tiat[despre un nou tip al structurii sociale, unde o mare parte din relele materiale ale ordinii existente vor disp[rea. Oricare ar fi valoarea =tiin\ific[a mul\imii de scrieri, care pledeaz[pentru o organizare nou[a rela\iunilor industriale]n societate, nu se poate contesta c[oameni de mare putere intelectual[=i de o vast[pricepere practic[sunt de acord]n privin\a posibilit[\ii fericite a unei astfel de organiz[ri. Adev[rul vorbind, aceast[aspira\iune social[ne d[unicul tip trainic de optimism]n secolul nostru.“ (James Sully, p. 69-70.)

Ace=ti optimi=ti, ca =i pesimi=tii =i mai bine chiar dec`t pesimi=tii, v[d toate tic[lo=iile, nedrept[\ile, mizeriile vie\ii de azi. Aceste dureri =i suferin\e imense g[sesc un r[sunet dureros]n inima lor.

Dar ace=ti optimi=ti sunt convin=i c[ ]nse=i aceste dureri =i suferin\e duc c[tre o stare mai dreapt[, mai uman[, mai fericit[. Parafraz`nd o admirabil[expresie a genialului Heine, vom zice c[durerile de azi pentru ei nu sunt durerile agoniei, ci durerile facerii (na=terii). +i iat[pentru ce ei, plini de mari speran\e =i de absoluta]ncredere]n viitor, cu ochii a\inti\i asupra marelui lor ideal, merg]nainte, tot]nante. Durerile lumii, ce r[sun[ad`nc]n inima lor, marea comp[timire pentru imensele suferin\e ale oamenilor nu numai c[nu-i descurajeaz[, dar cu totul dimpotriv[, le d[o for\[nou[, o energie nou[spre a lupta pentru nimicirea tic[lo=iilor, minciunilor sociale, ap[s[rilor, luptei fratricide, suferin\elor, durerilor, mizeriilor de tot felul ale societ[\ii actuale. Despre acest optimism, optimism]n sensul cel mai]nalt =i curat al cuv`ntului, vom vorbi alt[dat[.

ASUPRA CRITICII METAFIZICE +I CELEI +TIIN|IFICE

CUPRINS

(R[spuns dlui Bogdan)

Ich errinnere hier meine Leser, dass diese Blätter nichts weniger als ein System enthalten sollen. Ich bin also nicht verpflichtet alle die Schwierigkeiten aufzulösen, die ich mache. Meine Gedanken mögen sich weniger zu verbinden, ja wohl gar sich zu wiedersprechen scheinen; wenn es denn nur Gedanken sind, bei welchen sie Stoff finden, selbst zu denken. Hier will ich nichts als **fermenta cognitionis** ausstreuen.

LESSING
(*Hamburgische Dramaturgie*, 296)

Aici trebuie s[aduc aminte cititorilor mei c[aceste pagini nu con\in nicidecum un sistem. Deci eu nu sunt obligat s[l[muresc toate greut[\ile ce ar[t. G`ndurile mele pot s[ nu se lege, ba pot chiar p[rea contrazic[toare; numai s[ fie g`nduri care v[vor da prilej s[g`ndi\i =i d-voastr[. Aici voi numai s[ r[sp`ndesc **fermenta cognitionis.** *

LESSING
(*Dramaturgia Hamburgic[*, 296)

Una din cele mai]ntrebuin\ate forme ale scrierii e desigur forma polemicii. Polemica e =i foarte necesar[=i foarte folositoare. C[din ciocnirea ideilor iese sc`nteia adev[rului, nu e un cuv`nt de=ert, ci un mare adev[r. Forma polemicii e una din cele mai nimerite forme literare =i =tiin\ifice pentru limpezirea unor principii, unor vederi =i pentru propagarea]n masa publicului a unor adev[ruri literare =i =tiin\ifice. Alte forme pot s[aib[=i chiar au avantajele lor. A=a, spre exemplu, o expunere larg[=i sistematic[, o expunere complet[a unei chestituni]ntr-un op voluminos

* Germenii cunoa=terii (*n. ed.*).

e desigur preferabil[ ]n multe privin\e unor articole polemice, unde necesarmente va lipsi =i sistematizarea =i putin\a de a fi **completat.** Dar o astfel de expunere sistematic[=i complet[poate s[fie bun[numai]n \[rile foarte culturale =i acolo chiar, pentru un cerc mic de oameni]nv[\a\i. Pentru grosul publicului]ns[, chiar =i]n \[rile cele mai culte, dar mai ales]n \[rile mai pu\in culte, forma polemic[e mai nimerit[=i, de multe ori, chiar unica posibil[. Tratate sistematice pot s[se tip[reasc[, dar nu vor fi citite. M[cred dator s[dau aceast[l[murire cititorilor mei, care s-or fi mir`nd poate c[ volumul ]nt`i l-am]nceput cu un articol polemic, c[volumul al doilea]l]ncep iar[=i cu un articol polemic =i c[,]n general,]ntrebuin\ez a=a de des forma polemic[. Prefer forma polemic[pentru c[,]n condi\iunile actuale]n care scriem =i suntem citi\i, e una din cele mai nimerite pentru expunerea =i r[sp`ndirea adev[rurilor literare =i =tiin\ifice.

* * *

Aceste c`teva cuvinte pot s[ arate cititorilor mei c`t de binevenit[socotesc orice critic[, orice observa\ie f[cut[scrierilor mele. La astfel de observa\ii voi r[spunde totdeauna cu mare pl[cere, recunosc`nd c[ am gre=it, dac[ am gre=it; dovedind c[ gre=esc criticii mei, dac[ voi r[m`nea convins =i dup[observa\iile f[cute, c[eu am dreptate. Dar dintre to\i c`\i au scris despre criticile mele, de ce m[ ocup acuma numai de articolul dlui Bogdan? Cauza e urm[toarea. To\i c`\i au scris despre critecile mele, de=i se deosebesc de mine]n unele privin\e, stau]ns[mai to\i pe acela=i teren modern =tiin\ific ca =i mine. Dl Bogdan e unicul dintre criticii mei care e francamente estetician metafizic, e unicul care apar\ine unui **lag[r** protivnic cu des[v`r=ire mie =i vederilor mele. Dl Bogdan nu atac[ cutare ori cutare particularitate a vederilor mele, ci le atac[ ]n totalitatea lor, deci lui datoresc cel dint`] r[spuns. Dl Bogdan]ncepe articolul s[u prin expunerea teoriilor estetice =i critice ale lui Taine =i Brandes. +i]ncepe cu expunerea

acestor teorii pentru c[, dup[d-sa, Taine =i Brandes m-au]nv[\at **„ce s[fac“.** Taine =i Brandes au fost exclusivii]nv[\[tori ai mei. Dl Bogdan a fost at`t de sigur de aceasta ]nc`t, pentru a expune teoriile lui Taine =i Brandes, n-a g[sit de cuviin\[s[studieze mai de aproape pe ace=ti scriitori =i s[le expun[teoriile direct din scrierile lor, ci le expune dup[c`teva pagini din articolul meu *Asupra criticii*, unde]ns[e vorba de critica modern[ ]n general, nu exclusiv de teoriile lui Taine. Din aceast[cauz[dl Bogdan expune gre=it pe Taine. A=a, spre exemplu, o parte esen\ial[a teoriei =i a metodei lui Taine e a=a-numitul **caracter dominant** ori calitate principal[(*qualitee ma]tresse**), pe care fiecare artist, ca =i fiecare epoc[artistic[,]l are. Aceast[calitate principal[=i generatrice, odat[g[sit[, toate celelalte calit[\i decurg din ea =i se explic[prin ea. Despre aceast[parte a teoriei =i metodei lui Taine, dl Bogdan nici nu pomene=te. De ce? Pentru c[,]n c`teva pagini din articolul meu asupra criticii, nici eu nu vorbesc despre aceasta. Dar eu nu expuneam acolo teoriile lui Taine, ci insistam asupra curentului criticii =i a esteticii moderne]n general, ce se afirm[ ]n Europa occidental[, =i din teoriile critice am luat numai ceea ce mi se p[rea mai sigur. Teoria lui Taine]ns[despre calitatea dominant[=i generatrice]mi p[rea cam metafizic[, pu\in sigur[, =i de aceea n-am vorbit despre ea. Dl Bogdan]ns[, care zicea c[expune teoriile lui Taine, trebuia neap[rat s[pomeneasc[m[car despre rolul ce joac[caracterul ori calitatea dominant[ ]n teoriile estetice =i literare ale lui Taine. Nu e aici locul s[vorbesc despre multe alte puncte,]n care nu sunt deloc de p[rerea lui Taine. Aici e vorba numai de felul cum critic[dl Bogdan. +i]n felul cum critic[, d-sa e expus s[fac[,]ntre altele, =i urm[toarea gre=eal[. Crez`nd c[ m[ critic[ pe mine, va critica ]n realitate pe Taine =i, crez`nd c[critic[pe Taine, va critica ni=te lucruri pe care Taine nu le-a spus niciodat[. Dar dl Bogdan face altceva; el

* De fapt: la faculté ma]tresse (*n. ed.*).

uneori nu critic[nici ceea ce am zis eu, nici ceea ce a zis Taine, ci propriile sale]nchipuiri. A=a, citind pe dl Bogdan, ai crede c[ceea ce cer eu criticii e s[afle numai cum a fost artistul =i cum a fost societatea care l-a influen\at. Odat[ce a= cere numai at`ta =i nimic mai mult, atunci]n adev[r a= preface critica literar[ ]n o parte a istoriei literaturii. Adev[rul este]ns[c[eu cer =i asta, dar cer =i multe altele, despre care nici nu pomene=te dl Bogdan. A=a,]n articolul meu *Asupra criticii*, unicul aproape pe care-l are]n vedere dl Bogdan, am formulat]n patru puncte cam aceea ce a= cere eu unei critici moderne, a=a cum o]n\eleg eu. }n scurt, iat[ce am zis acolo:]nt`i critica trebuie s[ stabileasc[ leg[tura ]ntre produc\iunea artistic[ =i artist, analiz`nd for\ele vii creatrice care au f[cut produc\iunea artistic[, adic[analiz`nd pe artist. Bine]n\eles c[, analiz`nd pe artist din punct de vedere fiziologic, psihologic, moral etc., vom da de mediul]nconjur[tor care a fasonat pe artist =i, analiz`ndu-l pe acesta din urm[, vom stabili =i leg[tura ]ntre mediul ]nconjur[tor =i produc\iunea artistic[, cu alte cuvinte, vom stabili influen\a mediului cosmic =i social (mai ales social) asupra produc\iunii artistice. Al doilea, consider`nd produc\iunea artistic[ca atare, trebuie s[analiz[m ce anume influen\[va avea ea asupra publicului. Adic[ce anume sim\[minte afective =i morale va sugera ea, ce anume imagini, ce idei sociale, etice, filozofice etc. Al treilea. Odat[=tiind ce anume influen\[va avea opera artistic[, trebuie s[ne dumerim c`t de mare, c`t de vast[, c`t de puternic[ e aceast[ influen\[, adic[ trebuie s[ ne l[murim c`t de mare, c`t de vast[, c`t de talentat[ori genial[e opera artistului. Al patrulea. Odat[=tiind ce anume impresii, idei, sim\[minte ne va sugera o anumit[oper[artistic[, critica trebuie s[analizeze prin ce mijloace artistul, cu opera-i artistic[, ne produce acest =ir de impresii, imagini, idei, sim\[minte. Dac[e vorba, spre exemplu, de o poem[, aici va fi vorba de stil, de rim[, de ritm, combina\ia diferit[a imaginilor etc.

Cu mici perifraze, aceasta am ar[tat]n articolul meu asupra criticii, =i am ad[ugat: „}ntr-un cuv`nt, ]n r[spunsul la aceste patru ]ntreb[ri se concentreaz[ toat[ lucrarea criticului. Critica trebuie s[ r[spund[, dup[ opinia noastr[: de unde vine crea\iunea artistic[, ce influen\[ va avea ea, c`t de sigur[=i vast[va fi acea influen\[=i,]n sf`r=it, prin ce mijloace aceast[crea\iune artistic[lucreaz[asupra noastr[.“

Un om]n adev[r nep[rtinitor ar putea mai cur`nd s[-mi fac[ observa\ie c[ cererile mele, pe care le fac criticii, sunt prea vaste. Pentru c[ o critic[, ]n acest sens, ar fi f[cut[ =i din punct de vedere filozofic, etic, social, =i din cel artistic propriu-zis. Ce face ]ns[ dl Bogdan? D-sa ]mi ia numai punctul ]nt`i, =i chiar acest punct]l reduce,]l mic=oreaz[prin observ[ri ca urm[toarele: „Ce-mi pas[dac[artistul e b[lan sau oache=“ =i, nepomenind deloc despre punctele celelalte, tot d-sa se mir[: „Ce e aceasta? istorie ori critic[estetic[?!“ +i acesta nu e unicul exemplu. A=a, vorbind de tendin\ele mele sociale, dl Bogdan zice: „Cestiunea se complic[aici cu cercet[ri etice =i sociologice, pentru c[trebuie numaidec`t s[ fie l[murit: ce vei cere ]n acest caz la opera de art[? Vom vedea pe Gherea cer`nd artistului modern ce ar pune el]n oper[, tendin\ele sale sociale: a=adar, vom vedea cum critica lui Gherea va]nceta a fi obiectiv[, istoric[=i va fi foarte subiectiv[.“

A=adar, eu cer artistului s[puie]n opera-i artistic[ceea ce a= fi pus eu. Prev[z`nd]nc[de mult o astfel de obiec\iune, am explicat]n articolul *Tenden\ionismul =i tezismul]n art[* c[ceea ce]n adev[r cer artistului e sinceritatea; e ca]n opera lui s[exprime adev[rata personalitate, s[nu se]mbrace]n haine str[ine. „Zi, poete, — spuneam eu — aceea ce-\i arde sufletul, ce face inima ta s[bat[cu durere ori cu bucurie etc“. Cred c[aceasta e ceva cu totul diferit de cererea pe care a= face-o eu, dup[dl Bogdan, unui poet. Bine]n\eles c[, odat[creat[, o oper[artistic[e supus[criticii =i critica va constata tendin\ele pe care le con\ine. Dac[

criticul e contra acestor tendin\e, natural c[va spune c[e contra. Asemenea e foarte natural ca un critic, av`nd anumite convingeri, s[ doreasc[ ca acelea=i convingeri =i sim\[minte s[ le aib[ =i poe\ii, cu at`t mai mult cu c`t poe\ii sugereaz[sim\[mintele ce le au, cititorilor lor. Critica absolut obiectiv[,]n sensul cum o]n\elege dl Bogdan, eu o socotesc imposibil[, ceea ce voi explica cu alt[ocazie.

}n articolul meu *Asupra criticii*, am numit critica care a precedat criticii moderne =tiin\ifice, critic[judec[toreasc[. Se]n\elege c[n-am avut preten\iune,]ntr-un articol de revist[, s[caracterizez]ntreaga mi=care critic[de la Aristoteles]ncoace; =i dac[ar fi fost s-o fac, a= fi numit-o, poate mai bine, metafizico-judec[toreasc[. Dar]n sf`r=it i-am zis critic[ judec[toreasc[. }n privin\a acestui cuv`nt dl Bogdan zice urm[toarele: „...dl Gherea se folose=te de cuv`ntul **judec[toresc** fiindc[ ]i lipse=te o idee“. +i ]n alt[ parte: „...dl Gherea mic=oreaz[ obiectul, ca s[-l poat[ batjocori cu ironicul cuv`nt **judec[toresc**“. A=adar, „critica judec[toreasc[“ e un cuv`nt de=ert, pe care-l ]ntrebuin\ez ]n lipsa unei idei, =i e un cuv`nt ironic pe care l-am inventat eu pentru batjocur[. +i ce e mai curios e c[aceasta o spune un om care a]nv[\at estetica]n Germania. Criticii]n general =i criticii germani]n special au]ntrebuin\at de nenum[rate ori acest cuv`nt ori cuvinte similare =i foarte ]n serios. A=a, nu mergem departe, chiar W. Scherer, pe care ]l citeaz[ dl Bogdan, =i mai ales Lessing, ]n *Hamburgische Dramaturgie* ori ]n *Laokoon*, ]ntrebuin\eaz[ de o mul\ime de ori cuv`ntul „Kunstrichter“, adic[judec[tor de art[. Iar dl Bogdan crede c[acest cuv`nt l-am ]ntrebuin\at numai eu. Dar ce s[ vorbim de al\ii? Dl Bogdan el ]nsu=i ]ntrebuin\eaz[ acela=i cuv`nt =i]ntr-un sens foarte serios. „Dl Maiorescu — zice dl Bogdan — se pronun\[asupra operelor de art[=i le judec[ ]n virtutea principiilor estetice care s-au stabilit]ncetul cu]ncetul, prin munca continuat[a celor mai distinse capete.“ Dac[dl Maiorescu **judec[** produc\iunile artistice]n virtutea unor anu-

mite principii, de ce se mir[dl Bogdan c[eu vorbesc de critica judec[toreasc[? A=adar, o =coal[judec[toreasc[care judec[operele de art[ ]n virtutea unor anumite legi exist[, =i deci exist[critica judec[toreasc[. Nu este dar un cuv`nt de=ert =i nu e o idee ce mi-a lipsit mie, ci sunt cuno=tin\ele care i-au lipsit dlui Bogdan, ce l-au f[cut s[ se minuneze de cuv`ntul „*judec[toresc*“. Am v[zut p`n[ acuma c`teva mostre, pentru a]n\elege felul cum critic[dl Bogdan. S[vedem acuma cum dl Bogdan, devenind tot mai agresiv, expune propriile sale vederi.

*** * ***

La]nceputul criticii dl Bogdan, vorbind de influen\a mediului social asupra artistului =i produc\iunilor artistice, face urm[toarea observa\ie ironic[la adresa mea: „Scherer afl[c[aceste lucruri se]n\eleg de la sine, iar Gherea crede c[-i necesar[o validitare polemic[a lor“. La acestea a= putea r[spunde c[ceea ce se]n\elege de la sine pentru Scherer, poate s[cear[o validitare foarte anevoioas[pentru al\ii =i c[sunt lucruri care par foarte clare, pe c`nd ]n realitate sunt foarte grele =i ]nc`lcite.

Dar s[vedem]n sf`r=it p[rerea dlui Bogdan:

„Vrea oare dl Gherea s[fac[pe oamenii serio=i s[cread[c[Eminescu n-ar fi putut, dac[ar fi voit, s[tr[iasc[tot at`t de bine ca d-sa? Ori poate c[ vrea s[-i fac[ s[ cread[ c[ Eminescu, dac[ ar fi tr[it ]n alte condi\iuni, ar fi g`ndit altfel?

Dac[aceasta o voie=te, atunci nu a sim\it niciodat[ce va s[zic[un om care nu e ca to\i oamenii, nici a]n\eles ce vra s[zic[**originalitate** =i **caracter individual**]n]n\elesul etic al cuv`ntului. +i gre=eala fundamental[ a criticilor pe care dl Gherea =i i-a luat drept pova\[, e c[ n-au ajuns ]nc[ s[-=i deie seama ce absurd e a lua drept rezultat al ]nr`uririlor sociale **caracterul moral =i intelectual** al omului, care e z[mislit din doi p[rin\i =i se na=te dup[ce]n timp de nou[luni de zile a ajuns **afar[de societate** la deplina lui dezvoltare organic[.“

Dl Bogdan vorbea cu ironie despre st[ruin\ele mele de a deslu=i chestia influen\ei mediului asupra artistului =i lucr[rilor artistice, pentru c[sunt lucruri care se]n\eleg de la sine. }n cuvintele citate se arat[ ]ns[c[ ]nsu=i dl Bogdan e departe de a se fi l[murit asupra sensului influen\ei mediului social. A=adar, a socoti caracterul =i intelectul omului drept rezultat al]nr`uririlor mediului e absurd, pentru c[... omul e z[mislit de doi p[rin\i =i ]n nou[ luni ]n p`ntecele mamei ajunge la deplina lui dezvoltare organic[. Frumos argument. Dar p[rin\ii nu fac =i ei parte din mediul cosmic =i social? Dar organismul fiziologic =i psihologic al p[rin\ilor nu e fasonat sub]nr`urirea mediului ]nconjur[tor ]n general =i mediului social ]n special? E oare indiferent dac[ p[rin\ii omului au crescut, p`n[la]nsur[toare =i dup[ea,]ntr-o societate liber[ca oameni liberi =i cul\i, sau]ntr-o societate sclavagist[ca sclavi ignoran\i? E oare indiferent dac[muma omului, p`n[ la z[mislire =i dup[ ea, a tr[it ]n aer curat, ]n bel=ug, iubind pe b[rbatul s[u, ori a tr[it ]n societatea capitalist[ ca proletar[, lucr`nd =aisprezece ore pe zi]n mine de c[rbuni =i b[tut[de b[rbatul ei chiar]n timpul sarcinii? Sunt oare indiferente toate acestea pentru acela care]n nou[luni ajunge la deplina lui dezvoltare organic[? +i e oare permis]n ziua de azi a vorbi de cele nou[luni]n care omul e afar[de]nr`uririle mediului social, c`nd se =tie c[e destul ca tat[l s[fie un be\iv ca s[se nasc[un idiot, c[e destul ca muma s[simt[o mare nenorocire ca s[se nasc[un isteric.

Gre=eala fundamental[a criticilor pe care dl Bogdan i-a luat drept pov[\uitori, vom zice =i noi la r`ndul nostru, e c[ n-au ajuns ]nc[ s[-=i dea seama ce absurd este a lua drept mediu ]nconjur[tor numai o parte a acestui mediu =i a preface restul ]n entit[\i metafizice, unde ei ]=i plaseaz[ lumea lor transcendental[. C`nd critica modern[=tiin\ific[vorbe=te de mediul]nconjur[tor imediat ce]nr`ure=te asupra artistului, ea nu uit[bine]n\eles sensul

cel larg al cuv`ntului. Critica modern[ nu uit[ c[ omul, caracterul lui psihic, moral, intelectual, e productul unei lungi evolu\ii, ea nu uit[ puterea eredit[\ii =i atavismului, bine]n\eles nef[c`nd din ereditate =i atavism entit[\i metafizice.

C`nd e vorba de literatura unui popor]ntreg, cum e cel englez, atuncea Taine va studia mediul cosmic =i social nu cu o genera\ie]nainte, ci cu dou[mii de ani]nainte. }n =tiin\a modern[, dac[poate s[fie o ne]n\elegere, e numai]n chestia relativei importan\e]n fasonarea caracterului psihic, moral, intelectual al omului, prin ereditate =i atavism, de o parte, =i prin mediul imediat, de alt[parte. Unii dau mai mult pre\ eredit[\ii, al\ii educa\iunii =i mediului imediat. Eu personal sunt]ncredin\at c[mediului]n care tr[ie=te omul, =i mai ales mediului social, p`n[acuma nu i s-a dat importan\a pe care o are]n adev[r. Se]n\elege, omul se na=te cu un anumit creier, cu oarecare tendin\e psihice, intelectuale =i chiar morale. Mediul social distruge unele tendin\e, d[o dezvoltare precump[nitoare altora =i a=a mai departe, deci]n parte]n adev[r fasoneaz[caracterul omului. Aici, din nefericire, nu putem s[ne]ntindem asupra acestei chestii a=a de important[, dar ori=icare ar fi rela\iunea]ntre ereditate =i educa\iune, ele deopotriv[deriv[de la mediul]nconjur[tor]n sensul cel larg al cuv`ntului. Ceea ce face pe dl Bogdan =i pe criticii care i-au slujit de pova\[ s[ nu priceap[ aceste lucruri a=a de simple =i s[ scoat[ pe pruncul din p`ntece de sub influen\ele mediului social e c[dl Bogdan e metafizic]n chestiuni estetice =i, ca mai to\i metafizicii contemporani, e inconsecvent.

S[m[explic. Platon, un metafizic consecvent =i]ntreg, avea o estetic[metafizic[iar[=i]ntreag[=i consecvent[. }n c`teva cuvinte iat-o. }n afar[de lumea noastr[exist[o lume ideal[, transcendent[, lumea esen\elor pure =i ideale ale lucrurilor. Omul a tr[it]n aceast[lume ideal[, unde el a fost numai spirit pur, f[r[materie. Din aceast[lume ideal[a spiritului pur, omul cade pe

p[m`nt ]mbr[c`nd impura hain[material[. Dar]n el,]n om,]n acest]nger c[zut, tr[ie=te]ntr-un mod vag suvenirul lumii ideale din care el a c[zut. }n artist acest suvenir e mai puternic =i el, cre`nd opere de art[, creeaz[copii de pe esen\ele ideale pe care le-a contemplat alt[dat[. Aceast[teorie estetic[a lui Platon e]n adev[r foarte consecvent[=i aici]n adev[r nu poate s[fie vorba de influen\a mediului]nconjur[tor asupra unei produc\iuni artistice, nu poate s[fie vorba de analiza condi\iunilor reale ale cre[rii unei opere artistice, pentru c[ea nu depinde nici de organiza\ia fizic[=i psihic[a artistului, nici de mediul care-l]nconjoar[; ci depinde totalmente de o lume transcendent[, de lumea ideal[a esen\elor pure. A=adar,]n estetica lui Platon totul e explicat]n afar[de intervenirea unor condi\iuni =i influen\e reale, totul e explicat printr-o lume transcendent[. P[cat numai c[toat[estetica lui Platon e o ipotez[fantastic[, o fantezie ca oricare alta, foarte poetic[de altmintrelea, dar totu=i o fantezie. Aceast[fantezie cu fel de fel de schimb[ri, cu felurite variante, trece prin toat[estetica metafizic[de dup[Platon. Esteticianul metafizic o schimb[ ]n parte dup[ ]mprejur[ri. Dar a veni acuma,]n secolul nostru =tiin\ific, cu toat[teoria fantastic[a lui Platon, a veni a=a de-a dreptul, e cu neputin\[. Ce D-zeu? r`de lumea. +i de aceea metafizicul transcendent, transcendentalist, apriorist =i cum se mai cheam[ei, e cam ru=inat, \ine cam ascuns[lumea transcendent[ca s[n-o bat[lumina criticii =tiin\ifice, distrug[toare pentru metafizic[, =i o plaseaz[totdeauna, aceast[lume trancendent[,]n locuri neluminate]nc[de =tiin\[, ori care par metafizicului neluminate. A=a, spre exemplu,]n cazul de fa\[. Influen\a mediului imediat]nconjur[tor asupra artistului e prea v[dit[, prea explicat[=i deci nu]n acest loc luminat poate s[se plaseze estetica transcendental[. }n schimb, ereditatea, atavismul =i legile lor sunt]nc[departe de a fi explicate]ntr-un mod clar de =tiin\a modern[=i de aceea metafizicul]=i plaseaz[imediat acolo estetica sa transcendental[. Dec`t, fugind astfel de locurile

luminate de =tiin\[=i tot a=ez`ndu-se ]n locurile mai ]ntunecoa-se, lumea transcendent[ =i transcendental[ p[\e=te c`teodat[, s[rmana, ca vai de ea! A=a,]n cazul de fa\[, lumea ideal[, infinit de larg[, frumoas[=i ve=nic[a lui Platon, e redus[la nou[luni =i plasat[ ]n p`ntecele femeii. S[trecem mai departe. Dup[locul citat, dl Bogdan urmeaz[:

„... Dac[dl Gherea =i-ar fi dat seama despre aceasta, n-ar fi luat pe Eminescu drept un fel de Vlahu\[, nici s-ar fi c[znit s[derive spiritul lui Eminescu din mizeriile vie\ii de toate zilele, ci s-ar fi pl`ns dimpreun[ cu noi c[ Eminescu n-a mai avut, pe l`ng[toate celelalte, =i norocul de a tr[i]n ni=te condi\iuni]n care lu-cra **mai mult.** C[ci numai de mai mult ori de mai pu\in poate s[fie vorba, de **altfel** niciodat[, =i acela care caut[ ]n\elesul operelor unor poe\i ca Eminescu **afar[,**]n lumea trec[toare, umbl[r[t[cit: «**}n mine]nsumi** — zicea =i Eminescu — **e izvorul firii mele!**»“.

Acela=i metafizicism =i aceea=i inconsecven\[. }n adev[r, dac[izvorul firii poetului e]n el]nsu=i =i nu depinde de lumea trec[toare, atunci =i cantitatea =i calitatea scrierilor lui va fi deopotriv[hot[r`t[ =i condi\ionat[ de aceast[ fire predestinat[. A=a ar fi consecvent. Dar, cum am zis, metafizicul modern nu poate fi consecvent. E prea evident =i pentru un copil c[ un poet care s-a n[scut ]ntr-o familie s[rac[ =i care va fi nevoit s[ munceasc[ p`n[la istovirea puterilor fizice =i suflete=ti pentru hrana familiei nu va putea scrie a=a de mult c`t ar fi scris dac[ar fi avut via\a asigurat[. +i deci influen\a lumii trec[toare asupra cantit[\ii scrierilor nu se neag[. }n schimb, valoarea intern[a scrierilor fiind un lucru mai pu\in clar, metafizicul imediat]i g[se=te prilej pentru a plasa o explicare metafizic[ ]n forma unei firi mistice care e independent[de toate influen\ele lumii trec[toare. Jude-c`nd dup[ logica dlui Bogdan, iat[ ce ar urma de exemplu: ]n caz dac[ pe Goethe, pe c`nd el era copil de un an, l-ar fi v`ndut]n robie]n Arabia =i el acolo,]ntre orele de munc[, ar fi]nv[\at

s[scrie ar[be=te =i ar fi scris ceva, apoi aceast[schimbare de mediu social ar fi influen\at numai asupra cantit[\ii scrierilor, dar nu asupra valorii interne, el ar fi scris mai pu\in, dar nu altfel.

Ceea ce expune pe un metafizic s[fac[a=a de enorme, a=a de imposibile gre=eli e]n\elesul]ncurcat care poate s[fie dat oric[rui cuv`nt =i ]n\elesul foarte ]ncurcat =i nesigur pe care-l dau metafizicii unor cuvinte. A=a, spre exemplu, ]n cazul de fa\[, dac[ vom cere deslu=iri dlui Bogdan asupra cuv`ntului **„altfel“**, d-lui, se]n\elege, va r[spunde: „Apoi eu nu zic c[Goethe, crescut]n mediul barbarilor arabi, ar fi scris tot]n nem\e=te ori ar fi scris pe *Werther, Faust* etc., ori c[ ]n scrierile lui ar[be=ti s-ar r[sfr`nge toat[ g`ndirea european[, ori c[ar fi scris]n versuri, ori... etc.,]ns[totu=i dac[Goethe din Arabia ar fi ajuns s[scrie ceva, acest ceva n-ar fi altfel dec`t ceea ce a scris, educat ]n Germania, pentru c[ la un poet poate s[ fie vorba de mai mult ori de mai pu\in — niciodat[ de **altfel.**“ Poate ve\i ]ntreba cu mirare, dar ce ]nsemneaz[ atunci acest cuv`nt **altfel**?! Ce s[ ]nsemneze? E un cuv`nt care are =ase litere, dou[vocale =i patru consonante.

S[aprofund[m pu\in chestia =i s[vedem cum stau lucrurile. Despre ce e vorba? E o]ntrebare, dac[mediul social are o influen\[asupra valorii,]n\elesului operelor de art[, =i dac[acest]n\eles depinde numai de firea poetului, fire care]=i are izvorul]n poetul]nsu=i. Pentru a r[spunde la aceast[ ]ntrebare, trebuie neap[rat s[=tim ce vom]n\elege sub acest cuv`nt: firea poetului. Sub acest cuv`nt putem]n\elege organiza\ia fiziologic[, psihilogic[, tendin\ele psihologice, intelectuale, morale]nn[scute =i care, cum am zis, sunt rezultatul unei lungi evolu\iuni ce num[r[nenum[rate secole =i nenum[rate genera\ii. Dac[aceasta o vom numi firea artistului, apoi desigur operele artistice vor depinde de aceast[fire a poetului =i nu numai din punctul de vedere al calit[\ii, ci =i al cantit[\ii. Dac[, spre exemplu, lu[m doi poe\i n[scu\i]n acela=i mediu social =i educa\i]n acelea=i condi\iuni, apoi acela care va mo=teni o organiza\ie mai s[-

n[toas[, mai energic[, mai expansiv[, va scrie mai mult. Bine-]n\eles c[=i]n privin\a calit[\ii,]n\elesului va fi aceea=i diferen\[, scrierile unuia, spre exemplu, vor respira energie, s[n[tate, ale altuia moliciune, t`njire etc. Dar poetul nu]ncepe s[scrie chiar]n momentul na=terii. Organismul lui trebuie s[creasc[, s[se dezvolte]ntr-un anumit mediu, tendin\ele psihice =i intelectuale mo=tenite iar[=i s[se dezvolte]ntr-un anumit mediu social. Acest mediu va fasona organiza\ia fiziologic[=i psihologic[a viitorului poet, distrug`nd unele tendin\e mo=tenite, d`nd o dezvoltare prea mare altora, dezvolt`nd ori deprim`nd memoria, impresionabilitatea, puterea reprezenta\iunii =.a.m.d., deci =i cantitatea =i calitatea,]n\elesul operelor va depinde =i de mediul]nconjur[tor. Aceast[influen\[a mediului poate s[mearg[p`n[ la distrugere complet[, p`n[la ucidere. }n mediul social al Spartei un copil n[scut sl[b[nog era omor`t =i e posibil ca unul din cei omor`\i s[fi avut o fire genial[pentru a deveni un Sophocles ori un Eschil. Ori poate s[ ]n\elegem altceva sub **firea artistului,** s[ ]n\elegem organiza\ia psihologic[a artistului, nu la na=tere, ci la deplina lui dezvoltare, c`nd a ajuns deja artist. Poate a=a a vrut s[ ]n\eleag[ Eminescu c`nd a zis: „}n mine]nsumi e izvorul firii mele“. }n acest caz firea artistului va fi rezultatul, de o parte, al eredit[\ii — organiza\ie fizic[=i psihic[— =i, de alt[parte, al influen\ei mediului care a fasonat aceast[organiza\ie fizic[=i psihic[.

Oricum dar vom]ntoarce lucrurile, dac[vom da cuvintelor **firea artistului** un]n\eles real, =i nu un]n\eles mistic ori metafizic, vom ajunge la aceea=i concluzie. }nc[o observa\ie avem de f[cut]n privin\a cita\iei de mai sus. C`nd critica modern[ caut[, ]ntre altele, ]n\elesul operelor de art[ ]n mediul ]nconjur[tor, atunci dl Bogdan zice: umbla\i r[t[cit c[ut[nd ]n\elesul operelor de art[ ]n lumea trec[toare; ]n el ]nsu=i, ]n firea poetului e izvorul operei sale. Iar c`nd critica caut[ ]n\elesul operelor =i]n poet, analiz`nd firea lui, analiz`nd organiza\ia lui fizic[=i psihic[, dl

Bogdan zice: ce-mi pas[dac[artistul e b[lan sau oache=, dac[poetul a avut temperament]nd[r[tnic ori ba. }n adev[r, e greu de]mp[cat dl Bogdan. S[vedem]ns[care sunt vederile d-sale. Pentru aceasta trebuie s[facem o cita\ie mai mare:

„E peste putin\[ca un om care are sim\[m`ntul frumosului, s[ fie impresionat de un =ir oarecare de opere de art[, f[r[ ca s[-=i dea seama de ce anume unele dintre ele produc o impresiune ad`nc[=i binef[c[toare. R[spunz`nd mereu la acest **de ce**, iubitorul de art[ ajunge ]n cele din urm[ s[ se dumereasc[ asupra **condi\iunilor ]n care sunt create operele ce produc impresiunea ad`nc[=i binef[c[toare.** A=a =i numai a=a,]n mod empiric, s-a produs]n capetele oamenilor care judec[asupra **operelor,** iar nu asupra **autorilor,** o sum[oarecare de vederi estetice. F[r[opere de art[, create odat[, aceast[sum[de vederti nu se putea produce =i abia dup[ce estetica s-a produs astfel,]n mod empiric, puteau s[mearg[oamenii mai departe =i s[se]ntrebe: **de ce**]ns[tocmai]n aceste condi\iuni au s[fie create operele pentru ca ele s[produc[impresiunea ad`nc[ =i binef[c[toare? C[ut`nd r[spunsul pentru acest nou **de ce?**, filozofii au ajuns s[-=i chibzuiasc[o **estetic[a priori** sau **transcendental[,** care face parte din **metafizic[.**

Cititorul mai dumerit al c[r\ii dlui Gherea trebuie neap[rat s[simt[chiar din primele pagini c[autorul n-a ajuns]nc[s[ ]n\eleag[deosebirea dintre estetica empiric[=i cea transcendental[=i de aceea nu poate s[ ]n\eleag[nici felul de a face critic[al dlui Maiorescu, nici felul de a scrie poezii al lui Eminescu“.

A=adar, pentru un cititor mai dumerit, e clar c[eu n-am ajuns s[deosebesc estetica empiric[de cea transcendental[, iar dl Bogdan a ajuns s-o deosebeasc[=i se simte chiar chemat a]nv[\a =i pe al\ii. Aceasta din urm[ ]mi face pl[cere, m[bucur foarte mult pentru dl Bogdan, =i sunt chiar gata s[ ]nv[\ de la d-lui, pentru c[totdeauna am primit cu recuno=tin\[luminile, ori de unde ar veni ele. Din nefericire, recitind cele zise de dl Bogdan,

am fost nevoit s[constat c[tocmai d-lui e acela care n-a ajuns s[se dumereasc[nici ce e estetica empiric[(experimentalo-=tiin\ific[), nici ce e estetica metafizic[=i care e deosebirea]ntre ele. Drumul istoric zugr[vit de dl Bogdan =i pe care, dup[d-sa, a mers estetica transcendental[, e fundamental fals. Mai]nt`i, zice dl Bogdan, iubitorii de art[ v[z`nd operele artistice au c[utat s[se dumereasc[asupra condi\iunilor]n care sunt create =i, c`nd au fost dumeri\i asupra acestor condi\iuni, au mers mai departe. Drumul adev[rat pe care a mers estetica metafizic[ a fost invers. Esteticii metafizici, v[z`nd operele artistice frumoase, au]nceput s[speculeze asupra no\iunii abstracte **a frumosului artei** =i pe urm[, din aceste]n[l\imi ale specula\iunii, s-au cobor`t pe p[m`nt =i atuncea]nc[nu pentru a studia condi\iunile]n care sunt create operele de art[, ci pentru a impune anumite condi\iuni]n virtutea legilor =i regulilor descoperite acolo sus,]n lumea]nalt[a specula\iunilor metafizice. Marele]nv[\at german Gustav Theodor Fechner caracterizeaz[astfel deosebirea]ntre estetica metafizic[=i cea empiric[: „Acolo (adic[ ]n estetica metafizic[) e vorba,]n prim[instan\[=i totodat[ ]n cea mai]nalt[instan\[, de ideile =i no\iunile frumosului, ale artei, ale stilului, despre pozi\iunea lor]n sistemul no\iunilor celor mai generale, mai ales rela\iunea lor cu adev[rul, bunul =i pl[cerea se ridic[p`n[ la absolut, p`n[la dumnezeiesc, p`n[ la ideile dumnezeie=ti =i p`n[la crea\iunea dumnezeiasc[. Pe urm[, din pura]n[l\ime a unor astfel de generalit[\i, se coboar[ ]n lumea empiric[p[m`nteasc[ a particularului, a frumosului (relativ) dup[ loc =i vreme, =i m[soar[ particularul cu m[sura generalului“. Iat[ adev[ratul drum pe care a mers =i merge estetica metafizic[. Aici e precizat[ metoda ei, drumul istoric pe care a mers =i tot aici, ]n c`teva cuvinte, se pronun\[=i condamnarea ei. Pun`nd fa\[cu estetica metafizic[estetica empiric[, Fechner zice: „Aici se construie=te toat[estetica pe baza faptelor =i legilor estetice de jos]n sus, aici plec[m de la experien\e, despre ceea ce place ori nu place =.a.m.d.“

Prima gre=eal[dar, =i foarte fundamental[, e aceea c[dl Bogdan ne zugr[ve=te anapoda, invers, drumul pe care l-a urmat estetica metafizic[=i metoda pe care a]ntrebuin\at-o. S[vedem mai departe. }nainte]ns[de a se crea estetica transcendental[, „iubitorul de art[— zice dl Bogdan — **ajunge]n cele din urm[s[se dumereasc[asupra condi\iunilor]n care sunt create operele ce produc impresiunea ad`nc[=i binef[c[toare“.**

Cuvintele din urm[sunt subliniate chiar de d-lui. A=adar, a fost o vreme binecuv`ntat[, ]n care iubitorii de art[ au fost dumeri\i asupra condi\iunilor ]n care sunt create operele artistice. Dar de ce nu ne spune =i nou[ dl Bogdan, c`nd a fost anume aceast[vreme binecuv`ntat[ c`nd iubitorii de art[au fost dumeri\i asupra condi\iunilor cre[rii madonelor lui Rafael, statuilor lui Michel-Angelo =i tragediilor lui Shakespeare? Noi =tim c[=i acuma suntem departe, foarte departe de a fi dumeri\i]n aceast[privin\[, de=i acuma avem at`tea puternice mijloace pentru dumerirea noastr[. Dac[dl Bogdan ne-ar fi vorbit de dumerire rudimentar[, foarte rudimentar[, atunci am fi de acord. Dar s[mergem mai departe. Dup[ce — zice dl Bogdan — oamenii s-au dumerit asupra condi\iunilor]n care trebuie s[fie create operele de art[, atunci =i-au pus]ntrebarea: **de ce** tocmai]n aceste condi\iuni create operele ne plac, produc o impresie binef[c[toare =i, r[spunz`nd la acest nou **de ce,** filozofii au creat o estetic[aprioristic[transcendental[. S[vedem mai de aproape despre ce e vorba, pentru c[team[ne e c[dl Bogdan vrea „se payer de mots“* , cum zice francezul.

}nt`i oamenii s-au dumerit asupra condi\iunilor]n care sunt create operele ce produc impresii binef[c[toare, ne spune dl Bogdan. A=a spre exemplu: de mult]n adev[r oamenii s-au dumerit c[ ]ntr-un tablou cutare combina\ie de culori ne place, cutare

* „S[se am[geasc[cu vorbele“. (n.ed.)

ne displace, ro=ul l`ng[ cutare culoare ne place, l`ng[cutare ne displace. Asemenea]ntr-un c`ntec, cutare combina\ie de sunete ne place, cutare ne displace. }ntreb`nd de ce tocmai o anumit[combina\iune ne place, r[spunsul ni-l va da acustica =i optica dintr-o parte, fiziologia urechii =i ochiului din alt[parte. A=a, fiziologia poate s[ne arate cum anumita combina\iune a sunetelor care ne produce o impresie binef[c[toare, ating`nd urechea, nervii auzului, va face ca organul s[ func\ioneze ]ntr-un mod normal, corespunz[tor cu organiza\ia sa, iar o alt[ combina\ie de sunete va produce o modificare nes[n[toas[, care uneori poate s[ mearg[ p`n[la asurzire. Ori iat[un alt exemplu: un om care e zugr[vit]ntr-un tablou, ne va pl[cea dac[picioarele vor fi egal de lungi, dar ne va displ[cea dac[un picior va fi cu un cot mai lung dec`t altul. De ce? Pentru c[ ]n primul caz omul ne va produce impresia de normal, de s[n[tate, ]n cazul al doilea vom avea impresia de ceva nenormal, boln[vicios; pun`ndu-ne incon=tient]n locul omului zugr[vit, vom sim\i o jen[psihic[=i fizic[, vom sim\i, parc[, o parte din nepl[cerea ce ne-ar pricinui umbletul, dac[deodat[unul din picioarele noastre s-ar lungi cu un cot.

Ce urmeaz[dar de aici? Urmeaz[c[r[spunsul la acest nou **de ce** trebuie s[-l c[ut[m]n fiziologia =i psihologia =tiin\ific[, urmeaz[apoi c[r[spunsurile date acum vor ar[ta tot condi\iunile pl[cerii, ca =i r[spunsurile date mai'nainte, numai]n cazul al doilea va fi vorba de condi\iuni subiective,]n cazul]nt`i obiective. A=a spre exemplu,]ntreb: de ce-mi place aceast[statuie care reprezint[o femeie frumoas[? R[spunsul: pentru c[anatomice=te e foarte adev[rat sculptat[, pentru c[toate organele sunt propor\ionate, bustul =i =oldurile bine dezvoltate, e zvelt[, fruntea]i e]nalt[etc. Dar de ce]mi place tocmai]n aceste condi\iuni =i nu mi-ar pl[cea o femeie foarte gras[cu fruntea]ngust[etc.? R[spunsul: pentru c[propor\ionalitatea formelor, bustul dezvoltat

]mi sugereaz[ideea de s[n[tate deplin[; zvelt[, ea]mi sugereaz[sim\[m`ntul de u=urin\[ ]n mi=care, =olduri =i piept bine dezvoltat, de mam[=i nevast[bun[, perfec\iunea execu\iunii]mi excit[admirarea pentru greut[\ile]nvinse la facerea statuii =.a.m.d. O femeie]ns[ ]necat[ ]n gr[sime]mi sugereaz[sim\[minte de greutate, de nevast[=i mam[defectuoas[, fruntea]ngust[— de prostie. R[spunsul la]ntrebarea]nt`i m[dumere=te asupra unor condi\iuni obiective ale pl[cerii, r[spunsul la]ntrebarea a doua — asupra condi\iunilor subiective, interne.

Dar condi\iuni obiective sau subiective sunt tot condi\iuni =i, c[ut`nd a ne dumeri ]n privin\a celor dint`i din fizic[ori celor de-al doilea din fiziologie ori psihologie, noi nu ie=im cu o iot[din marginile esteticii empirice sau, cum zicem noi, experimentalo-=tiin\ifice. Urmeaz[dar c[, r[spunz`nd la am`ndoi **de ce,** r[m`nem tot]n marginile eststicii empirice. Urmeaz[ ]nc[ceva foarte grav, aproape tragic, =i anume: n-am dat deloc de estetica transcendental[aprioristic[, care, dup[dl Bogdan, ar trebui s[urmeze din r[spunsul la al doilea **de ce.** Unde dar e estetica transcendental[? Ce s-a f[cut cu estetica aprioristic[care face parte din metafizic[?... De altmintrelea se]n\elege de ce dl Bogdan n-a putut g[si estetica transcendental[, fiindc[a c[utat-o pe un drum str[in, pe care ea n-a mers niciodat[, adic[pe drumul experimentalo-=tiin\ific. +i de aceea dl Bogdan mai]nainte ne arat[condi\iunile obiective, iar c`nd ajunge la cele subiective, ]ntr-o r[suflare ne spune: „Apoi asta e estetica „a priori“ transcendental[!“ Nu-i vorb[, e un om de geniu care a p[\it ca dl Bogdan, e Imanuil Kant. Supun`nd criticii]ntreaga metafizic[, Kant i-a dat lovitura de moarte. A mers el pe drumul =tiin\ific, dar ajung`nd la condi\iunile subiective ale sim\irii =i g`ndirii, a f[cut un salto mortale =i pe ruinele sistemelor metafizice a creat un nou sistem, o proprie metafizic[=i estetic[„a priori“ transcendental[. Dar acest salto a fost]ntr-adev[r mortal, =i anume mortal pentru metafizica =i estetica lui.

***

Cititorii mei vor pricepe c[aici nu pot face o critic[am[nun\it[=i sistematic[a esteticii transcendentale metafizice, aceasta put`nd face tema unui articol deosebit. Aici m[ voi mul\umi cu c`teva exemple care vor ar[ta cam ce e estetica transcendental[=i care e metoda ei. Voi]ncepe cu o anecdot[.

Cum, cu o anecdot[, c`nd e o chestie a=a de important[? +i de ce nu? Calmul superior filozofic,]ncre\iturile de frunte, gesturile mistice le vom l[sa filozofilor de meserie; noi cu d-ta, cititorule, suntem mai mode=ti, putem s[ne mul\umim =i cu mai pu\in — cu priceperea lucrurilor. A=adar, era un om care tr[ia]ntr-un ora= dep[rtat al Fran\ei. Era om de treab[, dar]n tinere\e i s-a]nt`mplat o nenorocire care a avut urm[ri fatale pentru toat[via\a lui: p[rin\ii l-au trimis]n Germania, unde a]nv[\at filozofia =i metafizica. Acest om a auzit totdeauna vorbindu-se de Paris, capitala lumii. }ntr-o zi, un vecin care cuno=tea perfect capitala lumii, pleca la Paris. Filozoful nostru, folosindu-se de aceast[ocazie, plec[=i el. Ajun=i acolo, vecinul]ncepe a ar[ta filozofului nostru Parisul. „Iat[— zice el — **Avenue de l'Opéra,** ce strad[frumoas[, iat[Opera, cea mai frumoas[construc\ie din lume, iat[bulevarde, iat[Champs Elysees, iat[Luvru...“ „Frumos“ — zice filozoful. „Uite ce magazine, ce cafenele, ce femei frumoase!“ „Frumoase“ repeta filozoful. „Uite „Bois de Boulogne“, uite Arcul de triumf...“ „Toate-s frumoase — zice filozoful —, dar unde e Parisul?“ „Bine, frate, — exclam[vecinul]nm[rmurit —, dar nu \i-am ar[tat Avenue de l'Opera, bulevardele, femeile frumoase?!...“ „Stai, vecine, —]l]ntrerupse filozoful cu un gest calm, lini=tit, filozofic — Avenue de l'Opera, bulevarde, sunt str[zi, Luvru, o cas[, Bois de Boulogne, o p[dure, femeile sunt femei, ce e drept frumoase, nu ca nem\oaicele din Heidelberg —, dar unde e Parisul?“ „Bine, frate, —]ncepe s[se supere vecinul —, dar nu \i-am ar[tat str[zile, casele, locuitorii?!... „Lini=te=te-te, vecine, str[zile, casele, oamenii sunt **fenumeni,** dar unde sunt **numenii?**

Ceea ce mi-ai ar[tat e Parisul fenomenal, dar unde e Parisul numenal? Vezi c[n-ai citit pe Kant?“ Cum s-a terminat aceast[ ]nt`mplare, istoria nu spune. Zic unii c[ o parizian[ frumoas[ a convins ]n cele din urm[ pe metafizicul nostru, c[ sunt unele fenomene care sunt mai bune dec`t to\i numenii lua\i]mpreun[. Dar nu e vorba despre aceasta. Vorba e c[mai to\i metafizicii procedeaz[cam]n felul cum a procedat filozoful nostru]n chestia cu Parisul. Av`nd un obiect de studiat, fie de ordine material[, fie de ordine psihic[, ei fac abstrac\ie de toate elementele lui, de toate condi\iunile lui de existen\[ real[ =i c`nd astfel nu mai r[m`ne nimica, nici un fenomen, ]ncep s[ speculeze asupra acestui nimic care, dup[ ei, e numen, ori un lucru ]n sine, ori transcendent, transcendental etc. C`teodat[ei procedeaz[altfel. Sunt anumite lucruri care ne produc o anumit[senza\ie =i de care zicem c[sunt frumoase. O p[dure frumoas[, o statuie frumoas[, un tablou frumos. Toate aceste obiecte consist[din elemente, toate au condi\iunile lor de existen\[. Dac[facem abstrac\ie de toate aceste elemente, de toate condi\iunile existen\ei fenomenale a tabloului, spre exemplu de p`nz[, de colorit, de munca artistului, ce va r[m`ne? Bine]n\eles c[ve\i spune: nimica. Ba nu, zice metafizicul, v[r[m`ne frumosul ]n sine. Ori nu, va r[m`ne frumosul „a priori“, frumosul transcendental. Specul`nd asupra unor astfel de cuvinte care au r[mas v[duve de un sens real, „filozofii au ajuns s[-=i chibzuiasc[o estetic[«a priori» transcendental[“, ca s[ne exprim[m cu vorbele dlui Bogdan. Poate s[-=i]nchipuiasc[oricine ce estetic[poate fi aceea care are drept baz[cuvinte v[duve de sens real. Dar fiindc[specula\iunile asupra unor asemenea cuvinte sunt imposibile, de aceea se amestec[ ]n aceste specula\iuni pure =i obiectele reale ale frumosului, =i tocmai mul\umit[acestei inconsecven\e a metafizicilor unii din ei, oameni geniali, Kant ori mai ales Hegel, au avut unele vederi geniale]n estetic[. Dar]n general, toate aceste specula\iuni]nalte sunt o echilibristic[intelectual[, nebuloas[,]ncurcat[,

contrazic[toare, din care critica estetic[nu poate s[foloseasc[mai nimica; de z[p[cit]ns[, poate s[z[p[ceasc[r[u.

Critica z[p[cit[de estetica transcendental[,]n loc de analiza operelor artistice, debiteaz[ori fraze abstracte nebuloase, v[duve de]n\eles, ori fraze cu]n\eles a=a de vag,]nc`t po\i s[pricepi ce vrei, ori fraze sonore mari cu care vrea s[z[p[ceasc[pe cititori. Wilhelm Scherer, profesor de estetic[la universitatea din Berlin, citat =i de dl Bogdan, zice: „Se vorbe=te nu f[r[dreptate despre estetizarea (*aesthetisieren*) vag[... Dac[cau\i ajutorul pe care]l datore=te estetica pentru anumite probleme (*Aufgabe*) filologice, spre exemplu caracterizarea unui poet ori a unei poezii, atunci se constat[netrebnicia esteticii, dac[nu te mul\ume=ti cu fraze generale =i nehot[r`te, care tocmai n-au fost]n stare s[caracterizeze... peste tot numai cuvinte ca:]nalt =i altele de soiul acesta.“ Dnul Bogdan]ns[e convins c[estetica transcendental[d[chiar legi =i principii]n virtutea c[rora critica poate s[pronun\e verdicte estetice. Ferice de cel care crede. Ca s[nu se cread[c[exager[m, d[m aci un exemplu, pentru a vedea cum procedeaz[estetica =tiin\ific[=i cum procedeaz[cea metafizic[. Ca exemplu lu[m sim\[m`ntul sublimului, ]n`l\[rii, care]n nem\e=te se cheam[*„erhaben“* =i care]n rom`ne=te, pe c`t mi se pare, n-are un cuv`nt perfect corespunz[tor. Acest sim\[m`nt al sublimului *(erhaben)* ori, mai bine zis, no\iunea abstract[a acestuia, ca =i no\iunea frumosului, sunt cele mai predilecte no\iuni ale esteticii, pentru c[am`ndou[ se preteaz[ la specula\iuni nebuloase =i la fraze sun[toare. S[ vedem cum va proceda estetica experimentalo-=tiin\ific[.* Av`nd un obiect de studiu, un sim\[m`nt, o anumit[ impresiune, ea se ]ntreab[ care sunt obiectele ce produc aceast[ impresiune. Acestea vor fi, spre exemplu: valurile m[rii ridicate de furtun[, dang[tul unui clopot mare ]n mijlocul unei t[ceri ad`nci, un tunet puternic, o mare p[dure secular[, un dom

* Vezi Fechner, *Vorschule der Aesthetik* (Introducere]n estetic[; *n.ed.*), volumul II, p. 160 =i urm[toarele.

]nalt =i a=a mai departe. Ceea ce au comun toate aceste lucruri,]n ce prive=te impresiunea pe care o produc, e c[produc o impresiune neobi=nuit de puternic[, o impresiune care]ntrece impresiunile obi=nuite de acela=i fel. A=a, un clopo\el]n mijlocul t[cerii va produce o impresiune frumoas[, dang[tul unui clopot mare, impresia sublimului, v[lurelele unui r`ule\ o impresie frumoas[ ori indiferent[, talazurile ]nalte ale m[rii o impresie a sublimului, zgomotul unei c[ru\e o impresie indiferent[, zgomotul tunetului impresia sublimului. }ntr-o tragedie, un erou cu un caracter neobi=nuit de tare va produce sim\[m`ntul sublimului. Dar oare toate c`te produc impresiuni tari produc =i impresiuni de sublim (*erhaben*)? Putem s[experiment[m =i vom vedea c[nu. A=a, cum am zis, un dang[t lung =i puternic care se repet[la distan\e egale,]n mijlocul unei t[ceri produce impresia sublimului* . Dac[ ]ns[dang[tele clopotului se vor repeta nu la distan\e egale, ci c`nd mai iute, c`nd mai]ncet, dac[ ]ntre dang[tele puternice ale clopotului vom face s[se aud[sunete de clopo\ei mici, atunci ori nu se va produce sentimentul sublimului, ori se va produce mult mai slab. Deci, pe l`ng[ c[ e nevoie de o impresiune neobi=nuit de puternic[, dar aceast[ impresiune trebuie s[ fie =i unitar[. A=adar, condi\iunea producerii sentimentului sublimului va fi producerea unei impresiuni neobi=nuit de puternice =i unitare. Dar sim\[m`ntul pl[cut al sublimului intr[ ]n combina\iune =i]n conflicte cu alte sim\[minte. A=a, spre pild[, acelea=i obiecte, prin neobi=nuita lor m[rime, produc de multe ori =i sim\[m`ntul fricii. Singur[tatea ]ntr-o p[dure imens[, secular[, produce sim\[m`ntul sublimului, dar =i al fricii.

Este oare o leg[tur[necesar[ ]ntre ele,]n sensul c[frica e un element necesar ori o condi\iune necesar[a sublimului? Faptele, experimentele ne vor ar[ta c[nu e a=a. C`nd un om va privi de

---

* Aicea se mai adaug[=i asocia\iunea de idei religioase, =i altele, noi]ns[d[m]n articolul acesta exemplele cele mai simplificate, neav`nd deloc preten\iunea de a face un tratat de estetic[.

pe mal la valurile m[rii ridicate de furtun[, priveli=tea-i va excita sim\[m`ntul sublimului, c`nd]ns[acela=i om va fi pe bordul unui vas care e amenin\at s[se scufunde, atunci sim\[m`ntul fricii va distruge cu des[v`r=ire sim\[m`ntul sublimului. Sim\[m`ntul fricii dar, care de multe ori]ntov[r[=e=te sim\[m`ntul sublimului, ]i este antagonic. Nu putem face aici o analiz[ mai am[nun\it[ a sublimului, ]n privin\a aceasta cititorii vor g[si mai mult ]n admirabilul capitol asupra sublimului, ]n frumoasa carte a lui Fechner. De altmintrelea nici la Fechner nu e f[cut dec`t]nceputul. Drumul]ns[care se indic[e imens. A=a, ca s[d[m c`teva exemple, va trebui s[se analizeze mai de aproape care modifica\iune fiziologic[produce]n organismul nostru sentimentul sublimului, s[se m[soare for\a acestei impresiuni din punct de vedere fiziologic =i psihologic, s[se analizeze sublimul]n felurite combina\iuni cu alte sim\[minte, s[se precizeze care va fi deosebirea]ntre sim\[m`ntul sublimului produs de cauze externe (clopotul, valurile m[rii) =i cauzele interne (cugetarea st`rnit[de o priveli=te maiestuoas[). Toate aceste condi\iuni =i fapte,]mpreun[cu condi\iunile =i faptele altor sim\[minte estetice, trebuie s[se]mpart[ ]n clase, s[se g[seasc[legile ce le guverneaz[=i apoi legile =i no\iunile dob`ndite s[se]mpart[iar[=i]n clase, s[se ridice la no\iuni =i legi mai generale =i s[se formeze astfel filozofia esteticii.

Acolo vom ajunge]ntr-un viitor mai mult ori mai pu\in dep[rtat, deocamdat[suntem]nc[la]nceput. Dar chiar a=a, la]nceput cum suntem, totu=i putem de pe acum s[ne folosim]truc`tva de cuno=tin\ele dob`ndite pentru analiza operelor de art[. C`nd un pictor va dori s[ zugr[veasc[ un om p[truns de sim\[m`ntul sublimului, va face ca acest sim\[m`nt s[ se arate ]n expresiunea fe\ei omului zugr[vit. Dac[ pe acest om pictorul ]l va pune ]n mijlocul unei p[duri seculare din America, cu copaci gigantici, dar pu\ini, vom spune c[ a f[cut gre=eal[, vom spune c[ impresia ar fi mai mare dac[ ]n loc de c`\iva copaci ar fi ar[tat

]n perspectiv[o p[dure care nu se mai sf`r=e=te. +i acum vom =ti pentru ce vom cere aceasta. Dac[ pictorul va satisface aceast[ cerere, va pune pe un om ]ntr-o p[dure american[ cu o perspectiv[ nesf`r=it[, dar pe urm[, sub cuv`nt c[ vrea s[ fie realist, va zugr[vi aproape de omul ce st[ ]n mijlocul p[durii un =arpe veninos, fiindc[ sunt mul\i =erpi ]n p[durile americane, vom spune iar[=i c[ e o gre=eal[, pentru c[ sim\[m`ntul fricii ce trebuie s[insufle un =arpe e antagonic cu sentimentul sublimului pe care a vrut s[-l sugereze artistul. Se]n\elege, toate acestea nu sunt mare lucru, dar,]n sf`r=it, tot sunt ceva. Pe c`nd estetica metafizic[! O, aceasta n-are nevoie de at`ta munc[, ceea ce va fi problema viitorului — filozofia esteticii — ea =tie de acum, ba =tie chiar mai mult. Metafizicii speculeaz[ asupra no\iunii sublimului (*erhaben*), dar, fiindc[, cum am zis, e imposibil a specula asupra unui cuv`nt stors de]n\elesul real, ei iau =i c`te ceva din realitate, din ceea ce produce sentimentul sublimului, dar bine]n\eles c[prefer[ceva mai pu\in clar, mai nebulos, potrivit pentru specula\iuni nebuloase.

A=a, spre exemplu,]ntre cele care produc o impresie puternic[=i unitar[a sublimului este =i infinitul, ve=nicia. Metafizicilor at`t le trebuie. +i acum asculta\i numai: „Dup[Carriere, Herbart* , Hermann, Kirchmann, Siebeck, Thiersch, Unger, Zeising, sublimul e un gen deosebit, o modifica\iune a frumosului, dar modul cum se subordoneaz[sublimul frumosului e de fiecare autor]n\eles altmintrelea. Dup[Burke, Kant, Solger, sublimul (*erhaben*) =i frumosul se exclud unul pe altul, a=a c[ce e sublim nu poate s[fie frumos, ce e frumos nu poate s[fie sublim...“ „Dup[Kant, Hegel, Vischer impresiunea sublimului se bazeaz[pe aceea c[spiritul, ra\iunea cap[t[con=tiin\[de neputin\a fenomenului finit de a exprima infinitul, de a domina cu des[v`r=ire ideea =i

* Dintre cei cita\i unii sunt numai]n parte metafizici transcendentali=ti. A=a, Herbart, Zeising.

prin aceasta se convinge, cap[t[con=tiin\a (bewustwird) de a sa]ns[=i putere infinit[(Kant) ori de puterea ideii (Hegel, Vischer)“. Dup[Solger, impresiunea sublimului se bazeaz[pe aceea c[infinitul se coboar[ ]n finit, se a=eaz[ ]n finit, pe c`nd finitul, care se ridic[ ]n infinit, d[frumosul. Dup[Zeising, cu totul dimpotriv[: impresiunea sublimului se bazeaz[pe aceea c[: „Finitul deasupra finit[\ii sale se ridic[ ]n infinit, totodat[ ]n aceast[sfer[ ]nalt[cap[t[cet[\enie =i prin m[rimea sa treze=te ideea absolutei perfec\iuni...“ Jean Paul]ns[zice c[„sublumul e infinitul]n aplicare“* . Iat[„principiile estetice care s-au stabilit]ncetul cu]ncetul prin munca continu[a celor mai distinse capete“ =i dup[care principii dl Bogdan ne sf[tuie=te s[facem critic[. }nchipui\i-v[ce]ntrebuin\are putem face din acest zarzavat de fraze nebuloase. +i cel pu\in dac[ei ar fi de acord. Dar a=a, dup[Zeising, e finitul care se a=eaz[ ]n infinit, ca un chiria=]ntr-o cas[, iar dup[Solger, cu totul contrariu: e infinitul care se a=eaz[ ]n finit, adic[dup[cum casa s-ar a=eza]n chiria=. Dar]n fine, s[finim odat[cu aceste infinit[\i =i s[vedem ce]ntrebuin\are face dl Bogdan din estetica metafizic[. Dup[ce d-lui constat[c[eu nu]n\eleg deosebirea]ntre estetica transcendental[=i cea empiric[, d-lui, care o pricepe (am v[zut cum), urmeaz[:

„Pentru acela care]n\elege deosebirea aceasta e lucru]nvederat c[pu\inii care se nasc, ca Eminescu, arti=ti, n-au nevoie s[ ]nve\e estetica de la al\ii: o =tiu „a prori“ f[r[ca s[-=i dea seama, o au ca sim\[m`nt estetic. Noi cei mul\i]ns[, dimpreun[cu dl Gherea, numai „a posteriori“, dup[ce am v[zut o mul\ime de opere, putem s[ne form[m oarecare convingeri estetice.“

}n articolul acesta =i]n volumul]nt`i,]n articolul *Tenden\ionismul...*, am explicat =i eu cum]n\eleg cuvintele c[poetul se

*Fechner: *Vorschule der Aesthetik*, p. 163—164—165.

na=te. Dup[cum oamenii se nasc deosebi\i dup[ochi, cu ochii c[prii, negri, alba=tri, dup[cum unul se na=te cu nasul lung, altul c`rn, tot a=a se nasc oameni deosebi\i ca organiza\ie nervoas[. N[sc`ndu-se deosebi\i ca organiza\ie fiziologic[, =i organiza\ia lor psihic[se deosebe=te. Fiindc[, pentru a fi artist, se cer aptitudini speciale, pentru un roman, spre pild[, se cere negre=it o memorie bogat[, o impresionabilitate mare etc., e evident c[numai acela care se na=te cu o organiza\ie corespunz[toare poate s[devie poet. Bine]n\eles c[organiza\ia fiziologic[=i psihologic[mo=tenit[e modificat[de mediul]n care tr[ie=te omul; ceea ce am =i ar[tat mai sus. }n sensul de mai sus, un poet]n adev[r se na=te cum =i un om]nalt se na=te]nalt, cum acela care arat[o for\[gigantic[la un circ se na=te puternic. Pentru c[deci, prin educa\ie, cre=tere, putem p`n[ la un punct s[ ]n[l\[m statura ori s[ dezvolt[m for\ele fizice, dar aceasta numai p`n[la un punct; =i un om care nu **s-a n[scut** cu o organiza\ie special[fizic[pentru a cre=te foarte]nalt nu va deveni niciodat[uria=. C[poetul **se na=te**]n acest sens, nu mai]ncape]ndoial[, aceasta e foarte clar. Dar care lucru clar nu va deveni, la un metafizic, vag =i absurd? S[vede\i numai ce face dl Bogdan cu acest *„se na=te“*. }nainte]ns[trebuie s[vedem ce]n\eles au]n estetica metafizic[cuvintele *„a priori“* =i *„a posteriori“** . Acele cuno=tin\e, zic filozofii, care sunt produsul pur al spiritului, f[r[nici un amestec al experien\ei, f[r[nici un amestec al sim\urilor, acele cuno=tin\e sunt „a priori“. Astfel sunt axiomele matematicii:]ntregul e mai mare dec`t o parte, dou[ paralele duse p`n[la infinit nu se]nt`lnesc etc. Admiterea c[pot s[existe cuno=tin\e „a priori“ absolutamente independente

---

* Dl Bogdan e foarte laconic tocmai acolo unde ar trebui mai ales s[fie explicit, =i se p[ze=te de a explica ce anume]n\elege sub „a priori“. Oricum am]n\elege]ns[acest „a priori“, aser\iunea c[cuno=tin\ele =i sim\[m`ntul estetic sunt „a priori“ la artist =i numai „a posteriori“ la ceilal\i oameni, conduce la acelea=i deduc\iuni necesare arhiabsurde.

de sim\uri, acest lucru absurdisim e f[cut =i de Kant, marele preot al apriorismului. „A posteriori“ sunt dimpotriv[cuno=tin\ele ce se cap[t[prin experien\[=i prin sim\uri. S[vedem acuma ce zice dl Bogdan. Arti=tii =tiu estetica *„a priori“*, o au ca sim\[m`nt estetic, n-au nevoie s[ ]nve\e estetica de la al\ii. A=adar, cuno=tin\a esteticii =i sentimentul estetic la arti=ti, fiind *„a priori“*, e un produs pur al spiritului, f[r[ nici un amestec al sim\urilor. }n treac[t facem cuno=tin\[ cu un personaj foarte curios =i foarte absurd: un sim\[m`nt care nu depinde absolut de sim\uri.

Dar asta numai]n treac[t. Dac[artistul are estetic[, dac[sentimentul estetic *„a priori“* f[r[experien\[=i independent de sim\uri]l are ca produs pur al spiritului, atunci Rafael, imediat dup[na=tere, transportat]n p[durile]ntunecoase ale Africii, pe unde a umblat acuma Stanley, crescut]ntre s[lbatici, tot ar fi creat madonele lui. Mai departe. Dac[noi, simpli muritori, c[p[t[m sentimentul estetic numai *„a posteriori“*, **numai** din experien\[, atunci acest sentiment nu ne e]nn[scut deloc, pe c`nd ]n realitate chiar =i un c`ine are]nn[scut un sentiment estetic rudimentar. Mai departe. Artistul =tie estetica, are sim\[m`nt estetic *„a priori“*, ca produs pur al spiritului. Sim\[m`ntul]ns[estetic e indisolubil legat de toate celelalte sim\[minte omene=ti. Deci, dac[sim\[m`ntul estetic e *„a priori“* la artist, tot a=a *„a priori“* la el sunt =i toate celelalte sim\[minte. }n acest caz iubire, libertinaj, be\ie, voluptate, la artist vor fi asemenea *„a priori“*, produsuri pure ale spiritului, f[r[ amestecul sim\urilor =i experien\ei, cu at`t mai mult c[ ]n parte aceste sim\[m`nte sunt estetice. }n acest caz ]ns[ poe\ii se deosebesc de noi, simpli muritori, care avem toate sim\[m`ntele *„a posteriori“*, nu numai at`ta c`t ne deosebim la r`ndul nostru de dobitoace, ci infinit mai mult, c`t spre pild[se deosebe=te omul de Domnul Dumnezeu el]nsu=i. N-a=i termina p`n[ m`ine, dac[a= dori s[trag toate concluziunile infinit de absurde ce pot s[fie trase]ntr-un mod logic din cuvintele citate.

* * *

P`n[acuma am v[zut pe dl Bogdan teoretician estetic; s[vedem acuma cum]=i aplic[d-sa teoriile la analiza scriitorilor no=tri, pentru c[dl Bogdan a \inut s[ni se arate =i ca critic literar. S[vedem:

„Acesta e punctul de vedere din care pleac[critica dlui Maiorescu; =i de aceea pentru dl Maiorescu Alecsandri e poet distins]ntr-un fel, iar Eminescu tot poet distins]ntr-alt fel.“ Mai]nt`i s[ l[s[m la o parte pe dl Maiorescu. Dl Maiorescu nu e responsabil pentru toate c`te le scrie dl Bogdan. Adic[, dup[ce]nve\i estetica filozofic[=i metafizic[, abia atunci ajungi]n sf`r=it la cuno=tin\a c[Eminescu e poet distins]ntr-un fel, iar Alecsandri]ntr-alt fel. Cucoana Chiri\a n-a]nv[\at estetica metafizic[, dar =tia c[Parisul e frumos]ntr-un fel, iar Bucure=tiul]ntr-alt fel. A= dori =i eu s[mi se arate un om cult care ar zice c[Eminescu =i Alecsandri sunt distin=i de acela=i fel:

Doch wer Metaphysik studiert,
Der weiss, dass was verbrennt nicht friert.
Weiss, dass das Nasse feuchtet
*Und dass das Helle leuchtet**

a zis]nc[de mult Schiller. Ori poate aceast[fraz[e spus[la adresa acelora care au mers cu exagera\ia p`n[la a nega orice talent poetic lui Alecsandri. }n acest caz ar urma, dup[dl Bogdan, c[cei ce neag[talentul poetic lui Alecsandri o fac fiindc[nu =tiu c[poetul =tie estetica, cunoa=te poezia *„a priori“*. Dar a=]ntreba =i eu, cum putem noi, simpli muritori =i critici, s[control[m, s[analiz[m pe cine =tie poezia *„a priori“*, c`nd noi singuri o cunoa=tem *„a posteriori“?* }n\elegem ]nc[ pe Kant c`nd el zice c[axiomele matematice le cunoa=tem *„a priori“*, dar le cunoa=tem **a priori** cu to\ii, de aceea putem s[ne control[m unii pe al\ii =i

* Dar cine]nva\[metafizica, =tie c[ce arde nu]nghea\[, =tie c[umedul ud[=i luminosul lumineaz[.

c`nd cineva zice c[ de dou[ ori dou[ fac cinci, eu pot s[ v[d c[ e o gre=eal[. Dar c`nd cuno=tin\ele au ob`r=ii a=a de deosebite, critica devine ceva absurd. +i afar[ de aceasta, cu c`t sunt eu mai]naintat dac[=tiu c[poetul cunoa=te poezia **a priori?** Domnul X, spre exemplu, zice c[Alecsandri nu e poet. Dac[e critic =tiin\ific, va c[uta s-o dovedeasc[analiz`nd limba lui, rima, imaginile, sim\[m`ntul]ntrupat]n scrierile lui etc., dac[e apriorist, atunci are s[zic[: dl Alecsandri nu cunoa=te poezia *„a priori“*, ci *„a posteriori“*. Cu ce ne]nainteaz[acest **a priori?**

S[trecem]ns[mai departe, poate vom g[si o mai deslu=it[aplicare a teoriilor dlui Bogdan la produc\iunile artistice. }n adev[r, dl Bogdan consacr[=ase pagini tehnicii scrierilor dlui Caragiale =i anume dramei *N[pasta* =i unei scene din *Noaptea furtunoas[*.

}n privin\a dramei *N[pasta*, critica transcendental[ne spune c[ceea ce se nume=te intriga dramei se dezleag[la sf`r=it =i c[ intriga dramei e condus[ cu m[iestrie. }n privin\a aceasta n-avem nimic de zis. }n privin\a scenei din *Noaptea furtunoas[* ]ntre Chiriac =i Veta, dl Bogdan zice cuv`nt cu cuv`nt urm[toarele:

„Nici o scen[nu caracterizeaz[mai bine raportul dintre Veta, Chiriac =i Nae =i economia tehnicii totdeodat[. Raportul dintre ei ne este cunoscut; am v[zut pe Nae =i pe Chiriac =i am]n\eles; am v[zut pe Veta =i Chiriac =i am]n\eles mai bine; dar sf`r=itul scenei acesteia concentr[ce =tim]ntr-un foarte frumos contrast scenic.“

+i nici un cuv`nt mai mult. Mai departe urmeaz[o scen[ ]ntreag[din *Noaptea furtunoas[*. Frumos e]n adev[r s[=tie cineva estetica transcendental[! }n fiecare zi ai putea face un volum de critici despre tehnica dramei. Spre pild[: „Am v[zut pe Ofelia cu Hamlet =i am]n\eles, am v[zut pe Ofelia cu Poloniu =i am]n\eles mai bine... =i citezi c`teva pagini din Shakespeare =i tot a=a]nainte.

Dl Bogdan are]nc[o mostr[de critic[, dar de als[dat[critica transcendental[e aplicat[lui Shakespeare. Vorbind despre o a=anumit[contrazicere a mea, pe care o vom vedea imediat, dl Bogdan citeaz[un monolog din *Macbeth*, pentru a ar[ta c[ ]n art[nu e vorba de imitarea naturii, imitarea realit[\ii, ci de poten\area realit[\ii. D-lui citeaz[admirabilul monolog al lui Macbeth]naintea uciderii =i care se]ncepe cu cuvintele: „De s-ar putea desface omul de ce face“. Toat[nehot[r`rea, toat[=ov[irea]naintea faptei grozave, toat[furtuna ce se petrece]n sufletul lui Macbeth e zugr[vit[ ]n acest monolog minunat. Macbeth]ncepe prin a exprima p[rerea sa de r[u, c[crima nu poate s[se fac[f[r[a l[sa urme, f[r[pedeaps[. Pedeapsa va veni, =i va veni o pedeaps[grozav[. Macbeth simte aceasta. +i la cel dint`i g`nd de pedeaps[, =ov[irea devine =i mai mare. De teama pedepsei, con=tiin\a lui Macbeth]ncepe s[-i]n=ire un argument mai tare dec`t altul, c[el nu trebuie s[ucid[. Regele Duncan e oaspetele lui, e regele lui, e un om plin de virtu\i... =i la aceste argumente o comp[timire nebun[ ]i umple sufletul, comp[timire pentru victima lui, comp[timire pentru sine]nsu=i, pentru c[el simte incon=tient c[va ucide =i va pieri: „Atunci comp[timirea duioas[... va sufla cruda fapt[ ]n fiecare ochi, p`n[ ce un potop de lacrimi va ]nceta furtuna ce st`rnise“. Tot caracterul lui Macbeth, tot focul tragediei e deja]n acest monolog. Iar critica transcendental[iat[ce zice despre acest monolog: „Macbeth va ucide. Poetul motiveaz[faptele lui av`nd =i grija cum s[-i pun[ ]n lumin[caracterul. +i pentru aceea el devine uneori chiar abstract, **numai s[ne lase]n ne=tiin\[despre lupta ce o poart[eroul]n sufletul s[u.**“ A=adar, despre acest monolog, unde fiecare vers e o izbucnire de lumin[ce ne lumineaz[tot mecanismul sufletesc, „toat[lupta ce o poart[eroul]n sufletul s[u“, despre acest monolog dl Bogdan,]narmat cu estetica transcendental[, zice c[Shakespeare devine abstract **„numai s[ne lase]n ne=tiin\[despre lupta ce o poart[eroul]n sufletul s[u“**(!!!). A=adar,

Shakespeare se joac[cu noi]n acest monolog de-a baba oarba! *C'est un peu trop fort** , chiar pentru estetica transcendental[. Am putea aici s[ne oprim, cu at`t mai mult cu c`t e probabil c[=i dl Bogdan e a=a de abstract, numai ca s[ne lase]n ne=tiin\[etc.; dar avem de regulat chestia contrazicerii pe care a g[sit-o dnul Bogdan]n scrierile mele, o chestie interesant[=i prin sine.

Iat-o. }n articolul asupra criticii am citat o frumoas[pagin[din *Trubadurul* lui Delavrancea, unde e exprimat[ideea c[arta e o]mpu\inare a naturii, o s[r[cire a naturii, c[artistul nu poate s[ajung[natura imit`nd-o. Am fost de acord cu Delavrancea, cum sunt =i acuma. De alt[ parte, ]ntr-un alt articol, am citat cuvintele lui Dostoievski, aprob`ndu-le, c[arta e mai adev[rat[, mai frumoas[dec`t natura. Iat[o contrazicere dup[dl Bogdan. Pentru a da o explica\ie proprie a rela\iunii dintre natur[=i art[, d-lui zice c[arta nu imiteaz[natura, nu ne red[realitatea, ci e o **„poten\are a realit[\ii“.** Bine]n\eles c[dup[ce am aflat aceste cuvinte, suntem tot a=a de pu\in l[muri\i ca mai]nainte.

Ba suntem]nc[mai pu\in l[muri\i, pentru c[la nel[murirea noastr[de mai]nainte se adaug[ ]nc[dou[cuvinte nel[murite. S[vedem acuma cum st[m cu aceast[chestie. S[presupunem c[dl Bogdan n-ar fi fost un metafizic. }n acest caz, av`nd o problem[, ori ceea ce-i pare d-sale o problem[ de dezlegat, ar fi judecat astfel: iat[, dl Delavrancea ]mpreun[ cu Gherea sus\in c[ arta, imit`nd natura, r[m`ne cu mult ]nd[r[tul naturii; nu poate s-o ajung[. E oare adev[rat aceasta? C[ut`nd r[spunsul prin examinarea faptelor, ar fi ajuns la o concluzie ne]ndoielnic[c[e adev[rat. Ce pictor va putea vreodat[s[ne reproduc[sclipirea sc`nteietoare a unui ochi frumos! Oric`t de admirabil, de frumos ar fi un corp sculptat]n marmur[, oric`t de genial t[iate ar fi formele unei statui, ea niciodat[ nu ne va putea reda acele linii moi, p[tima=e, calde, care caracterizeaz[ un trup frumos viu. Oric`t de m[iastr[va fi zugr[virea m[rii de p`nz[, noi nu vom

* Este cam prea tare (*n. ed.*).

putea s[ne sc[ld[m]n ea. }ntr-un cuv`nt, e ne]ndoielnic ca ziua c[ arta r[m`ne]nd[r[tul naturii, nu poate s[ajung[natura. Dar, ar urma cu analiza dl Bogdan, dac[e ne]ndoielnic c[arta ar r[m`ne ]nd[r[tul naturii, cum r[m`ne cu aser\iunea lui Dostoievski c[arta e mai adev[rat[dec`t natura, mai frumoas[, ]ntrece natura? E oare adev[rat[ aceast[ aser\iune? C[ut`nd r[spuns la aceast[ ]ntrebare prin examinarea faptelor, dl Bogdan ar fi g[sit c[e perfect adev[rat[. C`te corpuri femeie=ti avem a=a de perfecte ca forme, cum e Venera de Millo? C`te veacuri ne conserv[o p`nz[ expresiunea fe\ei unui om pe care natura l-a omor`t de veacuri? C`t de superioar[ e o sonat[ a lui Beethoven, acelor sunete ce ne d[ natura, fie chiar prin c`ntecul unei privighetori? Deci ne]ndoielnic c[arta]ntrece natura. Ajung`nd la aceast[ concluzie, dl Bogdan trebuie s[ fac[ a treia ]ntrebare: cum rimeaz[ aceste dou[ deduc\iuni, =i nu exist[ oare nici o contrazicere? Pun`nd al[turea dou[=iruri de fapte, d-lui ar vedea c[aici nu e nici o contrazicere, ci deduc\iunea era prea exclusiv f[cut[, =i c[am`ndou[adev[rurile sunt deopotriv[adev[rate, dac[nu le]n\elegem]ntr-un mod exclusivist. }n acest caz, vedem c[natura e superioar[artei]n unele privin\e, arta e superioar[naturii]n altele. A=a, spre exemplu, sculptura nu va putea reda moliciunea, elasticitatea =i c[ldura p[tima=[a corpului omenesc, deci]n aceast[privin\[arta e inferioar[naturii, din punct de vedere estetic, bine]n\eles. Dar natura produce =i corpuri schiloade =i foarte rar corpuri frumoase. +i chiar la un corp frumos, nu toate organele vor fi deopotriv[de frumoase. La unul vor fi mai ales frumo=i umerii =i g`tul, la altul pieptul =i m`inile, iar celelalte p[r\i ale corpului mai pu\in frumoase. Artistul va lua ca model umerii =i g`tul unuia, pieptul =i m`inile altuia, =i astfel coordoneaz[un corp unde se vor g[si armonizate la un loc organele frumoase,]mpr[=tiate de natur[la mai multe corpuri. }n privin\a aceasta, arta va fi superioar[naturii. Arta nu va putea reproduce schimbarea expresiunii fe\ei la un om, nu va putea prinde

pe p`nz[ dec`t o singur[expresiune a fe\ei,]n acest sens arta e inferioar[naturii. Dar prinz`nd pe p`nz[o singur[expresiune a fe\ei, aceast[expresiune va r[m`nea acolo pe tablou sute de ani dup[ce a murit originalul natural dup[care e f[cut tabloul. }n acest sens arta e superioar[naturii,]ntrece natura. Ori s[lu[m acuma un exemplu mult mai complex, de ordine sufleteasc[. S[lu[m ca exemplu zugr[virea caracterului unui om prin roman. Caracterul unui om consist[din milioane de tr[s[turi psihice, de ordine con=tient[=i de ordine incon=tient[. Arta e]n absolut[imposibilitate s[zugr[veasc[aceste milioane de tr[s[turi psihice, dintre care foarte multe n-au ajuns]n con=tiin\a nici aceluia care scrie, nici aceluia despre care se scrie. }n acest sens arta e inferioar[naturii, realit[\ii, arta nu poate s[ajung[natura. Dar]ntr-un caracter psihic al omului sunt tr[s[turi mai ales caracteristice, pe c`nd sunt altele, care sunt mai pu\in caracteristice =i chiar relativ indiferente. Artistul alege tr[s[turile mai ales caracteristice, ]nl[tur`nd pe cele mai pu\in caracteristice =i indiferente =i]n acest sens* , am zis eu, aprob`nd cuvintele lui Dostoiewski, c[arta e superioar[naturii.

Am putea s[str`ngem o imens[ cantitate de fapte, care toate vorbesc ]n acela=i sens. +i astfel se explic[ una din cele mai mari certe ]n estetic[, cearta care a f[cut s[ se risipeasc[ at`ta cerneal[pentru dovedirea superiorit[\ii artei ideale asupra naturii reale. Pentru dovedirea acestei superiorit[\i, esteticienii se pierdeau]n lumile esen\elor pure ale lui Platon ori]n lumile transcendentale ale lui Kant. Ca reac\iune]n contra acestei dumnezeiri a artei pierdut[ ]n nourii metafizicii, reali=tii *à outrance*,** reali=tii *terre à terre*, sus\ineau ori sus\in c[arta e inferioar[naturii totdeauna =i]n toate privin\ele, =i de aici concluzia c[arta trebuie s[imite natura servil, s[imite tot ce ne d[natura =i a=a cum ne d[natura. Zic`nd a=a, reali=tii *à outrance* uit[c[iau natura tot din

* Dl Bogdan a uitat s[citeze cuvintele mele: „*}n acest sens...*“

** Extremi=ti (*n. ed.*).

punct de vedere estetic =i c[natura se]ngrije=te tot a=a de pu\in de nevoile noastre estetice ca =i de cele economice. +i]n vremea acestei mari certe, =i unii =i al\ii au uitat s[studieze faptele care ar ar[ta c[problema e destul de simpl[. Examin`nd atent faptele, se arat[ c[ dup[ cum doi oameni considera\i dintr-un anumit punct de vedere, de pild[ cel intelectual, va fi unul superior altuia ]n unele privin\e =i altul superior celui dint`i]n altele, a=a e =i cu natura =i arta, considerate din punct de vedere estetic. Se]n\elege c[dl Bogdan n-a putut ajunge la aceast[concluzie, c[ ]n calitate de metafizic s-a mul\umit cu o fraz[nebuloas[care,]n loc de a explica,]ncurc[=i mai mult, pentru c[la r`ndul ei cere explicare. +i cum se ]nt`mpl[ ]n astfel de ocazii, fraza explicatoare cere mai multe explica\ii dec`t ceea ce era de explicat.

* * *

Credem c[e vremea s[sf`r=im. Am v[zut pe dl Bogdan cum analizeaz[principiile estetice ale altora, cum expune propriile sale vederi estetice, cum aplic[vederile sale la produc\iunile artistice. Am v[zut toate acestea, le-am analizat, =i sper, nu f[r[folos pentru cititorii no=tri. Ca concluzie putem spune urm[toarele pentru ap[rarea dlui Bogdan. Dac[d-sa spune lucruri a=a de nelogice, a=a de surprinz[toare]nc`t nu-\i vine a crede deloc c[ sunt scrise la sf`r=itul secolului al XIX-lea, vina e nu at`t a d-sale, c`t a esteticii transcendentale care i-a slujit drept pova\[; cauza e c[dl Bogdan,]n loc de a se ad[pa la izvoarele vii ale =tiin\ei, s-a ad[pat la izvoarele moarte ale transcendentalismului. Pentru c[estetica transcendental[e moart[ca to\i mor\ii =i chiar articolul dlui Bogdan o dovede=te. C`nd francezii, vorbind de estetica metafizic[, zic *M-me feu l'esthétique,* noi rom`nii vom zice: madama estetica, D-zeu s-o ierte. Nu-i vorb[, era ea o dam[onorabil[. Cam prea sentimental[, mistic[, vaporoas[. Cu g`ndul tot sus, deasupra norilor, ]n ceruri — pe p[m`nt o p[\ea de multe ori r[u, d[dea]n gropi. Vorbea foarte mult =i]ntr-o limb[pro-

prie: limba p[s[reasc[. Nu se exprima niciodat[clar, ci parc[tot spunea ghicitori, =i un fel de ghicitori ce n-au dezlegare. C`nd nu-i ajungeau cuvinte pentru no\iunile ei nebuloase, ceea ce i se ]nt`mpla foarte des, fabrica altele ori]ntrebuin\a mimica =i semnele, de preferin\[multe puncte =i semne de exclama\ie. Avea expresiunea fe\ei a=a f[cut[, de parc[totdeauna se preg[tea s[c`nte la biseric[: aceasta se numea inspira\iune. C`nd pronun\a cuvintele **art[, poezie,** acestea parc[-i ie=eau din fundul m[runtaielor, iar ea se r[cea de la cre=tet p`n[ la picioare =i insufla spaim[ c[ poate s[-=i dea astfel ob=tescul sf`r=it. Era o dam[exaltat[=i sim\itoare =i de aceea se ofensa foarte u=or,]ns[ierta ofensatorilor, pentru c[socotea c[nu =tiu ce fac, c[ei n-o]n\eleg. Fiindc[mai nimenea n-o]n\elegea, ea socotea c[e din cauz[c[e prea ad`nc[ =i ]nv[\at[ =i se ]ng`mfa mai mult. Avea c`teodat[ o idee genial[, mult mai des ]ns[ idei absurde... dar a murit, =i despre mor\i nimic sau bine, =i deci, D-zeu s-o ierte, fie-i \[r`na u=oar[!

ASUPRA ESTETICII METAFIZICE +I +TIIN|IFICE

CUPRINS

}n num[rul festiv al *Convorbirilor literare*, un num[r ce a fost tip[rit la a dou[zeci =i cincea aniversare a acestei reviste, sunt dou[articole de polemic[, am`ndou[ ]ndreptate]n contra mea.

Aceast[cinste excep\ional[, precum =i faptul c[unul din articole a fost isc[lit de dl Maiorescu, ar fi trebuit s[m[fac[s[r[spund imediat, cu at`t mai mult cu c`t]n general n-am obiceiul de a t[cea c`nd mi se fac observa\ii critice.

Meseria de scriitor, ca orice meserie, are =i ea obliga\iile sale, =i una din aceste obliga\ii mai de c[petenie e s[-\i aperi vederile expuse, dac[urmezi a crede c[sunt adev[rate, iar dac[te-ai convins c[sunt false, atunci s[-\i recuno=ti sincer =i cinstit gre=eala.

Se]n\elege, sunt cazuri c`nd cel care-\i face observ[ri polemice nu merit[ nici un r[spuns, =i ]n acest caz datoria de a r[spunde se preface ]n datoria de a t[cea; acuma ]ns[ nu suntem deloc ]n aceast[ situa\ie, cel pu\in pe at`t pe c`t e vorba de dl Maiorescu, c[ruia, dac[ nu i-am r[spuns p`n[acuma, pricina este c[n-am avut unde.

De la]ncetarea revistei *Contemporanul** din Ia=i, n-am avut o revist[unde s[scriu.

E adev[rat c[a= fi putut s[r[spund]ntr-o gazet[; dar un articol care se]mparte]n zece sau cincisprezece numere ale unei gazete nu e citit nici de acei pu\ini cititori care ar avea bun[voin\a s[citeasc[articolele de polemic[=tiin\ific[. A=a a trecut neb[gat

* }n anul 1891 (*n. ed.*).

]n seam[un admirabil articol din *Lupta*, semnat G. I. =i unde e analizat]n fond tot articolul dlui Maiorescu.

* * *

}nainte de a r[spunde]n fond, trebuie s[fac rezervele mele]n privin\a tonului articolului dlui Maiorescu =i felului d-sale de a polemiza.

Dl Maiorescu o ia cu mine prea de sus, de sus de tot, m[trimite la manualele de =coal[, zice c[sunt inocent]n materie =i chiar sf`r=e=te articolul cu fraza: „Las-o mai domol unde nu te pricepi“.

}ndr[znesc a crede c[acest ton polemic e foarte gre=it. +i nu e gre=it]n sensul c[ ]n general nu poate s[fie]ntrebuin\at]n polemic[, o nu! mai mult dec`t oricine sunt ]n contra polemicii **à l’eau de rose*** , dar e gre=it ]n cazul de fa\[ pentru c[ nu se potrive=te. Numai atunci ar fi potrivit acest ton polemic, c`nd adversarul e]n adev[r ignorant, nepriceput etc. Atunci e foarte natural s[-l trimi\i la manualele de =coal[. Dar crede oare dl Maiorescu c[ ]n toat[\ara rom`neasc[ va g[si cinci cititori a=a de naivi, ]nc`t s[cread[cu tot dinadinsul c[sunt a=a de ignorant =i nepriceput cum vrea s[arate d-sa...? +i nu vede oare dl Maiorescu c[tonul prea de sus =i poza prea mar\ial[poate fi luat[drept o dovad[de lips[de argumente? ceea ce desigur nu poate fi]n interesul d-sale.

Dar mai e =i altceva.

}n \ara noastr[sunt unul din cei dint`i care au zdruncinat toate teoriile metafizicii estetice =i aplicarea lor la critica literar[. E o ]nt`mplare! S-a f[cut]n lipsa unuia mai destoinic! Fie. Dar a=a este. Un om inteligent, citind articolul dlui Maiorescu, va trebui desigur s[-=i fac[urm[toarea reflec\ie: dac[Gherea e un om at`t

---

* Cu ap[de trandafir, adic[polemic[„cu m[nu=i“ (*n. ed.*).

de ignorant =i nepriceput, c`t de =ubrede trebuie s[fie teoriile estetice ale dlui Maiorescu, de vreme ce chiar Gherea a putut s[le zdruncine!

Cum vedem dar, tonul polemicii e gre=it chiar din punctul de vedere al intereselor dlui Maiorescu. +i care e dovada pe care ne-o d[d-sa, pentru a ar[ta ignoran\a mea?

C[nu cunosc provenien\a teoriilor d-sale estetice care]=i trag originea de la Platon, pe c`nd eu, citind frazele nebuloase din articolele dlui Maiorescu, am zis c[aceste fraze ar fi mai bine l[sate nem\ilor, deci am crezut c[teoriile d-sale sunt de origine nem\easc[.

Nu-i vorb[, chiar de n-a= cunoa=te aceast[origine, mare pagub[n-ar fi; dar dovad[c[cunosc teoria platonian[, e c[am expus]ntruc`tva aceast[ teorie ]n articolul *Asupra criticii metafizice =i =tiin\ifice*, studiu care a fost scris tot ]n contra teoriilor estetice ale dlui Maiorescu, expuse de dl Bogdan. Acest studiu a fost tip[rit al[turea cu articolul la care r[spunde dl Maiorescu. Dup[ ce expun ]n c`teva cuvinte esen\a teoriei platoniene, adaug: „Aceast[fantezie (teoria estetico-platonian[) cu fel de fel de schimb[ri, cu felurite variante, trece prin toat[estetica metafizic[de dup[Platon“. A=adar, am =tiut perfect provenien\a =i dac[am zis c[expresiile nebuloase trebuie l[sate nem\ilor, e pentru c[dl Maiorescu n-a adus]n \ar[estetica direct platonian[, ci varianta ei schopenhauerian[=i kuno-vischerian[.

Deci c`nd d-lui, pentru a ilustra ignoran\a mea ]n chestia esteticii platoniene, ne aduce exemplu pe un individ care nu =tia cine e Shakespeare, atunci ce po\i s[ faci dec`t s[ ]ntrebuin\ezi propria fraz[a dlui Maiorescu: „Ce po\i s[faci cu asemenea lucruri? Le consta\i =i treci mai departe.“

S[trecem =i noi mai departe =i s[ajungem la fondul articolului.

Dar mai]nainte s[restabilim faptele.

Dl Maiorescu, acum vreo opt ani, a scris dou[articole]n *Convorbirile literare*: unul *Asupra comediilor lui Caragiale** , altul *Poe\i =i critici*** . Ca r[spuns la aceste articole, am tip[rit]n *Contemporanul* =i retip[rit]n al doilea volum al criticilor mele un articol Personalitatea =i moralitatea]n art[. }n acest articol am discutat p[rerile dlui Maiorescu asupra unor chestiuni de o mare importan\[, cum e morala]n art[,]nsemn[tatea idealurilor sociale]n art[etc. }ntre altele, am sus\inut c[vederile estetice ale dlui Maiorescu sunt metafizice, terminologia grea =i improprie =i am ar[tat mai multe contraziceri]ntre cele dou[articole.

Dup[un interval de =ase ani, dnul Maiorescu]mi r[spunde]n n-rul festiv al *Convorbirilor literare*. R[spunsul d-sale]ns[nu atinge deloc principalele p[r\i ale articolului meu, ci]n]ntregimea lui se m[rgine=te a r[spunde la dou[fraze ale mele, una]n privin\a terminologiei (emo\iunile impersonale), alta care explic[rela\iunea dintre r[u =i egoism, =i]n sf`r=it vrea s[arate c[ ]n articolele d-sale n-a existat contrazicere]n privin\a personalit[\ii =i impersonalit[\ii]n art[.

A=adar,]ntregul r[spuns se refer[la dou[expresii =i o contrazicere. Se va fi convins dl Maiorescu c[ ]n toat[cealalt[parte a articolului am dreptate, ori n-a vrut s[o discute? Nu =tiu — constat faptele. De aici urmeaz[ ]ns[c[, chiar de ar fi avut dreptate dl Maiorescu]n privin\a c`torva expresii =i unei contraziceri, totu=i articolul meu ]n mare parte ar r[m`nea neatins.

A=a, spre pild[, s[lu[m chestia contrazicerilor.

}n articolul meu, la care r[spunde dl Maiorescu, dup[ce constat contrazicerea fundamental[dintre dou[articole, urmez a=a: „Mai sunt =i alte contraziceri]n am`ndou[ articolele. }n articolul ]nt`i ni se spune cs[un artist care nu-i cuprins de inspira\ie impersonal[nu e artist, ci pseudoartist;]n al doilea ni se zice c[

---

* 1885 (n.ed.)

** 1886. Ambele articole reproduse de T. Maiorescu]n *Critice*, vol.III (*n. ed.*).

sim\irile ce prime=te un adev[rat poet sunt „a=a de personale]nc`t... chiar acumul`ndu-se =i rev[rs`ndu-se ]n forma estetic[, ]ns[=i aceast[ manifestare reproduce caracterul personal, f[r[ de care nu poate exista un adev[rat poet“. }n articolul ]nt`i ni se spune c[poeziile cu inten\ii politice actuale sunt o simulare a artei, dar nu art[. }n al doilea vedem c[sl[ve=te pe Victor Hugo, „incarnarea geniului francez“, pentru c[ ]ntre altele a c`ntat dezrobirea de sub jugul politic! }n articolul ]nt`i ni se zice c[odele la zile solemne sunt o simulare a artei,]n al doilea se sl[vesc *Osta=ii no=tri*, scris tocmai pentru ziua solemn[a biruin\elor noastre]mpotriva turcilor. }n articolul]nt`i ni se zice, ]n sf`r=it, c[interesele lumii zilnice n-au ce c[uta]n art[, c[poetul trebuie s[ne transporte]n lumea curat[a fic\iunilor =i c[chiar patriotismul n-are ce c[uta]n art[ca patriotism ad-hoc,]n al doilea ne laud[pe Alecsandri, zic`nd]ntre altele: „=ovinismul gintei latine =i ura contra evreilor el le reprezint[“. (Studii critice, vol. II, p. 72).

Deci, chiar dac[dl Maiorescu ar fi justificat contrazicerea]n privin\a personalit[\ii =i impersonalit[\ii, ar r[m`nea totu=i mai multe contraziceri clare pe care nu po\i s[le]nl[turi prin nici o teorie nebuloas[.

Dar s[vedem acuma dac[dl Maiorescu are dreptate cel pu\in]n partea aceea la care a r[spuns =i care desigur i-a p[rut d-sale partea cea mai slab[a articolului meu.

Dl Maiorescu citeaz[urm[torul pasaj din articolul meu: „Aceste expresii grele, metafizice, mai sunt =i neexacte. S[lu[m, vorba «emo\iune impersonal[». Emo\iunile sunt]n general c`t se poate de personale, fiindc[ sunt urmarea unei a\`\[ri nervoase care se petrece]ntr-un organism individual,]ntr-o persoan[.“

La acest pasaj din articolul meu, dl Maiorescu face urm[toarea]nt`mpinare critic[:

„Ce curioas[observare face aici dl Gherea! De ce adic[ar fi neexact[expresia: „emo\iune impersonal[“? Fiindc[toate emo\iunile se petrec]ntr-o persoan[=i prin urmare nu pot fi dec`t

personale? Dar dup[acest soi de vorb[, tot ce g`nde=te un om, tot cuv`ntul ce-l roste=te ar trebui numaidec`t s[ fie numit personal, fiindc[ se petrece „]n organismul lui individual“. +i prin urmare nu s-ar mai putea zice ]n bun[ =i l[murit[ limb[ rom`neas[d. e. opinia ce o arat[domnul X nu este personal[a lui, ci a luat-o orbe=te din cutare carte sau de la cutare om? C[ci ar avea cineva dreptul s[ ]nt`mpine: nu este exact, fiindc[orice exprimare a unei opinii se petrece cu necesitate]n organismul individual al celui ce o exprim[=i prin urmare este personal[a lui?!.“ (p. 888.)

Nu =tiu dac[observarea mea e curioas[, dar desigur e curios cum dl Maiorescu face confuzie]ntre dou[fenomene psihice deosebite: idei =i emo\iuni. Cum! Fiindc[ ]n bun[=i l[murit[limb[rom`neasc[ se poate zice c[ dl X a ]mprumutat cutare idee ori cutare opinie de la dl Y, s-ar putea zice c[ dl X a ]mprumutat bucuria, spaima, frica de la dl Y? Tocmai buna =i l[murita limb[ rom`neasc[a =tiut, cum vedem, s[fac[deosebire]ntre feluritele fenomene psihice, cum sunt ideile =i emo\iunile, deosebire pe care n-o face dl Maiorescu. Ideile, no\iunile, adev[rurile fiind mai generale, afect`nd mai pu\in via\a vegetativ[a individului, a persoanei, despre ele]n adev[r s-ar putea zice c[sunt impersonale. **„Omul e muritor, de dou[ori dou[fac patru“** sunt adev[ruri deopotriv[pentru to\i oamenii normal organiza\i. Emo\iunile]ns[, frica, bucuria, spaima, iubirea, de=i sunt sim\[minte analoage la to\i oamenii, dar fiecare le simte a=a de deosebit ca grad =i ca fel,]nc`t lor li se cuvine de bun[seam[termenul de **personale.**

Ilustrul]nv[\at englez Henry Maudsley zice:

„Emo\iunile influen\eaz[mai puternic organismul dec`t ideile, fiindc[ ele ]nf[\i=eaz[ o mi=care intern[ mai violent[ =i fiindc[ toate func\iunile vegetative sunt mai ad`nc implicate]n originea lor,]n firea =i manifestarea lor* =i mai departe: „C[ci aceea ce

---

* Physiologie de l’ésprit (Fiziologia spiritului; n. ed., p. 326.)

reveleaz[natura esen\ial[a individului este sentimentul sau via\a afectiv["* . +i pentru c[emo\iunile reveleaz[natura esen\ial[a individului, a persoanei; =i tocmai pentru c[emo\iunile implic[mai mult via\a vegetativ[a individului, a persoanei, de aceea am crezut =i credem termenul „emo\iune impersonal[" un termen impropriu, o expresie neexact[.

Dar dl Maiorescu precizeaz[ ]nc[o dat[ce]nseamn[cuvintele: „emo\iune impersonal[": „Numai o emo\iune impersonal[face pe om **s[se uite pe sine** (subliniat]n text), de aceea se =i nume=te impersonal[". Dar]n orice act pasional =i]n multe acte fiziologice omul se uit[pe sine ca persoan[. Le vom numi oare pe toate impersonale? Dar atunci =i un criminal care, s[v`r=ind crima, se g`nde=te la crim[=i nu la persoana sa, va fi impersonal. Vom avea deci criminali =i crime impersonale. +i iar[=i, c`nd un om m[n`nc[bucate bune =i]n actul m`nc[rii se uit[ pe sine g`ndindu-se =i fiind preocupat numai de m`ncare, acest om m[n`nc[impersonal. Pentru c[una din dou[: ori starea fiziologic[a foamei, a setei, actul m`nc[rii implic[prea mult via\a fiziologic[=i via\a vegetativ[a individului, pentru ca s[putem vorbi de impersonal — =i atunci, cum am v[zut, nu s-ar putea]ntrebuin\a acest termen nici la emo\iune, care de asemenea implic[prea mult via\a vegetativ[individual[; ori, cu toate c[emo\iunile implic[a=a de mult via\a vegetativ[individual[, se poate]ntrebuin\a expresiunea „emo\iune impersonal[". +i atunci, f[c`nd ]nc[ un pas, vom zice: foame impersonal[, m`ncare impersonal[.

Iat[c`teva argumente pentru care am crezut =i cred improprie =i neexact[expresiunea: „emo\iune impersonal[", de=i aceast[expesiune e]ntrebuin\at[nu numai de dl Maiorescu, ci =i de unii scriitori str[ini, chiar nemetafizici.

„Ce mai ceart[de cuvinte!" va zice dl Maiorescu. A=a e! Dar oare eu ridic aceast[ceart[prin faptul c[ ]n trei r`nduri am atras

* Ibid., p. 327.

aten\ia c[termenul este impropriu sau dl Maiorescu, care din zece pagini consacr[dou[acestei discu\ii =i chiar sf`r=e=te cu cuvintele: „Am insistat asupra acestei prime obiec\iuni a dlui Gherea, fiindc[ este din capul locului hot[r`toare“.

Dup[„emo\iunea impersonal[“ vine r`ndul altei fraze din care dl Maiorescu trage concluzia c[nu =tiu s[discut logice=te. A=a o fi? S[vedem.

„Nu e adev[rat[— am zis eu]n articolul meu — nici fraza c[egoismul e r[d[cina oric[rui r[u.“ Ca s[dovedesc c[fraza e neexact[, am ar[tat c[pe de o parte egoismul poate s[fie =i r[d[cina binelui =i, pe de alt[parte, c[sunt rele care provin din altruism.

Dl Maiorescu izoleaz[mai]nt`i de restul articolului fraza citat[, pe urm[ citeaz[ partea ]nt`i =i las[la o parte partea a doua, unde vorbesc de r[ul ce provine din altruism, =i dup[aceea urmeaz[a=a:

„Dar ce are a face aceast[obiec\iune (chiar dac[ar fi exact[, ceea ce nu credem) cu fraza]n chestie? Este a=a de pu\in deprins dl Gherea cu opera\iile argument[rii,]nc`t nu-=i poate da]ndat[seama de raportul extensiunii sau sferei de aplica\ie a no\iunilor?

Eu zic: egoismul e r[d[cina oric[rui r[u. Generalitatea este aci]n cuvintele „oricare r[u“ =i propozi\ia redus[la paradigmele obi=nuite]n manualele de =coal[(to\i S sunt P) gl[suie=te: tot r[ul este din egoism. Aceasta]nsemneaz[c[ ]ntreaga sfer[a no\iunii r[u este legat[de sfera egoism, dar nu]nsemneaz[c[=i]ntreaga sfer[a no\iunii egoism este legat[de r[u, **ci din contra numai o parte** (subliniat de noi). C`nd zic: „to\i leii sunt animale“ aceasta nu]nsemneaz[c[=i toate animalele sunt lei, ci numai c[unele animale sunt lei; celelalte pot fi oricum vor voi: vulpi, papagali sau alte animale mai pu\in citabile. (Vezi Maiorescu, *Logica*, p. 47.)

A]n\eles dl Gherea aceast[mic[explicare elementar[? Dac[-i este prea abstract[, s[-i mai d[m un exemplu concret dintr-o

=tiin\[material[. Cineva afirm[: microorganismele sunt cauza oric[rei boli infec\ioase. Vine altul =i vrea s[-l combat[zic`nd: nu e adev[rat, c[ci microorganismele sunt =i cauza multor fenomene folositoare, d.e. a fermenta\iunii.“ (p. 891).

Astfel, izol`nd fraza citat[ mai sus, f[c`nd pe cititorii d-sale s[cread[c[obiec\iunile mele]n privin\a egoismului le-am f[cut numai pe baza construc\iei logice a unei singure fraze =i nu dup[ ]n\elesul]ntregului articol =i chiar al]ntregii teorii; schimb`nd ]n sf`r=it fraza: „egoismul e r[d[cina oric[rui r[u“ prin fraza: „tot r[ul este din egoism“, dl Maiorescu crede c[mi-a g[sit o gre=eal[care, dup[expresiunea d-sale, trebuie s[se preface[ ]ntr-un adev[rat instrument de pedeaps[ ]n contra mea. S[vedem:

Mai]nt`i trebuie s[ constat[m c[ schimb`nd fraza: „egoismul e r[d[cina oric[rui r[u“]n fraza: „tot r[ul este din egoism“ pentru preciziunea]n\elesului, dl Maiorescu precizeaz[totdeodat[o gre=eal[elementar[=i b[t[toare la ochi. }n adev[r, dac[sfera no\iunii r[u, dac[tot r[ul p`n[ la cea din urm[ pic[tur[ provine din egoism, atunci =i bolile: frigurile, holera, ciuma, care sunt, slav[ Domnului, rele destul de mari, provin asemenea din egoism =i nu din microbi patogeni, dup[ cum =tiam p`n[acum.

Dar s[vedem dac[,]n marginile argument[rii logice, am f[cut gre=eala ce mi se imput[de dl Maiorescu cu at`ta lux de dovezi. Voi ar[ta imediat c[=i aici nu eu am gre=it.

S[lu[m fraza a=a cum e modificat[de dl Maiorescu: „tot r[ul este din egoism“. Aici avem o propozi\ie ori o judecat[care]n logic[se cheam[universal-afirmativ[=i care, redus[la formula logic[, gl[suie=te: to\i S sunt P, adic[tot subiectul sau toate subiectele sunt predicate, ceea ce nu vrea s[zic[c[tot P e S, adic[tot predicatul e subiect. Cu alte cuvinte,]n formula logic[**to\i S sunt P**]ntreaga sfer[a no\iunii lui S (subiect) e legat[de sfera lui P, dar nu =i]ntreaga sfer[a lui P e legat[de sfera lui S, ci cum zice dl Maiorescu: „din contra, numai o parte“. A=a, lu`nd

chiar pilda dat[de dl Maiorescu: to\i leii sunt animale, nu]nsemneaz[c[=i toate animalele sunt lei. Sfera no\iunii **animal** (P) e mai mare dec`t sfera no\iunii **leu** (S), deci nu poate fi]ntreag[legat[de no\iunea S.

Cu alte cuvinte,]n formula logic[: to\i S sunt P, sfera lui P fiind mai mare dec`t sfera lui S, ea nu poate s[ se cuprind[ ]ntreag[ ]n sfera lui S, dup[ cum un num[r mai mare nu poate s[ se cuprind[ ]ntr-unul mai mic. Deci c`nd eu leg]ntreaga sfer[P (egoismul) de]ntreaga sfer[S (tot r[ul), fac o gre=eal[de logic[, gre=eal[care arat[c[nu sunt deprins cu „opera\iile argument[rii“.

Aceasta e teza dlui Maiorescu.

Acum toat[discu\iunea st[aci: e adev[rat c[**]ntotdeauna**]n judec[\ile universal-afirmative reduse la „to\i S sunt P“]ntreaga sfer[a lui P nu poate s[fie legat[de sfera S, ori sunt cazuri c`nd ]ntreaga sfer[ P poate s[ fie legat[ de sfera S? Dac[ e adev[rat cazul ]nt`i, atunci]n adev[r am f[cut o gre=eal[de opera\ie de argumentare, dar dac[e adev[rat cazul al doilea, nu e gre=eal[.

Ca s[ar[t[m c[e adev[rat al doilea caz, s[lu[m ca pild[o fraz[, o propozi\ie, o judecat[universal-afirmativ[, asem[n[toare cu fraza dlui Maiorescu: „tot r[ul se na=te din egoism“. Aceast[propozi\ie e: „tot omul se na=te din femeie“. S[supunem aceast[propozi\ie analizei logice,]ntocmai cum a f[cut dl Maiorescu.

To\i oamenii se nasc din femei. Aceasta]nseamn[c[ ]ntreaga sfer[a no\iunii **oameni** e legat[de]ntreaga sfer[a no\iunii **na=tere prin femei,** dar nu]nsemneaz[c[=i]ntreaga sfer[a no\iunii „na=tere prin femei“ e legat[de sfera no\iunii „to\i oamenii“, ci, cum ar zice dl Maiorescu, **numai o parte.** Deci faptul c[to\i oamenii se nasc din femei nu vrea s[zic[=i c[toate femeile nasc numai oameni, dup[cum faptul c[tot r[ul se na=te din egoism, nu]nsemneaz[c[tot egoismul na=te numai r[u; deci femeile afar[de oameni pot s[nasc[, spre pild[, =i „vulpi, papagali, sau alte animale mai pu\in citabile“.

La aceea=i concluzie ajungem =i altmintrelea. }n propozi\ia noastr[„tot omul se na=te din femeie“, „tot omul“ e subiectul S, „se na=te din femeie“ e predicatul P. Predicatul P]ns[, fiind mai mare dec`t subiectul S, cuprinde pe S (adic[ to\i oamenii), dar =i mai mult dec`t S; deci,]nc[o dat[, femeile trebuie s[mai nasc[=i alte vie\uitoare afar[de oameni. Nu-i vorb[, ele p`n[acum s-au refuzat la astfel de opera\ie, dar poate va fi altfel de acuma]nainte, spre a se conforma logicii.

Se]n\elege c[nu putem ie=i din aceast[ ]ncurc[tur[=i nu putem s[ne punem]n acord cu experien\a vie\ii, dec`t admi\`nd c[toat[sfera lui P e legat[de sfera lui S, c[adic[to\i oamenii se nasc din femei, dar =i c[toate femeile nu nasc dec`t oameni.

Astfel deci, via\a real[, experien\a vie\ii, suveran[asupra tuturor =tiin\elor =i deci =i asupra logicii, comand[aceast[concluziune: c[sunt judec[\i universal-afirmative]n care raportul de extensiune al no\iunilor S =i P e astfel]nc`t sfera lui P e]ntreag[legat[de sfera lui S.

Aci am putea s[ne oprim =i s[ ]ncheiem cu cuvintele **quod erat demonstrandum.**

Dar cazul fiind interesant, vom cere voie cititorilor no=tri s[mai aducem]nc[un exemplu.

S[lu[m propozi\ia urm[toare: „toate merele sunt din r[d[cini de meri“. P`n[la descoperirea altoiului, raportul]ntre S =i P,]ntre mere =i r[d[cini de meri, a fost ca =i]n propozi\ia „to\i oamenii se nasc din femei“:]ntreaga sfer[a lui P e legat[de S, adic[=i toate merele sunt din r[d[cini de meri =i toate r[d[cinile de meri produc ori hr[nesc numai mere. Cu inventarea]ns[a altoiului, chestia se schimb[; acum r[d[cina de m[r poate s[hr[neasc[=i alte fructe, ca pere, deci extensiunea sferei lui P s-a schimbat, e mai mare dec`t S. Cu schimbarea raporturilor de lucruri reale,]n aceea=i propor\ie, s-a schimbat raportul]ntre S =i P.

De aici urmeaz[ ]nc[o dat[, c[pe de o parte via\a real[=i

experien\a vie\ii hot[r[sc raportul]ntre extensiunea sferei no\iunilor S =i P =i nu numai se]nt`mpl[ca acest raport s[fie]n felul cum zic eu, dar acest raport e =i variabil, =i fiind]ntr-un fel pentru un timp, se schimb[ ]ntr-altfel pentru alt timp, e deci un raport schimb[tor.

De aici iar[=i trebuie s[tragem concluziunea c[n-am f[cut deloc gre=eal[stabilind raportul ori, mai bine zis, posibilitatea raportului]ntre S =i P, astfel]nc`t]ntreaga sfer[P s[fie legat[de sfera S.* .

---

* Dl Maiorescu m[trimite la manualul d-sale de logic[(p. 46-47). Cu regret trebuie s[spun c[acest manual,]n cazul de fa\[, nu poate s[ne fie de nici un folos, pentru c[-i lipse=te tocmai aceea ce putea s[ne l[mureasc[=i anume **cuantificarea predicatului**. Lu`ndu-se dup[logica veche =i dup[Mill, dl Maiorescu nu se ocup[de cuantificarea predicatului,]mparte propozi\iile]n patru categorii]n loc de opt, cum fac noii logicieni englezi, =i]n general partea din manualul d-sale care vorbe=te de extensiunea sferelor subiectului =i predicatului e foarte confuz[.

„}n actul judec[rii — zice dl Maiorescu — no\iunea principal[este subiectul; sfera no\iunii lui se exprim[cu oarecare exactitate, =i astfel judecata este sau universal[, sau particular[. Iar c`t pentru predicat, chemarea lui ]n judecat[ este de a se afirma sau nega, c`t pentru subiect, r[m`n`ndu-i sfera]n afar[de subiect cu totul nehot[r`t[.“

Aici, de=i se neglijeaz[cuantificarea predicatului, dar cel pu\in se las[posibil un caz c`nd sferele subiectului =i predicatului sunt egale.

Mai departe d-sa zice: „Toate cuadratele sunt paralelograme,]nsemneaz[c[ ]ntreaga sfer[a no\iunii cuadrat face parte din sfera no\iunii paralelogram =i r[m`ne nehot[r`t, dar este cu putin\[ca no\iunea paralelogram s[se mai]ntind[peste alte no\iuni“.

De aici iar s-ar p[rea sub]n\eles c[sunt =i cazuri]n care no\iunea predicatului nu se]ntinde peste alte no\iuni =i sfera lui e egal[cu sfera subiectului. Deduc\ia]ns[nea=teptat[pe care o face d-lui din toate aceste dezvolt[ri e urm[toarea:

„Astfel judecata universal-afirmativ[— **arat[ ]n privin\a sferelor numai at`t, c[ ]ntreaga sfer[a no\iunii subiectului este comun[cu o parte a sferei predicatului**“ (subliniat de noi).

Dar dac[am dreptate]n general, r[m`ne acum de v[zut dac[, ]n cazul special, ]n propozi\ia f[cut[ de dl Maiorescu: „egoismul e r[d[cina oric[rui r[u“ am avut dreptate c`nd am legat]ntreaga sfer[a no\iunii egoismului de]ntreaga sfer[a no\iunii r[ului. Eu cred c[=i]n acest caz special am avut deplin[dreptate s[fac aceast[leg[tur[. +i iat[de ce:

Mai]nt`i ]nsu=i cuv`ntul r[d[cin[ne-a dat dreptul s[ ]n\elegem a=a cum am]n\eles fraza aceasta. Pentru c[e foarte natural c[orice r[d[cin[de m[r produce mere, prin altoire poate s[mai hr[neasc[pere, deci tot un fruct, =i un fruct asem[n[tor, dar n-am auzit ca o r[d[cin[de m[r s[produc[cartofi, castrave\i ori

---

Aceast[deduc\ie =i afirmare e pur =i simplu neexact[, fiindc[sunt propozi\ii ori judec[\i universal-afirmative]n care]ntreaga sfer[a no\iunii subiectului este comun[nu **cu o parte** a sferei predicatului, ci cu]ntreaga sfer[a predicatului. Astfel e propozi\ia noastr[: to\i oamenii se nasc din femei; astfel e propozi\ia: toate triunghiurile sunt trilaterale; astfel e propozi\ia: to\i oamenii r`d etc. Aceste propozi\ii pe care le neglija logica veche, fiindc[nu se ocupa cu cuantificarea predicatului =i de care nu s-a ocupat nici dl Maiorescu, se cheam[ ]n logica modern[: propozi\ii afirmative **toto-totales.**

Dl Maiorescu pomene=te, ce e drept, despre cuantificarea predicatului tocmai]n apendice,]ntr-o not[pentru p. 46-47, pe care am v[zut-o aici. „Acest paragraf — zice d-sa (adic[p. 46-47) — explic[ ]ndestul ceea ce nume=te logicul englez Hamilton cuantificarea predicatului, a c[rei importan\[ ]ns[o exagereaz[.“

C[pagina 46-47 din manual nu explic[, ci face confuzii, am v[zut; c`t despre exager[rile lui Hamilton, iat[ce zice Liard]n cartea sa *Les logiciens anglais:*

„Cuantificarea predicatului este principiul esen\ial al unei analitici; numai ea ne permite s[d[m o analiz[des[v`r=it[ a =tiin\ei logice. Din cauz[ c[ n-au cunoscut-o sau au trecut peste ea, cei vechi nu au dezvoltat logica dec`t dintr-o parte =i au]ngreuiata-o cu reguli numeroase, nefolositoare =i discordante“ (p. 40).

De altmintrelea,]n privin\a opiniunii despre exager[rile lui Hamilton, dl Maiorescu se bazeaz[pe Mill.

lum`n[ri de sperman\et[. C`nd dl Maiorescu ne spune c[egoismul e r[d[cina care produce r[ul,]ntregul r[u p`n[ la cea din urm[ pic[tur[, e natural ca ]n mintea noastr[ s[ se formeze ideea c[ aceea=i r[d[cin[ nu poate produce un fruct neasem[n[tor ori, =i mai mult, contrariu. De alt[ parte, tot ]n\elesul =i toate dez–volt[rile din articolul d-sale dau acela=i ]n\eles egoismului. }n sf`r=it, dl Maiorescu e discipolul lui Schopenhauer;]n definitiv d-lui expune teoriile estetice =i morale nu ale d-sale, ci ale lui Schopenhauer.

Pentru acesta din urm[ ]ns[, egoismul e mai r[u dec`t Satana pentru cre=tini, pentru c[el e cauza afirma\iunii dorin\ei de a tr[i, care e izvorul]ntregului r[u,]ntregii imoralit[\i,]ntregului viciu, idealul fiind dispari\ia traiului, nefiin\a, Nirvana. Acestea toate]mpreun[mi-au dat, cred, dreptul s[ ]n\eleg a=a fraza dup[cum am]n\eles-o. Iar dac[dl Maiorescu n-a vrut s[fie]n\eles a=a, atunci e vina d-sale, de ce nu se explic[mai clar ori, mai bine zis, e vina teoriilor estetice ale d-sale care nu permit o exprimare mai clar[.

* * *

Am ajuns,]n sf`r=it, la partea proprie a articolului dlui Maiorescu, adic[la acea parte care trebuie s[justifice contrazicerea (mai bine zis, una din contrazicerile) aflat[de mine]n privin\a personalit[\ii =i impersonalit[\ii]n art[.

Pentru a explica ori pentru a]nl[tura aceast[contrazicere, d-sa scrie o pagin[ ]n care precizeaz[teoria estetico-platonian[de care se \ine d-sa =i pe care o aplic[ ]n critici. Reproducem aici]ntreaga pagin[, foarte interesant[, nu numai din punctul de vedere al contrazicerii ce ne preocup[. Analiz`nd pu\in aceast[ teorie expus[ ]n c`teva cuvinte de dl Maiorescu, se va vedea]nc[o dat[diferen\a]ntre vederile noastre =i ale d-sale,]ntre estetica metafizic[=i estetica modern[=tiin\ific[.

Chestia fiind cam arid[, cerem scuze cititorilor no=tri c[le punem r[bdarea la o grea]ncercare.

Iat[aceast[pagin[:

„Apoi care din dou[este adev[rat,]ntreab[bro=ura ro=ie: poetul impersonal sau cel personal?

Am`ndou[, r[spundem noi.

A=adar, cuv`ntul personal, ca =i contrariul s[u impersonal, are dou[ ]n\elesuri?

Evident — =i am`ndou[ ]n\elesurile sunt clar expuse ]n pasajele citate, adic[ clar pentru cine poate =i vrea s[ ]n\eleag[. Tot a=a are dou[ ]n\elesuri cuv`ntul inductiv (aristotelic =i baconian), cuv`ntul sintetic (a priori =i a posteriori) etc.

Poetul adev[rat este impersonal]n perceperea lumii,]ntruc`t]n actul perceperii obiectului trebuie s[se uite pe sine =i s[-=i concentreze toat[privirea]n obiect, prin aceasta numai obiectul]nceteaz[acum de a fi individual m[rginit =i devine tip, se]nf[\i=eaz[sub specie aeternitatis, cum zice Spinoza, este o „idee platonic[“. Shylock nu este un ovreu izolat, ci este ovreimea; Werther nu este un amorezat individual, ci este sentimentalitatea amorului. Aceasta constituie partea mai ales etic[a artistului.

Dar odat[perceperea obiectiv[dob`ndit[, manifestarea ei ]n o anume form[ reproduce caracterul personal al poetului, =i o asemenea r[sfr`ngere]n prisma lui proprie exprim[invidualitatea lui esen\ial[. Leiba Zibal din *F[clia de Pa=te* a dlui Caragiale nu este nici el un ovreu izolat, ci este ovreimea, ca =i Shylock, dar ce deosebire]n forma exprim[rii, dup[deosebita individualitate a scriitorilor! Impersonal sau tipic v[zute am`ndou[ figurile, personal sau individual tratate de am`ndoi autorii.

Nici *Luceaf[rul* lui Eminescu nu este un individ amorezat, ci]ns[=i sentimentalitatea amorului, ca =i Werther. Dar aceea=i deosebire a manifest[rii =i din aceea=i cauz[. Aceasta constituie partea mai ales estetic[a poetului.

Iac[teoria clar[, de mult =tiut[=i de mult comentat[a ideii platonice,]ntrebuin\at[drept fundament de estetic[, =i]mp[carea ei cu formele foarte diverse de manifestare]n care se reveleaz[diversele personalit[\i ale poe\ilor.

Se]n\elege c[sunt =i teorii contrare. Zola d. e. define=te: opera de art[e un col\ al naturii v[zut printr-un temperament.

Noi credem, din contra, c[opera de art[e un col\ al naturii v[zut c`t se poate de impersonal =i exprimat printr-un temperament c`t se poate de individual.

Dar aceast[lupt[ ]ntre teorii adverse este alt[chestie. Chestia noastr[era teoria platonico-estetic[, combinat[cu varietatea exprim[rii aceluia=i tip prin felurite forme artistice, teorie atins[ ]n treac[t de cele dou[articole ale noastre. +i aici am ar[tat c[contrazicerea]nchipuit[de dl Gherea nu exist[ ]n acea teorie, ci exist[ ]n capul d-sale“ (p. 893—894).

Dac[,]n adev[r, contrazicerea exist[ ]n capul meu ori dac[e]n articolele d-sale, asta o s[vedem imediat.

De la]nceput]ns[trebuie s[ne]n\elegem ori trebuie s[ ]nl[tur[m dou[pasaje din pagina citat[, ca nefiind]n chestie. Mai]nt`i e: ...“Contrazicerea ]nchipuit[ de dl Gherea nu exist[ ]n acea teorie“. O fi exist`nd, n-o fi exist`nd „]n acea teorie“, e alt[socoteal[; vorba e c[acea contrazicere exist[ ]n adev[r]n articolele d-sale.

Al doilea pasaj de]nl[turat e]n privin\a bro=urii ro=ii. Aceast[bro=ur[n-am citit-o =i deci nu =tiu, o fi av`nd, n-o fi av`nd dreptate. Original e numai c[dl Maiorescu]ncepe s[discute cu bro=ura ro=ie, iar rezultatul e c[zisa contrazicere e]n capul meu. S-ar p[rea c[bro=ura ro=ie e]ntr-adins introdus[pentru a]ntuneca chestia, nu pentru a o l[muri.

A=adar, trecem la chestia contrazicerii; pentru aceasta]ns[trebuie s[restabilim faptele.

}n articolul asupra comediilor lui Caragiale, dl Maiorescu

sus\ine c[un artist trebuie s[fie impersonal]n producerile artistice, c[altfel ar fi imoral „]n]n\elesul artei“. „}n[l\area impersonal[— zice d-sa — este]ns[o condi\ie a=a de absolut[a oric[rei impresii artistice,]nc`t tot ce o]mpiedic[=i o abate este un du=man al artei,]ndeosebi al poeziei =i al artei dramatice. De aceea poeziile cu inten\ii politice actuale, odele de zile solemne, compozi\iile teatrale pentru glorific[ri dinastice etc. sunt simulare a artei, nu art[adev[rat[.“ +i mai departe: „A=adar, arta dramatic[are s[expun[conflictele, fie tragice, fie comice,]ntre sim\irile =i ac\iunile omene=ti, cu at`ta obiectivitate curat[, ]nc`t pe de o parte s[ne poat[emo\iona prin o fic\iune a realit[\ii, iar pe de alta s[ne]nal\e]ntr-o lume impersonal[“.

Acum =ase ani, analiz`nd acest articol, am zis: „Poetul trebuie s[ expun[ sim\irile =i ac\iunile omene=ti cu at`ta obiectivitate curat[,]nc`t s[ ne ]nal\e pe noi ]n lumea impersonal[. C`t de obiectiv, c`t de impersonal mai trebuie s[fie poetul!“ De altmintrelea toat[partea teoretic[a articolului e scris[ ]n acela=i sens, adic[poetul trebuie s[fie obiectiv, impersonal]n expunere,]n manifestarea estetic[.

}n articolul *Poe\i =i critici* dl Maiorescu sus\ine contrariul, sus\ine c[poetul trebuie s[fie personal]n manifestarea sa artistic[, iar]n loc de „obiectivitate curat[“, d-sa cere artistului s[fie „p[rtinitor“.

„}n manifestarea artistic[— zice d-sa]n acest din urm[articol — se reproduce caracterul personal, f[r[care nu poate exista un adev[rat poet“; =i iar[=i,]n tot articolul d-sale sus\ine acela=i lucru, c[artistul]n exprimare e personal =i]ntr-un loc d-sa ajunge la concluzia c[„artistul nu poate fi dec`t p[rtinitor“.

Numind articolul]nt`i cu litera A =i articolul al doilea cu litera B, vom avea:

Articolul A. Artistul trebuie s[fie]n manifestarea sa impersonal, obiectiv.

Articolul B* . Artistul trebuie s[fie]n manifestarea sa personal, p[rtinitor.

Iat[o contrazicere clar[ca lumina zilei =i pe care n-ar putea-o]nl[tura]nsu=i Platon dac[s-ar scula din groap[, iar dl Maiorescu vrea s[o]nl[ture prin expunerea esteticii lui Platon.

+i cum o]nl[tur[? Iat[cum: poetul e personal =i impersonal — impersonal]n perceperea lumii =i personal]n manifestarea ei. Poetul vede c`t se poate de impersonal =i se exprim[ c`t se poate de individual.

S[presupunem c[toate acestea sunt adev[rate (ceea ce nu credem); ar urma oare c[se]nl[tur[contrazicerea de sus? Dar de unde? Nu numai c[nu se]nl[tur[, dar nici nu se atinge contrazicerea =i prin explic[rile date se creeaz[=i alte contraziceri. A=a, pe acest al treilea articol, prin care d-sa voie=te s[l[mureasc[cele dou[articole trecute,]l vom numi cu litera C, =i atunci vom avea urm[toarele contraziceri noi:

Articolul A. Artistul trebuie s[fie impersonal, obiectiv]n manifestare.

Articolul C. Artistul trebuie s[fie personal, individual]n manifestare.

Articolul B. Artistul e personal]n percepere (vezi N. B.).

Articolul C. Poetul adev[rat e impersonal]n perceperea lumii.

Dup[cum vedem, acest nou articol cade]n contrazicere cu fiecare din articolele trecute.

Dl Maiorescu m[mustr[c[de ce n-am b[gat de seam[c[ ]ntre cele dou[articole a trecut un interval numai de trei luni, atunci a= fi fost mai prudent =i n-a= fi g[sit contrazicerile. „Chiar aceast[scurtime de interval ar fi trebuit s[fac[pe dl Gherea mai pru-

---

* }n articolul B (*Poe\i =i critici*) dl Maiorescu sus\ine asemenea c[artistul trebuie s[fie personal]n **percepere**. „De la acelea=i obiecte chiar despre care noi to\i avem o sim\ire obi=nuit[, el (poetul) **prime=te o sim\ire a=a de deosebit de puternic[** =i a=a de personal[ ]n gradul =i]n felul ei...“ etc..

dent.“ Dar ce are a face intervalul c`nd acum, nu ]n dou[ articole scrise la interval de trei luni, ci ]n acela=i articol, pe aceea=i pagin[, se g[se=te o contrazicere tot a=a de flagrant[ ca =i cele dinainte! }n adev[r, prin faptul c[ d-sa retip[re=te o cita\ie din scrierile sale, se ]nt`mpl[urm[torul lucru. La pagina 893 sus, citim: „Poetul este mai]nt`i de toate o individualitate. De la acelea=i obiecte chiar, despre care noi to\i avem o sim\ire obi=-nuit[, el prime=te o sim\ire a=a deosebit de puternic[ =i a=a de personal[ ]n gradul =i ]n felul ei, ]nc`t]n el nu numai se acumuleaz[sim\irea p`n[a sparge limitele unei simple impresii =i a se rev[rsa]n forma estetic[a manifest[rii, dar]ns[=i aceast[manifestare reproduce caracterul personal, f[r[de care nu poate exista un adev[rat poet.“ A=adar, poetul]n primirea sim\irilor, impresiilor, deci]n actul perceperii e a=a de personal,]nc`t =i manifestarea e personal[. Astfel,]ns[=i manifestarea personal[e subordonat[perceperii personale, a=a de personal e poetul]n perceperea lumii. Iar dup[zece r`nduri, pe aceea=i pagin[, dl Maiorescu zice: „Poetul adev[rat e impersonal]n perceperea lumii“.

O fi =i aceast[contrazicere tot numai]n capul meu?...

De altmintrelea nu m[mir deloc de aceste contraziceri. Se]n\elege, dl Maiorescu are un frumos talent =i e un logician distins, dar chiar dac[ar fi logician genial ca Aristoteles ori Mill, tot n-ar putea face nimic]n zilele noastre cu aceast[estetic[metafizic[platonian[, nem\it[de metafizicii nem\i. +i cum s[nu cad[ ]n contraziceri cu ea =i]n ea, c`nd ea]ns[=i e o mare contrazicere cu cele mai elementare adev[ruri ale =tiin\ei moderne?

Pentru c[, v[rog, citi\i micul rezumat al acestei teorii]n articolul dlui Maiorescu =i spune\i-mi dac[g[si\i dou[propozi\ii]n toat[aceast[pagin[care s[nu fie]n contrazicere cu cele mai elementare adev[ruri ale =tiin\ei moderne. Pentru ca s[nu p[rem exagera\i =i nedrep\i, s[analiz[m pu\in acest mic rezumat din teoriile platoniene.

* * *

}ncepem cu fraza]nt`i: „Poetul adev[rat este impersonal ]n perceperea lumii“. Pentru ca s[ vedem ]ntru c`t e adev[rat[aceast[fraz[, trebuie s[vedem ce e actul perceperii, ce e percep\ia din punctul de vedere al psihologiei moderne. }n teoria expus[=i sus\inut[de dl Maiorescu, percep\ia pare a fi un act psihic simplu,]n care subiectul care percepe e cu totul pasiv, el prime=te impresia din afar[, dar personalitatea lui psihic[ ]n acest act al percep\iei nu lucreaz[, pare a fi absent[. Dac[ar fi a=a, atunci]n adev[r — omul ori poetul]n actul perceperii ar fi impersonal, =i numai]n exprimare,]n manifestarea estetic[, unde se manifest[=i lucreaz[ ]ntreaga persoan[psihic[, numai acolo artistul ar fi personal. Dar oare a=a e? S[vedem.

„}n cea mai simpl[experien\[psihic[— zice Maudsley (vezi *Physiologie de l'ésprit*, p. 324) — este at`t un element subiectiv c`t =i un element obiectiv; c[ci orice percep\iune este de la]nceput]nso\it[de sentiment.“ A=adar,]n actul perceperii omul nu numai prime=te, ci =i d[, spiritul s[u lucreaz[ca =i]n actul exprim[rii.

„Pentru sim\ul comun — zice Binet (vezi *La psychologie du raisonnement*, p. 10—11) — percep\iunea este un act simplu, o stare pasiv[, un fel de receptivitate. A percepe un obiect exterior, d. e. m`na noastr[, este numai a avea con=tiin\[de senza\iile pe care le produce acel obiect asupra organelor noastre.

Cu toate astea, c`teva exemple vor fi de-ajuns s[ ar[t c[, ]n orice percep\iune, spiritul adaug[ necontenit pe l`ng[impresiunile sim\urilor.

Percep\iunea este, deci, o stare mixt[, un fenomen cerebrosensorial alc[tuit dintr-o ac\iune asupra sim\urilor =i o reac\iune a creierului. Ea se poate asem[na cu un reflex a c[rui perioad[centrifug[,]n loc s[se manifeste]n afar[prin mi=c[ri, s-ar cheltui]nl[untru de=tept`nd asocia\ii de idei. Desc[rcarea urmeaz[o cale mintal[,]n loc s[urmeze una motrice.“

Cum vedem iar[=i,]n actul percep\iei spiritului omului lucreaz[ca =i]n actul exprim[rii, numai c[desc[rcarea apuc[alt[cale, o cale mintal[ ]n locul uneia motrice. Mai explicit =i mai doveditor pentru noi e James Sully.

„Percep\iunea — zice Sully (vezi *Les illusions des sens et de l'ésprit*, p. 14) — nu-i un lucru a=a de simplu cum s-ar p[rea la prima vedere. C`nd prive=ti ]ntr-o zi c[lduroas[ un r`u cu ap[vie =i vezi delicioasa r[coreal[, nu-i greu de dovedit c[ ]n realitate facem un act de sintez[mintal[sau de construc\ie imaginativ[, c[la impresiunea sim\urilor pe care ne-o d[ochiul]n momentul acela, ad[ug[m un lucru pe care experien\a din trecut l-a dat spiritului nostru. }n percep\iune spiritul lucreaz[asupra materiei senza\iunii =i]ntrune=te]n actuala-i atitudine toate rezultatele dezvolt[rii sale anterioare."

+i]n felul acesta am putea aduce cita\ii din to\i marii psihologi moderni. A=adar,]n actul percep\iei spiritul nu numai prime=te, dar =i d[;]n actul de percep\ie spiritul face acte de sintez[mintal[, de construc\ii imaginative;]n actul percep\iei spiritul lucreaz[asupra materiei senza\iei,]n actul percep\iei se pune]n lucrare]ntreaga experien\[psihic[dob`ndit[, toate reminiscen\ele, ]ntregul rezultat al dezvolt[rii anterioare. Cu aceste c`teva adev[ruri =tiin\ifice dob`ndite despre percep\ie, s[ne]ntoarcem acum la teoria platonic[ ]nsu=it[de dl Maiorescu: „Poetul adev[rat este impersonal]n perceperea lumii."

Acum, dup[ce am precizat =tiin\ifice=te termenul **percepere,** =tim c`t de impropriu este de a vorbi de percep\ie impersonal[, c`nd]n actul perceperii ia parte]ntregul psihic,]ntregul spirit al individului, al persoanei.

Dar, va zice dl Maiorescu, aici e vorba de impersonal]ntru at`ta ]ntru c`t,]n actul perceperii obiectului, artistul trebuie s[se uite pe sine =i s[-=i concentreze toat[privirea]n obiect. Fie, dar atunci =i exprimarea artistic[e impersonal[.

Cum? C`nd un pictor se uit[ la un peisaj, atunci se uit[ pe sine ca persoan[, iar c`nd apoi]l reproduce pe p`nz[, ]n actul reproducerii nu se uit[ pe sine ca persoan[? Evident c[ da, =i poate ]n actul exprim[rii =i mai mult dec`t]n actul perceperii. Dar atunci am`ndou[actele, =i perceperea, =i exprimarea, sunt impersonale. }ns[atunci ne oprim de la]nceput =i nu putem s[mergem mai departe =i s[ ]mp[r\im morala =i estetica]ntre aceste dou[acte, nu mai putem da unuia vederea tipic[neindividual[, altuia exprimarea individual[etc.; ne-am n[molit de la]nceput. }nceputul analizei e =i]nceputul ruin[rii teoriei. Dar,]n sf`r=it, s[mergem mai departe:

„Prin aceasta (adic[prin actul perceperii) numai obiectul]nceteaz[acum de a fi individual m[rginit =i devine tip“. Prin actul perceperii obiectul se reproduce ca atare]n capul nostru, deci r[m`ne bini=or =i nu]nceteaz[deloc de a fi individual =i m[rginit.

Mai departe. „Leiba Zibal din *F[clia de Pa=te* a dlui Caragiale nu este nici el un ovreu izolat, ci este ovreimea, ca =i Shylock, dar ce deosebire]n forma exprim[rii dup[deosebita individualitate a scriitorilor! Impersonal sau tipic v[zute am`ndou[ figurile, personal sau individual tratate de am`ndoi autorii.“ A=adar, deosebirea]ntre dou[lucr[ri de art[depinde numai de felul deosebitei exprim[ri, manifest[ri, care e individual[, personal[, dar nu =i de deosebirea]n percepere, care act e impersonal. A=a, spre pild[, Shylock =i Leiba Zibal sunt am`ndoi tipuri de ovrei; dar dac[sunt a=a de deosebi\i, e numai din cauz[c[au fost deosebit exprima\i, dup[temperamentul individual al fiec[rui scriitor, dar nu =i din cauz[c[au fost diferit v[zu\i, percepu\i de fiecare scriitor. Aceasta e dup[teoria]nsu=it[de dl Maiorescu.

Nimic mai neexact. Adev[rul e, =i un adev[r absolut elementar pentru zilele noastre, c[deosebirile]ntre dou[lucr[ri de art[depind, bine]n\eles, =i de exprimarea prin temperamente deosebite, dar =i de percepere prin deosebite temperamente, prin

organiza\ii psiho-fiziologice deosebite. Ca s[ne convingem de acest adev[r, de altmintrelea banal, s[lu[m un exemplu. O p[dure v[zut[de doi scriitori arti=ti, dintre care unul e tip auditiv, altul vizual. Ace=ti doi arti=ti v[d p[durea =i o descriu.

Primul, tipul cel auditiv, va descrie mai ales fream[tul p[durii, geam[tul copacilor la baterea v`ntului, b`z`itul insectelor, ciripitul miilor de p[s[ri etc.

Al doilea, tipul vizual, va descrie mai ales formele =i culorile p[durii, aspectul ei la apusul soarelui, va descrie]n[l\imea plopului, micimea frunzelor lui care tremur[ca sute de mii de flutura=i verzi.

De unde aceste deosebiri]n descrierea aceleia=i p[duri? Evident c[e =i]n faptul deosebirii de exprimare, dar chiar de la]nceput aceasta e hot[r`t[prin deosebirea]n percepere. Primul artist, tipul cel auditiv, percepe p[durea mai ales prin auz, al doilea mai ales prin v[z, astfel c[de la]nceput se hot[r[=te deosebirea, prin actul perceperii.

Dac[doi pictori zugr[vesc acela=i peisaj]ntr-un mod diferit, prima cauz[e c[-l v[d]ntr-un mod diferit. De altmintrelea, acesta fiind un adev[r prea cunoscut, nu mai insist[m.

S[mergem mai departe.

„Aceasta (adic[perceperea neindividual[, impersonal[, tipic[) constituie partea mai ales etic[a artistului.“ A=adar,]n actul perceperii neindividuale, impersonale, rezid[etica, morala artistului, iar ca s[nu se supere actul manifest[rii personale, atunci acestuia i se d[estetica artistului.

Dar ce]nsemneaz[aceast[ ]mp[r\eal[at]t de **original[?**

Mai]nt]i, dac[am]n\elege actul perceperii]n sensul cum]l]n\elege teoria sus\inut[de dl Maiorescu, apoi tocmai atunci nici n-ar putea fi vorb[ca acest act s[dea elementele morale, etice, ale artistului =i ale operei de art[. }n adev[r, dac[artistul]n actul perceperii e impersonal, neindividual; dac[ ]n acest act e absent[

personalitatea lui psihic[, dac[putem s[ne exprim[m a=a, atunci el e iresponsabil moralmente, deci nu mai poate fi vorba deloc de morala lui. Deci, numai]n actul exprim[rii,]n care se arat[ ]ntreaga personalitate, individualitate a artistului, numai =i numai]n acest act va rezida etica artistului.*

}n\eleg`nd]ns[perceperea]n sensul cum e]n\eleas[de psiho-fiziologia modern[, de bun[seam[=i acest act va hot[r] etica, morala artistului =i puterea moralizatoare a operei artistice.

Dac[actul perceperii hot[r[=te]n parte, de la]nceput, cum va fi o oper[artistic[, atunci e evident c[hot[r[=te]n parte cum va fi ea din punct de vedere etic, moralizator. Dar actul exprim[rii, manifest[rii artistice, hot[r[=te =i el]n mai mare grad cum va fi opera artistic[, deci cum va fi elementul ei etic, moralizator. Prin urmare, chiar dac[ar putea s[fie aici vorba de „mai ales“, atunci actul manifest[rii artistice va constitui „mai ales“ etica artistu-

* Se]n\elege c[noi judec[m aceast[teorie din punct de vedere elementar =tiin\ific, dup[cum am prevenit pe cititori. Dac[ ]ns[o judec[m din punctul ei de vedere, din punctul de vedere al fanteziilor metafizice ale lui Platon ori din punctul de vedere al fanteziilor boln[vicioase ale lui Schopenhauer, atunci din punctul lor de vedere aceast[estetic[e destul de consecvent[, e consecven\a]n erori.

}n adev[r, dup[Platon,]n actul perceperii artistice artistul, uit`ndu-se pe sine ca persoan[, se rede=teapt[**alter ego** al lui din lumea transcendent[, acest tip perfect al c[ruia artistul e o copie imperfect[. Deci actul perceperii artistice e totdeodat[=i actul rede=tept[rii tipului transcendental perfect, deci e natural ca]n acest act s[rezide moralitatea artistului. De alt[parte, dup[Schopenhauer, actul perceperii artistice fiind un act impersonal,]n el artistul se uit[ca persoan[, deci nu e accesibil egoismului care e r[d[cina dorin\ei de a tr[i; f[r[el ar fi disp[rut omenirea, deci s-ar fi]ndeplinit idealul schopenhauerian — neexisten\a. Impersonalitatea, uitarea de sine din actul perceperii e]ntruc`tva o presim\ire, o anticamer[a nefiin\ei, a Nirvanei, a marelui ideal, deci e natural de a c[uta]n acest act etica artistului.

Cum vedem, aceste fantezii sunt consecvente cu ele]nse=i, ceea ce nu le]mpiedic[de a r[m`nea tot fantezii.

lui, dup[cum va constitui „mai ales“ estetica lui. }n orice caz deci, e gre=it de a face aceast[ ]mp[r\eal[fantezist[, d`nd etica ori „mai ales“ etica pe seama actului perceperii =i estetica ori „mai ales“ estetica pe seama actului exprim[rii artistice.

S[vedem ce a mai r[mas din aceast[teorie! Nimic.

Ne-a fost de ajuns s[preciz[m mai =tiin\ifice=te termenul =i actul **perceperii,** pentru ca toat[aceast[teorie s[cad[. Nu-i vorb[, e p[cat, teoria e destul de frumoas[=i mai ales e foarte simetric[, ca toate construc\iile metafizice. }n adev[r, uita\i-v[numai:

Dup[ce crearea artistic[e]mp[r\it[ ]n dou[acte deosebite: perceperea =i manifestarea — aceste acte devin nu numai fonciarmente deosebite, ci contrarii =i devin dou[entit[\i metafizice. +i mai departe vine urm[toarea]mp[r\eal[: celui dint`i act e dat[ impersonalitatea, celui d-al doilea personalitatea artistului; celui dint`i mai ales morala, celui d-al doilea mai ales estetica; celui dint`i vederea tipic[, neindividual[, nem`rginit[, celui d-al doilea tratarea individual[, m[rginit[etc., etc. Ce simetrie! P[cat numai c[toate aceste construc\iuni fanteziste seam[n[cu construc\iunile f[cute din c[r\i de joc: la cea dint`i atingere a sufl[rii =tiin\ifice ele cad.

E adev[rat c[dl Maiorescu poate s[zic[=i zice chiar: „Dar aceast[lupt[ ]ntre teorii adverse este alt[chestie“. Cum alt[chestie?

Apoi tocmai aci e miezul chestiei, miezul polemicii.

Dl Maiorescu a adus din Germania estetica platonian[, nem\it[de metafizicii nem\i. Aceast[estetic[, luat[mai ales de la Schopenhauer, d-sa a adus-o =i a acreditat-o]n \ara noastr[, ceea ce de altmintrelea e foarte natural. Dl Maiorescu n-a putut aduce alt[teorie estetic[, pentru c[pe acea vreme estetica =tiin\ific[mai nu exista. }n c`t prive=te acreditarea acestei teorii =i dominarea ei p`n[ ]n timpul din urm[, aceasta e iar[=i natural, av`nd ]n vedere pe de o parte lipsa unui serios control literar =i estetic ]n \ara noastr[, de alt[ parte talentul dlui Maiorescu. Dar oric`t

de mult talent ar fi avut d-sa, oric`t de distins logician ar fi, cu o astfel de teorie e natural s[ nu po\i face alte aplica\iuni, dec`t acelea pe care le-a f[cut d-sa]n cele dou[articole tip[rite]n *Convorbiri literare.* E de net[g[duit c[dl Maiorescu a f[cut un mare serviciu literaturii rom`ne, dar aceasta se datore=te propriului d-sale talent, gustului literar, dup[ cum am ar[tat ]n alt articol, dar nu teoriei, care e gre=it[. }n contra acestei teorii metafizice =i a aplica\iunilor sale m-am ridicat eu c`nd am scris articolul meu *Personalitatea =i morala]n art[*. Eu am pornit din punctul de vedere al esteticii =tiin\ifice moderne, o =tiin\[care, de=i]n forma\iune, cu totul pe la]nceputul ei, e]ns[ ]ndestul[toare pentru a ar[ta p`n[ la eviden\[, c`t de naiv[=i anti=tiin\ific[e aceast[teorie platonian[, fie]n forma ei primitiv[la Platon, fie =i]n forma ei ulterioar[la metafizicii nem\i, francezi etc.

Deci,]nc[o dat[, aici e chestia:]n lupta acestor dou[teorii, =i nu aiurea.

}nainte de a termina, \in s[relevez faptul c[dl Maiorescu d[de exemplu pe Zola, c`nd e vorba de a numi un reprezentant al teoriilor adverse celei metafizice, platonice.

Oare nu cu mult mai mare drept a= putea s[-mi exprim aici mirarea, dec`t a f[cut dl Maiorescu c`nd a zis c[eu nu cunosc provenien\a teoriei d-sale? Oare nu cu mult mai mare drept a= putea s[ ]ntreb: cum Zola? care Zola?

Zola e un mare talent ca scriitor de romane, un critic slab =i un teoretician estetic nul, absolut nul. Cum dar a putut dl Maiorescu s[-l numeasc[tocmai pe el, c`nd era vorba de a numi un reprezentant al esteticii moderne? Estetica =tiin\ific[modern[, ca =tiin\[, e]nc[ ]n forma\iune. Ca atare, ea]=i ia metoda =i-=i formeaz[materialul din =tiin\ele mai formate. }n acest sens, o descoperire a lui Helmholtz]n acustic[ori]n optic[e mai important[pentru estetica =tiin\ific[dec`t toate specula\iunile esteticii metafizice moderne luate]mpreun[.

Dar cu toate c[depinde de multe alte =tiin\e, este]ns[o =tiin\[

special[de care depinde]n primul r`nd estetica modern[, aceasta e o =tiin\[ t`n[r[=i]ncep[toare]nc[=i ea: psihologia. Opera de art[e o produc\ie a psihicului omenesc, psihologia e =tiin\a psihicului omenesc, leg[tura =i dependen\a e evident[=i]n adev[r nu e nici un psiholog]nsemnat care s[nu fi tratat]ntr-un mod sau]ntr-altul chestiunile de estetic[.

Estetica depinde foarte mult de alt[=tiin\[ ]n forma\iune, de sociologie, un adev[r pe care din nenorocire nu prea]l]n\eleg nici oamenii de =tiin\[care se ocup[de estetic[.

}n sf`r=it, dac[ dl Maiorescu ar fi vrut s[ citeze vreun reprezentant al teoriilor adverse celor metafizice, care s[ se fi ocupat mai ]n special de estetica =tiin\ific[, ar fi putut numai pe Fechner, Taine, Bain, James Sully, Hirth, Guyau, Grant Allen, Veron, Forbes, fie =i pe cei de m`na a doua, pe vulgarizatorii nu totdeauna ferici\i cum e Hennequin... dar Zola?!

Dl Maiorescu sf`r=e=te astfel articolul d-sale: „Precum se vede, acele c`teva fraze pres[rate]n articolele noastre, scrise de altminteri]n termeni mai populari, erau numai ni=te semne de recunoa=tere pentru o teorie estetic[complet[=i sistematizat[; sau, dac[nu ni se ia]n nume de r[u o comparare militar[, ni=te solda\i trimi=i]nainte — nu ca slaba putere a unor indivizi r[zle\i, ci ca avantgarda unei]ntregi armate cu care stau]n leg[tur[bine disciplinat[.

De unde putem scoate o alt[observare de polemic[literar[: nu confunda avantgarda unei armate cu ni=te solda\i r[zle\i, sau mai pe rom`ne=te: las-o mai domol unde nu te pricepi!“

Dac[nu dl Maiorescu, apoi cititorii mei desigur s-au convins c[ ]n articolul meu trecut, ca =i]n acesta din urm[, am b[gat de seam[perfect de bine armata de care ne vorbe=te dl Maiorescu (adic[teoria platoniano-schopenhauerian[), dar am b[gat de seam[=i unele lucruri pe care nu le-a observat d-sa =i anume c[aceast[armat[e distrus[, nu mai exist[.

Tocmai aici e originalitatea situa\iei dlui Maiorescu, c[ci d-lui merge m`ndru =i mar\ial ]nainte, crez`nd c[ ]l urmeaz[o armat[, =i nu vrea s[se uite]nd[r[t pentru a vedea c[nu-l urmeaz[nimeni.

Din cauza prea multor ocupa\ii, dl Maiorescu n-a b[gat de seam[c[esteticii metafizice platoniano-schopenhaueriene i s-a]nt`mplat]n anii din urm[un mic accident =i anume: a murit.

Nu-i vorb[, sunt =i unii nemetafizici chiar care cred c[n-a murit, ci numai trage de moarte;]n orice caz s[n[toas[nu e, =i nu e departe vremea c`nd ea va apuca drumul ve=niciei pentru a se odihni l`ng[surorile ei bune, astrologia =i alchimia.

IDEALURILE SOCIALE +I ARTA

CUPRINS

Am zis]n articolul meu *Asupra criticii =tiin\ifice =i metafizice* c[un scriitor]n general are datoria s[r[spund[la observa\iile ce i se fac, dar c`teodat[, ]n cazuri excep\ionale, aceast[ datorie de a r[spunde se preface ]n datoria de a t[cea. Tocmai ]ntr-un astfel de caz sunt fa\[ cu dl Philippide, care ]n num[rul festiv al *Convorbirilor literare* a scris ]n contra mea un articol, *Idealuri*, articol confuz, f[r[ ]nceput =i f[r[ sf`r=it, cu o mul\ime de chestii abordate]ns[f[r[=ir, f[r[sistem, f[r[o idee conduc[toare, s[rituri de la una la alta, aluziuni personale mali\ioase care merg p`n[la injurii, =i toate astea]ntr-un stil! +i ceea ce e =i mai r[u, cu preten\ii absolut nefundate la spirit, =i ce spirit!

E evident c[la astfel de articole nu se r[spunde =i n-am fi r[spuns dac[n-ar fi intervenit urm[toarele considera\ii importante: articolul dlui Philippide e tip[rit]n *Convorbiri literare*, o revist[care a avut o influen\[ ]nsemnat[asupra dezvolt[rii culturale a \[rii noastre =i e tip[rit]n num[rul festiv prin care revista serba dou[zeci =i cinci de ani de existen\[; iar]n tot articolul dl Philippide vorbe=te nu din partea persoanei d-sale, ci din partea *Junimii* ca grup literar. Articolul pare a fi o declara\ie de principii f[cut[dup[dou[zeci =i cinci de ani de existen\[a unei reviste importante =i deci el cap[t[o]nsemn[tate cu totul dispropor\ional[cu valoarea lui intrinsec[.

Av`nd deci]n vedere condi\iunile excep\ionale]n care apare articolul, e evident c[trebuie s[r[spundem =i s[r[spundem chiar pe larg.

S[r[spundem! U=or de zis! Dar cum s[r[spunzi la acest articol care]ncepe cu combaterea idealurilor sociale]n art[=i sf`r=e=te cu o declara\ie melancolic[, c[d-sa, dl Philippide, s-a

deziluzionat de spiritul d-sale, iar la mijloc se vorbe=te de netrebnicia idealurilor sociale pentru art[, de literatura antic[, medieval[, modern[, de cre=tini, mormoni, quackeri, de incultura \[rii noastre, de cauzele tuturor nenorocirilor noastre sociale de azi, de rolul *Junimii*, de ceea ce a putut =i ce n-a putut s[fac[ea, de cercurile utopice =i =arlatane=ti]n literatur[, de socialism, de oamenii care nu se spal[, nu se piapt[n[, =i de al\ii care se spal[, se piapt[n[, de dinamit[, de ireligiune, de ceea ce a]nv[\at =i ce n-a putut d-sa s[ ]nve\e, =i toate acestea pres[rate cu o mul\ime de aluzii mali\ioase care merg p`n[la injurii. +i]n felul acesta d-sa distruge socialismul, anihileaz[nihilismul, spulber[comunismul, preface]n praf idealismul, critic[constitu\ionalismul, blameaz[progresismul, reabiliteaz[junimismul, laud[moderantismul, =i toate acestea]n opt pagini — asta nu e glum[!

Dec`t, acuma cum s[ r[spund eu? La ce anume s[ r[spund? Pozi\iunea, cum vede\i, e foarte critic[ chiar =i pentru un critic =i ar fi chiar imposibil de r[spuns dac[ n-ar exista o metod[ de analiz[ care se cheam[ metoda de eliminare. Aplicat[ la polemic[, ea ]nsemneaz[ urm[torul lucru: av`nd a r[spunde la un articol care e plin de digresiuni ce n-au nimic de a face cu chestia, le eliminezi una c`te una =i r[spunzi numai la rest, dac[ mai r[m`ne, rest care trebuie s[fie]n chestie, dac[ai eliminat cu st[ruin\[tot ce nu e. Dar pentru a vedea ce e]n chestie =i ce nu e, trebuie s[vedem de ce e vorba.

}n articolul meu *Morala =i personalitatea]n art[** , articol la care a r[spuns =i dl Maiorescu, am studiat importan\a unor]nalte idealuri sociale pentru un artist =i pentru un grup de scriitori ce ar dori s[creeze un curent intr-o \ar[, un curent literar =i intelectual. Pentru ilustrarea ziselor mele, am citat grupul junimist, care n-a avut o]nr`urire a=a de puternic[ asupra societ[\ii noastre pe c`t ar fi putut s[aib[, judec`nd dup[talentul membrilor grupului, =i aceasta din cauz[c[n-a fost condus de idealuri sociale mai m[re\e, mai]nalte.

---

* De fapt: Personalitatea =i morala]n art[(*n. ed.*).

Dl Philippide]mi r[spunde silindu-se a ar[ta:

1. C[un ideal social nu e deloc necesar unui artist ca atare, c[n-are a face una cu alta.

2. C[*Junimea* a avut =i ea un ideal modest, dar s[n[tos, pe care l-a =i realizat]n parte; mai mult]ns[n-a putut face *Junimea*, av`nd]n vedere condi\iunile \[rii noastre.

+i acum, =tiind despre ce e vorba, putem s[ ]ncepem opera\ia elimin[rii.

Mai]nt`i cred c[ trebuie s[ elimin[m aluziile =i chiar injuriile personale ce ni se adreseaz[. Curios lucru! Pe dl Philippide n-am onoarea s[-l cunosc nici personal, nici impersonal; de existen\a d-sale p`n[la articolul *Idealuri* n-am auzit; c`nd am vorbit de talenta\ii membri ai *Junimii,* d-lui bine]n\eles nu putea s[cread[c[fac aluzie la d-sa. De ce deci, dup[ce se amestec[ ]ntr-o vorb[care nu-l prive=te, mai face]nc[=i un =ir]ntreg de aluzii mali\ioase =i ajunge la injurii personale? De ce ?

E adev[rat c[un]nceput de explica\ie am g[sit]ntr-un articol al dlui Maiorescu: *Leon Negru\i =i Junimea*. }n acest articol dl Maiorescu enumer[pe to\i membrii *Junimii*, caracteriz`nd pe fiecare cu un adjectiv special — spre pild[: „fran\uzitul Korné“ „]nchisul estetic Burghelea“, „hazliul Paicu“ etc. Acolo g[sesc]ntre „blajinul Miron Pompiliu“ =i „superginga=ul Volenti“ pe **izbucnitorul Philippide Hurul!**...“ A=a da, se mai explic[articolul d-sale. Dac[e izbucnitor, n-ai ce s[-i faci, doar nu era s[-=i schimbe d-lui firea de hat`rul meu. Dec`t, chiar]n cazul acesta, n-au ce c[uta injuriile =i aluziile mali\ioase. Aluziile =i personalit[\ile,]n general, nu sunt recomandabile]n polemic[=i sunt scuzabile numai]ntr-un singur caz, atunci c`nd sunt spirituale; dar din nenorocire aluziile dlui Philippide n-au deloc acest avantaj.

Dup[ce chiar de la]nceputul articolului \ine a declara c[eu sunt socialist (ceea ce sunt]n adev[r, cu voia dlui Philippide), apoi urmeaz[astfel: „Ori, n-avem idealuri pentru c[ne sp[l[m, suntem politico=i, ne tundem p[rul =i barba, nu citim =i nu m`nc[m umbl`nd pe strad[=i nu st[m la vreo tejghea cu cartea

]n m`n[ pentru ca cine va trece =i ne va vedea s[ zic[: bre, da'ce ]nv[\at!... N-avem idealuri pentru c[ n-am vrut s[ imit[m cu orice pre\, ca momi\a, =i n-am crezut c[ am ferici \ara rom`neasc[dac[am]mpodobi-o cu toate darurile \[rilor Apusului deodat[, dac[i-am da datoriile lor, bolile lor, sociali=tii lor? Pentru c[, din aceast[dorin\[de a imita cu orice pre\, n-am]mpins r[ul desfr`ului =i al formei goale p`n[la culme, n-am]ndemnat pe copii s[lase =coala =i s[sar[ ]n capul p[rin\ilor, nu le-am dat]n m`n[, ]n loc de regula de trei, c[r\i unde s[ ]nve\e cum s[ arunce bombele de dinamit[, s[ fie lene=i =i obraznici, ]mpodobindu-se cu nume false, unde s[ ]nve\e c[ D-zeu a f[cut lumea r[u =i c[ noi, oamenii, o putem c`rpi mai bine?“ Mai departe vorbe=te dl Philippide de acei care au idealul „]n vreo himer[de egalitate =i pace“, „]n r[sturnare, foc =i omor cu orice pre\“. +i mai vorbe=te dl Philippide de acele cercuri utopiste c[rora le pare lesne de ajuns orice \int[, „c[ci cine este mai curajos dec`t ignorantul?“ adaug[ d-sa cu polite\e. Declar[ apoi c[ nu scrie c[r\i pentru a nu specula credulitatea oamenilor. Mai departe... dar ]n sf`r=it]n tonul acesta e scris mai tot articolul.

Acum au]n\eles cititorii no=tri cine sunt ace=ti nesp[la\i, care m[n`nc[ pe strad[, cine st[ la tejghea cu cartea-n m`n[ca s[arate c[e grozav, cine imiteaz[ca **momi\a**, cine sunt ignoran\ii, cine se g`nde=te la foc =i omor cu orice pre\... Toate aceste gra\iozit[\i spirituale sunt adresate mie sau prietenilor mei.

Nu degeaba e izbucnitor d-lui =i nu degeaba se recomand[singur de la]nceputul articolului c[e politicos — dac[chiar combate pe adversarii s[i, apoi]i combate sub\ire.

E de prisos, sper, s[insist c[aceast[parte a articolului trebuie s-o elimin[m: 1) pentru c[n-are absolut nimic comun cu chestia =i 2) pentru c[n-are absolut nimic comun cu spiritul.

+i acum, fie zis]n treac[t, sper c[=i cititorii mei, =i dl Philippide vor]n\elege de ce nici noi]n articolul de fa\[nu vom pune m[nu=i discut`nd cu d-sa.

Am f[cut prima eliminare. Dar elimin`nd aluziile =i injuriile ce ni se adreseaz[nou[, trebuie s[elimin[m =i laudele ce-=i adreseaz[dl Philippide d-sale =i prietenilor d-sale. Se]n\elege, e foarte merituos din partea d-sale c[ ]nva\[pe copii cu frica lui Dumnezeu =i a p[rin\ilor, s[=ad[bine la mas[, s[nu se joace cu dinamita ca nu cumva, fereasc[Dumnezeu, s[se]nt`mple vreo nenorocire. +i iar[=i c`nd d-sa ne spune, =i noi n-avem nici un drept s[nu-l credem, c[se spal[, se piapt[n[, se tunde, nu scrie c[r\i, nu umbl[m`nc`nd pe strad[, apoi toate acestea pentru o \ar[mic[ca a noastr[sunt destul de frumoase. Dec`t... toate acestea, drept vorbind,]l privesc pe d-sa, sunt de domeniul privat, =i poate s[se g[seasc[vreun cititor din cei nesp[la\i care s[zic[: dar ce ne pas[nou[dac[dl Philippide se spal[ori ba, =i ce are a face rolul pe care l-a jucat *Junimea*]n \ara noastr[cu chestia cum se tunde dl Philippide? Sunt dou[chestii deosebite, fiecare cu importan\a ei particular[, =i care deci trebuiesc tratate]n dou[articole deosebite. Prin urmare, elimin[m =i aceast[parte a articolului.

+i elimin`nd laudele ce-=i aduce dl Philippide, trebuie s[ fim drep\i =i s[ elimin[m =i hulirile ce-=i aduce d-sa. C[ci dl Philippide e un om franc =i spune drept =i calit[\ile =i neajunsurile ce are. Calit[\ile le-am v[zut, s[ vedem acum neajunsurile. „Eu, zice dl Philippide, am ]nv[\at la B`rlad =apte ani italiene=te =i dup[=apte ani nu =tiam s[declin italiene=te cumsecade.“ +i chiar sf`r=e=te cu urm[toarea m[rturisire melancolic[: „...p[cat c[ pe calea hot[r`t[de d`nsa (de *Junimea*), pe calea adic[ a muncii serioase, n-am putut noi ceilal\i mai tineri s[ ducem to\i lucrul mai departe. Dorin\a nu mi-a lipsit mie unuia, dar, oric`t de ad`nc cercetez ]n con=tiin\a mea, nu v[d aiurea cauza sterilit[\ii spiritului meu, dec`t]n lupta grozav[pentru a]nfr`nge defectele cre=terii mele, ]n ru=inea care m[ ]mpiedic[ de a specula credulitatea altora mai pro=ti dec`t mine,]mpro=c`ndu-i cu articole =i cu c[rticele =i poate — m[doare inima s[o m[rturisesc, pentru c[=i eu am avut iluzii multe, —]n sl[biciunea acestui spirit]nsu=i“.

Se]n\elege, e trist =i melancolic c`nd trebuie s[ sus\ii o lupt[ a=a de „grozav[ pentru a ]nfr`nge defectele cre=terii“ =i iar[=i e foarte trist c`nd trebuie s[ pierzi multe iluzii ce ai avut ]n privin\a spiritului t[u, =i noi nu putem dec`t s[-i dorim dlui Philippide s[ias[ ]nving[tor, de se poate, din lupta „grozav[“ ce a]ntreprins. Iar]n privin\a iluziilor, iar[=i nu putem dec`t s[-i dorim ca cel pu\in pentru viitor s[nu mai aib[astfel de iluzii nefundate, nici multe, nici pu\ine, pentru a nu suferi deziluzii, care totdeauna las[o urm[amar[ ]ntr-un suflet nobil. Dar, dreptatea]nainte de sentimente, =i dreptatea ne oblig[s[recunoa=tem c[=i aceste m[rturisiri sunt de domeniul privat, =i ca atare trebuie s[fie eliminate. Dar, va zice dl Philippide, oare poe\ii nu vorbesc =i ei de at`ta amar de vreme tot de afacerile lor private =i intime? A=a e, dec`t poe\ii le spun]n versuri. Dac[=i dl Philippide ar fi f[cut un poem]n care ar fi scris c[ ]n =apte ori]n =aptesprezece ani n-a putut s[ ]nve\e declin[rile italiene=ti, atunci ar mai merge, dar]n proz[nu.

Dar, va riposta iar[=i dl Philippide, dac[am vorbit de cei =apte ani ce am]ntrebuin\at pentru]nv[\area declin[rilor =i de defectele cre=terii, apoi aceasta a fost pentru a ar[ta ce proaste =coale avem =i ce proast[cre=tere ni se d[, =i deci astfel am vrut s[dovedesc c[ ]ntr-o a=a \ar[*Junimea* n-a putut s[fac[mai mult dec`t a f[cut. Dar, vom riposta =i noi la r`ndul nostru, exemplele nu sunt deloc doveditoare, pentru c[pot s[se g[seasc[cititori, mai ales dintre cei care cred c[„D-zeu a f[cut lumea r[u =i c[noi, oamenii, o putem c`rpi mai bine“, care s[ zic[: „Nu-i vorb[, proaste =coale avem, proast[ educa\ie =i cre=tere ni se d[, dar c`nd cineva]n =apte ani nu poate]nv[\a declin[rile italiene=ti, apoi n-o fi toate de la cre=tere, o fi ceva =i de la na=tere!“ A=adar, e evident c[trebuie s[elimin[m =i aceast[parte ca nefiind]n chestie, r[m`n`nd ca d-lui s[scrie un articol deosebit despre sl[biciunea spiritului d-sale.

Mai departe, trebuie s[elimin[m din discu\ie toat[partea articolului care prive=te socialismul. +i aceasta iat[pentru ce. Pentru

dl Philippide, socialismul e o himer[de egalitate, un fel de „amestec[tur[viitoare“, iar sociali=tii sunt un fel de sect[religioas[ca mormonii, care umbl[nesp[la\i,]nva\[pe copii s[sar[ ]n capul p[rin\ilor, umbl[cu bombe =i nu se g`ndesc dec`t la r[sturnare, foc, omor. Dup[cum se vede, dl Philippide are despre socialismul modern o idee a=a de clar[, parc[l-a]nv[\at =apte ani]n liceul de la B`rlad. Evident dar c[ trebuie s[ elimin[m =i socialismul din discu\ie. Dar elimin`ndu-l, ne vom permite s[d[m cititorilor urm[toarea problem[spre dezlegare, o problem[ ]n felul celor din regula de trei — iat-o: „Dac[marelui savant german Schäfle i-au trebuit, dup[propria sa m[rturisire, zece ani pentru a p[trunde socialismul, dlui Philippide, a=a dotat de Dumnezeu cum este, c`te secole i-ar trebui pentru ca s[-=i fac[o idee de socialism?“

Mai departe, trebuie s[elimin[m acea parte a articolului care trateaz[chestii economico-sociale — pentru c[=i pe acestea le abordeaz[dl Philippide cu o rar[competen\[. A=a, spre pild[, dac[\[ranii no=tri sunt ruina\i, dac[boierii au pierdut mo=iile, dac[comercian\ii au pierdut dughenele... =ti\i care e cauza?

Cauza e c[la mijlocul veacului acestuia pe rom`ni i-a apucat „tendin\a f[r[ fr`u... de a zbura cu orice pre\ p`n[la culmile culturii Occidentului“. Ce e adev[rat =i ce e fals]n aceast[fraz[, ar fi interesant de discutat; dar aceast[discu\ie nu intr[ ]n cadrul acestui articol.

* * *

Dup[aceste elimin[ri, ajungem]n sf`r=it la aceea ce e ]n chestie. Aceasta se ]mparte ]n dou[ p[r\i: prima e ]n privin\a idealurilor sociale ]n art[ =i a doua ]n privin\a junimismului. S[ ne ocup[m mai ]nt`i de partea a doua — junimismul.

}n privin\a *Junimii*, dl Philippide]n scurt ne spune c[*Junimea* s-a opus formelor goale =i barbare ce s-au manifestat]n literatur[, s-a opus formelor =i formulelor umflate, goale de]n\eles, s-a opus superficialit[\ii]n toate =i a creat un curent mai s[n[tos]n

literatur[=i limb[, a produs c`teva opere de valoare, iar dac[ n-a putut s[ fac[ mai mult, cauza e c[ \ara noastr[ a fost =i este incult[, are tot =coli ca ]n B`rlad etc. Aici trebuie s[declar[m c[suntem cu totul de acord cu partea articolului unde dl Philippide vorbe=te despre aceea ce a f[cut *Junimea. Junimea* s-a r[sculat contra latiniz[rii absurde a limbii, contra neologismelor, contra formelor goale, barbare, gre=ite, a creat o ortografie mai omeneasc[, a dat c`teva opere de valoare...

Foarte adev[rat, =i-mi pare bine c[de ast[unic[dat[pot s[fiu perfect de acord cu dl Philippide. Pot s[-l asigur c[ ]n\eleg =i pre\uiesc cel pu\in tot at`ta c`t =i d-sa utilitatea =i meritul acestei lupte junimiste; dec[t, de la aceast[influen\[literar[binef[c[toare, p`n[la aceea influen\[social[de care vorbesc eu, mai e un pas, =i ce pas! Dar, zice dl Philippide, *Junimea* n-a putut s[fac[mai mult pentru c[\ara noastr[e incult[, s[rac[etc. =i]n dou[pagini d-sa]n=ir[dovezi =i ilustreaz[incultura noastr[.

}n loc de acest lux de dovezi de care nimenea n-are nevoie, dl Philippide ar fi f[cut mult mai bine dac[-mi r[spundea la aser\iunea mea din chiar articolul pe care-l combate, c[ ]ntr-o \ar[incult[ca a noastr[e mai u=or de a avea o influen\[hot[r`toare. +i dac[e a=a, atunci toate argumentele =i ilustra\iunile d-sale]n incultura noastr[servesc teza mea, nu pe a d-sale. Cum nu pricepe dl Philippide c[dac[*Junimea* a putut s[aib[o influen\[literar[=i =tiin\ific[ ]n \ara noastr[, apoi e tocmai din cauz[c[\ara e incult[, e la]nceputul culturii ei? Cum nu pricepe dl Philippide c[ ]n Fran\a ori Englitera, cea mai mare parte a junimi=tilor nu numai c[n-ar fi putut s[aib[o influen\[mare asupra mi=c[rii intelectuale, dar nici n-ar fi putut s[apar[m[car pe arena publicit[\ii?

E dar evident aceea ce am zis]n articolul meu la care r[spunde d-sa, c[ ]ntr-o \ar[cult[cum e Fran\a,]n \ara lui Victor Hugo, Musset, Molière, e mult mai greu de a hot[r] o mi=care intelectual[, de a crea o =coal[, de a influen\a]n bine o]ntreag[evolu\ie social[dec`t]ntr-o \ar[semicult[cum e a noastr[. Acolo,]n

Fran\a, ar trebui pentru aceasta un cerc de genii, la noi ar fi fost de ajuns talentele de care dispunea *Junimea*. +i cu toate acestea influen\a lor social[a fost mic[.

Dar, va obiecta d-sa, ce e acea influen\[, ce sunt acele idealuri sociale ale unui curent literar =i intelectual? Desigur, e greu de r[spuns]n c`teva cuvinte, totu=i vom ]ncerca. +i fiindc[ ]n principiu =i teoretice=te nu ne vom ]n\elege cu dl Philippide, de aceea-i vom da c`teva exemple concrete.

S-a vorbit mult de curentul literar al lui Lessing, =i chiar s-a comparat acel curent cu curentul junimist, probabil fiindc[junimi=tii pomeneau des despre Lessing.

E adev[rat c[Lessing a avut o mare influen\[asupra literaturii =i limbii germane; el a creat]ntruc`tva acel admirabil instrument de care s-au servit]n urm[Schiller, Goethe, Heine. Lessing a fost creatorul teatrului modern german, Lessing creatorul criticii =tiin\ifice]n Germania; dar Lessing totdeodat[a fost un mare cet[\ean, un mare lupt[tor pentru demnitatea omeneasc[, pentru libertate, pentru dreptatea social[, pentru lumin[. }ntreaga lui crea\iune respir[aceast[iubire de oameni, de adev[r, de democra\ie, el a murit persecutat, s[rac, dar n-a =ov[it, n-a tr[dat marea cauz[pentru care a luptat toat[via\a. +i aceasta,]ntre altele, face nemuritor numele lui. Sub influen\a lui s-au dezvoltat Schiller, Goethe, Herder; el =i cu d`n=ii formeaz[ acea perioad[ str[lucitoare clasic[ a literaturii germane, acel mare curent intelectual care a influen\at at`t de mult, a=a enorm de mult, asupra]njgheb[rii =i dezvolt[rii na\iunii germane ca atare. Tot acest curent a provocat curentul literar, intelectual, revolu\ionar numit **das junge Deutschland** (Germania t`n[r[), ai c[rei membri cei mai influen\i au fost Heine, Borne, Gutzkow, Laube, Mundt, Rahel, Freiligrath...etc. Aceste dou[ curente literare =i intelectuale rezumeaz[ nu numai via\a artistic[ =i intelectual[, dar ]nc`tva =i via\a social[a Germaniei pentru aproape un secol =i mai bine. Aceste curente literare =i intelectuale au f[cut, spre pild[, pentru

unitatea* Germaniei mai mult dec`t to\i regii =i Bismarkii]mpreun[. Se]n\elege, nici unitatea, nici dezvoltarea Germaniei nu s-a f[cut a=a cum au visat ei, marii =i nobilii poe\i =i scriitori, dar to\i cei care =i acum se lupt[ ]n Germania pentru bine, pentru dreptate, pentru]ndreptarea relelor sociale, pentru un viitor mai frumos, to\i,]ntr-un fel ori]ntr-altul, direct ori indirect,]=i trag originea =i sunt influen\a\i de aceste dou[mari curente literare =i intelectuale.

S-ar putea r[spunde c[Germania e o \ar[civilizat[, cult[, nu ca noi. S[lu[m deci o \ar[mai asem[n[toare cu noi dup[cultur[: Rusia.

Pe la 1840 se formeaz[ ]n Rusia un cerc literar =i =tiin\ific sub conducerea marelui critic rus Belinski, publicistului =i nuvelistului Herzen, istoricului Granovski etc. Acest cerc provoac[ ]n Rusia un puternic curent literar =i =tiin\ific, din el ies scriitori ca Gogol, Turgheniev, Dostoievski =i al\ii. Dar acest cerc literar nu se]nchide]n formula „art[pentru art[“, o formul[, cum vom vedea mai jos, cu totul absurd[. De=tept`nd Rusia la via\[literar[=i artistic[, acest grup de litera\i o de=teapt[la via\a umanitar[, cet[\eneasc[. Sub condi\iuni nimicitoare, sub cnutul rusesc, ace=ti scriitori vorbesc de idealuri omene=ti, de demnitatea omeneasc[, de marile principii ale revolu\iei franceze. Acest curent a avut o colosal[influen\[asupra marii reforme — eliberarea \[ranilor din robie. El d[na=tere unui alt curent, pe la 1860, curen-

---

* Pentru a evita o ne]n\elegere regretabil[, rog pe cititorii mei s[aib[ ]n vedere, c[dac[eu]n de-a lungul acestui articol studiez influen\a social[a artei =i a artistului, aceasta]ns[nu vrea s[zic[deloc c[neg ori nu recunosc influen\a altor factori asupra dezvolt[rii sociale. E evident c[sunt =i al\i factori. Spre pild[, factorul material economic are =i mai mare influen\[asupra dezvolt[rii sociale dec`t factorul artistic =i chiar dec`t cel intelectual]n general, cum am ar[tat]n alt[parte (vezi *Concep\ia materialist[a istoriei*). Aci]ns[,]n acest articol, am specialmente]n vedere factorul artistic =i intelectual, iar dintre arti=ti specialmente pe poe\i =i scriitorii mari.

tul marelui economist =i critic Cern`=evski, criticului Dobroliubov, poetului Nekrasov =i unui =ir]ntreg de scriitori de talent. Aceste dou[curente literare =i intelectuale provoac[ ]ntreaga mi=care eliberatoare din Rusia. Tot devotamentul, abnega\iunea, eroismul tineretului rus, care a pus]n mirare o lume]ntreag[, a fost inspirat =i provocat]n mare parte de aceste dou[curente literare =i intelectuale. +i acum, c`nd despotismul a triumfat, c`nd un mare]ntuneric]nv[luie colosala]mp[r[\ie ruseasc[, tot ce g`nde=te =i sper[ ]n aceast[\ar[, tot ce lupt[pentru un viitor mai bun, tot ce sufer[ ]n]ntunericul Siberiei a fost inspirat, a fost educat de aceste dou[mari curente literare =i intelectuale.

A]n\eles acum dl Philippide? +i a= putea s[-i mai dau alte exemple. A=a, spre pild[, marele curent literar =i intelectual ce s-a format]n \[rile scandinave pe la 1865 =i al c[rui suflet sunt Brandes, Björnson, Ibsen =i al\ii.

Dar *Junimea!* }n sensul literar propriu-zis, p[str`nd propor\iile, activitatea =i influen\a ei are o asem[nare, bine]n\eles o slab[asem[nare, cu activitatea unui Lessing sau a unui Belinski. Junimi=tii de frunte au venit din Germania, Fran\a, de unde au adus o frumoas[cultur[literar[, ei au fost influen\a\i, =i-au format gustul lor literar dup[str[lucita literatur[clasic[german[a lui Lessing, Schiller, Goethe, Herder, Heine. Evident c[influen\a lor asupra literaturii noastre, lupta lor cu curentele absurde]n poezie,]n limb[, nu putea fi dec`t binef[c[toare, progresist[, aproape revolu\ionar[. Da, lupta =i influen\a literar[a *Junimii*]n acest sens are ceva din lupta lui Lessing.

}n schimb,]ntru c`t prive=te spiritul acestui curent, spiritul social, influen\a lui social[, nu numai c[n-a fost]n aceea=i direc\ie, dar n-a fost nici indiferent, ci, ceea ce e mai r[u, a fost]n multe privin\e contrariu spiritului lui Lessing =i tuturor marilor curente literare =i intelectuale ce s-au produs]n acela=i sens. *Junimea* s-a r[sculat contra formelor goale, contra cuvintelor mari golite de

]n\eles, p`ng[rite]n gura Ca\avencilor =i Farfuridilor no=tri. *Junimea* s-a sculat contra speculei ce se f[cea cu aceste cuvinte.

Dec`t, tot zeflemisind, b[t`ndu-=i joc, repudiind cuvintele mari, au ajuns s[zeflemiseasc[, s[repudieze =i adev[ratul con\inut al acestor cuvinte. *Junimea* cu drept cuv`nt =i-a b[tut joc de marile cuvinte *libertate, fraternitate, egalitate*, care ajungeau un mijloc de exploatare ]n gura politicienilor no=tri pu\in scrupulo=i; dar d`nd afar[aceste cuvinte, *Junimea* le-a dat afar[cu con\inutul lor cu tot ori, cum ar zice neam\ul, a dat afar[apa din copaie]mpreun[cu copilul.

}n aceast[privin\[, *Junimea* s-ar asem[na cu un muzicant care, sc`rbit =i revoltat cu drept cuv`nt de profanarea, de caricaturizarea genialelor crea\iuni muzicale ale marilor mae=tri de c[tre fla=netarii din strad[, s-ar sc`rbi de ]nse=i capodoperele muzicale =i s-ar ]ntoarce la muzica de acum dou[ sute de ani, confund`nd astfel execu\ia p[c[toas[cu valoarea intrinsec[a unor crea\iuni nemuritoare. Cum aceast[distrugere a con\inutului ad`nc umanitar, a marilor idealuri umanitare =i sociale a influen\at asupra activit[\ii politico-sociale a *Junimii*, aceasta nu ne prive=te aici, fiindc[aci scriem un articol literar, nu politico-social; aci deci ne intereseaz[influen\a acestui factor asupra **Junimii literare =i intelectuale.** Pentru noi e ne]ndoielnic c[aceast[influen\[a fost foarte dezavantajoas[.

}n adev[r, Lessing =i literatura clasic[german[s-au manifestat ca deschiz[tori de drumuri noi (*bahnbrechend*), nu numai]n limba =i forma literar[, dar mai ales]n fondul,]n con\inutul =i spiritul literaturii lor. Ei deschideau orizonturi largi g`ndirii =i simpatiei omene=ti, ei luptau ]n adev[r pentru libertate, fr[\ie =i egalitate ]n sensul adev[rat al cuv`ntului, ei au fost revolu\ionari nu numai]n form[, ci =i]n fond. Ce s-a f[cut deci cu acest con\inut pre\ios, cu spiritul social, cu ideile largi, umanitare, ale unui Lessing? Acestea au fost date afar[, dup[cum am v[zut,]mpreun[cu

cuvintele mari =i]nlocuite cu un con\inut conservativ, c`teodat[reac\ionar =i]n orice caz contrariu celui lessinghian. +i astfel s-a ar[tat un fenomen a=a de rar]n istoria dezvolt[rii literare =i intelectuale, c[un cerc literar =i intelectual, care a fost **bahnbrechend,** cum zic nem\ii, progresist, aproape revolu\ionar]n lupta pentru limba =i forma literar[, a fost conservativ, c`teodat[ chiar reac\ionar, pe c`t e vorba de con\inutul ideal =i spiritual, de con\inutul social al acestei forme. +i astfel,]n \ara noastr[, unde sunt posibile combina\iile cele mai stranii, unde e posibil[o constitu\ie liberal[al[turi de o practic[=i de ni=te moravuri aproape feudale, unde sunt posibile]mperecheri ca **liberal-conservator** etc., s-a f[cut posibil[=i]mperecherea **Lessing-Schopenhauer.**

Pentru ca]n c`teva cuvinte, printr-un singur exemplu, s[caracteriz[m marea deosebire dintre curentul literar al Junimii =i curentele progresiste despre care am vorbit, rog pe cititorii mei, mai ales pe acei care cunosc istoria dezvolt[rei literare moderne, s[-=i]nchipuie pe Lessing, Schiller, Heine, pe Belinski, Herzen, Cern`=evski, pe Brandes, Björnson, Ibsen etc. semn`nd o peti\ie]n care s-ar cere]nfiin\area pedepsei cu moartea.*

Se]n\elege c[aceast[form[a=a de nou[, cu spiritul =i fondul a=a de vechi, nu putea s[\ie cas[bun[ ]mpreun[, =i fondul nu putea s[n-aib[o influen\[rea asupra formei, asupra dezvolt[rii ei. Pentru c[,]nc[o dat[, ceea ce a dat putere at`t de mare literaturii clasice germane a lui Lessing, Schiller, Goethe, Herder, n-a fost numai forma splendid[nou[, ci con\inutul ideal, umanitar, spiritul]nalt, ideile mari sociale ce ea con\inea. }ns[=i forma a

* Dac[pomenesc aici despre acea peti\ie, o fac cu mare nepl[cere. Acest fapt a fost de at`tea ori exploatat cu scopuri foarte pu\in curate contra junimi=tilor. Dar o pomenesc fiindc[singur acest fapt zugr[ve=te admirabil enorma diferen\[dintre fondul, spiritul, idealul social al curentului literaro-intelectual al *Junimii* =i al celorlalte curente.

putut s[devie a=a de frumoas[mul\umit[con\inutului pe care trebuia s[-l exprime.

Lipsind acest spirit social,]nlocuit cu altul nu numai neasem[n[tor, ci]n multe privin\e contrariu, evident c[acest con\inut trebuia s[influen\eze]n r[u =i forma, astfel]nc`t chiar influen\a pur literar[ =i =tiin\ific[ a *Junimii* a fost mai mic[ dec`t ar fi putut fi, lu`nd]n seam[talentele de care dispunea. Ideile, principiile, idealurile conservative =i schopenhaueriene nu pot s[inspire o mare mi=care literar[-artistic[. Aceasta trebuie s[o recunoasc[chiar aceia care cred aceste principii salutare]n alte privin\e.

+i dovad[c[principiile *Junimii* n-au putut s[formeze o puternic[leg[tur[spiritual[ ]ntre membrii ei, o leg[tur[care s[-i \in[str`ns lega\i]ntr-un grup de lupt[literar[, e faptul c[membrii ei s-au desp[r\it, s-au]mpr[=tiat =i chiar cei mai de seam[s-au apucat de alte afaceri]n afar[de literatur[=i mi=carea intelectual[a \[rii. +i iat[c[*Junimea*, cu cei mai mul\i membri]nc[ ]n via\[, a ajuns s[fac[parte din istoria trecut[a literaturii noastre — ceea ce nu s-a]nt`mplat iar[=i cu nici un curent puternic literar =i intelectual ce a existat vreodat[. +i astfel,]n parte s-a z[d[rnicit o manifestare literar[=i intelectual[care ar fi putut s[dea cu totul alte roade. +i deci, pe alt[cale ajungem la aceea=i concluzie la care am ajuns acum =apte ani]n pasajul pe care-l citeaz[dl Philippide, =i anume c[ ]nr`urirea *Junimii* =i roadele ce a adus ea, ca un grup literar =i intelectual, ar fi trebuit s[ fie mult mai mari dec`t au fost, av`nd]n vedere talentele de care dispunea acest grup. +i una din cauze e c[*Junimii*]i lipseau acele idealuri m[re\e sociale =i umanitare care]nsufle\eau curentul literaro-intelectual al lui Lessing, *das junge Deutschland*, Belinski-Herzen, Brandes-Ibsen etc. Se]n\elege, e u=or a reduce la absurd vorbele adversarului, zic`nd: „Dar ce voi\i? Ca *Junimea* s[fi produs ni=te Shakespeari =i Goethe, =i s[lumineze a=a deodat[\ara

rom`neasc[?“ Desigur c[nu. Shakespeare ori Goethe sunt ni=te accidente fericite pe care-i produc popoarele culte la sute de ani unul, iar o]ntreag[\ar[nu se lumineaz[deodat[de o sut[de grupuri =i curente literare. Mai mult, eu]nsumi]n alt articol dovedesc c[epoca istoric[ ]n care s-au dezvoltat junimi=tii a fost defavorabil[pentru o puternic[mi=care literar[=i intelectual[. Deci nu-mi fac]n privin\a aceasta nici o iluzie. Dec`t, cred =i sunt convins c[, dac[*Junimea* ar fi fost condus[=i p[truns[de]naltele idealuri sociale de care am vorbit mai sus, rodnicia =i influen\a ei ar fi fost mai]nsemnat[=i mai binef[c[toare chiar de la]nceput, ar fi =i mai puternic[acum =i influen\a ei s-ar]ntinde cu mai mare putere de acum]nainte.

A= putea aduce multe exemple din activitatea *Junimii*, pentru dovedirea ziselor mele;]mi lipse=te]ns[spa\iul, de aceea voi aduce numai un singur exemplu, =i acesta e]nsu=i articolul dlui Philippide, care arat[at`t de bine adev[rul ziselor mele.

}n adev[r, *Convorbirile literare*, dup[cum se =tie, sunt organul *Junimii.* Dup[dou[zeci =i cinci de ani de existen\[a acestei reviste, *Junimea* scoate un num[r festiv =i]n acest num[r de serbare este =i un articol pentru ap[rarea idealurilor ei, scris de dl Philippide. Ei bine,]n tot articolul, dl Philippide arat[c[nici nu pricepe m[car cuv`ntul **idealuri,** ]l zeflemise=te, r`de =i petrece pe socoteala lui, parc[cine =tie ce comic[rie ar fi.

„Idealuri — zice dl Philippide — pl[nuiesc =i eu at`tea, c`nd n-am nici o treab[,]nc`t m[ minunez cum, dup[ teoria dlui Gherea, nu m-am ales p`n[acum m[car un]nger“. Idealuri, de altmintrelea, dup[dl Philippide, are fiecare om, numai „unul =i-l pune]n bani, altul]n glorie... mul\i]n vreo himer[de egalitate...“, =i afar[de asta, ce trebuie idealuri, mai ales artistului? Iat[, spre pild[, zice dl Philippide, „Goethe =i Schiller, ni=te oameni ca toat[lumea, din punct de vedere al idealelor (dac[nu poate ceva mai pe jos)...“ Cum nu? O fi]nv[\at =i ei la liceul din B`rlad! Ce trebuie idealuri artistului? urmeaz[d-sa. Iat[, Pietro Aretino a fost

un punga=, un escros =i ce lucruri de seam[a f[cut]n art[.* +i]n felul acesta ap[r[dl Philippide idealurile *Junimii!* Nu-i vorb[, *Junimea* nu poate s[fie]nvinov[\it[pentru toate c`te le spune dl Philippide, dar totu=i e ne]ndoielnic c[aceast[absolut[nepricepere a idealurilor sociale =i petrecerea pe socoteala lor e caracteristic[pentru un discipol al *Junimii* =i e ne]ndoielnic c[=i aceasta are o parte bun[de vin[, dovad[, de altmintrelea, c[acest articol monumental e tip[rit]n num[rul festiv al *Convorbirilor.*

*** * ***

Am sf`r=it cu partea a doua a articolului dlui Philippide, care trata despre *Junimea;* acuma trecem la partea-nt`i, care a fost menit[ ]n g`ndul autorului s[trateze despre idealuri sociale =i artist, sau mai bine despre netrebnicia idealurilor pentru un artist ca atare.

Dl Philippide, dup[ce citeaz[un pasaj din criticile mele despre idealurile *Junimii,* urmeaz[a=a: „Acest scriitor confund[idealurile]nalte sociale, adic[ ]n limba d-sale socialiste, cu]ntreaga dezvoltare intelectual[a omului, ca =i cum faptul c[ar avea cine-

---

* Ar fi p[cat s[se piard[acest pasaj monumental asupra lui Aretino. }l reproducem]ntreg pentru posteritate, pentru ca s[se vad[cum a =tiut dl Philippide, dasc[l de rom`ne=te, s[scrie =i s[apere *Junimea*. Iat[-l:

„Pietro Aretino, p[rintele meseriei pe care francezii o numesc **chantage,** cu toat[imoralitatea lui, a produs singurele comedii de valoare]n secolul al XVI-lea, secolul de aur al literaturii italiene=ti, a introdus cel dint`i, ]n excelentele sale observa\ii asupra scriitorilor contemporani, metafore din lumea culorilor, a vorbit cel dint`i de conturul, coloritul, relieful unei idei, unei scrieri, produc`nd astfel limba criticii literare, de care se servesc chiar cei mai neprih[ni\i autori ast[zi, f[r[ s[ se g`ndeasc[c[vorbesc limba — cum s[-i zic? — noi n-avem, rom`nii, cuv`nt potrivit pentru a exprima valoarea moral[a lui Pietro Aretino! +i din acest punct de vedere a avut =i *Junimea* un ideal“.

Adic[din care punct de vedere, d-le Philippide?

va idealuri]nalte ar fi un talisman care ar face din el]n mod necesar un mare artist, scriitor, dispens`ndu-l de alt[munc[=i putere. Eu cred...“ Ce crede dl Philippide vom vedea mai pe urm[, ceea ce cred eu]ns[e c[ ]n polemic[se cere s[expui vederile adversarului]ntr-un mod corect, s[nu-i atribui lucruri pe care nu le-a spus =i mai ales contrarii celor zise de el. Aceasta cred c[e o cerin\[de corectitudine elementar[. Dl Philippide pare a nu o recunoa=te deloc.

A=adar, eu confund idealurile sociale cu]ntreaga dezvoltare intelectual[, =i, dup[mine, idealurile]nalte ar fi un talisman, care face pe om scriitor mare f[r[alt[munc[=i putere! Oriunde a venit vorba despre idealuri =i artist =i mai ales chiar]n articolul la care r[spunde dl Philippide, am insistat asupra faptului c[idealurile]nalte nu sunt deloc un talisman. „Pentru opera artistic[moralizatoare — zic eu]n acel articol — se cer deci dou[condi\iuni:]n[l\area moral[=i ideal[a artistului =i puterea creatoare, geniul. Una singur[dintr-]nsele nu ajunge. S[presupunem un om cu]nalte idealuri, dar f[r[talent de pictur[. S[zicem c[presupusul pictor ar face un tablou cu subiect =i scop foarte moralizator; fire=te c[ ]n ciuda moralit[\ii pseudopictorului tabloul va fi prost, picioarele vor fi unul mai lung =i altul mai scurt,]ntre p[r\ile trupului nu va fi nici o propor\ie...]n sf`r=it, tabloul va fi o caricatur[ =i numai putere de a moraliza nu va avea.“ Iat[ ce zic eu chiar ]n articolul la care r[spunde dl Philippide. Cum se poate s[ nu fi ]n\eles dumnealui un pasaj at`t de clar? Curios. +i ceea ce e mai curios, e c[atribuindu-mi o absurditate, o idee absolut contrarie celei pe care am sus\inut-o, d-lui]n tot articolul st[ruie=te s[combat[acea absurditate. Solid[polemic[!

„Eu cred at`t — urmeaz[ dl Philippide — c[ ]ntr-un anumit loc =i timp, o oper[ de valoare este posibil[ numai cu condi\ia ca cel care se ]ncearc[ s[ o produc[, s[ se ]mp[rt[=easc[ mai ]nt`i din cultura deja existent[, c[adic[un om care, f[r[ca s[cunoasc[ceea ce se =tie deja p`n[acum]n matematic[, s-ar]ncerca a=a

deodat[=i de capul lui s[studieze numerele, liniile =i suprafe\ele, ar ajunge p[n[la tabla lui Pitagora ori poate, dac[ar avea inteligen\a lui Pascal, p`n[ la c`teva teoreme din geometria lui Euclid, dar =i-ar pierde vremea degeaba =i, dac[ar vrea cumva s[-=i anun\e cu zgomot descoperirile, ar deveni ridicol; cultura o cred trebuitoare pentru progresul unei literaturi, =i de la Hora\iu]ncoace toat[lumea tot a=a a crezut-o."

A=a crede dl Philippide, iar noi credem c[d-lui face aici o confuzie curioas[=i regretabil[, adic[mai mult curioas[dec`t regretabil[. Confuzia pe care o face d-lui e c[amestec[o oper[de art[cu o oper[=tiin\ific[. Aceast[confuzie]i ascunde adev[rul dinaintea ochilor. Dac[d-lui ar fi priceput =i aprofundat diferen\a]ntre o oper[artistic[=i o oper[=tiin\ific[, atunci necesarmente d-sa ar trebui s[fie de acord cu mine =i atunci nici articolul n-ar fi v[zut lumina zilei, ceea ce]n primul r`nd ar fi]n avantajul d-sale. +i, fiindc[aceast[confuzie =i aceast[diferen\[e a=a de important[, ne vom opri la ea mai mult.

Se]n\elege c[pentru o oper[=tiin\ific[de valoare, trebuie ca creatorul ei s[cunoasc[tot ce s-a f[cut p`n[ la el ]n aceea=i ramur[ =tiin\ific[ =i ]n caz contrariu pseudosavantul va face o oper[ ridicol[; dar nim[nui de la Hora\iu ]ncoace, =i sper[m c[ =i p`n[la el, nu i-a venit]n g`nd s[ sus\in[ c[ un poet de geniu va face o oper[ ridicol[, dac[ nu va cunoa=te tot ce s-a scris ]n literatur[ p`n[la el. Se]n\elege c[e =i o parte de adev[r aici. +i eu am sus\inut c[o larg[cultur[literar[va ridica =i mai mult valoarea crea\iunilor unui artist, dar, desigur, nici eu, nici nimeni pe lume n-a sus\inut c[ ]n caz contrariu opera unui artist va fi ridicol[. Robert Burns, cel mai mare poet sco\ian =i unul din cei mai mari poe\i ai Engliterei, a fost un \[ran muncitor de p[m`nt =i n-avea dec`t cr`mpeie de cuno=tin\e literare. Cu toate acestea a produs lucr[ri geniale. Un \[ran rom`n care ar avea aptitudini geniale pentru matematic[, dar lipsit absolut de orice cultur[, cum este, ar putea s[ajung[cu descoperirile lui p`n[ la tabla ]nmul\irii =i, dac[ ar anun\a descoperirea, s-ar face ridicol; dar \[ranul rom`n

care nici n-a auzit de existen\a vreunei literaturi, creeaz[capete de oper[cum sunt *Miori\a, Mihu Copilul, Me=terul Manole* etc., care ar putea s[figureze cu cinste]n orice literatur[european[. De unde aceast[deosebire a=a de mare? Deosebirea provine din]ns[=i deosebirea materialului cu care opereaz[=tiin\a de o parte =i arta de alta =i din deosebirea modului cum lucreaz[asupra noastr[=tiin\a =i arta. +tiin\a are a face cu cuno=tin\ele omene=ti, cu produc\iunile intelectului omenesc, hot[r`t progres`nde, acumulabile, care pot s[fie str`nse =i consemnate; arta (literatur[, poezie) are a face cu sentimentele, emo\iunile, pasiunile, dorin\ele, n[zuin\ele omene=ti, foarte capricioase =i variabile dup[timp =i loc, dup[fiecare om, ele progreseaz[foarte lent =i sunt neacumulabile, neconsemnabile etc.

Un om care se ocup[de matematici va g[si]n cutare sau cutare volum consemnate toate cuno=tin\ele matematice de la Pitagora p`n[ ]n zilele noastre. }n care volum vom g[si consemnat[ gelozia de la Homer p`n[ ]n zilele noastre? +i de aceea un om care vrea s[fac[o oper[de valoare]n matematic[trebuie negre=it s[cunoasc[ ]ntregul lan\ al cuno=tin\elor acumulate, altmintrelea va face o oper[ridicol[; iar artistul care va zugr[vi gelozia, poate s[fac[o oper[de mare valoare necunosc`nd nici pe Othello. Tocmai aceast[ mare deosebire a f[cut pe mul\i s[ cad[ ]n exagera\ia contrarie, nerecunosc`nd nici o influen\[culturii largi asupra crea\iunii artistice, ceea ce e desigur iar[=i o gre=al[.

Dl Philippide se vede c[nici n-a auzit de existen\a unei]ntregi =coli critice literare care num[r[partizani celebri ca Taine etc... =i care sus\ine c[cultura =tiin\ific[distruge arta =i talentul artistic.

Modul cum lucreaz[asupra noastr[savantul =i artistul, o oper[=tiin\ific[=i o oper[de art[, e iar[=i deosebit. Un savant lucreaz[asupra intelectului nostru, asupra priceperii noastre =i are ca material cu care =i prin care lucreaz[, obiecte, lucruri, fenomene ce

au]nsemn[tate pentru oameni]ntr-un mod indirect; astfel sunt cantit[\ile pentru un matematician, corpurile cere=ti pentru un astronom, structura =i clasificarea plantelor pentru un botanist (despre =tiin\ele sociale nu vorbim]n acest articol). Artistul]ns[lucreaz[asupra sentimentelor noastre. Materialul cu care lucreaz[el e]nsu=i omul, sunt pasiunile, simpatiile, idealurile omene=ti, n[zuin\ele omului spre bine, frumos, drept, adev[r. Acesta e doar materialul cu care lucreaz[artistul, scriitorul, poetul; cu acest material =i prin el d`nsul lucreaz[asupra oamenilor. Cum se poate dar ca materialul cu care =i prin care lucreaz[el s[fie indiferent pentru opera lui, s[nu depind[de el]nsemn[tatea operei artistului, tr[inicia ei? Cum se poate ca ideile =i idealurile sociale s[fie indiferente pentru opera artistului? Pentru c[ce sunt aceste idealuri sociale dec`t n[zuin\e ideale de mai bine]n sensul social, n[zuin\e de iubire omeneasc[, de simpatie, de domnia sim\[mintelor =i institu\iilor fr[\e=ti]ntre oameni, de dreptate social[? +i toate acestea sunt]nsu=i materialul poeziei.

}n privin\a omului de =tiin\[se poate,]n adev[r, cu oarecare rezerv[, admite aceea ce zice dl Philippide, c[adic[idealurile sociale, idealul savantului nu influen\eaz[asupra operei lui, care depinde de alte condi\iuni. Zic „cu oarecare rezerv[“, pentru c[=i dl Philippide poate va admite c[un savant ori un grup de savan\i ce vor avea ca ideal progresarea =tiin\ei]n \ara lor, spre mai marele bine al semenilor, vor avea =anse s[fac[mai mult]n =tiin\[dec`t aceia care s-ar conduce numai de interesul b[nesc. +i iar[=i cred c[ va admite =i dl Philippide c[ ]n vremurile c`nd ocupa\iile =i descoperirile =tiin\ifice puteau s[atrag[dup[ele tortura inchizi\iei =i moartea, atunci desigur pentru ocupa\iile =tiin\ifice =i pentru l[\irea cuno=tin\elor =tiin\ifice se cereau]nalte idealuri sociale =i cet[\ene=ti. Dec`t, =i atunci idealurile savantului aveau o]nsemn[tate indirect[. Pentru vremea noastr[, admitem c[idealurile savantului n-au a face cu operele lui =tiin\ifice, c[nu sunt necesare pentru acele opere =i c[o descoperire mare

=tiin\ific[ar produce acela=i efect dac[ar fi f[cut[de un escroc ca Aretino ori de un om ideal ca Shelley.

}n opera unui matematician se]n\elege c[nu voi c[uta idealurile sociale ale savantului, pentru c[ele nu pot fi exprimate]n ea =i deci ea nu ni le va sugera. }n opera unui poet]ns[, =i mai ales a unui mare poet, sunt exprimate simpatiile lui, idealurile lui, =i aceast[oper[va tinde s[ne sugereze acelea=i sim\[minte, acelea=i idei =i idealuri. +i dac[e a=a, =i a=a este, atunci e evident c[cu c`t sentimentele exprimate ]n opera artistului sunt mai umane, mai nobile, cu c`t ideile =i idealurile exprimate]n ea sunt mai largi, cu at`ta opera artistic[e mai trainic[, mai adev[rat[, mai frumoas[, mai pre\ioas[. De la opera unui matematician voi cere s[fie la]n[l\imea =tiin\ific[a epocii, pentru a nu falsifica cuno=tin\ele =i inteligen\a oamenilor; de la opera unui mare poet cer s[fie la]n[l\imea sentimental[=i ideal[a epocii spre a nu falsifica sim\[mintele =i idealurile oamenilor. Aceasta, sper, e clar ca lumina zilei.

Se]n\elege, nu voi c[uta]n[l\imea ideal[a artistului]ntr-o descriere a unui **peisaj,** dar dup[c`t =tiu, nici un mare poet dintr-aceia care fac m`ndria omenirii nu s-au ocupat numai cu peisajul, ci au vorbit =i au fost preocupa\i de sentimentele, de destinele, de simpatiile, de idealurile omene=ti. Se]n\elege iar[=i c[nu cad deloc]n exagera\ie f[c`nd din idealurile]nalte un talisman. }n contra acestei absurdit[\i m-am ridicat de mai multe ori =i noi am v[zut deja ce bine m-a]n\eles dl Philippide.

+i iar[=i se]n\elege c[, spre pild[, puterea de a sugera imagini =i sentimente e cea dint`i condi\ie f[r[ de care nici nu poate exista un artist scriitor. +i cu c`t e mai mare aceast[putere, cu at`t e mai mare =i artistul; dec`t, din doi arti=ti cu aceea=i putere, cu permisiunea dlui Philipide,]mi permit a crede c[e preferabil acela care are idealuri sociale mai]nalte =i cred c[acesta din urm[va fi =i un poet mai mare =i opera lui va fi mai frumoas[, mai durabil[.

}ntre Aretino =i Alfieri prefer pe cel din urm[, de=i dup[puterea artistic[Alfieri poate n-a fost mai mare dec`t Aretino; dar Alfieri prin operele lui artistice a chemat la de=teptare Italia din acea degradare pentru care a lucrat ]ntre al\ii =i Aretino, Pulci, Lodovico Dolce etc. +i de aceea vorbind de Aretino, un critic mai pricep[tor va zice: „P[cat, dac[ n-ar fi fost a=a de degradat =i desfr`nat, ar fi putut produce o oper[care ar fi r[mas“. Se]n\elege c[dl Philippide g`nde=te cu totul altmintrelea. Dup[ d-lui, „de la idealul scriitorului at`rn[numai direc\ia]n care lucreaz[, un om adic[patriot va produce scrieri patriotice, un om religios va scrie lucruri evlavioase =i tot a=a mai departe, dar c`t de durabile, adic[ adev[rate =i ]n\elese =i frumoase vor fi scrierile, aceasta at`rn[de at`tea]mprejur[ri independente de idealurile scriitorului (cultur[, inteligen\[, bani, s[n[tate, gust de a scrie etc.)“. Nu =tiu, z[u, ce-i vor fi f[cut dlui Philippide ideile =i idealurile, c[tare le persecut[. }nchipui\i-v[numai:]nsemn[tatea, durabilitatea unei opere artistice poate s[depind[de orice voi\i — de cultur[, bani, s[n[tate, gust, statur[, dantur[, numai de idealurile artistului, de idealurile]ncorporate]n opera artistului, nu. Parc[idealurile sociale nu sunt =i ele o parte a dezvolt[rii culturale,]n sensul larg al cuv`ntului. +i parc[ nu tot cu at`ta drept pot s[spun =i eu, c[de la gustul artistului va depinde forma scrierilor lui, dac[va scrie proz[sau versuri, poeme sau drame etc... iar]nsemn[tatea scrierii va depinde de altele =.a.m.d. Cum vedem, gre=eala consist[ ]n eliminarea unui element al operei artistice, pentru a recunoa=te]nsemn[tatea operei numai]n elementele care au mai r[mas. Dl Philippide =i al\ii de puterea analitic[a d-sale elimin[un element constitutiv al unei opere artistice =i, v[z`nd ori crez`nd c[=i dup[aceast[eliminare opera urmeaz[a fi]nsemnat[, conchid c[elementul eliminat n-are nimic de a face cu]nsemn[tatea operei. E tot a=a de logic ca =i c`nd cineva =i-ar smulge o =uvi\[ de p[r =i, v[z`nd c[n-a chelit, ar scoate concluzia c[a fi chel sau nu, nu depinde de p[r.

Desfacerea unui tot]n elementele lui constitutive e o necesitate a g`ndirii, a cunoa=terii; ]n aceasta dar consist[ analiza. Dec`t, nefiind dat tuturor capetelor s[fie analitice, multe cud[\enii s-au]nt`mplat ]n manifest[rile g`ndirii omene=ti, mai ales]n filozofie =i estetic[. A=a, spre pild[, esteticienii metafizici, dup[ce descompun opera artistic[ ]n elementele ei,]ncep s[elimine aceste elemente unul dup[altul =i, dup[ce le-au eliminat pe toate, c`nd n-a mai r[mas nimic, acest nimic a fost botezat forma ideal[ transcendental[, ve=nic[ etc... +i mai frumos e c[ pentru esteticienii metafizici tocmai acest nimic constituie esen\a artei. De aceea=i ordine de idei =i gre=eli e =i desp[r\irea formei de fond ]n opera de art[. Nepricep`nd unii, adic[mul\i, c[forma =i fondul]n art[pot s[fie desp[r\ite numai]n abstrac\ie, c[ ]n realitate e imposibil[forma f[r[fond =i fondul f[r[form[, le separ[=i caut[ ]n form[ ]nsemn[tatea =i]n\elesul artei, iar fondul pentru ei e secundar, e accidental, esen\a e forma. Acestei concep\ii gre=ite se datore=te formula *art[pentru art[*.

Al\ii, revolta\i contra acestei concep\ii false =i a formulei]nguste, cad]ntr-o exagerare contrarie =i comit o gre=eal[identic[. Desp[r\ind forma de fond, ei, ca protest contra formulei *art[pentru art[*, care vede esen\a artei]n form[, v[d esen\a]n fond. Fondul e esen\ial, forma e accidental[; oricum ar fi forma, fondul s[fie]nsemnat. +i ca rezultat s-au apucat s[dea re\ete =i teze cu care ar trebui s[umple artistul produc\iunile lui artistice. +i c`t[ g`ndire, c`t[ lupt[ a trebuit pentru ca s[ ajungem la acest mare, dar simplu =i clar, adev[r, cum sunt de altmintrelea toate adev[rurile mari, c[ forma =i fondul nu pot s[ fie desp[r\ite unul de altul dec`t]n abstrac\ie, c[frumosul unei opere de art[consist[tocmai]n armonia formei =i fondului, c[forma =i fondul deopotriv[ajut[=i constituie chiar]nsemn[tatea =i frumosul unei opere.

Deci, cea mai mare, mai adev[rat[, mai]nsemnat[oper[artistic[ce s-ar putea m[car imagina]ntr-o anumit[epoc[, e aceea

care va avea cea mai perfect[form[artistic[posibil[ ]n acea epoc[=i cel mai]nsemnat fond, adic[cele mai]nalte sentimente, idei, g`ndiri, idealuri la care s-ar fi putut ajunge ]n acea epoc[. Ce simplu =i ce clar adev[r! +i c`t de pu\ini sunt acei care l-au p[truns =i c`t de mul\i sunt aceia care vorbesc papagalice=te despre armonia formei =i fondului, care repet[ chiar adev[rurile de mai sus, dar care cad ]n cele mai absurde gre=eli c`nd e vorba de a aplica aceste adev[ruri, =i c`\i sunt acei care fac gre=eli aproape tot a=a de mari ca =i cele f[cute de dl Philippide.

}nchipui\i-v[numai! Idealurile artistului, idealurile]ncorporate]n opera artistic[n-au nimic de-a face cu]nsemn[tatea, frumuse\ea, durabilitatea operei!

S[lu[m de pild[geniala poem[a lui Shelley: *Laon and Cythna.* }n aceast[poem[,]ntr-o form[genial[sunt]ncorporate imensa iubire a poetului =i marea lui comp[timire pentru tot ce sufer[=i pl`nge, iubirea nem[surat[ de adev[r =i libertate, ura contra nedrept[\ii =i ap[s[rii, ]naltele =i ne]nfr`natele n[zuin\e spre dezrobire, spre dreptatea social[, spre fr[\ia omeneasc[. Acum scoate\i din poem[acele idealuri ale artistului de iubire, de libertate, de dreptate social[, idealuri care, dup[dl Philippide, n-au nimic a face cu]nsemn[tatea =i durabilitatea operei artistice, =i spune\i ce va r[m`nea. Va r[m`nea forma, versurile geniale... Dar aceast[form[, aceste versuri sunt inspirate tocmai de idealurile artistului, aceste versuri exprim[acele idealuri, ele deci nu pot r[m`ne c`nd dispare ceea ce ele exprim[. Atunci ce va r[m`nea? Poate ar putea s[spuie dl Philippide.

Pentru a dovedi teza d-sale, c[idealurile n-au nimic de-a face cu]nsemn[tatea operei de art[, dl Philippide alearg[tocmai]n literatura antic[, la greci, crez`nd c[ m[car ]n vremurile at`t de]ndep[rtate s[-=i g[seasc[un argument pentru teza ce sus\ine. Pute\i s[v[ ]nchipui\i ce i se va]nt`mpla s[rmanei literaturi grece=ti, c`nd o va caracteriza din punctul de vedere al idealurilor sociale =i morale dl Philippide. Asculta\i numai: „...Homer — zice

d-sa — unde tot idealul st[ ]n m`ncare mult[=i]n b[taie, apoi teatrul lui Eschil — Sofocle cu fatalitatea — ce mai ideal! — =i teatrul lui Euripide cu dezn[d[jduirea =i scepticismul...“ De discutat idealurile]n art[, bine]n\eles, cu dl Philippide nu voi mai discuta, a=a]n treac[t numai]i voi aduce opinia unui cunosc[tor care a studiat literatura antic[tocmai din acest punct de vedere, Lucien Arréat,]n frumoasa sa carte: *La morale dans le drame, l'épopée et le roman** , rezum[astfel studiul s[u asupra epopeii =i dramei antice:

„Am ar[tat de la]nceput]n epopeea =i drama primitiv[expresiunea marilor scopuri sociale. Aceasta]nseamn[, precum f[r[ ]ndoial[s-a observat, a studia sentimentele]n obiectul lor, ac\iunea omeneasc[ ]n rezultatele ei, =i dac[pot zice astfel, datoria]n]nf[\i=area ei exterioar[. Sfin\enia mormintelor, tr[inicia familiei, puterea cet[\ii, sunt scopurile pozitive de care]nc[se c[l[uze=te pasiunea]n tragedia antic[!“

E curios c`t de mici par toate v[zute prin prisma dlui Philippide, la ce propor\ii reduce d-sa tot ce atinge! Idealurile epopeii =i tragediei grece sunt m`ncarea, b[taia =i scepticismul. Goethe =i Schiller, dup[idealuri, sunt ca to\i oamenii, dac[nu mai jos, socialismul e un fel de sectantism, sociali=tii ni=te sectan\i caraghio=i =.a.m.d.

Pe oamenii mari, ca =i pe oamenii mai pu\in]nsemna\i, dar care ies din f[ga=ul comun, trebuie s[-i judec[m dup[m[sura pe care ne-o d[genialul Hegel pentru oamenii istorici. „Oamenii istorici — zice Hegel — trebuiesc judeca\i dup[principiile generale care constituiesc esen\a intereselor =i pasiunilor lor. Ei sunt oameni mari pentru c[au s[v`r=it lucruri mari, =i nu ]nchipuit, ci ]n adev[rat =i necesar mari... Care dasc[l de =coal[ nu s-a ]ncumetat de a dovedi, lu`nd ca exemplu pe Alexandru Macedon =i Juliu Cesar, c[ace=ti oameni au fost]mpin=i de cutare sau cutare pasiuni =i de aceea au fost imorali. De unde urmeaz[imediat c[

---

* *Morala]n dram[, epopee =i roman* (n. ed.).

el n-are aceste pasiuni, =i dovad[e c[n-a supus Asia =i n-a]nvins nici pe Darius, nici pe Porus, ci tr[ie=te bini=or =i las[pe al\ii s[tr[iasc[.“

Noi n-avem nimic de zis, s[tr[iasc[cu to\ii =i oamenii mari, =i oamenii]nsemna\i, =i oamenii de talent, =i dasc[lii de =coli de care ne vorbe=te Hegel,]ndeplinindu-=i fiecare menirea pe p[m`nt, dup[ cum e dat fiec[ruia, dup[ organiza\ia lui. A=a e =i la alte specii animale, spre pild[ la p[s[ri. Sunt ]ntre p[s[ri =oimi, vulturi, dar sunt =i p[s[ri domestice: g[ini, ra\e, curci. Cele dint`i, sus de tot, deasupra piscurilor uria=e, se scald[ ]n aerul dimine\ii uit`ndu-se ]n dep[rt[rile albastre, unde li se deschid orizonturi imense. Cele din urm[ se plimb[ prin curtea din dos uit`ndu-se la uluci, fiecare]mplinindu-=i menirea dup[organiza\ia ei. At`t numai, s[ nu se compare ra\a cu vulturul, s[ nu zic[ ra\a: „Vulturul? Dar ce e vulturul? Un nesp[lat! De c`nd m[scald]n copaie, n-a venit m[car o dat[s[se scufunde =i el cu mine!“ +i s[nu zic[iar[=i g[ina: „+oimii? Dar ce sunt ei? P[s[ri ca toate p[s[rile, dac[nu cumva ceva mai pe jos. +i ei acolo sus se plimb[prin curte, scormonind cojile de cartofi pe care le arunc[slujnica din buc[t[rie!“ Asta nu trebuie s[fac[,]ncolo s[tr[iasc[cu to\ii. Dec`t, ]\i faci =i urm[torul ra\ionament: g[ina numai atunci nu s-ar compara cu =oimul, c`nd ar pricepe ce e =oimul; dar dac[ar pricepe, atunci n-ar mai fi g[in[! Grea dilem[!

De altmintrelea toate acestea nu sunt deloc]n chestie.

Vezi c`t de molipsitoare sunt exemplele rele! Av`nd a face cu digresiunile dlui Philippide, m-am molipsit =i am ajuns =i eu s[le fac, =i din polemica cu d-sa am ajuns la p[s[rile domestice.

Cititorul n-are dec`t s[fac[cu digresiunile mele ceea ce am f[cut eu cu digresiunile dlui Philippide — s[le elimine.

ASUPRA MI+C{RII LITERARE +I +TIIN|IFICE

CUPRINS

Seceta literar[=i =tiin\ific[, s[r[cia mi=c[rii noastre literare contemporane e]n afar[de orice]ndoial[=i, desigur, pu\ini se vor g[si care s[nege acest fapt pe c`t de trist, pe at`t de adev[rat.

Nu-i vorb[,]n privin\a mi=c[rii =tiin\ifice propriu-zise se vor g[si unii care nu ne vor da dreptate.

Num[rul =colilor =i al =colarilor cre=te necontenit, universit[\ile noastre se]mbun[t[\esc foarte mult, o mul\ime de tineri ne vin din str[in[tate]narma\i cu toat[=tiin\a european[; n-ar fi deci nedrept de a vorbi de lipsa unei mi=c[ri =tiin\ifice la noi?

Ne]ndoielnic c[cei ce vor vorbi a=a vor avea o mare doz[de dreptate. C[instruc\ia se]ntinde la noi — cam]ncet, nu e vorb[, dar totu=i se]ntinde — nu mai]ncape discu\ie; c[universit[\ile noastre se]mbun[t[\esc foarte mult, e poate mai pu\in sigur, admitem]ns[=i asta; dar de aci =i p`n[ la o mi=care =tiin\ific[ ]n adev[ratul ]n\eles al cuv`ntului mai e un pas, =i un pas foarte important. Pentru c[aceea ce deosebe=te mai ales o mi=care =tiin\ific[ ]ntr-o societate e entuziasmul, e iubirea dezinteresat[pentru =tiin\[, at`t din partea celor care o predau, c`t =i din partea celor care o]nva\[.

C`nd tinerimea cult[ venea entuziasmat[ din toate col\urile Germaniei pentru a asculta pe marii ei dasc[li Fichte ori Hegel, era desigur o frumoas[ mi=care =tiin\ific[. Dorul de lumin[ =i de adev[r ]nsufle\ea aceast[ tinerime; dorul de a r[sp`ndi lumina =i adev[rul]nsufle\ea pe marii ei]nv[\a\i.

C`nd b[tr`nul dasc[l Gheorghe Laz[r d[dea]nv[\[tur[ ]ntr-o cas[veche prin cr[p[turile c[reia =uiera v`ntul de iarn[, ghemui\i de frig =i el, =i cei ce-l ascultau, dar p[trun=i cu to\ii de acela=i

dor de adev[r =i de lumin[pentru ei =i pentru neamul lor, era un]nceput de mi=care cultural[. Acest]nceput era s[rac, foarte s[rac, dar era]nceputul unei adev[rate mi=c[ri literare =i =tiin\ifice care a dat roade frumoase.

Azi]ns[,]n cele mai multe cazuri, un profesor]=i d[ceasul lui regulamentar de munc[numai pentru c[e pl[tit — =i aceasta c`nd nu poate s[se eschiveze. Cei ce]nva\[,]nva\[iar[=i pentru c[n-au]ncotro: trebuie s[-=i fac[o carier[, s[ia o fat[cu zestre =i pentru asta trebuie diplom[.

Odat[diploma luat[, diplomatul azv`rle c[r\ile]n foc, uit[ceea ce a]nv[\at, afar[doar de ceea ce]i cere meseria.

Azi, c`nd dasc[lul d[ ]nv[\[tur[ numai pentru leaf[, c`nd elevii nu]nva\[dec`t pentru ca s[ ajung[ s[ ia leaf[, iar publicul nu ]nva\[ deloc, e greu de vorbit de o mi=care =tiin\ific[ ]n adev[ratul ]n\eles al cuv`ntului, oric`t s-ar fi]ntins]nv[\[tura ca meserie. +tiin\ei noastre de azi]i lipse=te o dezinteresat[iubire de =tiin\[, n[zuin\e]nalte =i entuziasm =tiin\ific pentru a deveni o adev[rat[mi=care =tiin\ific[.

Dar dac[despre s[r[cia mi=c[rii noastre =tiin\ifice mai poate fi]ndoial[,]n privin\a secetei literare suntem cu to\ii de acord.

Scriitori de valoare avem pu\ini, =i acei pu\ini scriu a=a de rar, iar aceste scrieri rare sunt primite de public cu at`ta indiferen\[! +i astfel, am`ndoi factorii unei mi=c[ri literare =i =tiin\ifice ne lipsesc deopotriv[: litera\ii =i produc\iunile literare de o parte =i un public c[tre care s-ar adresa aceste produc\iuni de alt[parte.

Care =i unde e pricina acestui fenomen]ntrist[tor?

Cauza s[r[ciei noastre literare, zic unii, e c[scriitorii no=tri mai de valoare nu scriu. Cu alte cuvinte, cauza s[r[ciei noastre literare e lipsa literaturii, ori — parafraz`nd o spiritual[expresie a lui Caragiale — o na\iune f[r[literatur[va s[zic[c[nu o are!

Al\ii, mai pricepu\i =i cu mai mult[dreptate, g[sesc cauza acestei stagna\ii]n indiferen\a publicului. De c`te ori am auzit pe pu\inii no=tri scriitori de talent zic`nd: „S[scrii, s[lucrezi, s[-\i istove=ti toate for\ele suflete=ti? Dar pentru cine? Dar pentru ce?“

...dac[, dup[nop\i de trud[,
Mig[lind vorb[cu vorb[c-o-nd[r[tnicie crud[,
Ai ajuns s[-\i legi]n stihuri vro durere sau vrun vis,
Nu-\i]ntemeia o lume de iluzii pe ce-ai scris...

„Fiecare e ocupat cu trebile lui, cu interesele de toate zilele, astfel c[pentru interesele intelectuale =i estetice nu-i r[m`ne nici vreme, nici bun[voin\[ =i nici pricepere. O carte care iese de sub tipar, o pies[ ce se reprezint[ la teatru, face s[ se vorbeasc[ de ea dou[-trei zile =i asta ]nc[ e mult =i numai dac[ reporterii de gazete, transforma\i ]n critici artistici, vor binevoi s[ spuie c`teva vorbe]n gazetele respective.

}ndemnul moral lipse=te dar. Dar]ndemnul material? Nici at`ta. Opera de valoare, tip[rit[ ]ntr-un num[r ridicol de exemplare, se vinde ]n cinci ani... dac[ nu r[m`ne nev`ndut[pentru vecie. Pentru cine dar s[scrii =i pentru ce!“

Astfel zic scriitorii no=tri de talent =i desigur c[ ]n vorbele lor e o bun[parte de dreptate.

Un lucru numai: aceste c[in[ri nu r[spund la]ntrebarea noastr[, nu ne dau cauza adev[rat[a secetei literare =i intelectuale.

Indiferen\a publicului? Dar de ce publicul e azi a=a de indiferent pentru produc\iunile artistice, c`nd cu treizeci ori patruzeci de ani ]nainte ar[ta un interes a=a de mare pentru Alecsandri =i al\ii? Cu explica\iile date ]nsemneaz[ a te ]nv`rti]ntr-un cerc vicios: publicul nu cite=te pentru c[nu se produce =i nu se produce pentru c[nu se cite=te.

O mi=care literar[ori =tiin\ific[cuprinde deopotriv[pe am`ndoi factorii ori —]n termeni economici — cuprinde deopotriv[=i pe produc[torii literari, =i pe consumatori. O societate produce =i scriitori, =i cititori care influen\eaz[unii asupra altora =i,]mpreun[, formeaz[ceea ce numim mi=care literar[ori mi=care =tiin\ific[.

C[o mi=care literar[f[r[litera\i e un nonsens, pricepe oricine; dar c[o mi=care literar[f[r[cititori e iar[=i o imposibili-

tate, pentru unii nu-i tot a=a de clar. Cauza acestei nepriceperi e c[ ]n toate istoriile literare se analizeaz[numai scriitorii fiec[rei epoci, nu]ns[=i publicul cititor, parc[acesta din urm[nici n-ar exista. Adev[rul e]ns[c[publicul e tot a=a de important ca =i scriitorii.

}n acest dublu sens]n\elegem mi=carea literar[=i =tiin\ific[=i]n acest sens vom c[uta pricina s[r[ciei]n mi=carea noastr[literar[=i intelectual[de azi.

* * *

Mi=carea literar[fiind un fenomen social,]n via\a social[deci trebuie s[c[ut[m condi\iunile existen\ei ei, precum =i cauzele]nfloririi ori decaden\ei literare.

S[arunc[m, deci, o scurt[privire asupra vie\ii noastre sociale de acum patruzeci ori cincizeci de ani.

Dup[1848, noi am intrat definitiv]n curentul vie\ii europene. O]ntreag[ ]ntocmire social[bazat[pe iob[gie, asem[n[toare cu feudalismul european, a c[zut =i a fost]nlocuit[cu o alt[ ]ntocmire, numit[ ]n mod obi=nuit]ntocmirea burghez[, democrat[; formele politico-sociale feudale iob[giste au fost]nlocuite prin formele moderne occidentale. Aceast[transformare social[, s[v`r=it[de aceia pe care de obicei]i numim „genera\ia de la ’48", e asem[n[toare]n multe privin\e cu transformarea operat[=i]n Fran\a la 1789-1793 de burghezimea revolu\ionar[de atunci. Zicem „asem[n[toare]n multe privin\e“ =i nu de tot, pentru c[sunt =i deosebiri]nsemnate, provocate de diferen\a]ntre felul dezvolt[rii istorice a \[rii noastre =i a Occidentului european.

Asupra unora din aceste esen\iale deosebiri vom insista chiar aici, c`t va fi nevoie pentru \elul acestui articol.

Dar nu numai prefacerea noastr[social[era]n unele privin\e deosebit[de cea european[, ci =i lupta genera\iei de la 1848 era]n multe privin\e deosebit[de lupta revolu\ionarilor burghezi din Occidentul Europei. }n unele privin\e, aceast[lupt[era mult mai

u=oar[,]n altele mai grea. Esen\ial[deosebire e =i urm[toarea: pe c`nd burghezimea revolu\ionar[ european[ se lupta pentru dobor`rea unei]ntocmiri sociale =i]nlocuirea ei prin alta, la noi genera\ia de la ’48 ducea, afar[de aceasta, =i o lupt[pentru rede=teptarea =i liberarea na\ional[.

A=adar, genera\ia de la ’48 a avut dou[scopuri de cea mai mare]nsemn[tate: transformarea unei]ntregi]ntocmiri sociale =i rede=teptarea na\ional[. Fiecare din aceste scopuri]n parte e]n stare s[provoace o puternic[mi=care intelectual[. Ce s[mai zicem c`nd ele am`ndou[devin idealul, scopul genera\iei de la 1848! Mai ales de=teptarea na\ional[a fost totdeauna un puternic factor al unei mi=c[ri literare — fapt care de altmintrelea e u=or de explicat. Mai]nt`i, e]nsufle\irea dac[nu a na\iunii]ntregi, apoi a elementelor celor mai culte =i sim\itoare, e un entuziasm, e o ridicare a diapazonului emo\ional al unei]nsemnate p[r\i din na\iune, care devine un teren foarte favorabil pentru crearea artistic[. O mul\ime de oameni sunt]nsufle\i\i de acela=i ideal, au aceea=i mare dorin\[, for\ele lor suflete=ti lucreaz[ ]n aceea=i direc\ie =i de aceea e la ei o cerin\[sufleteasc[de a comunica unul cu altul, de a-=i spune dorin\ele, de a-=i manifesta sim\irile, emo\iunile, speran\ele.

E evident]ns[c[cel mai prielnic mod de manifestare =i comunicare emo\ional[ ]ntre oameni e cuv`ntul sf`nt =i inspirat al poeziei.

Afar[de aceasta, literatura are de multe ori o mare importan\[utilitar[, politic[. De multe ori un popor ce se rede=teapt[trebuie s[arate c[exist[=i c[are dreptul la existen\[, =i una din cele mai bune dovezi e =i literatura lui =i mai ales literatura popular[. +i de aceea iar[=i]n timpul rede=tept[rii na\ionale exist[o tendin\[de a se]ntoarce c[tre izvoarele vii =i s[n[toase ale poeziei populare. A=a a fost la al\ii:]n Polonia,]n Germania,]n Danemarca,]n Serbia,]n Boemia, a=a a fost =i la noi.

Ca s[vedem ce puternic curent literar s-a creat]n aceast[epoc[istoric[numit[epoc[de la 1848, n-avem dec`t s[pomenim pe aceia care au scris atunci, pe poe\ii epocii. Heliade R[dulescu e poet, Gr. Alexandrescu poet, Alecsandri poet, Bolliac poet, Rosetti, Negri, to\i capii mi=c[rii revolu\ionare democrato-burgheze =i na\ionale sunt poe\i. Aceia care nu f[ceau versuri, Ion Ghica, Kog[lniceanu, B[lcescu =i al\ii, creeaz[proza rom`n[. Alecsandri descoper[ crea\iunea marelui nostru poet anonim, \[r[nimea. E un elan, e un entuziasm, e o speran\[ ]n viitor, chiar ]n acele crea\iuni care depl`ngeau prezentul.

Dup[spiritul ei, aceast[literatur[cu drept cuv`nt poate fi numit[literatura ideologilor burghezi de la 1848.

Pentru frunta=ii mi=c[rii de la 1848, literatura nu era nici o glum[, nici o petrecere: era un instrument de lupt[, era o arm[puternic[de de=teptare, o arm[politic[=i moral[totdeodat[. +i aceast[literatur[se adresa unui public cititor care g`ndea ca =i scriitorii lui, care avea acelea=i n[zuin\e, acela=i dor. Cuvintele calde ale poe\ilor g[seau r[sunet]n inima cald[a publicului, era o armonie complet[ ]ntre ace=ti doi factori necesari pentru producerea unei mi=c[ri literare, =i iat[pentru ce epoca de la 1848 ne-a dat o mi=care literar[ ]n adev[ratul sens al cuv`ntului, o mi=care puternic[=i rodnic[.

Aceast[mi=care]ndepline=te toate condi\iunile ce se cer unei adev[rate mi=c[ri literare; ea a izvor`t din nevoile vie\ii sociale de atunci =i, la r`ndul ei, a influen\at aceast[via\[; ea a avut am`ndoi factorii necesari, =i]n armonie]ntre ei, — publicul cititor =i litera\ii.

E adev[rat c[cercul la care se adresa literatura aceea era foarte restr`ns =i aceasta scade, bine]n\eles, din]nsemn[tatea ei, dar]nsemn[tatea numeric[a publicului cititor, dac[e un factor important, nu e]ns[un factor unic =i exclusiv. Erau a=a de pu\ini cet[\enii liberi ai Atenei, =i Atena a fost doar patria celei mai mari]nfloriri =i mi=c[ri artistice pe care a v[zut-o vreodat[omenirea!

A=adar, mi=carea literar[=i intelectual[a genera\iunii de la 1848 a fost o mi=care adev[rat[ ]n toat[puterea cuv`ntului. Dar ea n-a putut s[ tr[iasc[ mult mai mult[ vreme dec`t au d[inuit cauzele sociale care i-au dat na=tere, care i-au dat puterea =i vlaga.

* * *

Genera\ia de la 1848 a avut fericirea, a=a de rar[ ]n istoria omenirii, de a-=i vedea visul realizat =i]nc[realizat mai]n totalitatea lui.

}ntocmirea social[veche e r[sturnat[,]nlocuit[cu alta, iar dup[unirea principatelor, Rom`nia ajunge o na\iune de sine st[t[toare.

Odat[introdus[ ]ntocmirea democrat[burghez[, trebuia s[se arate deosebirea dintre noi =i Occidentul Europei, deosebire despre care am pomenit mai sus =i pe care am ar[tat-o]n articolul meu despre Caragiale. }n Europa occidental[transformarea burghez[a societ[\ii a fost f[cut[de]ns[=i burghezimea bogat[, puternic[, cult[, care dup[o lupt[de mai bine de trei veacuri a]nvins feudalismul =i =i-a croit o]ntocmire social[proprie intereselor ei, mi=c[rii ei triumf[toare. La noi]ns[, dobor`rea iob[giei, a feudalismului nostru na\ional, n-a fost f[cut[ at`ta de burghezime, care era pu\in numeroas[, s[rac[, incult[. La noi,]ntocmirea nou[a fost introdus[de o seam[de tineri cu o cultur[european[,]n parte fii de boieri. Ace=tia, baza\i pe mica burghezime, pe meseria=i, dar mai ales ajuta\i de un fapt absolut hot[r`tor =i anume c[ ]ntocmirea burghez[era pe atunci triumf[toare]n statele puternice =i civilizate, au introdus aceea=i]ntocmire =i la noi.

A=adar, am c[p[tat institu\iile burgheze, f[r[s[avem o burghezime puternic[; institu\iile burgheze]ns[f[r[burghezime st[teau f[r[baz[, at`rnau, cum am zice,]n aer.

Pentru ca institu\iile s[capete o baz[solid[, trebuia creat[o burghezime puternic[, cerin\[u=urat[foarte mult prin institu\iile

noi introduse. Astfel, crearea unei burghezimi devenea o necesitate istoric[, era inevitabil[. Puterea burghezimii]ns[, dup[cum se =tie, consist[ ]n primul r`nd]n avere, =i de aceea lozinca era dat[de]nsu=i momentul istoric: *„enrichissez-vous!“**

Se]n\elege, t`n[ra noastr[burghezime nu s-a l[sat mult s[fie poftit[ca s[ ]nceap[alergarea dup[ ]mbog[\ire.

Cum s-a f[cut =i se face]mbog[\irea asta, nu ne prive=te. Aici avem a face cu fenomenele politico-sociale, numai at`ta ]ntru c`t ne sunt necesare pentru explicarea mi=c[rii noastre intelectuale =i literare.

Dac[pentru a da un con\inut real noii]ntocmiri sociale se cerea de o parte o burghezime puternic[, de alt[parte se cereau =i o mul\ime de institu\ii politice, juridice, financiare, precum =i oamenii care s[conduc[aceste institu\ii. Se cer prefec\i, subprefec\i, judec[tori, avoca\i, directori, subdirectori, deputa\i, senatori etc., etc.**

Deci, dac[burghezimea s-a pus pe f[cut avere, cei mai cul\i din p[turile sociale suprapuse, chiar sub conducerea oamenilor care apar\ineau =i apar\in genera\iei de la 1848, au]nceput s[organizeze statul modern — =i astfel s-a creat o ocupa\ie care a luat propor\ii mari]n \ar[la noi: politica =i o ocupa\ie ale c[rei propor\ii sunt curat]ngrijor[toare: politicianismul.

De altfel, aceste dou[ ]ndeletniciri, politica =i politicianismul pe de o parte =i]mbog[\irea pe de alta, se]mp[cau perfect, treceau una]ntr-alta, se confundau]mpreun[. Bine]n\eles]ns[, crearea unei burghezimi puternice =i a unor institu\iuni corespun-

---

* *}mbog[\i\i-v[!* (n. ed.).

** Pentru toate aceste func\ii sociale se cere o anumit[cultur[=tiin\ific[. Deci via\a social[modern[cerea]ntinderea =tiin\ei, ea cerea oameni cu oarecare cultur[=tiin\ific[=i oameni cu avere. De aceea s-au creat =i unii, =i al\ii. }mpreun[ ]ns[cu oamenii de =tiin\[, cu profesiile libere, s-a creat un fatal proletariat intelectual, care — precum vom vedea — e menit s[joace un rol hot[r`tor]n mi=carea noastr[literar[=i intelectual[.

z[toare nu se s[v`r=e=te nici]ntr-un an, nici]n doi; e un proces care dureaz[mult =i care absoarbe toat[activitatea claselor suprapuse.

Dar ce s-a f[cut]n timpul desf[=ur[rii acestui proces cu mi=carea noastr[literar[ ]nceput[sub ni=te auspicii a=a de frumoase? Aceast[mi=care dec[dea, dec[dea mereu. +i cauza acestei dec[deri e lesne de g[sit.

Literatura pe care am numit-o a ideologilor burghezi =i-a avut ob`r=ia]n n[zuin\ele na\ionale =i]n n[zuin\a de a crea o societate burghez[, n[zuin\e care =i una =i alta s-au realizat. Ce avea dar de c[utat copilul acesta frumos, ideolog,]n proza de multe ori foarte pu\in curat[a vie\ii noi practice?

+i afar[de aceasta, clasele care ar fi putut da via\[=i consisten\[mi=c[rii literare erau ocupate cu alte afaceri, dac[nu mai serioase, apoi desigur mai m[noase. De altmintrelea, aceea ce a distrus aceast[mi=care literar[nu-i at`ta absorbirea prin ocupa\ii, c`t felul ocupa\iei. Sunt pu\ine ocupa\ii =i preocupa\ii omene=ti care s[se-mpace a=a de pu\in cu poezia, cu literatura, cu arta]n general, ca ocupa\ia =i preocupa\ia de a face bani, ca alergarea dup[ ]mbog[\ire. Munca fizic[, munca c`mpului spre pild[— dac[nu e excesiv[, dac[nu e f[cut[ ]n condi\iuni distrug[toare — poate s[se]mpace cu crearea poetic[=i s[produc[o admirabil[poezie, cum a produs-o =i \[r[nimea noastr[. Lupta, r[zboiul, care p[rea a fi o-ndeletnicire a=a de pu\in priincioas[pentru dezvoltarea poeziei, a produs]ns[o]ntreag[=i imens[literatur[, numit[epopee — pe c`nd nego\ul =i]mbog[\irea i-au fost fatale. Cine a auzit vreodat[de epopeea cotului de m[surat, de poema tejghelei, a contuarului? Cel mult doar de epopeea contractelor agricole!

}navu\irea burghez[poate dezvolta alte facult[\i omene=ti: prevedere, inteligen\[, energie; pentru poezie]ns[ea e moartea. Pentru un negustor, pentru un arenda=]mbog[\it — un poet, un artist e un tr`ndav, un parazit, iar literatura o distrac\ie stric[toare

de moravuri. Pentru un burghez]mbog[\it, dar mai cult, literatura e o distrac\ie, c`nd n-ai ceva mai bun de f[cut.

}ntr-o asemenea atmosfer[, o mi=care literar[nu poate exista. Se]n\elege, mi=carea literar[a ideologilor de la 1848 nu s-a stins deodat[: mi=c[rile intelectuale nici nu se]ncep, nici nu se sf`r=esc]ntr-un singur moment.

S-a urmat a se scrie pe de o parte]n puterea iner\iei, iar pe de alta]n puterea convingerii idealiste, ce,]ntre altele, a]nsufle\it genera\ia de la 1848, c[transformarea social[=i rena=terea na\ional[trebuie s[fie]nceputul unei dezvolt[ri bogate]n toate privin\ile: politice, economice, artistice.

C`te pu\in, c`nt[re\ii au b[gat de seam[c[nu-i ascult[nimeni =i au]nceput s[amu\easc[. Singur Alecsandri a urmat a crea c`nd nu-l mai ascultau, dar a sf`r=it prin a-=i str[muta muza la romani spre a c`nta pe Hora\iu =i pe Ovidiu. }ntr-un mod indirect, con=tient ori incon=tient, Alecsandri a recunoscut c[epoca aceasta nu-i pentru poezia lui, nici poezia pentru epoc[.

* * *

}ntocmirea nou[a vie\ii sociale introduse la noi a revolu\ionat rela\iile sociale, a produs forme =i fenomene sociale deosebite de cele vechi =i deci a adt na=tere la noi idei, sim\iri, idealuri, revolte suflete=ti, care toate]=i au r[d[cina]n noua via\[social[.

Toate aceste manifest[ri suflete=ti cer o form[poetic[ ]n care s[fie exprimate, cer o nou[manifestare literar[,]=i cer poe\ii lor. +i aceast[manifestare literar[s-a produs de o alt[clas[, cu al\i arti=ti, cu alte forme poetice.

La aceast[nou[manifestare literar[trecem acum.

* * *

Epoca social[modern[, burghez[, capitalist[, democrat[=i cum]i mai zice, e judecat[ ]n felurite chipuri. }ntr-o privin\[ ]ns[mai to\i judec[torii vor fi de acord =i anume c[multe bun[t[\i, dar =i multe rele a adus ea societ[\ii.

Aceast[epoc[burghez[a l[\it cultura, a ridicat colosal productivitatea muncii, a]nvins natura, a creat bog[\ii enorme, a pus]n comunica\ie u=oar[nu numai pe oamenii aceluia=i continent, ci =i pe locuitorii diferitelor continente, a produs adev[rate minuni ale spiritului n[scocitor omenesc. Dar tot aceast[epoc[a produs rele tot a=a de evidente: ea a proletarizat pe micii cultivatori de p[m`nt, a proletarizat pe meseria=i, care n-au fost]n stare s[sus\ie concuren\a cu industria=ii, a creat un proletariat intelectual, a adus o mare nesiguran\[a vie\ii materiale, o mare inegalitate economic[, a enervat caracterele, a dezvoltat]n oameni egoismul, l[comia etc.

Noi nu judec[m aici epoca aceasta. Desigur c[, cu toate relele, ea a fost un imens pas spre progres, dar repet, aci n-o judec[m, ci numai constat[m faptele.

Oriunde s-ar introduce aceast[ ]ntocmire social[, ea trebuie s[dea **grosso-modo** acela=i rezultat, cu aceea=i siguran\[cu care anumite cauze **trebuie** s[produc[un efect anumit.

}ntocmirea social[introdus[la noi trebuia s[dea =i a dat acelea=i efecte ca =i]n Europa, cu acea deosebire mare =i defavorabil[nou[c[efectele rele s-au ar[tat mai puternice =i mai]nainte dec`t cele bune.

Proletarizarea maselor]n Occidentul Europei, inegalitatea economic[, cre=terea nesiguran\ei vie\ii, luxul enervant =i corup[tor =i toate celelalte efecte rele ale civiliza\iei burgheze s-au s[v`r=it acolo sub fluieratul ie=it din ogeagurile unor fabrici imense, ]n zgomotul unei civiliza\ii str[lucitoare, unei culturi economice =i =tiin\ifice orbitoare. La noi ]ns[ s-au ]nt`mplat numai toate relele, iar cultura mare economic[=i =tiin\ific[, str[lucita civiliza\ie european[se las[a=teptat[=i acuma. Ce s[mai zicem dar de]nceput!

Ei bine, noua stare social[, creat[ ]n \ara asta, trebuia necesar s[dea o manifestare literar[cu un caracter nou. Aceast[mani-

festare, dup[caracteru-i social, putea fi de dou[feluri, dup[clasa ori dup[clasele care ar fi produs-o. Produs[de clasele triumf[toare]n folosul c[rora a venit noua stare de lucruri, manifestarea literar[ar exprima,]ntr-un fel ori]ntr-altul, triumful acestor clase. Ea ar fi lini=tit[, senin[, plin[de idealizarea noii st[ri de lucruri, mai ales]ns[ar fi o literatur[aduc[toare de pl[ceri netulbur[toare, ar fi un inel foarte caracteristic]n lan\ul pl[cerilor celor ce benchetuiesc la osp[\ul vie\ii. Bine]n\eles, nu vreau s[zic c[literatura asta trebuie s[fie lipsit[de talent: valoarea ei artistic[, dup[cum e valoarea oric[rei crea\iuni artistice, depinde]n primul r`nd de talentul arti=tilor. Noi vorbim numai de caracterul acestei manifest[ri artistice, nu de valoarea ei artistic[, =i desigur acesta este caracterul pe care l-ar fi avut o manifestare literar[produs[de clasele triumf[toare. }n schimb, produs[de clasele nedrept[\ite, manifestarea literar[trebuie s[fie plin[de nelini=te, de durere, de revolt[.

Am v[zut]ns[c[clasele triumf[toare, prea ocupate cu alte treburi, nu puteau da o manifestare literar[: r[m`nea deci posibil[numai manifestarea literar[a claselor nedrept[\ite.

Din aceste clase]ns[, e evident c[nici cea \[r[neasc[, nici a meseria=ilor nu putea produce aceast[manifestare: le lipsea cultura trebuincioas[. Avem dar numai dou[clase, clasa boierilor vechi, fosta clas[privilegiat[, care]n mod fatal trebuia s[decad[ ]n noua stare de lucruri, =i clasa proletariatului intelectual*. Clasa boiereasc[ ]ns[era o clas[b[tr`n[, istovit[, iar elementele

---

* Clasific[rile]n general =i]n special cele sociale sunt foarte pu\in hot[r`toare, iar publicul le face =i mai confuze]n vorbirea-i de toate zilele. A=a sunt cuvintele **proletar** =i **clas[proletar[.** Dup[ ]n\elesul ce i se d[de obicei, s-ar p[rea c[**proletar** e sinonim cu **s[rac.**

Ei bine,]n\elesul acesta e fals. De pild[: un b[t[u= care nu tr[ie=te dec`t din „opera\iunile electorale“ e tot a=a de pu\in proletar ca =i un negustor, oric`t ar fi de s[rac.

ei cele mai energice s-au acomodat perfect cu noua organiza\ie, accept`nd-o =i f[c`ndu-se cei mai puternici st`lpi ai ei.

Iat[-ne dar cu o singur[clas[capabil[de a fi dat o manifestare literar[pentru aceast[epoc[: clasa proletariatului intelectual. }n adev[r, aceast[clas[a produs, =i]nc[o produc\iune adeseori de mult talent, care]ntrece chiar ca valoare artistic[pe premerg[toarea ei.

Cum e aceast[manifestare literar[, care-i sunt tr[s[turile caracteristice]n exprimarea sentimentelor individuale, sentimentelor sociale, g`ndirilor =i ideilor filozofice?

Un om perspicace, care ar fi studiat literatura feluritelor epoci]n leg[tur[cu mediul social, u=or ar fi putut prezice, nu numai c[clasa proletariatului intelectual va fi aceea care s[creeze literatura epocii noastre, dar mai ales dup[caracterul clasei, ar fi

---

Prin **proletar,**]n sensul =tiin\ific al cuv`ntului, se ]n\elege un om care n-are pentru agonisirea vie\ii dec`t un singur mijloc: munca lui pe care o vinde capitalului. +i astfel proletarii se-mpart]n dou[categorii: proletarii **manuali,** care]=i agonisesc traiul prin munca manual[, =i proletarii **intelectuali** sau **proletarii cul\i,** care tr[iesc din munca intelectual[.

}n acest sens, muncitorii din fabrici sunt proletari ca =i doctorii, inginerii, profesorii, ziari=tii =.c.l. Cei dint`i sunt]ns[manuali, cei din urm[intelectuali.

Ceea ce]ncurc[clasificarea claselor sociale este faptul c[ele cuprind unele elemente care au ceva comun cu mai multe clase deodat[. Astfel, =i proletarii manuali, dar mai ales cei intelectuali, au =i ei aristocra\imea lor, care]n straturile superioare — economice=te vorbind — se atinge cu clasele privilegiate.

A doua cauz[a confuziei e faptul c[, clasele sociale nefiind m[rginite, cum sunt clasele Indiei, trecerile dintr-o clas[ ]ntr-alta sunt posibile.

De aceea \inem s[preciz[m termenul. Am spus mai sus ce]n\elegem noi prin proletari. Iar c`nd vorbim de proletariatul intelectual, care a creat o manifestare literar[, nu]n\elegem pe cei care au trecut]n alte clase, nici aristocra\imea proletariatului, ci grosul armatei proletare. }n\elegem de asemenea =i pe cei ce se preg[tesc, sau mai bine sunt preg[ti\i de]mprejur[ri fatale, s[ajung[proletari intelectuali. Astfel este o mare parte a studen\imii.

putut prevedea]n linii generale caracterul manifest[rii literare ce avea s[se produc[.

Mai]nt`i, dintre to\i nedrept[\i\ii, proletariatul intelectual este acela care are o mai larg[ cultur[, o organiza\ie nervoas[ mai impresionabil[ =i deci mai sim\itoare, a=a c[ el poate sim\i toate durerile mai ad`nc =i le poate exprima prin vorbe. Proletarul intelectual e s[rac, uneori mai s[rac dec`t proletarul manual; dar fiind s[rac, el are cerin\e foarte mari, dezvoltate]ntr-]nsul printr-o civiliza\ie luxoas[, =i neputin\a de a le realiza trebuie negre=it s[-l am[rasc[, s[provoace]n el o revolt[sufleteasc[. Aceast[revolt[e mult mai temperat[ ]n clasele \[r[ne=ti muncitoare, dar inculte, prin faptul convingerii mo=tenite c[„a=a a fost de c`nd lumea, boieri =i mojici“ =i prin sim\ul inferiorit[\ii culturale. Cu totul altfel st[proletarul intelectual: ca clas[, a ie=it din aceea=i clas[burghez[, ca cultur[=i ca talent o]ntrece; =i cu toate acestea]i e cu totul inferior ca pozi\iune social[. }n iubire va fi nenorocit, c[ci ve=nic cei boga\i vor fi prefera\i; pentru ace=tia e luxul, pentru ace=tia onorurile sociale. C`\i n[t[r[i, c`\i imbecili trec]naintea proletarului intelectual, numai prin faptul unei averi mari mo=tenite! S[r[cia asta, pozi\iunea inferioar[ ]n societate, nesiguran\a zilei de m`ine, at`tea lovituri crude]ntr-o lupt[grea pentru existen\[, toate loviturile]n amorul propriu peste m[sur[de dezvoltat, toate acestea =i multe altele le va sim\i ad`nc =i dureros proletarul intelectual. Atunci o revolt[amar[ ]i va cuprinde sufletul, =i dac[are talent, toate aceste sentimente de revolt[=i de durere se vor preface]n vers,]n manifestare poetico-literar[.

Fiecare vie\uitor r[spunde]ntr-un fel ori]ntr-altul la dureri, la lovituri. Poetul, literatul, se revolt[prin vers, prin proz[. Cum va fi aceast[revolt[ ]mpotriva loviturilor vie\ii? Se va m[rgini ea oare la pl`ngerea propriilor dureri, f[r[ a lovi ]n cauzele care o produc sau, pl`ng`ndu-=i durerile, poetul se va revolta contra cauzelor =i va tinde a le]nl[tura?

Aceasta va at`rna de temperamentul poetului.

Mai e o]ntrebare important[: se va m[rgini oare poetul s[-=i exprime propriile dureri, f[r[a se ocupa =i de durerile altora? }n general, nu, de=i exprimarea liric[a propriei dureri trebuie s[precump[neasc[. Dar durerea, ca =i bucuria, e un sim\[m`nt social. Acela care exprim[ o durere caut[ s[ g[seasc[ un ajutor, o comp[timire, un r[sunet simpatic ]n sufletul celor c[tre care se adreseaz[, iar sim\[mintele simpatiei fiind reciproce, durerile celorlal\i trebuie s[ g[seasc[ =i ele r[sunet ]n sufletul poetului care-=i pl`nge propriile lui dureri. Astfel poezia decep\iunii, durerii, revoltei, generaliz`ndu-se ori, mai bine zis, socializ`ndu-se, se na=te o literatur[care exprim[durerea social[.

Se]n\elege c[,]n primul r`nd, obiectul simpatiei va fi clasa poetului — ]n cazul de fa\[ proletarii intelectuali — =i ]n al doilea r`nd clasele care sufer[de acelea=i urm[ri ale vie\ii sociale. Cum am v[zut, acea clas[e mai]nt`i \[r[nimea. Cel pu\in pentru unii poe\i, clasa boiereasc[, fo=tii no=tri feudali, va fi =i ea un obiect de simpatie. Aceast[clas[, care a avut odinioar[un rol istoric]n \ara noastr[, e menit[, dup[introducerea institu\iunilor noi, s[piar[ca clas[boiereasc[=i s[fie]nlocuit[cu o clas[mai t`n[r[=i mai energic[, clasa burghez[. C[ci oricare ar fi p[catele istorice ale acestei clase, str`mtoarea ei actual[va provoca o comp[timire]n sufletul unui poet care mai mult simte dec`t analizeaz[. +i aceast[comp[timire se va reg[si]n noua manifestare literar[.

C`nd noua literatur[ va exprima durerea claselor muncitoare, atunci idealul ei va fi ]n viitor. Totu=i aceast[ ]ndrumare spre viitor poate fi un regret dup[ trecut, de=i aceste dou[ cuvinte, viitor =i trecut, par a nu se ]mp[ca deloc. Dar oric`t de straniu ar p[rea acest fapt, el este u=or de explicat. Am v[zut]n adev[r c[clasa boierilor de neam sufer[ ]mpreun[cu proletarii intelectuali de noua stare de lucruri;]ntru c`t deci]n noua manifestare literar[se va g[si simpatia pentru aceste clase, glorificarea tre-

cutului etc.,]ntr-at`ta aceast[manifestare poate s[con\ie un element reac\ionar.

De altfel, chiar simpatia ad`nc[ pentru clasa \[r[neasc[ putea introduce un asemenea element ]n tendin\ele sociale ale noilor produc\iuni literare. +i iat[ cum: oric`t de rea ar fi o via\[social[, ea trebuie s[aib[=i unele p[r\i bune. O via\[social[absolut rea este cu neputin\[, c[ci]n acest caz oamenii ar]nceta de a exista.

Se]n\elege c[ ]n via\a \[ranului din vremea iob[giei,]n rela\iile lui economice =i patriarhale cu boierii, ca =i]n via\a-i de familie, erau unele tr[s[turi preferabile vie\ii ce i s-a creat de noua]ntocmire social[. Tocmai partea aceasta a vie\ii \[r[ne=ti trebuia s[impresioneze pe poe\i, care sim\eau ad`nc suferin\ele \[r[nimii. **Suferin\ele trecute se uit[, nu impresioneaz[ a=a de viu, pe c`nd cele actuale sunt mult mai ad`nci.**

Afar[de asta, poe\ii care pl`ng durerile \[r[nimii apar\in clasei proletarilor intelectuali, nu clasei \[r[ne=ti. Nu clasa lor a dus ]n spinare urgia boierilor =i a iob[giei; de aceea e foarte natural iar[=i ca unui poet care apar\ine altei clase, oric`t de sincer[iubire =i comp[timire ar avea pentru \[rani, s[-i apar[cu totul]n umbr[suferin\ele trecute =i s[vad[ ]n lumin[numai bun[t[\ile acelei epoci.

Iat[pentru ce simpatia acestor poe\i pentru clasa boiereasc[decadent[=i chiar iubirea lor pentru \[rani trebuia s[nasc[, cel pu\in la unii, idealizarea vie\ii voievozilor, idealizarea feudalismului nostru — un fel de democratism-reac\ionar, ca s[ ]ntrebuin\[m ni=te termeni mai cunoscu\i.

Aceea ce ar putea sc[pa literatura noastr[de idealizarea trecutului este analiza =i priceperea noii st[ri de lucruri, nu numai]n urm[rile ei cele rele, care sunt]n adev[r nenorocite, ci =i]n p[r\ile ei progresiste. Dar, am zis-o,]n general poe\ii mai mult simt dec`t analizeaz[.

Am spus mai sus c[durerea proprie a unui artist, generaliz`ndu-se, se preface p`n[la]nsu=irea durerii clasei lui]ntregi

=i a claselor]nrudite. Dar aceast[socializare a durerii nu se opre=te nici aci, ea se]ntinde mai departe, cuprinz`nd pe to\i nenoroci\ii, pe to\i semenii, omenirea]ntreag[. Socializarea asta a sentimentelor poetului se poate]ntinde =i mai departe. Sunt vie\uitoare care sufer[=i ale c[ror suferin\e sunt foarte asem[n[toare cu ale oamenilor. +i astfel, prin analogie cu suferin\ele omene=ti, poetul ajunge s[ ]nv[luiasc[cu simpatie]n inima lui]ndurerat[universul]ntreg, existen\a toat[. Universul astfel sim\it, v[zut prin prisma durerii artistului, ajunge el]nsu=i un prilej pentru durere.

De aici, fire=te, trebuie s[urmeze blestemarea existen\ei, dorul de a o nimici — **Nirvana!**

Dar chiar =i]n acest ultim =i culminant punct al pesimismului, sentimentul de revolt[nu se pierde. **C[ci ce este propov[duirea neexisten\ei dac[nu o revolt[ ]mpotriva fatalit[\ii ei?** De bun[seam[ ]ns[aceast[ultim[treapt[a pesimismului este =i expresia din urm[a pasivit[\ii revoltei.

+i astfel, un om cult =i p[trunz[tor care =tie c[ne]ndoios caracterul oric[rui curent literar e str`ns legat de starea social[ a epocii ]n care se produce, studiind noua stare de lucruri creat[ ]n \ara rom`neasc[, ar fi putut prezice **caracterul** curentului literar ce trebuia s[se manifeste.

Dar, ceea ce n-ar fi putut prevedea nimeni, e faptul c[aceast[manifestare literar[s-a produs chiar de la]nceputul dezvolt[rii proletariatului intelectual =i c[cel dint`i care a dat o exprimare artistic[acestui nou curent a fost un om de un mare, de un foarte mare talent, Eminescu.

*** * ***

E clar, sper, acuma, de ce Eminescu a avut, are =i va avea]nc[mult[vreme o mare influen\[asupra vie\ii literare. El a exprimat g`ndirile, durerile, dorin\ele, pasiunile, nemul\umirile ce s-au produs]ntr-o anumit[epoc[istoric[.

Din punctul acesta de vedere, crea\iunea lui Eminescu]=i are r[d[cinile]n via\[, ea reprezint[ ]n parte aceast[via\[=i de aceea =i]nr`urirea ei e a=a de mare. Afar[ de asta, crea\iunea lui Eminescu era profetic[, pentru c[ ea s-a ar[tat ]ntr-o vreme c`nd toate nemul\umirile =i toate revoltele de care vorbir[m nu se manifestaser[ ]nc[, atunci c`nd ele pluteau doar]n aer, f[r[s[fi luat nici o consisten\[.

Nu-i mai pu\in adev[rat]ns[c[marea-i influen\[e datorit[ ]n mare parte =i formei nepieritoare =i cu totul noi a crea\iunilor lui. Dar chiar aceast[form[, la urma urmei, tot fondului i se datore=te. Pentru a exprima at`tea idei, at`tea g`nduri noi, lui Eminescu ]i trebuia =i o form[ nou[, =i a creat-o. Dar pentru c[ el era un mare talent, a creat aceast[ form[ at`t de frumoas[.

Pe de alt[parte, nu trebuie s[uit[m c[un alt factor care a contribuit mult la influen\a lui Eminescu este mul\imea genurilor atinse de el. De=i ca volum at`t de mic[, opera lui con\ine germeni pentru o dezvoltare literar[ ]n toate direc\iunile.

Dar dac[ ]n Eminescu se g[sesc exprimate forme at`t de multiple ale curentului literar, el nu putea s[nu p[c[tuiasc[ ]mpotriva logicii. Pentru c[, dac[prin inconsecin\a proprie =i prin contrazicerile ce exist[ ]n sufletul fiec[rui om, un poet poate exprima dou[genuri de revolt[, unul personal =i unul social, pe de alt[parte \inta c[tre viitor =i idealizarea trecutului se exclud una pe alta.

+i totu=i,]n crea\iunea lui Eminescu se g[sesc am`ndou[. Campionii trecutului ]l pot revendica pentru ei, invoc`nd unele p[r\i din satire =i o mare parte din proz[. Campionii viitorului]l pot — =i credem c[cu mai mult[dreptate — aclama ca al lor, pentru admirabilu-i poem *}mp[rat =i proletar*, pentru *Via\a* =i pentru]nsu=i spiritul crea\iunii lui.

Dar aceast[nehot[r`re, care ]=i g[se=te explica\ia ]n nehot[r`rea,]n confuziunea vie\ii sociale de atunci =i care e sup[r[toare]n multe privin\e, are pentru Eminescu =i un mare

avantaj: ea face s[fie cu putin\[ca mai multe curente literare deosebite =i uneori contrarii s[-=i trag[originea de la el,]n tot cazul s[fie influen\ate de el.

Dar Eminescu n-a fost singurul care a]ntrupat acest curent. El a fost numai cel dint`i =i cel mai viguros talent. Al[turi de el ]ns[, independen\i ori sub influen\a lui, au scris =i al\ii. +i scrierile lor au ]ntr-un fel ori ]ntr-altul acela=i caracter izvor`t din via\a social[modern[, ceea ce arat[=i mai bine dreptatea aser\iunilor noastre.

Dac[poezia lui Eminescu nu ar fi scoas[din r[runchii vie\ii sociale stabilite dup[epoca de tranzi\ie 1848—1855, atunci Eminescu ar fi r[mas izolat, el n-ar avea nici tovar[=i, nici discipoli. }n realitate]ns[, mai tot ce s-a scris de la el]ncoace poart[acela=i caracter.

Nu putem face aici analiza pe larg a tuturor acelora care au scris]n acela=i timp cu Eminescu =i dup[el. Va fi de ajuns s[cit[m pe c`\iva dintre cei mai de talent =i vom vedea c`t se apropie]ntre d`n=ii, prin spiritul de revolt[ contra actualei vie\i sociale, ca s[ nu lu[m dec`t aceast[tr[sur[caracteristic[. Vom face aceasta pe scurt.

Despre revolta lui Eminescu]mpotriva venalit[\ii, a speculei, a v`n[torii banului f[r[munc[, despre simpatia-i comp[timitoare =i dureroas[, despre pesimismul lui am vorbit mai pe larg alt[dat[.

}n admirabila-i *Doin[*, Eminescu depl`nge dec[derea =i s[r[cia \[ranului „s[rac]n \ar[s[rac[“, provocat[de str[inism, de civiliza\ie =i de exploatarea str[in[:

+i cum vin cu drum de fier,
Toate c`ntecele pier,
Zboar[p[s[rile toate
De neagra str[in[tate...

Ca o urmare parc[la aceste admirabile versuri, Delavrancea scrie frumoasa-i nuvel[*Odinioar[*,]n care arat[dec[derea micilor negustori de gr`ne din mahalalele bucure=tene, ruina\i de acela=i drum de fier. Ca un refren monoton =i trist, nuvela se ]ncepe =i sf`r=e=te cu aceast[fraz[:

„...Pe aceea=i streaje s[intri, pe aceea=i c[rare s[te strecori =i s[nu mai vezi m`ndre\ea d-odinioar[...

+i p-aceea=i streaje am intrat, p-aceea=i c[rare m-am strecurat =i n-am mai v[zut m`ndre\ea d-odinioar[...“

}n mai multe nuvele, p`n[ =i ]n frumoasa-i fantezie *Fanta-Cella*, Delavrancea va zugr[vi lupta omului de la ora=, care ]nf[\i=eaz[ ]ntocmirea nou[ =i noua exploatare, cu omul satului — ]n *Fanta-Cella* cu omul m[rii — biruit de cel dint`i =i va depl`nge, tot ca Eminescu, pe omul satului.

Caragiale, un talent puternic, de talia lui Eminescu,]=i exprim[altmintrelea revolta]mpotriva st[rii de lucruri de azi, satiriz`nd-o ]n mod s`ngeros]n admirabilele-i comedii.

Ronetti-Roman scrie o poem[decep\ionist[, *Radu*,]n aceea=i vreme cu Eminescu =i independent de influen\a acestuia.

Vlahu\[,]n minunata-i satir[*Lini=te*,]=i arat[toat[revolta sufleteasc[contra pozi\iunii mizerabile ce se creeaz[ ]n societatea modern[unui artist proletar.

O. Carp, cel mai talentat dintre cei tineri, exprim[ ]n versuri frumoase at`ta ]ntristare, descurajare, aproape disperare condensat[, dar re\inut[ =i moderat[ numai prin bl`nde\ea-i sufleteasc[. Iar atunci c`nd versu-i atinge via\a \[r[nimii, el scrie admirabila-i *Doin[*, a c[rei strof[final[caracterizeaz[ ]ntreaga poezie trist[a poporului nostru, precum =i comp[timirea dureroas[a poetului pentru \[r[nime:

Nu-i pl`nsul unei inimi numai
+i-al unei clipe trec[toare,
Ci neamul nostru]ntreg]=i c`nt[
Durerile de care moare!

Am putea cita astfel mai tot ce se tip[re=te acum =i ce exprim[un sentiment sincer, c[ci mai tot poart[acela=i caracter de melancolie =i de revolt[.

* * *

Acest nou curent literar a produs oare aceea ce noi am numit o mi=care literar[?

La aceast[ ]ntrebare vom fi nevoi\i s[r[spundem: nu, mai ales de la]nceput nu, pentru c[lipsea al doilea factor important, publicul cititor. Afirmarea aceasta ar putea s[par[o contrazicere a celor zise mai sus, de vreme ce am spus c[o manifestare literar[, un curent literar presupune existen\a unei clase ori a unor clase ale c[ror dureri, bucurii, speran\e, revolte le exprim[arti=tii.

+i cu toate acestea nu-i nici o contrazicere.

Unele din clasele ale c[ror sentimente erau reprezentate de aceast[manifestare literar[, \[r[nimea de pild[, nici n-o putea citi, nici n-o putea cunoa=te. Ele puteau s[inspire o manifestare literar[, dar nu s[formeze o mi=care literar[=i intelectual[. Iar adev[rata clas[pe care o reprezint[acest curent nou literar, proletariatul intelectual, era numai la]nceputul dezvolt[rii sale.

Iat[pentru ce la]nceput Eminescu n-a avut nici o]nr`urire, a fost aproape necunoscut =i, numai dup[ce s-a dezvoltat proletariatul nostru intelectual, profesiile libere, Eminescu a f[cut elevi entuzia=ti, imitatori, a f[cut =coal[.

Se]n\elege c[nici acuma noi n-avem]nc[o mi=care literar[propriu-zis[care ar merita acest nume. Adev[rul e c[tocmai acum se formeaz[un public cititor, acum asist[m la na=terea acestei mi=c[ri literare.

Dar oare sunt elementele din care]ncepe s[se alc[tuiasc[publicul cititor la noi?

Mai]nt`i, e t`n[ra burghezime cult[. Dac[pentru p[rin\ii preocupa\i prea mult cu str`ngerea de averi literatura e un fleac, iar literatul un parazit, pentru fii]ns[, care au gustat din literatura

european[, literatura e, dac[nu un]nsemnat factor al progresului, cel pu\in o petrecere mai aleas[. De aici urmeaz[, ca o]ntregire a celor dezvoltate mai sus, c[burghezimea e neprielnic[mi=c[rii artistice la]nceputul dezvolt[rii ei, nu =i]n timpul]nfloririi.

Sunt apoi femeile din clasele burgheze mai culte. Dac[b[rba\ii sunt ocupa\i cu politica ori cu alergarea dup[avere, femeile n-au nimic de f[cut. +i pe c`nd unele-=i petrec vremea ]n ocupa\ii mai pu\in serioase, altele, mai culte, citesc. Se ]n\elege c[ genul cititului depinde de cultura =i de acele curente literare ce se vor afirma ]n \ar[. Dar c[ femeile ]n clasele burgheze citesc mai mult dec`t b[rba\ii, e sigur.

Politica va ajunge din ce]n ce o piedic[mai mic[pentru mi=carea literar[; cauza e c[o \ar[nu poate \ine pe spatele ei dec`t un num[r limitat de politicieni. Acest num[r este ]ntrecut de mult timp, =i ]nc[ cu v`rf =i]ndesat, a=a c[o mare parte din aspiran\ii la politicianism trebuie s[r[m`ie pe dinafar[ =i s[ fac[ aceea ce se nume=te ]n limbajul curent opozi\ie sau guvernamentalism de principiu. Av`nd]n vedere c[din zi]n zi e mai greu a-=i face carier[din politicianism, din ce]n ce mai mul\i se vor]ndrepta spre alte ocupa\ii, mai folositoare \[rii =i mi=c[rii ei literare =i intelectuale.

Iar clasa care va da vlag[=i putere viitoarei mi=c[ri literare =i =tiin\ifice, care va forma atmosfera de entuziasm]n jurul manifest[rilor artistice, e proletariatul cult]n dezvoltarea lui =i p[turile mai culte ale proletariatului manual or[=enesc.

MUNCA CREATOARE +I MUNCA-EXERCI|IU

CUPRINS

I

Cunoscutul scriitor italian **Guglielmo Ferrero,**]ntr-un studiu frumos asupra muncii intelectuale, ajunge la concluzia c[munca intelectual[e penibil[=i fiecare om st[ruie=te s-o]nl[ture. La aceast[concluzie, care pare la]nt`ia vedere foarte stranie, Ferrero ajunge prin faptul c[ face o deosebire ad`nc[ ]ntre munca intelectual[ca exerci\iu, mai mult automatic, =i munca intelectual[**adev[rat[**, cum zice el. F[r[ca s[fim de-o p[rere]n totul cu Ferrero, aceast[clasificare a muncilor ne pare fericit[, numai noi am da alte nume la acelea=i no\iuni, le-am numi **munca-exerci\iu** =i **munca creatoare.** Cea]nt`i, dup[ Ferrero, nu numai c[ nu e penibil[, dar chiar e pl[cut[ =i trebuitoare organismului omenesc. „Fiecare organ care ]mpline=te o func\ie — zice cu drept cuv`nt Ferrero — are nevoie de exerci\ii. Neactivitatea prelungit[se face dureroas[=i sf`r=e=te prin a determina boala =i chiar degenerarea organului.“ De aceea copiii l[sa\i]n voia lor alearg[=i se ostenesc, un om ce nu munce=te se simte r[u =i se lecuie=te prin plimbare =i gimnastic[: are nevoie organismul de exerci\iu muscular. Creierul e =i el un organ al organismului =i centrurile cerebrale cer =i ele s[func\ioneze, cer un exerci\iu al c[rui rezultat e munca intelectual[. Dovad[c[aceast[munc[e de nevoie e faptul pl[cerii ce sim\im prin citire, prin]nv[\are =i c[p[tare de cuno=tin\e, prin convorbire cu al\i oameni. Se]n\elege c[dac[un organ ce trebuie s[ ]mplineasc[o func\ie trebuie exercitat, el trebuie s[fie exercitat]n anumite margini dup[care]ncepe osteneala =i chiar degenerarea organului; se]n\elege c[trebuie]nl[turat surmenajul fizic =i intelectual —]n acest caz munca]n loc de pl[cere va aduce durere =i,]n loc de repara\ia organismu-

lui, va aduce degenerarea lui, dar]n marginile normalului e ne]ndoielnic c[**munca-exerci\iu** e necesar[organismului =i pl[cut[. Cu totul altceva e cu **munca creatoare** (adev[rata munc[, cum zice Ferrero). Aceasta din urm[nu e nici neap[rat trebuitoare organismului, de=i imens de necesar[speciei, nici pl[cut[, =i cea mai bun[dovad[, am ad[uga noi, e c[marea majoritate a omenirii tr[ie=te f[r[a sim\i nevoie de acest fel de munc[; iar acei care se]ndeletnicesc cu deosebire cu d`nsa — arti=tii — se **detracheaz[** ]n c`\iva ani. Ferrero, prea gr[bit a dovedi penibilitatea muncii intelectuale (creatoare), n-a b[gat de seam[importan\a clasific[rii muncilor]n munca-exerci\iu =i creatoare. Dup[p[rerea noastr[, aceast[clasificare =i aflarea altor deosebiri]ntre aceste munci, dec`t penibilitatea =i pl[cerea, e de cel mai mare interes =i merit[cele mai aprofundate studii.

Deosebirea acestor munci se arat[la orice pas =i credem c[s-ar putea chiar crea dou[tipuri de omenire, dup[cum reprezint[primul sau al doilea fel de munc[. Munca creatoare e acea care creeaz[raporturi noi de lucruri =i idei, pe c`nd munc[-exerci\iu e aproape automatic[. **Munca creatoare** trece ea]ns[=i]n **munca-exerci\iu.** Cea mai genial[inven\ie, odat[f[cut[, ajunge patrimoniu comun =i aproprierea ei nu cere mai deloc spirit inventiv ori creator. Crea\iunile colosale ale unui Newton, Kant, Kopernik, create printr-o extraordinar[ ]ncordare de spirit creator, acum se]nva\[=i sunt u=or =i aproape]ntr-un mod automatic apropiate =i de spiritele mediocre. Tot ce e cunoscut avum trebuie odat[s[fie inventat, creat prin munca creatoare =i c`teodat[ printr-o ]ncordare extrem[ a spiritului inventiv =i creator. }n acest sens ]ntreaga sum[ a cuno=tin\elor omene=ti, ]ntreaga cultur[ omeneasc[ sunt produsul muncii creatoare =i sunt conservate, r[sp`ndite, perpetuate prin munca-exerci\iu. **Munca creatoare** se preface]n **munc[-exerci\iu** dup[cum o raz[de lumin[se preface]n munc[mecanic[. **Munca creatoare** e Hyperion, e adev[ratul D-zeu care creeaz[lumina din]ntuneric, **munca-exerci\iu**

e aceea care conserv[aceast[lumin[=i o r[sp`nde=te]ntre oameni =i]ntre genera\iile succesive de oameni. Care din ele e mai important[, ar fi de prisos de discutat: f[r[una =i f[r[cealalt[n-ar putea s[existe cultura omeneasc[, =i dac[**munca creatoare** e mult mai pre\ioas[, e prin faptul c[e mult mai rar[. De altmintrelea o diferen\iere absolut[a acestor dou[munci e cu putin\[numai]n abstrac\ie,]n realitate]ns[nu poate s[fie]ntre oameni normal organiza\i un reprezentant pur al unei munci; fiecare le realizeaz[pe am`ndou[ =i dac[ am vorbit de dou[ tipuri deosebite le-am ]n\eles numai dup[ grad — unul reprezent`nd **mai ales** un fel de munc[, altul alta. Sunt exemple fericite =i excep\ionale c`nd ]n acela=i om se ]ntrupeaz[ ]ntr-un grad foarte ]nalt am`ndou[felurile de munc[— astfel e, spre pild[, un sociolog genial care descoper[calea pe care merge =i trebuie s[mearg[societatea =i care totodat[ajunge cel mai aprig propagandist practic al ideilor create de el. De altfel, aceste feluri de munc[pot s[treac[una]n alta. Astfel, noi am v[zut cum **munca creatoare** trece]n munca-exerci\iu, asemenea =i aceasta din urm[, acumulat[=i concentrat[, poate s[se prefac[ ]n cea dint[i; mai mult dec`t at`ta: munca-exerci\iu e chiar baza pe care se dezvolt[cea creatoare. E v[dit c[pentru a crea ceva nou trebuie,]n cele mai multe cazuri, s[se cunoasc[tot ce s-a produs mai]nainte. C`nd Zola a zis c[munca intensiv[=i ne]ntrerupt[e prin ea]ns[=i un talent, el a avut]n vedere tocmai aceast[trecere a muncii-exerci\iu]n cea creatoare. Sunt unele ramuri =i serii de activitate omeneasc[unde se manifest[mai ales un fel de munc[, altele unde se manifesteaz[cel[lalt fel. }n produc\ia economic[,]ntruc`t e vorba de executarea propriu-zis[, prevaleaz[ exclusiv munca-exerci\iu fizic. }n via\a intelectual[ a unei \[ri ]ntru at`ta]ntru c`t e vorba de r[sp`ndirea cuno=tin\elor dob`ndite, predomne=te munca-exerci\iu intelectual, dec`t aice munca creatoare joac[un rol mai mare.

Este]ns[o ramur[a vie\ii =i activit[\ii omene=ti unde munca creatoare predomne=te aproape exclusiv, aceasta e **arta.** Aceasta e at`t de adev[rat, ]nc`t uneori arta =i **munca creatoare** se confund[. }n adev[r am zis c[munca creatoare creeaz[raporturi noi de lucruri =i idei, dar aceea=i defini\ie se d[de unii artei: arta e o activitate omeneasc[care creeaz[raporturi noi de lucruri =i idei. Sunt mul\i care socotesc c[crearea =tiin\ific[e tot art[, e tot creare artistic[.

Pentru ace=tia activitatea unui]nv[\at,]ntruc`t adun[ cuno=tin\ele, e activitate =tiin\ific[, ]ns[ ]ntruc`t inventeaz[=i creeaz[ ]n =tiin\[,]nv[\atul e artist. Genialul Helmholz a ar[tat deosebirea]ntre crearea =tiin\ific[=i artistic[, dar =i la el aceast[deosebire se arat[mai mult]n metod[. De altmintrelea aceasta nu ne intereseaz[acuma. Ceea ce ne intereseaz[e faptul indiscutabil c[ ]n activitatea artistic[munca creatoare predomne=te aproape exclusiv. Dup[cum]n]nv[\area unei lec\ii pe de rost e cheltuit[exclusiv munca intelectual[automatic[**munca-exerci\iu,** tot a=a]n art[,]n opera adev[rat[artistic[, se cheltuie=te aproape numai munca creatoare. A =ti a deosebi]ntre o munc[=i alta,]ntr-o lucrare artistic[, va s[zic[a pricepe arta. A pricepe c[arta e produsul muncii creatoare,]n deosebi de **munca-exerci\iu,** e de cea mai mare importan\[pentru analiza artei. Aicea]n fuga condeiului am atras]ntreaga aten\ie a cititorilor no=tri asupra acestui principiu, pentru c[voim s[-i d[m o aplicare practic[, analiz`nd din acest punct de vedere literatura noastr[na\ional[contemporan[, ceea ce vom =i face]n articolul viitor.

II

Am ar[tat]n articolul trecut,]n c`teva cuvinte, deosebirea ]ntre **munca-exerci\iu** =i **munca creatoare** =i am zis c[ a pricepe ad`nc aceast[deosebire vrea s[zic[a pricepe arta.

Din nenorocire, e foarte rar[aceast[pricepere; cu deosebire acei care reprezint[mai ales munca-exerci\iu pricep r[u pe reprezentan\ii muncii creatoare. +i mai ales nu se pricepe c[munca creatoare e istovitoare]n cel mai mare grad, c[ea cere o]ncordare distrug[toare a tuturor facult[\ilor psihice. Aceast[nepricepere e una din cauzele pl`ngerilor arti=tilor contra concet[\enilor lor—=i c`t[dreptate au bie\ii arti=ti! Un om harnic care cheltuie=te toat[via\a lui munc[-exerci\iu, se uit[de sus la lene=ul de artist care]n toat[via\a lui a scris un biet volum pentru facerea c[ruia, ca munc[de scris, ar fi de ajuns dou[zile.

Un ziarist, care dup[tocmeal[d[ ]n fiecare zi patru coloane de tipar, cu greu va]n\elege cum un literat n-ar putea s[fac[ ]ntr-o s[pt[m`n[ m[car o nuvel[ sau un articol literar de aceea=i m[rime. C`\i oare]n\eleg cu adev[rat c[, pentru facerea unui volum de poezii, lui Eminescu i-a trebuit =i un mare talent, dar =i o]ncordare mistuitoare a facult[\ilor psihice,]ncordare care a contribuit desigur la tragicul lui sf`r=it? +i c`\i dintre acei care se prefac c[o]n\eleg, nu o fac dec`t de mod[, de ru=ine;]n realitate]ns[se uit[cu dispre\ la volumul sub\ire, pentru copierea c[ruia ar ajunge cu prisos o zi. Tot acestei nepriceperi,]n parte, i se datore=te potopul de versuri proaste =i de proz[=i mai proast[care se revars[asupra \[rii noastre. Acei care se intereseaz[de dezvoltarea literaturii noastre sunt]ngrija\i cu drept cuv`nt de acest potop de maculatur[literar[care]neac[produc\iunile de oarecare talent =i]ngreuiaz[foarte mult ivirea unui talent adev[rat. Cauzele acestei crize literare sunt desigur multiple;]ntre cele individuale, pentru c[sunt =i cauze sociale, ocup[un loc important =i aceast[neputin\[de a face deosebire]ntre munca-exerci\iu =i cea creatoare. Modul]n care se produc tinerii no=tri consumatori de cerneal[e cam urm[torul. Un t`n[r cite=te poeziile lui Eminescu, e impresionat de ele =i, se ]n\elege, ]n acest t`n[r se na=te o dorin\[de a imita pe Eminescu. Pentru aceasta t`n[rul nostru]ncepe s[reciteasc[, s[aprofundeze, s[studieze o poezie dup[alta =i se opre=te, spre pild[, la una cum e *Sara pe deal.*

Sara pe deal buciumul sun[cu jale,
Turmele-l urc, stele le scap[r[-n cale,
Apele pl`ng clar izvor`nd]n f`nt`ne;
Sub un salc`m, drag[, m-a=tep\i tu pe mine.

Redus[ ]n proz[, aceast[strof[ ]nseamn[c[iubita a=teapt[pe poet sub un salc`m, pe deal, pe care sun[ buciumul =i urc[ turmele. Ce poate fi mai simplu? +i pentru aceasta a devenit Eminescu celebru. Pentru ce? Doar c[ a spus-o ]n versuri. Atunci ]ncearc[ =i t`n[rul nostru s[versifice pe teme tot a=a de simple ca a lui Eminescu. Dup[un exerci\iu oarecare, dup[ce t`n[rul nostru s-a ini\iat ]n arta versific[rii =i a p[truns ]ntruc`tva modul lui Eminescu de a versifica, el se a=terne pe lucru =i, pe teme similare ca ale lui Eminescu, scrie una sau mai multe poezii. Compar`ndu-le pe urm[ cu poeziile scrise de Eminescu, vede c[ se aseam[n[ aidoma. +i versurile lui au ritm, rime, imagini asem[n[toare; nu lipse=te nici dealul, nici salc`mul, buciumul, stelele, luna etc... *Anch'io sono poeta!** exclam[t`n[rul nostru =i trimite poezia la vreo revist[ literar[ care se gr[be=te s[ i-o publice. Dar dac[ directorul revistei n-a azv`rlit poezia]n co=ul redac\iei, publicul cititor o azv`rle ]n co=ul uit[rii ve=nice =i t`n[rul nostru cvasi-poet se pl`nge de nerecuno=tin\a =i ignoran\a contemporanilor s[i. Ceea ce n-a priceput, ]ntre altele, t`n[rul nostru cvasi-poet sunt urm[toarele: Eminescu avea un anumit sim\[m`nt, o anumit[ stare sufleteasc[ de exprimat. Ca poet, pentru exprimarea acestei st[ri suflete=ti, Eminescu a ales forma poeziei lirice, cu toate c`te o caracterizeaz[: ritmul, rima, imaginile etc. Sunt]ns[multe feluri de ritmuri, =i mai multe rime, foarte multe imagini =i nenum[rate sunt combina\iile lor. Dar din acest haos al nenum[ratelor combina\iuni de cuvinte, imagini, ritmuri, rime, speciala stare sufleteasc[a lui Eminescu putea s[fie exprimat[numai]ntr-un fel special, =i Eminescu, din]ntunericul acestor

* +i eu sunt poet (*n. ed.*).

nenum[rate combina\iuni de cuvinte, imagini, ritmuri, rime a desprins la lumin[, prin devina\ie poetic[=i prin munc[creatoare, tocmai combina\ia cea adev[rat[, cea necesar[, aceea care i-a trebuit.

T`n[rul ]ns[ ]n chestie, sau nici n-a avut vreo stare sufleteasc[ de exprimat =i s-a exercitat numai ]n facerea versurilor, sau a sim\it ]n adev[r ad`nc, dar, nefiind poet, neav`nd devina\ie artistic[, n-a ghicit adev[rata combina\ie de cuvinte, imagini, ritm, n-a g[sit adev[rata =i necesara strof[, ci, prin munca-exerci\iu, a produs o strof[ **neadev[rat[** =i numai prin form[ asem[n[toare cu aceea a lui Eminescu. Ceea ce poate s[ par[ ]nc[ straniu e c[ t`n[rul nostru nepoet r[m`ne sincer convins c[ poezia lui exprim[ ]n adev[r starea lui sufleteasc[ =i s-ar p[rea c[ el ]nsu=i poate s[ fie aici cel mai bun judec[tor. Asemenea poate s[ par[ straniu c[ t`n[rul nostru,]n calitate de scriitor, gre=e=te a=a de mult asupra propriei lui produc\iuni, iar]n calitate de cititor simte]ndat[falsitatea produc\iunii altuia. Aceste fapte stranii se explic[ ]n mare parte prin leg[tura psihic[care se stabile=te]ntre scriitor =i produc\ia lui, o leg[tur[care poate s[ ]n=ele =i pe scriitorii de talent. Mai pe larg am explicat-o]n articolul meu *Genii necunoscute*, publicat]n *Evenimentul literar.*

* * *

Tot ce am spus aici despre produc\iile cvasi-poetice se potrive=te =i mai bine pentru cele f[cute]n proz[.

Din punctul de vedere al muncii creatoare, proza literar[e o produc\ie mai grea =i mai superioar[. Tocmai de aceea]nceputurile literare ale unui popor,]n stadiul s[u de copil[rie, se fac]n versuri, =i nu]n proz[. Bine]n\eles c[vorbim aici de proz[, ca produc\ie a muncii creatoare; dac[ ]ns[e vorba de produc\iile literare ale muncii-exerci\iu, apoi acestea sunt mult mai u=oare]nc[ ]n proz[dec`t]n versuri. Pentru a scrie]n versuri tot se cere o munc[oarecare pentru facerea versurilor, se cere obi=nuin\[;

pe c`nd]n proz[, cu sau f[r[=tiin\[, vorbim cu to\ii. +i de aceea, ce potop de nuvele, nuvelete, piese etc!... Dac[ar fi =i calitatea tot a=a de mare ca =i cantitatea — ce popor de arti=ti am fi noi! Din nefericire]ns[, enorma, imensa parte a prozei literare scrise e produc\ia celei mai plate munci-exerci\iu. De c`te ori na=terea unei nuvele se datore=te faptului c[ t`n[rul cvasi-autor are o tem[pentru nuvel[. De c`te ori am auzit eu ]nsumi zic`ndu-mi-se: „Am o tem[admirabil[, s[vezi ce nuvel[voi face“. Vede\i bine, omul are ce e mai important; de acuma lucrarea de art[va veni ea. La aceast[naivitate adorabil[, r[spundeam =i eu: „Am =i eu o pensul[=i culori admirabile; s[vezi ce tablou à la Tizian voi face!

— Dar d-ta nu e=ti pictor.

— Dar nici d-ta nu e=ti nuvelist.“

Produc\iile literare]n proz[se fac la noi cam]n acela=i fel ca =i cele]n versuri.

Un t`n[r cite=te nuvelele lui Turgheniev sau Gar=in, Maupassant sau Daudet, Strindberg sau Kjelland. Din punctul de vedere al muncii-exerci\iu aceste nuvele nu prezint[, bine]n\eles, nici o greutate. Dac[ e a=a, ]=i zice t`n[rul, fac =i eu nuvele. „Zis =i f[cut.“ T`n[rul g[se=te o tem[ (lucru principal) sau o ]mprumut[ de la un cunoscut =i se a=terne pe lucru. }n cur`nd nuvela e gata =i, compar`nd-o cu nuvelele mai=trilor str[ini, t`n[rul g[se=te c[prin nimica nu e inferioar[. +i la el e o tem[, =i la Turgheniev; =i la el e o intrig[,]nceputul =i sf`r=itul unei ac\iuni, povestirea, dialogul, replica, descrip\ii, tot, tot ca la Turgheniev.

Nuvela e tip[rit[=i publicul nerecunosc[tor trece indiferent, iar cei care pricep]n de-ale artei dau din umeri. Cum voi\i ca autorul nostru s[nu se pl`ng[ =i s[ nu dea vina pe antipatriotismul publicului nostru cititor, care prefer[ tot lucru str[in, scrieri str[ine, dup[ cum prefer[ produsele str[ine, br`nzeturi =i s[punuri str[ine. A scoate din r[t[cirea lor pe tinerii no=tri cvasi-autori, a le ar[ta imensa greutate a cre[rii artistice, ar fi foarte

greu de f[cut chiar]ntr-un op special, dar]nc[ ]ntr-un articol literar de gazet[. Cu toate acestea voi]ncerca chiar aicea s[ridic perdeaua care ascunde imensa greutate a cre[rii artistice.

Pentru aceasta s[ne]nchipuim o scen[de iubire]ntre doi]ndr[gosti\i =i anume]n momentul c`nd fata amorezat[d[un r[spuns, o replic[iubitului ei. Aceast[replic[, acest r[spuns este el oare ceva accidental, care ar putea foarte bine s[fie f[cut =i altmintrelea? Evident c[nu. To\i acei care au auzit m[car de determinism, =tiu c[toate ac\iunile noastre sunt determinate, =tiu c[fiecare act al vie\ii noastre e determinat prin nenum[ra\i factori interni-psihici =i prin nenum[rate condi\iuni externe; =i odat[ce toate aceste condi\iuni sunt dintr-un fel, ac\iunea trebuie s[se produc[negre=it]ntr-un fel corespunz[tor. Dac[deci fata va r[spunde iubitului ei urm[toarele: „Nu, iubite, dac[ni se trimite aceast[ ]ncercare, trebuie s-o suferim, a te revolta ar fi]n zadar =i ar zdrobi =i via\a mea =i a ta =i a acelora care ne iubesc“, apoi acest r[spuns]n]ntregul lui, p`n[la alegerea =i aranjarea cuvintelor, e necesar =i nu poate s[fie cu o iot[altmintrelea]n condi\iunile]n care e f[cut; r[spunsul e condi\ionat prin]ntregul complex de condi\iuni]n care se petrece iubirea acestor doi tineri, e condi\ionat prin educa\ia ei =i a lui, prin temperamentul lui =.a.m.d.

Dac[acest r[spuns s-ar schimba, nu]n fond sau]n intona\ie, dar m[car]n forma =i aranjarea cuvintelor, aceasta ar]nsemna c[condi\iunile externe sau interne, fiziologice sau psihice s-au schimbat. Arta]ns[creeaz[=i ea via\a =i e supus[acelora=i legi; c`nd deci ]ntr-o nuvel[ este o scen[ de iubire, apoi un r[spuns, o replic[ a amorezatei nu poate fi a=a sau altmintrelea, nu pot fi o mie de replici, ci ]n condi\iunile ]n care se petrece ac\iunea nuvelei =i av`nd]n vedere caracterul bine hot[r`t =i distinct al persoanelor care vorbesc, al amoreza\ilor, replica nu poate fi dec`t una, acea adev[rat[, acea ideal[din punct de vedere artistic. Dar din o mul\ime de r[spunsuri care s-ar putea imagina, a g[si cel

necesar, cel adev[rat, cel ideal, ori m[car care se apropie de ideal, aceasta nu se poate prin ra\ionament, nici prin munc[-exerci\iu, oric`t ai cheltui-o; aceasta se poate numai prin devinare artistic[, numai prin munc[ creatoare. +i aici avem numai una din multele greut[\i pe care trebuie s[ le ]nving[ artistul. De toate aceste ]ns[ habar n-are scriitorul neartist. La el replicile sunt date cam a=a cum ar trebui s[ fie date, judec`nd dup[logica obi=nuit[; =i de toate celelalte cerin\e artistice el se achit[ ]n acela=i fel, =i s[te mai pl`ngi c[publicul cititor prefer[nuvelele lui Maupassant!

Se na=te]ns[ ]ntrebarea: dac[fiecare ar fi at`t de aspru fa\[ de propriile sale opere, atunci cum s-ar satisface cererea de hran[ intelectual[ care, oricum, exist[ ]n publicul rom`n? Se]n\elege c[a da re\ete scriitorilor cum s[produc[opere de talent e lucru cu neputin\[. Este totu=i un mijloc foarte simplu care ar permite unor oameni cu un mediocru talent =i cu pu\in[munc[creatoare s[dea cititorilor opere nu numai de talent, ci chiar geniale. Acest mijloc este: s[traduc[.

DL PANU ASUPRA CRITICII +I LITERATURII

CUPRINS

I

CRITICA MODERN{

}n foaia s[pt[m`nal[ *Epoca literar[* au ap[rut patru articole intitulate *Critica =i literatura*, datorite penei distinsului nostru publicist =i om politic dl G. Panu. Aceast[ excursie critic[ ]n c`mpul literelor rom`ne trebuie neap[rat s[ m[guleasc[ pe litera\ii no=tri: de c`nd junimi=tii au p[r[sit-o, nici un om politic mai]nsemnat nu s-a ocupat de biata literatur[.

Chestiunile de ordine literar[ridicate de dl Panu sunt de mare importan\[=i de aceea]mi iau libertatea s[spun c`teva cuvinte =i asupra articolelor d-sale =i asupra chestiilor literare tratate]n ele. Nu-i vorb[,]n aceste articole sunt numai o serie de afirma\ii pe care — probabil din lips[de timp — dl Panu nu le-a dovedit, dar afirm[rile sunt f[cute de dl Panu =i importan\a unui articol de multe ori se judec[nu at`ta dup[ con\inut, c`t dup[isc[litur[.

S[vedem deci ce spune dl Panu]n articolele d-sale.

D-sa ia ca punct de plecare un fapt de at`tea ori constatat =i dezb[tut: starea trist[ a literaturii noastre de azi. Mul\i au tratat aceast[ chestiune =i se p[rea c[ e destul de l[murit[, ]ns[ dl Panu ]i g[se=te cu totul alt[ pricin[. Aceast[ pricin[ ar fi, ]n primul r`nd , c[litera\ii no=tri — poe\i, prozatori, critici — au uitat de literatura trecut[, de literatura rena=terii noastre =i au]nceput s[se adape la un singur izvor — Eminescu. Aceast[uitare =i nesocotire regretabil[se datore=te invidiei artistice a litera\ilor no=tri care, ca s[se puie mai mult]n vaz[pe d`n=ii, lacomi de glorie, au f[cut,]n complicitate cu critica, de nu s-a mai vorbit de literatura mai veche, au f[cut-o uitat[.

Ca s[poat[ ]ns[s[v`r=i =i mai bine acest sacrilegiu, le-a trebuit un talent mai mare =i atunci s-au pus sub scutul numelui lui

Eminescu; =i de aici predominarea exclusiv[ ]n literatura de azi a a=a-numitului „curent Eminescu“.

Afar[de aceast[pricin[mai sunt =i altele, precum: spirit de ga=c[ ]ntre litera\i, hat`rurile criticii, prea mare prietenie ]ntre poe\i =i critici =i, din prietenie, complezen\a acestora din urm[ pentru cei dint`i.

Odat[pricinile g[site, leacul se impune de la sine: „...]ntoarcerea la izvoarele literaturii trecute, care s-a distins prin admirabile calit[\i de fantazie, de g`ndire, de limb[“.

„O genera\ie — zice dl Panu — care s-ar inspira =i ar purcede de la o]ntreag[pleiad[a unei mi=c[ri literare, de o valoare relativ chiar pu\in[, va produce mai bine, mai bogat =i mai original dec`t inspir`ndu-se de la un singur poet“, adic[Eminescu.

}n esen\[, acestea sunt afirm[rile dlui Panu, afirm[ri care se repet[ ]n toate articolele d-sale.

Una din atrac\iile originale ale acestor articole e, dac[putem s[ne exprim[m a=a, **alura** lor misterioas[. Autorul vorbe=te despre litera\i, despre critic[, de criticul care protejeaz[pe Vlahu\[=i care n-a scris despre Delavrancea =.a.m.d. Dar nu ni se spune cine sunt litera\ii, cine e **critica** misterioas[. }n felul acesta se excit[curiozitatea publicului; iar curiozitatea e =i ea unul din principiile pl[cerii estetice.

A doua originalitate e vocabularul literar al articolelor.

Dl Panu, jurist =i om politic distins, introduce dialectul juridic =i administrativ =i]n literatur[. Astfel, d-sa ne spune c[„criticul este un **judec[tor**]nainte de toate, el trebuie s[-=i cunoasc[meseria, s[cunoasc[**legile** criticii“. Criticul **„pronun\[deciziuni irevocabile“,** trebuie s[aib[„**competen\a** absolut necesar[**pentru a putea pronun\a o hot[r`re valabil[**“. Criticul are **datoria s[controleze** pe poet. }n articolele dlui Panu ni se mai vorbe=te de **complicitatea** criticii, de critici **controlori,** de **promiscuitatea** criticilor cu poe\ii, de **legitimarea preten\iei c[ai regulat chestia**

literar[a unei \[ri etc. Nu-i vorb[,]n felul acesta se]mbog[\e=te vocabularul literar; dec`t, aceast[ ]mbog[\ire e primejdioas[, deoarece te ispite=te s[ confunzi dou[ lumi at`t de diferite: lumea politico-administrativ[=i lumea artei. +i dl Panu n-a evitat acest pericol. Astfel, d-sa g[se=te vin[criticii nu pentru ceea ce a scris, ci pentru c[n-a scris despre anume chestie: literatura trecutului. }n lumea politic[a=a e: un guvern e responsabil nu numai pentru aceea ce a f[cut, dar =i pentru ceea ce trebuia s[fac[=i n-a f[cut; dar]n lumea artei lucrurile se schimb[. Un poet, romancier, critic, dup[ce =i-a pl[tit toate contribu\iile c[tre stat =i comun[, nu mai are alt[obliga\ie =i scrie c`t poate =i c`t vrea.

Sau iat[o pild[=i mai caracteristic[:

}n privin\a rela\iilor prietene=ti personale]ntre critici =i poe\i, dl Panu e de p[rerea urm[toare: „...este o regretabil[promiscuitate c`nd doi factori, dintre care unul are datoria s[ controleze pe cel[lalt, tr[iesc ]ntr-o dependen\[ =i solidaritate a=a de str`nse, c[nu mai po\i distinge cine e controlatul =i cine controlatorul“.

A=a ar fi dac[criticul ar fi controlorul =i poe\ii controla\ii, criticul judec[torul =i poe\ii]mpricina\ii; din fericire, nu e deloc a=a — =i un judec[tor, care pentru motive de impar\ialitate ar refuza o petrecere prieteneasc[cu]mpricina\ii, ar fi un model de onestitate, pe c`nd criticul, care pe acelea=i motive ar refuza o petrecere prieteneasc[ cu arti=tii, ar fi un model de naivitate. De altmintrelea, aceast[ confundare a unor domenii a=a de deosebite at`rn[=i de concep\ia pe care =i-o face dl Panu despre critica modern[, poate mai ales de aceasta.

Pentru dl Panu toate aceste expresii juridice nu sunt tocmai metafore; d-sa crede]n adev[r c[exist[un cod de legi estetice dup[care criticul judec[operele artistice, le apreciaz[, pronun\[hot[r`ri asupra valorii lor =i]n felul acesta sluje=te „de c[l[uz[ ]n aprecierea deosebitelor lucr[ri literare =i artistice“.

C[exist[ ]n adev[r oarecare legi estetice, foarte discutabile =i ele, e adev[rat; c[critica serve=te =i de c[l[uz[ ]n aprecierea

lucr[rilor literare, e de asemenea adev[rat; dar toate aceste aprecieri, judec[ri =i c[l[uziri constituie a=a de pu\in menirea =i fiin\a criticii literare moderne,]nc`t ele pot fi gre=ite ]ntr-o critic[ =i totu=i ea s[ r[m`ie o lucrare de mare valoare critic[=i literar[.

Ceea ce face pe oamenii chiar cul\i, inteligen\i, care citesc critica literar[modern[— =i dl Panu desigur o cunoa=te — s-o priceap[at`t de confuz e, pare-mi-se, pe de o parte persisten\a]nd[r[tnic[a teoriilor celor vechi, iar pe de alt[parte recenziile literare gazet[re=ti de azi. Omul modern, fa\[cu imensele =i variatele cuno=tin\e actuale, fire=te, nu poate s[se ocupe de toate =i de aceea, ca s[fie]n curent cu tot ce se petrece pe terenul politic, social, literar, =tiin\ific, e nevoit s[se mul\umeasc[cu ni=te cuno=tin\e foarte fragmentare, prezentate a=a fel]nc`t s[-i mul\umeasc[curiozitatea, f[r[ca s[-l puie la vreo munc[. Cu aceast[vulgarizare comod[se]ns[rcineaz[gazeta de azi, care, pentru un gologan, afar[de =tiri politice din toat[lumea, de buletine financiare =i economice, d[=i recenzii literare =i =tiin\ifice de tot felul. }ntr-o astfel de recenzie literar[, spre pild[asupra celui din urm[roman al lui Zola, criticul gazetei]\i va spune c[ ]n acest roman Zola a r[mas tot cel vechi: psihologie cam exagerat[, documentare prea amplificat[, caracterul personajului Y profund, iar al personajului X gre=it, nenatural; zugr[virea mul\imii grandioas[, sublim[, descrip\iile de asemenea, dar]n definitiv Zola r[m`ne tot romantic, oric`t s-ar lupta s[par[naturalist *pur-sang*.

Aceast[recenzie critic[, aceast[serie de **aprecieri, judec[ri valabile** mul\umesc pe deplin pe cititorul de azi, chiar =i pe cel cult:]i d[o idee despre roman,]i satisface curiozitatea de a vedea cum un critic]l aranjeaz[pe un confrate =i — *last not least** —]l scute=te de munca grea intelectual[de a-=i face singur o opinie despre roman, c`teodat[chiar de a-l citi. Unde mai pune\i

* Cel din urm[, dar nu =i cel mai ne]nsemnat (*n. ed.*).

avantajul c[cititorul nostru poate s[-=i arate profunziunea judec[\ii ori de c`te ori se]ncinge]n societate o discu\ie literar[.

— Ai citit, mon cher, romanul lui Zola? Ce admirabil =i ad`nc e personajul principal, c`t de grandioas[e zugr[virea mul\imii!

— Oh, da, e tot Zola cel vechi, dar, orice ar face, tot romantic r[m`ne.

Nu e a=a c[pentru un gologan e destul de convenabil?

+i]n felul acesta, critica, recenzia **„serve=te de c[l[uz[ ]n aprecierea deosebitelor lucr[ri literare =i artistice“**.

Prin cele spuse sunt departe de a nega folosul recenziilor critice din gazete, precum sunt departe de a t[g[dui folosul gazetei]n genere; dar recenziile gazet[re=ti sunt tot at`t de pu\in **critic[,** pe c`t de pu\in vulgariz[rile =tiin\ifice gazet[re=ti sunt adev[rat[**=tiin\[.**

Dac[vom mai \ine seama =i de faptul c[aceste recenzii, fiind foarte bine pl[tite, sunt scrise uneori de adev[ra\i critici =i uneori au o adev[rat[valoare critic[, atunci vom pricepe de ce chiar cititori din cei mai inteligen\i =i mai cul\i, dar care nu se ocup[ ]n special de chestii literare, fac o confuzie regretabil[ ]ntre aceast[critic[-recenzie, critic[-opinie, control, c[l[uz[de alt[dat[=i adev[rata critic[modern[.

+i dl Maiorescu vede]ntruc`tva rolul practic al criticii ]n felul cum ]l vede dl Panu; dar dl Maiorescu, discipolul esteticii germane, vede lucrurile mai larg, c`teodat[prea larg; e mai consecvent, mai logic; de aceea acum zece ani a demonstrat c[critica (]n sensul criticii control, c[l[uz[) n-are ce c[uta]n \ar[, e absolut de prisos; =i cum am ar[tat]ntr-un articol, dl Maiorescu avea perfect[dreptate.

Dl Maiorescu argumenteaz[cam]n modul urm[tor: la]nceputul dezvolt[rii literare a unui popor, critica e necesar[; prin aprecierile ei estetice, pe de o parte ea c[l[uze=te pa=ii copil[re=ti ai litera\ilor, iar pe de alt[parte d[o direc\ie mai s[n[toas[gustului literar al publicului. Dar cu c`t se dezvolt[literatura unei

\[ri, cu at`t critica pierde din]nsemn[tatea, din utilitatea ei. Odat[forma\i arti=tii de talent, ei nu mai au nevoie de tutela criticii pentru c[, o =tie foarte bine dl Maiorescu, un adev[rat artist nu se conduce dup[regulile stabilite de critic.

Pe de alt[parte, operele literare produse de adev[ra\ii arti=ti]ndrepteaz[mai bine gustul literar al publicului dec`t ar putea-o face zece critici. Deci c`nd]ntr-o \ar[se ivesc =i prosper[talente ca Alecsandri, Eminescu, Creang[, Vlahu\[, Caragiale =i at`\ia al\i oameni de talent, nu mai e nevoie de critic[.

Aceasta e argumentarea]n adev[r irepro=abil[a dlui Maiorescu. Se]n\elege, poate s[ ]ncap[o discu\ie de timp, se poate sus\ine c[n-a venit]nc[vremea de a dezarma critica, dar asta e alt[chestie;]n fond dl Maiorescu are perfect[dreptate.

Dar cum se]nt`mpl[ atunci c[-n \[rile cele mai culte exist[ critica, =i nu numai nu pierde din ]nsemn[tate, dar se dezvolt[ cu at`t mai mult cu c`t =i literatura devine mai bogat[, mai luxuriant[? Da, dar aceea e alt[critic[.

Acea critic[modern[studiaz[o oper[de art[ ]n leg[tur[cu artistul care a produs-o, o studiaz[ca un product al unei anumite organiza\ii psihologice — =i prin aceasta e un studiu de psihologie literar[. Pe de alt[parte critica studiaz[o oper[literar[sau un curent literar]n leg[tur[cu epoca, cu mediul social]n care a ap[rut aceast[oper[,]n leg[tur[cu o anumit[treapt[de dezvoltare istoric[care explic[=i caracterizeaz[o oper[literar[, dup[cum aceasta din urm[explic[=i caracterizeaz[pe cea dint`i;]n acest sens e un studiu de filozofia istoriei =i artei]n acela=i timp.

+i astfel critica intr[ ]n domeniul =tiin\ei.

De acuma, natural, nu mai poate fi vorba de **judec[ri, hot[r`ri valabile** etc. Aci e nevoie de cunoa=terea psihologiei generale, de cunoa=terea **rela\iunilor economico-sociale ale epocii]n care a ap[rut opera de art[,** de cunoa=terea fizionomiei morale

=i intelectuale a feluritelor clase din aceast[epoc[. Am vorbit adesea despre aceast[parte =tiin\ific[a criticii =i pentru ce-ar mai fi de zis, nu e locul aici. Aici m[intereseaz[mai mult partea estetic[a operei critice.

Din punctul acesta de vedere, critica red[, re]nviaz[o anumit[oper[de art[prin alt[oper[de art[. Dac[arta e natura v[zut[prin prisma artistului (o defini\ie nici mai bun[, nici mai rea dec`t alta), atunci critica e arta v[zut[prin prisma criticului.

Cu to\ii putem vedea un peisaj frumos, care s[ne produc[mare pl[cere; dar numai artistul vede a=a de clar, a=a de reliefate liniile hot[r`toare, a=a de precis culorile =i nuan\ele lor =i numai el, prin talentul s[u, prin vorbe inspirate poate s[ne sugereze]n mod ideal acest peisaj pe care nici nu l-am v[zut.

Cu to\ii putem admira o crea\iune poetic[; dar numai criticul o simte a=a de puternic =i a=a de clar, o pricepe a=a de profund]n]nse=i izvoarele ei,]nc`t pe de o parte ne explic[aceste izvoare (poetul, societatea), iar pe de alt[parte, prin vorbe inspirate, prin talentul s[u special, ne sugereaz[ ]n minte opera artistic[, ne face s[sim\im clar, puternic, ceea ce am sim\it confuz =i slab, ne face s[pricepem propria noastr[pl[cere. }n acest sens, estetic, deci critica e tot o oper[de art[— altfel dec`t cea artistic[ propriu-zis[, dar totu=i o oper[ de art[. Critica e un gen literar deosebit, cum sunt at`tea genuri literare deosebite]n poetic[: genul liric, dramatic, epic.

Ceea ce deosebe=te opera de art[critic[de opera de art[artistic[propriu-zis[e obiectul lor: obiectul artistului, poetului (poet]n sensul larg al cuv`ntului) e natura larg[ ]nconjur[toare, obiectul criticului e opera artistic[. Aceast[deosebire de obiect hot[r[=te deosebirea acestor dou[genuri literare =i, prin urmare, =i deosebirea]n organiza\ia sufleteasc[a criticului =i a poetului, deosebitele calit[\i suflete=ti ce se cer unuia =i altuia. Poetul trebuie s[aib[, mai ales, calit[\i sintetice, trebuie s[vad[mai ales

ansamblul total; criticul trebuie s[aib[=i calit[\i sintetice =i analitice dezvoltate; lui]i trebuie vederea analitic[precis[a detaliilor pentru analiza =tiin\ific[, =i vederea sintetic[a totalului pentru redarea, re]nvierea operei artistice. Aceste dou[calit[\i se]nt`lnesc]ns[rar]n acela=i om, iat[de ce au fost pe lumea asta a=a de mul\i poe\i mari =i a=a de pu\ini critici mari.

Am spus c[pentru partea =tiin\ific[a criticii]i trebuiesc criticului cuno=tin\e exacte,]ntre care, spre pild[, psihologia, istoria, economia social[(mai presus de toate) =i altele. Natural c[pentru partea estetic[a lucr[rii critice, criticul trebuie s[cunoasc[=i legile artei, a=a pu\ine =i nesigure cum sunt; dar toate aceste cuno=tin\e luate]mpreun[nu pot]nc[forma un critic, dup[cum cea mai profund[cunoa=tere a verisfic[rii =i poeticii nu poate face pe un poet. }n acest sens criticul, ca =i poetul, se na=te, nu se face.

Nu putem s[ne ocup[m aici de psihologia comparativ[a artistului =i a criticului, oric`t de important ar fi aceasta. Trebuie s[relev[m totu=i unele analogii dintre o oper[de art[literar[=i o oper[de critic[literar[. Dup[cum am zis, o oper[critic[e =i ea un gen literar. Natura]nconjur[toare e un prilej pentru manifestarea artistic[, opera artistic[e un prilej pentru manifestarea critic[. }n opera artistic[se r[sfr`nge =i se exprim[ direct sau indirect ]ntreaga personalitate a poetului, a artistului; ]n opera critic[ se r[sfr`nge =i se exprim[personalitatea criticului cu temperamentul lui, cu convingerile, cu toat[fizionomia lui moral[=i intelectual[. +i dup[cum o oper[artistic[e cu at`t mai superioar[ cu c`t poetul, artistul a reu=it s[exprime]n ea mai bine, mai clar]ntreaga sa personalitate artistic[, tot a=a o oper[de art[critic[e cu at`t mai superioar[ cu c`t exprim[mai clar, mai bine]ntreaga personalitate critic[a criticului.

Din punctul de vedere al esteticii critica e deci =i ea o oper[de art[de un anume gen literar, care are o valoare literar[proprie,

independent[; =i dac[e legat[de art[, e legat[ ]n acela=i sens cum arta e legat[de natur[.

Aceast[critic[modern[con\ine =i ea]n mod implicit **aprecieri =i judec[ri:** doar din critica judec[toreasc[s-a dezvoltat =i cea modern[. Dar aceste aprecieri =i judec[ri nu joac[nici pe departe un rol at`t de important ca ]n critica judec[toreasc[. Aceste dou[ feluri de critic[ difer[ enorm =i ]n scopul, =i ]n rezultatele lor. Scopul criticii-**opinie, control** al **criticii judec[tore=ti** — e pronun\area, ]n numele unor anumite legi, a unor hot[r`ri **valabile,** dac[s-ar putea =i **irevocabile,** asupra valorii relative a deosebitelor lucr[ri literare; iar rezultatul ei social e c[l[uzirea judec[\ii publicului, a=a]nc`t s[ nu se ]nt`mple regretabila gre=eal[de a se atribui poetului A numai o dat[=i un sfert pe at`ta talent — sau, doamne fere=te, chiar talent egal — ca poetului B, pe c`nd]n realitate primul are o dat[=i jum[tate c`t cel de al doilea.

Scopul criticii moderne e crearea unor lucr[ri totodat[=tiin\ifice =i literare, cu prilejul operelor artistice; iar rezultatul ei e]mbog[\irea =i a literaturii =tiin\ifice, =i a celei literare a unei \[ri.

Nu vreau prin aceste cuvinte s[neg cu des[v`r=ire utilitatea criticii judec[tore=ti, a criticii-recenziune; aceast[critic[ ]=i are utilitatea ei =i la un anumit stadiu de dezvoltare literar[e chiar necesar[; dar din pricina acestei critici, a nu vedea critica modern[e a nu vedea p[durea din cauza copacilor.

Critica modern[are]n adev[r o mare influen\[asupra dezvolt[rii =i]ndrept[rii gustului estetic al publicului, =i aceasta din dou[pricini:]nt`i pentru c[ =i ea e o oper[ de art[ =i al doilea pentru c[ e =i o oper[ de =tiin\[; ea ]ntrune=te ]ntr-o armonie superioar[ =i spontaneitatea artistic[, =i reflexivitatea =tiin\ific[, ea ne face ]n acela=i timp s[ sim\im frumosul =i s[-l pricepem. +i aceast[ critic[ poate s[ devie cu drept cuv`nt centrul unei]ntregi mi=c[ri literare, al unui mare curent literar. Centrul romantismului

francez, al acestui curent literar at`t de bogat, de genial, au fost deopotriv[Victor Hugo =i Sainte-Beuve.

Neput`nd urma aici cu dezvolt[rile teoretice, voi da numai dou[ exemple, rezerv`ndu-mi dreptul s[mai revin asupra acestei chestii.

Melchior de Vogüé, admirabilul critic francez, =i-a consacrat reputa\ia de critic mai ales prin trei articole, care au de obiect nu literatura francez[, ci literatura rus[: Dostoievski, Turgheniev, Tolstoi, dar *Le roman russe* e el]nsu=i o oper[literar[de o valoare cu totul superioar[.

Alt exemplu mai frapant.

Sainte-Beuve, unul din cei mai mari critici ai lumii, a vorbit uneori cu mult entuziasm despre poe\ii de m`na a doua =i a vorbit cu rezerv[— =ti\i de cine? de Alfred de Musset =i de Balzac, nici mai mult, nici mai pu\in! Se]n\elege c[din punctul de vedere al criticii judec[tore=ti, aceasta ar fi o condamnare f[r[drept de apel =i recurs a lui Sainte-Beuve ca critic; c[ci]n realitate Musset a c[p[tat at`ta influen\[ ]nc`t a]ntunecat pe un poet mai mare dec`t d`nsul, pe Victor Hugo, iar Balzac a fost ridicat la rangul de cel mai mare romancier al Fran\ei =i poate cel mai mare geniu al ei, ar[t`ndu-se]nc[o dat[acest fapt, nu tocmai a=a de rar, c[publicul a judecat mai drept dec`t criticul; pe de alt[parte, poe\ii de m`na a doua sunt uita\i, tr[iesc doar]n antologii. Cu toate acestea, paginile lui Sainte-Beuve despre ei, pline de entuziasm pentru art[, de observa\ii =i idei profunde, tr[iesc =i vor tr[i, pentru c[ ]n ele se r[sfr`nge =i se exprim[personalitatea puternic[a lui Sainte-Beuve]nsu=i.

C`nd acum c`\iva ani am scris]nt`ia=i dat[ despre critica modern[ =tiin\ific[, ce ilaritate ]ntre confra\ii mei! +i acuma ]nc[ c`te un scriitor na\ional, cu o mali\iozitate =i mirare pe care o dau totdeauna lucrurile nepricepute, ne=tiute, repet[: **critica =tiin\ific[,** auzi, critic[psihologic[, esto-sociologic[.

Cu ocazia acestor c`teva observa\ii asupra criticii moderne voi cita cuvintele savantului profesor de la Sorbona, Brunetière, cuvinte hot[r`toare, nu fiindc[reprezint[vederile proprii ale criticului Brunetière (]n aceast[privin\[nu exist[nimic infailibil =i eu personal sunt departe de a]mp[rt[=i]n unele privin\e vederile lui Brunetière), dar fiindc[reprezint[o constatare a istoricului, a celui mai mare cunosc[tor al literaturii franceze.

Brunetière a]ntreprins o mare lucrare: *Evolu\ia genurilor literare (L'evolution des genres)* — cursul s[u de la Sorbona. Primul volum e consacrat evolu\iei criticii, pe care Brunetière o consider[ca un gen literar deosebit. +i iat[cum savantul profesor stabile=te obiectul]nsu=i al unei astfel de lucr[ri, obiectul unui studiu asupra evolu\iei criticii. Aceast[lucrare trebuie s[arate **„cum critica at`ta vreme, =i pentru mult[lume]nc[azi chiar, din simpla expresie a unei judec[\i (jugement) sau a unei opinii, a ajuns nu zic o ramur[, o parte a =tiin\ei, dar o adev[rat[=tiin\[analoag[cu istoria natural[.**

+i mai departe, vorbind despre rolul lui Villemain]n aceast[evolu\ie a criticii moderne, Brunetière spune:

„De acum deci e afar[de orice]ndoial[c[opera literar[e]n rela\ii str`nse, adeseori chiar ]n des[v`r=it[at`rnare de starea social[, de starea politic[, de ac\iunile sau ]nr`uririle dinafar[, de toate]n sf`r=it care ]n cur`nd se vor numi «marile presiuni]nconjur[toare»“.

Vorbind despre opera lui Sainte-Beuve, Brunetière zice:

„Pentru a studia opera unui mare scriitor, se cere de acuma]nainte dac[nu o via\[ ]ntreag[, dar cel pu\in mul\i ani; dar]n schimb, deoarece nimic nu scap[acuma criticii, nici intimitatea vie\ii private, nici via\a superioar[sufleteasc[, ce m[rire a obiectului, ce l[rgire a punctului de vedere, ce extensiune a orizontului criticii! +i spre pild[, c`nd ai f[cut ocolul unui Pascal sau al unui Voltaire, nu]nseamn[oare c[ai f[cut ocolul lumii?“

+tiu c[ ]n cele c`teva cuvinte spuse aci asupra criticii r[m`n multe nel[murite, multe care pot produce confuzie; de aceea, voi reveni alt[dat[asupra acestei chestii: e u=or a fi clar c`nd n-ai ce spune.

Acuma ne punem urm[toarea]ntrebare: critica modern[,]n acest sens superior al cuv`ntului, st[ea oare bine]n \ar[la noi? Oh! nu;]n aceast[privin\[, suntem perfect de acord cu dl Panu: critica las[foarte mult de dorit =i din punctul de vedere al calit[\ii, =i din al cantit[\ii. Critica modern[las[acuma foarte mult de dorit =i]n Apusul Europei, dar]nc[la noi!

Suntem de asemenea de acord c[n-avem]nc[critici profesioni=ti, meseria=i]n sensul superior al cuv`ntului, care s[-=i fac[din critic[scopul =i ocupa\ia vie\ii lor]ntregi. A=a e.

Dar oare]n alte ramuri ale activit[\ii =i ale cuno=tin\elor omene=ti st[m altfel? }n care din aceste ramuri avem noi profesioni=ti, meseria=i]n sensul superior al cuv`ntului? Avem oare meseria=i printre litera\i,]ntre savan\i,]ntre profesori,]ntre oamenii politici? (**Politicieni** de meserie avem, nu i-am mai fi avut!) La noi poe\ii sunt func\ionari, litera\ii negustori, savan\ii se ocup[de politic[, oamenii politici de avocatur[, profesorii de deput[\ie =.a.m.d. Acesta e, dup[cum vom vedea, un rezultat firesc al st[rii noastre materiale =i culturale, care nu permite]nc[specializarea]n sensul superior al cuv`ntului.

Diletan\ii!

Dar c`\i „eminen\i economi=ti =i sociologi“ avem noi, care n-au absolut nici o lucrare]n aceste ramuri ale cuno=tin\elor omene=ti.

+i b[ga\i de seam[c[, din toate ramurile activit[\ii intelectuale, critica singur[are o justificare pe care nu o au altele, =i anume: dac[critica s-ar consacra]n \ar[la noi cu totul meseriei sale,]n cur`nd ar sf`r=i prin a fi nevoit[s[inventeze scriitori — las la o parte p[rerea r[ut[cio=ilor care cred c[prin asta ar fi trebuit s[ ]nceap[...

Nu-i vorb[, dl Panu, dup[ce a regulat]n patru articole chestia literaturii =i criticii la noi, revine iar[=i la aceasta din urm[=i

recunoa=te c[„natural, acolo unde acest fel de produceri (adic[literare) e ne]nsemnat, critica nu poate str[luci“. +i noi vom mai ad[uga c[critica modern[nu poate s[se ocupe dec`t de adev[ratele personalit[\i artistice: ]ncerc[rile literare, chiar de talent, r[m`n]n sarcina recenzen\ilor.

Dar dl Panu, chiar cu aceast[scuz[, g[se=te totu=i c[critica **r[m`ne mai prejos de nivelul producerilor.** Se poate. Eu cred]ns[c[e greu de comparat =i de g[sit care din]ndeletnicirile intelectuale sunt mai prejos la noi.

S[lu[m de pild[politica, care =i ea trebuie s[fie bazat[pe critica economico-social[.

Dl Panu zice c[nu e de ajuns pentru un critic la noi s[cunoasc[literaturile str[ine =i scriitorii pe care-i critic[, ci trebuie s[cunoasc[ ]ntreaga mi=care literar[trecut[a \[rii.

Fie. De=i a cunoa=te literaturile str[ine =i metoda critic[ ]ntrebuin\at[ ]n str[in[tate =i a o aplica scriitorilor de care te ocupi — vorba lui Caragiale: pentru o \ar[mic[cum e a noastr[, e deja destul de frumos.

Ia s[vedem, distin=ii no=tri oameni politici, au ei aceast[preg[tire?

Nu mai vorbim de cunoa=terea aprofundat[a st[rilor noastre economice trecute; de asta nici nu e de vorbit, dar pe cea prezent[cine o cunoa=te?

Cine cunoa=te exact starea feluritelor noastre categorii economice =i rela\iile lor — mica, mijlocia =i marea proprietate rural[, proletariatul rural, mica, mijlocia =i marea industrie; =i mai ales, cine cunoa=te schimb[rile ce sufer[tendin\ele evolu[rii lor? Nimeni; pentru asta nici materialul nu e]nc[str`ns. Pe de alt[parte, cine cunoa=te la noi literatura =tiin\ific[economic[str[in[(bine]n\eles, prin **a cunoa=te**]n\eleg studierea literaturilor economice str[ine, nu citirea unei c[r\i economice franceze sau a unui articol de revist[, sau chiar studierea unui articol de revist[, sau chiar studierea unei chestii financiare practice; nu, vorbesc

de literatura =tiin\ific[economic[)? Cine din „distin=ii no=tri oameni politici“ — de cei nedistin=i nu vorbesc — „s-a dedat la aceast[prealabil[=i neap[rat[preg[tire?“, ca s[ne exprim[m chiar cu cuvintele dlui Panu? Nimeni.

Deci, f[c`nd o compara\ie]n acelea=i condi\iuni]ntre criticii =i oamenii no=tri politici, vom g[si c[un om politic de la noi seam[n[cu un critic literar care nici n-ar cunoa=te literaturile str[ine =i metoda critic[ ]ntrebuin\at[ ]n str[in[tate, =i nici pe scriitorii pe care-i critic[.

Mai prejos!

E greu de hot[r`t care anume din manifest[rile noastre intelectuale e mai prejos. Un copil, c`nd]l]ntrebi pe cine iube=te mai mult, pe tata sau pe mama, r[spunde pentru a nu sup[ra pe nici unul: „Pe am`ndoi mai mult“. A=a =i noi, pentru a nu sup[ra pe nimeni, r[spundem: „Toate-s mai prejos“.

De aici se vede clar c[nu sunt]mpotriva faptului de a se insista asupra inferiorit[\ii noastre fa\[cu \[rile mai culte; compara\ia asta, de=i pu\in m[gulitoare, e chiar foarte folositoare; ea poate s[ne slujeasc[ca o emula\ie, s[ne mai scad[din]ng`mfare; =i apoi adev[rul trebuie spus ori de c`te ori se prezint[ocazia; cred]ns[c[e nedrept s[sco\i din lan\ul]ntreg al manifest[rilor noastre sociale una =i s[o consideri ca o excep\ie, c`nd ea nu e dec`t unul din inelele lan\ului. E nedrept, dar e =i periculos: c[ci acela care]ntrebuin\eaz[acest metod exclusivist risc[s[fie r[t[cit]n c[utarea pricinilor. La un fenomen excep\ional cau\i =i o pricin[excep\ional[=i insi=ti, spre pild[, cu mult[energie asupra prieteniei poe\ilor cu criticii, asupra promiscuit[\ii lor. (Da, zice dl Panu, nu-mi retrag cuv`ntul: **promiscuitate**.) C`nd]ns[fenomenul e general =i c`nd avem pricini at`t de hot[r`toare =i at`t de b[t[toare la ochi care s[ne explice starea trist[a criticii noastre, =i anume starea material[=i cultural[a \[rii pe de o parte, lipsa chiar a unor manifest[ri literare care ar da material =i imbold criticii pe de alt[parte, atunci ce importan\[poate avea faptul c[criticul =i poetul au m`ncat o salat[ de \`ri]mpreun[?

E ca =i vorba aia din anecdota cu primirea lui Napoleon.

Napoleon I, la intrarea sa cu trupele]ntr-un or[=el din Germania, a fost primit f[r[obi=nuitele salve de tunuri. Furios, Napoleon a cerut explica\ie primarului pentru aceast[lips[de respect.

„Maiestate — a r[spuns primarul — sunt multe pricini importante care au f[cut s[nu v[putem primi cu salve de tunuri. Prima e c[n-avem nici tunuri, nici iarb[de pu=c[, al doilea, pe cucoana preoteas[au apucat-o colicile, al treilea...“

Se zice c[Napoleon a]ntrerupt pe primar, s-a mul\umit perfect cu pricina]nt`i =i a trimis preotesei condolean\ele sale pentru trista-i p[\anie.

II

EPOCI +I CURENTE LITERARE

Ceea ce]l sup[r[mai ales pe dl Panu e uitarea =i nesocotirea literaturii celei mai vechi. „}nc[nu s-a auzit ca]n domeniul literaturii — zice d-sa — unde trebuie s[fie o continuitate fatal[, ca de altminteri]n orice domeniu, mai ales intelectual, o genera\ie nou[s[se arate a=a de dispre\uitoare =i a=a de necunosc[toare fa\[cu alta veche“.

Cred c[dl Panu exagereaz[. Nu e exact c[litera\ii de azi dispre\uiesc at`ta pe litera\ii din trecut =i am s[ g[sesc expresii mai violente ]n Fran\a ]mpotriva lui Victor Hugo, dec`t la noi]mpotriva lui Conachi =i Momuleanu.

}n literatura precedent[avem pe Alecsandri =i Alexandrescu; =i cine a negat talentul lui Alecsandri =i marile servicii literare aduse de el, care e =i creatorul limbii literare =i a c[rui influen\[deci se simte indirect]n tot ce se scrie?

Asupra lui Alexandrescu cit[m numai frumosul articol al lui Delavrancea]n *Revista nou[*, care]ncepe cu cuvintele: „Mare scriitor, poet]nsemnat“; =i mai departe d-sa]l nume=te „rom`n mare,

poet de geniu =i suflet de erou“. „Abia pot cuv`nta copiii — zice Delavrancea — =i]ncep cu acest vestit vers:

Un bou ca to\i boii, pu\in la sim\ire...“

Mi-a= permite asemenea s[trimit pe dl Panu la articolul meu *Mi=carea literar[=i =tiin\ific[*, unde ar[t importan\a =i superioritatea]n unele privin\e a literaturii de la 1848.

Acolo unde dl Panu are perfect[dreptate e c`nd zice c[scriitorii mai vechi n-au nici o influen\[asupra poe\ilor de azi, care se g[sesc sub]nr[urirea dominant[a lui Eminescu; =i e iar[=i adev[rat ce zice d-sa c[nimeni din poe\ii tineri de azi nu imiteaz[, nu se inspir[din poe\ii trecutului nostru literar; ace=tia sunt]ntuneca\i cu totul de influen\a lui Eminescu =i a eminescianismului.

Influen\a lui Alexandrescu =i Alecsandri]n acest sens e ne]nsemnat[, iar a celor mai vechi absolut nul[;]n acest sens ace=tia din urm[sunt]n adev[r nesocoti\i. A=a e. Dec`t nu pricep de ce ar p[rea acest fapt at`t de **neauzit**]n istoria literaturii?

* * *

Din Grecia antic[ne-a r[mas un document literar de o nepre\uit[valoare: e comedia lui Aristofan *Broa=tele*, o satir[literar[spiritual[=i mu=c[toare. Aristofan, care a tr[it]n timpul lui Euripid =i deci]n timpul domniei tragediei acestuia, se revolt[ ]mpotriva acestei domnii =i pledeaz[cauza literaturii vechi, a tragediei lui Eschil,]ntunecat[cu totul de aceea a lui Euripid.

Campania lui Aristofan]mpotriva lui Euripid =i]n favoarea lui Eschil e condus[nu at`t de motive estetice, c`t de motive politice. Aristofan a fost un frunta= al partidului reac\ionar din vremea lui, =i de atunci c`te campanii literare sunt conduse de acelea=i motive!

Marele satiric grec pune]n comedia *Broa=tele* pe Eschil =i Euripid s[concureze pe lumea cealalt[,]n \ara lui Pluto, pentru]nt`ietate, pentru sceptrul poeziei. Concuren\ii]ncep s[apere

fiecare tragedia sa =i se]njur[oribil: nemernic, =arlatan, corup[tor de copii, asasin sunt amabilit[\ile cu care se gratific[unul pe altul. Fa\[cu argumentele solide ale celor doi concuren\i, ne=tiindu-se cui s[i se dea]nt`ietatea, se hot[r[=te c`nt[rirea versurilor unuia =i altuia. Se]n\elege c[versurile lui Eschil trag mai greu, cump[na lui se las[jos, a lui Euripid se ridic[sus, =i Eschil, plin de m`ndrie, zice c[ poate Euripid ]mpreun[ cu versurile s[ puie pe cump[n[ =i nevast[, =i copii =i tot versurile sale, ale lui Eschil, vor trage mai greu. Natural c[ Aristofan face s[ se sf`r=easc[concursul prin victoria lui Eschil, care pleac[pe p[m`nt s[-=i continue opera sa, s[ domneasc[ asupra poeziei; ]n locul s[u, pe lumea cealalt[, ]l las[ pe Sofocle, iar Euripid r[m`ne]nvins, umilit.

Dezbaterile acestui proces literar, pledoariile lui Eschil =i Euripid sunt =i azi de un mare interes estetic, dar pe noi acuma ne intereseaz[mai ales faptul at`t de important c[ ]nc[ ]n Grecia antic[erau curente, epoci literare care]ntunecau literatura trecut[=i]nc[pe atunci era lupt[pentru reabilitarea acestei literaturi. De atunci fapte de acestea sunt nenum[rate =i te]ncurc[nu lipsa de dovezi, ci *„l'embarras de richesses"*.

S[lu[m spre pild[literaturile moderne.

Epoca lui Lessing, Goethe, Schiller a]ntunecat cu des[v`r=ire toate epocile precedente, f[c`ndu-le s[mai tr[iasc[doar]n antologii =i]n istoria literaturii.

Dar epoca lui Mickiewicz, care a]ntunecat literaturile precedente, de=i polonezii au avut]n trecut o epoc[de aur]n literatura lor! Dar poezia poe\ilor a=a-numi\i „lakers", care a]ntunecat cu des[v`r=ire poezia lui Pope! Dar poezia lui Byron =i byronismul, care au]ntunecat pe a poe\ilor „lakers"!

S[lu[m]nc[o literatur[, mai cunoscut[la noi]n \ar[: cea francez[. Oare romantismul n-a]nlocuit clasicismul, d`nd o lovitur[ de moarte dramei clasice? +i romantismul n-a disp[rut la r`ndul lui sub loviturile naturalismului? Nesocotirea clasicismu-

lui de c[tre romantici =i a romantismului de c[tre naturali=ti sunt doar cunoscute =i la noi, =i iat[pentru ce am zis c[Victor Hugo a fost mai maltratat]n Fran\a dec`t la noi un Momuleanu; pentru c[acolo un curent literar dispare]mpotrivindu-se prin lupt[— =i]n lupta literar[nu se prea m[soar[cuvintele.

Se va zice desigur: bine, a=a e, dar nic[ieri aceast[nesocotire n-a mers a=a departe ca la noi. Depinde.

Am v[zut c[ ]n Germania epoca lui Lessing, Goethe, Schiller a =ters cu des[v`r=ire]nsemn[tatea epocilor precedente =i un scriitor care ar propune ca litera\ii germani de azi s[se inspire =i s[imiteze pe poe\ii epocii lui Klopstock, =i mai ales pe acei ai epocilor precedente, ar c[p[ta o primire nu tocmai m[gulitoare.

Dar s[nu ne b[g[m]ntre boierii mari, s[nu ne compar[m cu \ara lui Shakespeare, Dante, Goethe. S[ne compar[m, dup[cum e =i logic, cu o \ar[asem[n[toare cu a noastr[ ]n cultur[, ca Rusia. Istoria cultural[=i economic[a Rusiei seam[n[mult cu a \[rii noastre =i e asem[nare =i]n privin\a dezvolt[rii literare. }n Rusia, tot]n a doua jum[tate a veacului trecut, a]nceput rena=terea literar[.

+i de=i ru=ii,]nc[pe timpul Ecaterinei, au o lucrare de mare talent: comedia lui Fonvizin *Nedorosl*, de=i au poe\i de talent ca Derjavin =i Jukovski, ru=ii totu=i socotesc]nceputul adev[rat, nu cel istoric, al literaturii lor cu Pu=kin =i Lermontov, dup[cum =i noi vom socoti adev[ratul]nceput al literaturii noastre cu Alecsandri =i Eminescu.

Influen\a estetic[a literaturii trecute asupra literaturii ruse de azi e absolut nul[.

}mi]nchipui numai ce ar zice opinia public[ ]n Rusia, dac[un critic ar sf[tui pe poe\ii tineri s[se inspire =i s[imiteze pe Derjavin, Batiu=kov! }n Rusia exist[o opinie public[literar[.

Dar de ce s[vorbim de al\ii? }n t`n[ra =i s[raca noastr[literatur[n-am avut,]nc[ ]naite de Eminescu, curentul Alecsandri,

„care — dup[cum zice dl Panu — a \inut aproape singur]ncordat[opinia \[rii]n curs de peste patruzeci de ani“? Alecsandri a fost cel dint`i care a ]ntunecat ]ntreaga mi=care literar[ trecut[ =i a ]ntunecat pe un poet mai slab ca form[, dar mai puternic ca g`ndire =i mai intens ca sim\ire poetic[: pe Alexandrescu.

Ce urmeaz[din toate aceste exemple?

Urmeaz[c[ceea ce i-a p[rut dlui Panu un fapt unic]n istoria literaturii, e un fapt general care se repet[=i trebuie s[se repete]n toate literaturile lumii; acest fapt e rezultatul]ns[=i legii dezvolt[rii literare, mai mult dec`t at`ta: al]ns[=i legii dezvolt[rii spiritului omenesc.

Vorbind ca Hegel =i]ntrebuin\`nd terminologia lui, am zice c[ aceasta e mi=carea dialectic[ a spiritului omenesc, unde un curent literar neag[ (Hegel) alt curent, pentru a fi la r`ndul s[u negat de altul. Sau]ntrebuin\`nd o concep\ie =i un termen mai modern: aici avem a face cu o lege a]ns[=i evolu\iei literare.

Un curent literar se na=te, se dezvolt[,]nflore=te =i moare, =i altul]i ia locul, supun`ndu-se acelora=i legi imuabile ale evolu\iei universale.

„Aha — va zice un cititor prea din cale afar[de perspicace — am]n\eles unde o duci: adic[curentul literar de azi]n \ara rom`neasc[, fiind cel din urm[ ]n timp,]n evolu\ie, e superior celor trecute; deci o]napoiere la literatura trecut[, pentru a ne ad[pa din ea, a ne inspira =i a o imita, ar fi un pas]napoi, ar fi un pas reac\ionar pentru literatura noastr[!“

C[ar fi un pas reac\ionar e adev[rat, dar nu pentru c[litera\ii de azi sunt superiori celor din trecut. }ntreaga argumentare a excelentului meu cititor e deci gre=it[.

Evolu\ie nu e identic cu progres, dup[cum cred unii cet[\eni onorabili: evolu\ia e mi=carea =i schimbarea fenomenelor]n timp; =i din punctul de vedere al omului, aceast[schimbare poate fi progresiv[sau regresiv[— prin ea]ns[=i ea nu e nici una, nici

alta. Cel din urm[fenomen]n timp deci, fie]n seria fenomenelor organice, fie]n seria fenomenelor psihice, nu e neap[rat cel mai superior din punctul de vedere al omului: se poate deci foarte bine ca un curent sau o epoc[literar[contemporan[nou[s[fie inferioar[, din punctul de vedere al artei, unui curent de acum trei sute de ani.

Mai mult dec`t at`ta: curentele =i epocile literare at`rn[ negre=it de restul vie\ii sociale a unei epoci; dar aceasta nu ]n sensul c[ cea mai ]nalt[ treapt[ a dezvolt[rii sociale e ]ntov[r[=it[ de cea mai ]nalt[ treapt[ a dezvolt[rii artistice. Se poate ]nt`mpla chiar contrariul, adic[o treapt[de dezvoltare social[superioar[s[fie reprezentat[=i exprimat[de o manifestare artistic[mai s[rac[dec`t o treapt[de dezvoltare social[inferioar[.

Astfel Englitera de azi e at`t de superioar[ Engliterei din timpul Elisabetei, c`t suntem noi acum superiori centrului Africii; literatura]ns[din vremea Elisabetei, epoca lui Schakespeare, desigur nu e inferioar[literaturii de azi.

Un exemplu mai izbitor e Germania.

Germania de azi, sub raport economic, politic, moral, =tiin\ific, e nem[surat superioar[Germaniei de acum o sut[de ani, iar literatura Germaniei de azi e nem[surat inferioar[literaturii de acum o sut[de ani, a epocii lui Lessing, Goethe, Schiller. Aici s-ar putea zice c[exist[un raport invers.

+tiu c[aceasta jigne=te bunul nostru sim\, spiritul de simetrie; dec`t mersului firesc al lucrurilor pu\in]i pas[de bunul nostru sim\ =i spiritul de simetrie.

Desigur, acest bun sim\ poate s[ne obiecteze: foarte bine, dar dac[literatura Germaniei de azi e a=a de slab[ ]n compara\ie cu epoca ei clasic[, litera\ii de azi n-au dec`t s[ se ]ntoarc[ la **tradi\ia larg[ =i variat[** a lui Lessing, Goethe, Schiller, s[ se inspire dintr-]n=ii =i s[-i imiteze. Sau, cum zice dl Panu, mustr`nd pe poe\ii de azi c[neglijeaz[tradi\ia noastr[literar[=i au ca model numai pe Eminescu: „...O genera\ie care s-ar inspira =i ar purcede

de la o pleiad[a unei mi=c[ri literare, de o valoare relativ chiar pu\in[, va produce mai bine, mai bogat =i mai original dec`t inspir`ndu-se de la un singur poet, dec`t imit`nd servil pe un singur poet, aib[acela, el pentru el, oric`t de mare valoare. Iat[marea sl[biciune a literaturii noastre actuale; to\i poe\ii, poeta=trii =i poe\oii s-au repezit cu l[comie s[se adape la un singur izvor — Eminescu“.

Pentru aritmetica vie\ii practice, a=a e; cu c`t imitezi pe mai mul\i poe\i, cu at`t produci mai bine; =i iar[=i e evident c[, de pild[, zece poe\i de valoare relativ pu\in[tot fac ei c`t vreo trei de o valoare mai ]nsemnat[ =i deci, inspir`ndu-te =i imit`nd pe patru poe\i de valoarea lui Eminescu, vei produce mai bine, mai bogat.

A=a e; dec`t, filozofiei artei pu\in ]i pas[ de aritmetica vie\ii zilnice — =i ]n art[ e posibil ca, inspir`ndu-te =i imit`nd (pe c`t poate fi vorba]n art[de imitare) pe un Eminescu, s[faci o oper[de oarecare valoare, iar inspir`ndu-te (pentru producerea artistic[) =i imit`nd dou[zeci de poe\i, fiecare mai mare dec`t Eminescu, s[produci o lucrare nul[.

+i iat[,]n pu\ine cuvinte, cum =i de ce.

}n ve=nica mi=care numit[via\[, nu poate fi nici stare pe loc, nici odihn[; trebuie s[mergi]nainte sau]nd[r[t (bine]n\eles, **]nainte** =i **]nd[r[t** din punctul de vedere omenesc). }n aceast[ve=nic[mi=care se schimb[st[rile sociale =i]mpreun[cu ele, =i]n ele, se schimb[rela\iunile omene=ti, se schimb[moravurile, ideile, sim\[mintele —]ntr-un cuv`nt, modul de a sim\i =i g`ndi —, iar]mpreun[cu aceste schimb[ri se schimb[=i literatura, care nu e dec`t o manifestare a acestor moduri de via\[, de g`ndire, de sim\ire. Literatura fiec[rei epoci exprim[deci modul de a g`ndi =i a sim\i al acelei epoci. Dac[ aceast[ exprimare artistic[ a modului de via\[, de g`ndire, de sim\ire va fi sau nu f[cut[ ]ntr-un mod superior artistic, aceasta depinde de dou[condi\iuni. Prima e apari\ia =i prezen\a]n acea epoc[a geniilor sau talentelor

mari; aceasta e pentru fiecare epoc[o condi\ie accidental[, fiindc[geniul e un accident fericit. A doua condi\iune esen\ial[e mediul social, condi\iunile sociale]nconjur[toare, favorabile pentru deplina =i armonica dezvoltare a talentelor. Dac[aceste dou[condi\iuni coexist[, literatura epocii va fi genial[, dac[lipsesc mai mult sau mai pu\in, va fi =i literatura mai mult sau mai pu\in slab[.

Dar genial[sau slab[, literatura fiec[rei epoci exprim[=i trebuie s[exprime modul de a vie\ui, de a g`ndi, de a sim\i al epocii corespunz[toare — =i]n definitiv fiecare epoc[are literatura pe care o merit[, pe care trebuie s[o aib[.

Dar slab[sau nu, litera\ii unei epoci ulterioare nu pot s[ ]nceap[s[imiteze literatura unei epoci trecute (=i dac[se]nt`mpl[ a=a ceva, apoi numai ]n virtutea unor cauze politico-sociale excep\ionale), pentru c[ ei trebuie =i nu pot dec`t s[exprime via\a epocii lor, **modul ei** de a g`ndi =i sim\i. Critica poate lua ca punct de plecare pentru opera sa o literatur[trecut[, pentru c[arta e]nsu=i obiectul, elementul criticii, arta e atmosfera]n care tr[ie=te =i se dezvolt[critica; obiectul artei =i mai ales al poeziei lirice (=i rog a nu se uita c[ ]n aceste articole vorbim mai ales de poezia liric[) e]ns[=i via\a]nconjur[toare; atmosfera]n care tr[ie=te =i se dezvolt[poezia e]ns[=i atmosfera moral[a epocii. Iat[pentru ce un poet dintr-o anumit[epoc[nu poate =i nu trebuie s[imiteze un poet dintr-o epoc[trecut[, oric`t de mare ar fi acela — =i dac[ acest poet de talent mijlociu, exprim`nd via\a pe care el]nsu=i o tr[ie=te, va face o oper[pasabil[— c`nd se va apuca s[ imiteze geniile trecutului =i s[ exprime, deci, o via\[ pe care n-o cunoa=te, n-a tr[it-o, va face o oper[ ridicol[. +i iat[ pentru ce un eminescian care, sub influen\a lui Eminescu, inspir`ndu-se din el =i av`ndu-l ca model, va produce o oper[ pasabil[, c`nd va]ncepe s[imiteze pe marele Pindar, va face o oper[ridicol[.

+i iat[pentru ce romancierii de azi ai Germaniei se inspir[de la contemporanii lor ru=i, francezi, de la Zola, Maupassant, iar

nu din *Werther* sau *Wilhelm Meister* al arhigenialului lor Goethe; da asemenea dramaturgii germani de azi sunt influen\a\i de Ibsen, iar nu de Schiller, romancierii Italiei de azi se inspir[de la ru=i =i francezi, =i nu de la genialul lor Manzoni =.a.m.d.

La lumina acestor adev[ruri dob`ndite am putea s[abord[m]nsu=i miezul articolelor dlui Panu, adic[rela\ia dintre eminescienii no=tri de azi =i literatura trecut[; dar mai]nainte, neap[rat, trebuie s[vedem ce e Eminescu, ce sunt eminescienii, ce e curentul eminescian, c[ci l[muririle]n aceast[privin\[ne vor lumina =i mai bine asupra celor zise p`n[acum.

III

EMINESCU +I CURENTUL EMINESCIAN

C`nd am citit ]nt`ia=i dat[ ]n *Epoca literar[* c[dominarea curentului Eminescu, =i]n parte chiar existen\a lui, se datore=te l[comiei de glorie a unor poe\i =i complicit[\ii unui critic, mi-am adus aminte f[r[voia mea de ni=te articole economice =i publiciste pe care le-am citit]n organul dlui Panu,]n *Ziua*.

}n nr. 80 al acestei gazete,]n rubrica **Chestiuni economice,** distinsul economist sus\ine c[lupta at`t de acut[ din secolul nostru ]ntre capital =i munc[, patroni =i muncitori, jertfele nenum[rate ce cost[ aceast[ lupt[ le datorim nesocotin\ei =i neprevederii economi=tilor care au propov[duit libertatea deplin[ a tranzac\iunilor, formul`nd-o]ntr-o cunoscut[fraz[: **„laissez faire, laissez passer“***.

---

* Iat[propriile cuvinte ale distinsului economist:

„A fost o mare nesocotin\[din partea economi=tilor c`nd au proclamat libertatea ilimitat[ a muncii, a ]nvoielii. A fost o idee nenorocit[ c`nd au declarat c[ ]nvoielile, fixarea salariului, concedierea lucr[torilor etc. at`rn[ =i trebuie s[ at`rne de legea ofertei =i a cererii.

}ntr-un articol scris cu prilejul torturilor din Bac[u, distinsul publicist politic vorbe=te de starea de ilegalitate care domne=te la noi, de faptul c[doi oameni politici au vrut s[introduc[o stare legal[: dnii Fleva =i C. A. Rosetti, dar am`ndoi n-au reu=it. Care e pricina insuccesului lor? „Nu stau la ]ndoial[ a zice — spune eminentul publicist — c[ at`t C. A. Rosetti, c`t =i dl Fleva datoresc insuccesul lor]n mare parte]nsu=i temperamentului lor“, sau lipsei de „suple\e cuvenit[politic[“ (*Ziua*, nr. 76).

Dar ce are a face una cu alta, m[vor]ntrerupe desigur cititorii mei, ce are a face doctrina economi=tilor despre neamestecul statului sau introducerea domniei legilor]n \ara noastr[cu Eminescu =i curentul eminescian?... Apoi are mult a face, **pentru c[ ]n c`te=itrele e aceea=i gre=eal[ ]n a ]nf[\i=a fenomenele — fie din domeniul economiei sociale, fie din domeniul politic social, fie din cel literar; =i ]n c`te=itrele cazurile e acela=i mod gre=it de a explica pricinile pozitive sau negative ale acestor fenomene.**

E evident c[, deoarece nesecotin\a =i neprevederea economi=tilor a fost pricina c[„teribila s[m`n\[de discordie =i du=m[nie care ast[zi separ[ ]n dou[tabere pe patroni =i muncitori“ n-a disp[rut sau nu s-a]ndulcit, iar temperamentul lui Rosetti e

---

C`nd aceia=i economi=ti au rupt complet cu trecutul, decret`nd un industrialism nou]n care s[fie un singur principiu dominant: „ajut[c[te va ajuta D-zeu“ — c[ci la aceasta se reduce faimosul „laissez faire, laissez passer“ — atunci ei, f[r[s[=tie poate, au sem[nat teribila s[m`n\[de discordie care azi separ[ ]n dou[tabere pe patroni =i muncitori.

Economi=tii trebuiau s[ ]n\eleag[c[nu e cu putin\[ca s[la=i f[r[nici o protec\ie pe cei slabi fa\[cu acei tari, =i c[idealul liberului angajament =i al liberei ini\iative particulare pot aduce dezastruoase consecven\e (consecin\e; *n. ed.*).

Dac[economi=tii ar fi \inut seama de legisla\ia din trecut cu privire la raporturile dintre patroni =i lucr[tori =i ar fi p[strat-o, adapt`nd-o noilor necesit[\i ale marii industrii, cu aceasta ar fi cru\at o sut[de ani de teribil[munc[=i de enorme pagube.“

pricina c[nu s-a]ntemeiat la noi domnia legilor]nc[acum cincisprezece ani, e natural ca =i pricina curentului Eminescu s[fie temperamentul invidios al poe\ilor sau nepriceperea criticului. +i dac[economi=tii ar fi fost mai cumin\i =i mai prev[z[tori, Rosetti mai cu mult[„suple\e politic[“, iar poe\ii no=tri nelacomi de glorie, n-am fi avut nici lupta acut[=i distrug[toare]ntre lucr[tori =i patroni, nici starea de ilegalitate, nici curentul Eminescu.

Din nenorocire, lucrurile stau altfel.

„Teribila s[m`n\[de ur[=i discordie]ntre patroni =i lucr[tori“ a fost s[dit[de]ns[=i treapta de dezvoltare a produc\iunii economice, de marea industrie. Burghezimea, reprezentanta marii industrii, avea nevoie de]nvoieli libere, de libera exploatare a lucr[torilor. +i fiindc[burghezimea reprezint[progresul]n produc\iune, fiindc[ea era clasa dominant[, ea a f[cut s[predomine interesele ei; economi=tii,]ntruc`t reprezentau interesele burghezimii, au creat teorii ad-hoc pentru ap[rarea intereselor ei; iar dac[ ar fi fost mai **socoti\i** =i ar fi luat partea lucr[torilor, n-ar fi fost asculta\i =i at`ta tot. Ceea ce cere economistul nostru de la **economi=ti,** adic[protec\ie legal[a muncii, n-a putut fi smuls burghezimii dec`t dup[ o lupt[ uria=[. A trebuit o lupt[ ]n s`nul]nse=i claselor dominante,]ntre burghezimea reprezentant[a marii industrii =i aristocra\imea reprezentant[a propriet[\ii funciare, care a luat partea lucr[torilor, =i a trebuit o lupt[ ]ndelungat[, plin[de jertfe, de s`nge =i de vie\i omene=ti din partea lucr[torilor, ca s[smulg[aceste legi. Cum dar ar fi putut s[fac[economi=tii, prin teoriile lor, aceea ce de abia a putut s[fac[o lupt[uria=[, asem[n[toare cu formidabilele procese ale naturii? Cine i-ar fi ascultat?* Rolul lor de]mp[ciuitori ai intereselor acestor dou[clase protivnice nu putea fi dec`t aproape nul.

+i cu explica\ia nereu=itei lui Rosetti st[m tot a=a.

---

* De altmintrelea legenda, at`t de]nr[d[cinat[, c[economi=tii au fost pentru absolutul neamestec al statului]ntre lucr[tori =i patroni]ncepe =i ea s[fie spulberat[.

Formele politico-sociale pe care le-a]mbr[cat \ara noastr[la un timp dat erau departe de a fi potrivite cu realitatea lucrurilor. Era deci fatal ca]ntre formele politico-sociale —, reprezentate pe h`rtie de anumite legi, =i via\a real[, rela\iile reale s[ nasc[ o deosebire profund[ care se manifest[ ]n primul r`nd prin neobservarea legilor, prin c[lcarea lor.

Aceast[deosebire]ntre starea formal[-legal[=i starea real[ ]n \ara noastr[e un fapt care domineaz[ ]n parte]nsemnat[ ]ntreaga noastr[via\[politico-social[de mai bine de treizeci de ani.

Pentru a remedia acest r[u]n toat[ ]ntinderea lui, trebuie deci ridicat[starea real[=i rela\iile reale ale vie\ii p`n[ la starea formal[, p`n[la institu\iile civilizate liberalo-burgheze. Aceasta e o revolu\ie mult mai grea dec`t aceea de la 1848, pentru aceasta trebuie vreme =i conlucrarea a o mul\ime de oameni. Dac[Rosetti ar fi avut **suple\ea politic[** a tuturor oamenilor politici din lume,]nc[n-ar fi putut reu=i. Rosetti, unul din cei mai ilu=tri reprezentan\i ai acestei din urm[revolu\ii, a f[cut tocmai aceea ce trebuia s[fac[pe vremea lui, ce au f[cut to\i oamenii mari care au atacat probleme necoapte, neajunse]nc[la vremea c`nd pot s[ fie rezolvate. El a fost ]nvins, necesarmente ]nvins, dar n-a transigiat, n-a f[cut concesii peste concesii sub cuv`nt c[e om de stat =i a c[zut]n picioare, cu capul sus, l[s`ndu-=i numele steag pentru acei ce vor veni dup[el. +i]n toate acestea l-au ajutat nesuple\ea lui politic[=i nesuple\ea lui de caracter.

Se]n\elege: sunt alte condi\iuni acum, =i poate s-ar putea face =i lucra altfel.

Dac[trecem acuma la eminescianism, la curentul Eminescu, vom vedea c[=i aici chestia e mult mai ad`nc[ dec`t s-ar p[rea la prima vedere.

* * *

Acum patruzeci de ani, \ara rom`neasc[a]nceput s[sufere o prefacere radical[. O stare nou[de lucruri]nlocuia o stare de lucruri consacrat[printr-o lung[dezvoltare istoric[. +i aceast[

]nlocuire a unei st[ri de lucruri prin alta nu se s[v`r=ea pas cu pas, ci relativ brusc, a=a cum era impus de]nse=i condi\iunile istorice]n care se g[sea \ara noastr[.

Libertatea iobagilor, producerea pentru v`nzare,]nlocuind]n mare parte producerea pentru propria]ntrebuin\are, dezvoltarea ora=elor =i a vie\ii or[=ene=ti, o constitu\ie liberal[ ]nlocuind institu\iile politice semifeudale, drumurile de fier, telegraful, rela\iile u=oare =i continue cu Occidentul european, =colile superioare =i ad[parea unor p[turi mai largi la izvoarele =tiin\ei =i artei Europei occidentale — iat[schimb[rile profunde operate]n via\a noastr[social[.

Se]n\elege c[aceast[schimbare brusc[=i profund[a unei st[ri sociale]n alta nu putea s[nu fie urmat[de o ad`nc[ schimbare ]n moravurile \[rii, ]n modul ei de a g`ndi =i de a sim\i. Aceast[schimbare]n moravuri,]n idei,]n sim\iri, trebuia s[fie]nsemnat[mai ales]n p[turile or[=ene=ti.

Ca s[ne]nf[\i=[m mai clar =i mai plastic c`t de profund[ e aceast[ schimbare, mai ales ]n p[turile culte — =i c`nd e chestia de literatur[, mai ales de aceste p[turi trebuie s[fie vorba, fiindc[ele dau =i scriitori =i cititori —, s[compar[m via\a unui t`n[r mai cult de acum o jum[tate de veac cu via\a unuia din ziua de ast[zi.

Copil:]nv[\a pu\in, ducea o via\[trupe=te s[n[toas[; t`n[r: se scula diminea\a, s[ruta m`na p[rin\ilor, lua cafeaua, se ducea]n pr[v[lie sau la slujb[, sau la c`mp, se]ntorcea la vremea mesei, pe urm[odihna, culcatul devreme, sculatul de diminea\[. A venit vremea s[se]nsoare —]ngrijeau p[rin\ii; ce grij[avea el? }nsurat la vreme, gospodar. Via\a lui curgea tot a=a de lini=tit[; nevasta cuno=tea gospod[ria =i]ndatoririle ei, b[rbatul pe ale lui, botezau copiii, mergeau frumos duminica la biseric[. Interese mai largi intelectuale lipseau, politica]n]n\elesul de azi, asemenea. Zilele treceau asem[n[toare unele cu altele; azi ca m`ine, ieri ca azi.

Cam aceasta era via\a unui om mai avut din vremea aceea; =i numai oamenii mai avu\i puteau s[dea =i oameni ceva mai cul\i.

Aceste condi\iuni de trai, at`t de nepriincioase pentru via\a intelectual[, pentru l[rgirea orizontului intelectual, at`t de nepotrivite pentru ad`ncirea afectelor, sentimentelor, pasiunilor, aceast[via\[e]ns[foarte favorabil[echilibrului corporal =i sufletesc =i mai ales favorabil[s[n[t[\ii corporale =i nervoase, vie\ii animalice a omului.

+i acum]nchipui\i-v[, sau mai bine observa\i via\a unui t`n[r mai cult, mai ales via\a de azi a proletarului muncii intelectuale — c[ci mai cu seam[din clasa aceasta de oameni se recruteaz[=i scriitorii =i cititorii]n zilele noastre. Copil: e plin de griji,]nva\[mult,]n =coal[petrece o parte]nsemnat[a vie\ii: cincisprezece-optsprezece ani. }nc[de pe b[ncile =coalei i se dezvolt[toate sentimentele de invidie, emulare, =iretenie, at`t de necesare azi ]n lupta pentru existen\[. T`n[r: trebuie s[dea v`rtos din coate, trebuie s[-=i]ncordeze toate puterile fizice ca s[poat[str[bate]n aceast[lupt[ucig[toare pentru trai.

Aceast[lupt[dureaz[toat[via\a =i fiecare zi din via\[e otr[vit[de nesiguran\a zilei de m`ine.

Ziua, munc[=i munc[nervoas[; noaptea, teatru enervant, pe urm[cafenele, petreceri, de multe ori desfr`uri. +i luxul str[lucitor, aprinz[tor de dorin\e, de invidie amar[, =i s[r[cia umilitoare, aprinz[toare de ur[, =i zgomotul ora=ului, gazetele zilnice, aduc[toare de =tiri din c`te=ipatru col\uri ale lumii, =i politica, arta, toate excit[g`ndirea, exalteaz[ sim\[mintele, zguduie nervii. Dar via\a erotic[ social[, poate mai important[ dec`t toate.

Copil: e deja ini\iat]n toate misterele amorului,]n toate tainele corup\iei; sim\[mintele sexuale exaltate peste m[sur[, se amorezeaz[de zece ori p`n[la]nsur[toare =i se]nsoar[istovit de b[rb[\ie.*

---

* Toate chestiile atinse aici sunt dezvoltate pe larg]n articolele mele *Cauzele pesimismului]n literatur[=i via\[* =i mai ales]n articolul *Arti=tii proletari intelectuali.*

Aceast[via\[e imens deosebit[de cea din epoca trecut[: e at`t de prielnic[ l[rgirii orizontului intelectual, ]nc`t aproape amenin\[hotarele inteligen\ei; e at`t de potrivit[ pentru ad`ncirea sentimentelor, afectelor, pasiunilor p`n[ la exaltarea lor patologic[, dar totodat[ =i at`t de defavorabil[s[n[t[\ii =i echilibrului corporal =i sufletesc! Ea produce neurastenia, nevroza,]ntr-un cuv`nt acea stare patologic[sufleteasc[pe care oamenii care o simt, dar nu =tiu s-o explice, o numesc: boala veacului.

Aceast[stare sufleteasc[nou[, aceste g`nduri zbuciumate, chinuitoare trebuiau s[fie exprimate]ntr-o form[artistic[.

Care era forma =i genul literar]n care putea s[fie mai cu succes exprimat acest nou *état d'âme* sau,]n traducere incomplet[, aceast[nou[stare sufleteasc[?

Un om care =tie s[analizeze produc\iile artistice]n leg[tur[cu st[rile sociale]n care ele iau na=tere, ar putea cu u=urin\[s[prezic[genul =i forma literar[care va exprima mai cu succes modul nou de a sim\i, de a g`ndi.

G`ndurile zbuciumate care apas[ cugetarea, sim\[mintele ad`nci, chinuitoare, care amenin\[s[rup[inima, pot fi exprimate numai direct, ca **proprii** cuget[ri =i sim\iri, dar nu indirect, ca sim\irile =i cuget[rile altora.

Un scriitor zbuciumat de g`nduri, chinuit de pasiuni e ]n mod necesar individualist, e prea ocupat de propriile sale idei =i sim\iri ca s[ le a=tearn[ altmintrelea dec`t ca exprimare a eului s[u.

Genul literar,]ns[, care exprim[mai bine sentimentele =i suferin\ele individuale e genul liric, un gen mai ales subiectivist =i individualist.

Acest gen literar, at`t de individualist, e foarte potrivit pentru societatea burghez[, at`t de egoist[=i de individualist[, al c[rei principiu esen\ial e at`t de bine exprimat de economi=tii burghezi ]n celebra formul[: „Fiecare pentru d`nsul =i Dumnezeu pentru to\i“.

E deci foarte explicabil de ce]n societatea modern[burghez[,]n Europa Occidental[, lirica a luat o dezvoltare at`t de exagerat[, a inundat chiar, ]n mod nejustificat, genurile literare cu care n-ar fi trebuit s[ aib[ dec`t foarte pu\in comun =i a c[zut]n exager[ri ridicole la decaden\i. Lirica era deci acel gen literar care trebuia s[exprime acest nou mod de a g`ndi =i a sim\i al unor anumite p[turi sociale la noi ]n \ar[. La noi chiar mai exclusiv dec`t]n Occidentul Europei, =i aceasta pentru dou[cauze. Prima, fiindc[acest torent de idei, impresii, sim\[minte chinuitoare ne-a venit mai pe na=teptate, mai brusc, =i a trebuit deci s[zguduie =i mai mult sufletul nepreg[tit; a doua, fiindc[prin starea noastr[ ]napoiat[cultural[n-am fost preg[ti\i pentru un gen superior — romanul.

Era deci natural ca la noi un poet liric s[fie acela care, exprim`nd propriile sale g`nduri =i sim\[minte zbuciumate, s[exprime totodat[starea de suflet (*l'état d'âme*) a epocii sale; =i am avut norocul ca [st poet s[fie nu numai liric, dar s[fie =i un mare poet, s[fie Mihai Eminescu.

Eminescu a fost oare un geniu, a fost numai un mare talent? Din nenorocire, aceste epitete sunt a=a de relative! At`ta e sigur, c[ ]n exprimarea sentimentelor erotice ajunge p`n[la Musset,]n exprimarea g`ndurilor ]nalte p`n[la Lenau — =i aceasta nu e pu\in.

Sunt =i alte merite care]l pun pe Eminescu]ntre cei ale=i,]ntre marii arti=ti.

Eminescu, ca to\i marii poe\i lirici care au f[cut epoc[ ]ntr-o literatur[, =i-a f[urit singur instrumentul pentru crea\iunea lui, el a creat limba liric[necesar[pentru exprimarea unor idei =i sentimente ad`nci de care nici nu visa literatura trecut[.

Al doilea, ca to\i marii arti=ti, Eminescu a fost profet prin arta lui, cu alte cuvinte el a exprimat idei, sentimente, st[ri suflete=ti care tocmai]n urm[trebuiau s[se dezvolte mai cu putere.

Aici e explicarea faptului pe care-l aduce dl Panu =i c[ruia]i d[o explica\ie gre=it[, anume c[Eminescu n-a fost b[gat]n seam[la]nceput =i a devenit celebru dup[ce a]nnebunit.

C`nd Eminescu a]nceput s[scrie, toate rela\iile sociale schi\ate mai sus nu se dezvoltaser[ ]nc[ ]n totul =i deci nici st[rile suflete=ti c[rora ele dau na=tere. Dar cu marea sa inim[=i cu ochiul s[u profetic el a v[zut =i a sim\it via\a care se]nchega]mprejurul s[u =i care trebuia s[ia o dezvoltare mai mare mai t`rziu. Iat[ de ce Eminescu n-a fost ]n\eles de la ]nceput. Aceasta se ]nt`mpl[de altmintrelea mai cu to\i marii poe\i =i mai totdeauna din aceea=i cauz[.

Al treilea fapt care]l pune pe Eminescu]n r`ndul marilor arti=ti =i care]i d[dreptul la o glorie pe care trebuie s-o]mpart[cu pu\ini arti=ti chiar]n literaturile mai vechi, e tocmai faptul de care acuz[dl Panu curentul eminescian: lipsa de continuitate cu literatura trecut[.

S[nu se cread[c[fac paradoxe.

}n adev[r, poezia liric[nu e un monopol exclusiv al epocii noastre, ea a existat]n toate epocile literare]nsemnate;]n vremea noastr[ea a luat o dezvoltare mai mare, a devenit mai bogat[, mai profund[ ]n exprimarea ad`ncilor =i zbuciumatelor sentimente.

|[rile culte]ns[, cu un bogat trecut literar, au avut =i o poezie liric[trecut[bogat[=i chiar epoci istorice]ntruc`tva asem[n[toare cu epoca noastr[, deci favorabile]nfloririi liricii: astfel pomenim]n treac[t epoca liric[a lui Petrarca. }n alte \[ri deci, un mare poet are predecesori =i]n trecut, =i uneori chiar]n epoca lui; =i dac[orice mare artist reformator]n arta sa f[ure=te el singur instrumentul cre[rii, formeaz[limba =i modul exprim[rii pentru crea\iunea lui, aceasta]i era mult mai greu lui Eminescu dec`t celor cu o literatur[mai veche. **Eminescu n-a avut aproape predecesori.** Lirica, =i mai ales lirica erotic[,]n literatura noastr[trecut[e nul[; e aproape nul[=i la Gr. Alexandrescu. La Alecsandri

ea e ginga=[, frumoas[, dar superficial[; =i zbuciumata liric[a lui Eminescu n-are nici o asem[nare cu cea elegant[=i vesel[a lui Alecsandri.

Iat[deci opera lui Eminescu. +i iat[de ce el are at`ta influen\[puternic[, iat[de ce a creeat o =coal[, un curent dominator]n literatura noastr[, c[ruia i-a dat numele, =i iat[de ce epoca noastr[literar[va fi numit[epoca lui Eminescu.

S[vedem acum =coala lui: ce sunt eminescienii, ce e curentul eminescian?

}nainte de a vedea ce e =coala lui Eminescu, am face urm[toarea]ntrebare: oare f[r[Eminescu, dac[s-ar fi]nt`mplat nenorocirea ca el s[moar[ ]n copil[rie, curentul liric de azi ar fi fost el cu totul altul, ori poate nici n-ar fi existat?

Ne]ndoielnic c[ar fi existat. Ca form[ar fi fost]ntruc`tva inferior, ar fi purtat alt nume, dar ar fi avut acelea=i caractere esen\iale. +i acum cred c[e u=or de v[zut de ce.

Curentul Eminescu e produsul unei anumite st[ri suflete=ti, caracteristice pentru epoca noastr[=i deci curentul s-ar fi produs]n orice caz. Independent de influen\a lui Eminescu, au scris pe atunci]n aceea=i direc\ie liric[: Zamfirescu, Ronetti-Roman, Nicoleanu — la acesta din urm[sunt versuri frumoase, admirabile, care prin frumuse\e =i energie se apropie de ale lui Eminescu. Numai c[nimeni dintre ei n-a avut at`ta talent ca s[exprime acelea=i idei =i sentimente cu aceea=i profunzime, cu aceea=i str[lucire.

Poetul eminescian nu exprim[anume sim\[minte =i g`ndiri pentru c[-i place Eminescu, ci ]i place a=a de mult =i ]i produce a=a de mare impresie Eminescu, pentru c[ exprim[ anume g`ndiri =i sim\[minte care]l zbucium[=i pe el, pe t`n[rul poet. Un scriitor de talent, eminescian, exprim[ propriile sale g`ndiri =i sim\[minte, nu g`ndirile =i sim\[mintele lui Eminescu — cu c`t[

putere =i originalitate, asta natural depinde de m[rimea talentului. Numai cei lipsi\i cu des[v`r=ire de talent nu vor reu=i s[ exprime propriile lor sim\iri =i g`ndiri =i de aceea vor transcrie pe Eminescu; dar operele acestor lipsi\i de talent, ca =i ale acelora care sc`ncesc =i pl`ng, fiindc[a=a e moda, apar\in co=ului redac\iilor — =i ace=tia, ori pe cine ar imita, ori de unde s-ar inspira, tot nuli vor r[m`nea.

Dar e absolut nedrept a nega personalitatea artistic[la un Vlahu\[, O. Carp, Duiliu Zamfirescu =i la Beldiceanu, I. P[un, Traian Demetrescu, Popovici-B[n[\eanu, Gheorghe din Moldova, A. C. Cuza, Stavri, Radu Rosetti, Gorun, Steuermann, Iosif, G. Ranetti, Ci=man, Pavelescu =i c`\iva al\ii.

Ceea ce face s[fim a=a de nedrep\i =i s[neg[m originalitatea eminescienilor e tocmai acea comunitate]n modul de a sim\i =i a g`ndi, impus[de]ns[=i epoca]n care tr[im.

Natural c[prin asta nu vreau s[spun c[Eminescu a monopolizat poezia liric[a epocii noastre =i c[modul de a sim\i =i a g`ndi al vremii noastre nu poate g[si =i un mod deosebit de exprimare; dar pentru aceasta se vede c[ nu s-a n[scut ]nc[ al doilea Eminescu. De altmintrelea cine ar putea s[ nege personalitatea artistic[ =i originalitatea lui Vlahu\[ sau O. Carp? Ca s[ ar[t c`t de mult st[p`ne=te un anumit mod de a g`ndi =i a sim\i]ntreaga poezie liric[a epocii noastre, voi aduce aici dou[exemple caracteristice:

A. Macedonski, rivalul at`t de ]nvins al lui Eminescu, dup[ cum se =tie, toat[ via\a s-a luptat ]mpotriva acestuia. }n opera poetic[ a lui Macedonski, at`t de inegal[, sunt =i versuri frumoase, generoase, energice — =i aceste versuri sunt cam eminesciene. Dar Macedonski va protesta =i va ar[ta c[tot ce a scris e]n afar[de influen\a lui Eminescu. Cred — =i aceasta face cinste originalit[\ii d-sale, dar dovede=te =i mai bine ceea ce sus\inem.

Dar Macedonski a vrut s[fie original cu orice pre\, s[nu se asemene deloc cu curentul dominant =i astfel, din originalitate]n

originalitate, a ajuns la la poezia decadento-simbolist[-impresionist[-harmonist[. Dar decadentismul modern nu e altceva dec`t degenerarea liricii moderne ]ns[=i, e un termen la care trebuie s[ ajung[ lirica ]n evolu\ia ei, b[tr`ne\ea, degenerarea, dec[derea liricii, e un termen deci la care trebuia s[ajung[=i lirica eminescian[. Astfel se poate zice, cu drept cuv`nt, c[Macedonski,]n lupta sa cu orice pre\ pentru a fi original, pentru a nu fi al epocii sale, pentru a nu fi eminescian, dup[mult]nconjur ajunge eminescian decadent.

Iat[alt[pild[: dl A. Bacalba=a dirija acum un an, cu talent =i cu mult brio, o foaie literar[: *Adev[rul literar.*

}n acest[foaie, spiritualul scriitor]=i b[tea joc cu mult[verv[de v[ic[relile, de „pleurni=eria“ poe\ilor eminescieni.

Dar A. Bacalba=a scrie uneori versuri — =i versuri frumoase; =i]n aceea=i vreme, chiar cu sarcasmele]mpotriva pl`nsetelor poe\ilor, Bacalba=a a scris o serie de strofe ]n proz[ care denot[ un temperament de poet. }n aceste strofe ]ns[ se exprimau ni=te sentimente at`t de triste,]ntunecate accente at`t de pl`ng[toare,]nc`t ]ntreceau pe ale multor eminescieni. Aici vedem deci cum chiar un om care pricepe neajunsurile unui curent literar =i le arat[ ca atare dintr-un punct de vedere social mai ]nalt, c`nd va voi =i va putea s[-=i exprime sincer]ntr-o form[artistic[propriile sale sentimente, va dovedi adesea c[sentimentele lui ad`nci sunt cele dominante ale epocii.

Eminescianismul, curentul eminescian, e deci un curent liric produs de o anumit[epoc[special[, de un anumit mod de a g`ndi =i a sim\i al acestei epoci =i care la r`ndul s[u exprim[acest mod de a g`ndi =i a sim\i. +i tocmai aceasta]l face dominant.

Iar pentru dl Panu, curentul =i dominarea lui se datoresc invidiei =i l[comiei de glorie a c`torva poe\i =i complicit[\ii unui critic.

+i acuma putem trece la]nsu=i remediul propus de dl Panu]mpotriva s[r[ciei noastre literare.

IV

REMEDIUL DLUI PANU

Dup[toate dezvolt[rile f[cute, s[trecem la]nsu=i fondul articolelor dlui Panu: pricina sl[biciunii literaturii noastre de azi =i remediul acestei sl[biciuni.

O]ntrebare va fi sugerat[desigur]n mintea fiec[ruia. Literatura noastr[de azi e slab[. Bine: dar cum poate fi pricina acestei sl[biciuni faptul c[poe\ii no=tri nu se inspir[din poe\ii rena=terii noastre literare =i nu]i imiteaz[?

Cum?

Un t`n[r poet, exprim`ndu-=i sim\[mintele =i ideile proprii care]l chinuiesc, tr[ind]n epoca produc[toare a acestor sim\[minte =i idei, av`nd ca model un maestru care a exprimat un mod analog de a g`ndi =i a sim\i, va produce totu=i o oper[slab[; cum s-ar putea ca acela=i t`n[r, exprim`nd sim\[minte str[ine lui, dintr-o epoc[moart[=i imit`nd poe\i slabi, s[produc[o oper[de valoare? Asta nici telepatia n-ar putea s-o explice.

S[imite? S[se inspire? S[aib[ca model?

Dar ce anume s[aib[de model un t`n[r poet liric de azi?

S[nu exager[m, s[nu lu[m ca pild[lirica erotic[de calibrul urm[tor:

Zori de ziu[se revars[
+i ochii]nc[n-am]nchis;
Cum s[-i]nchid c`nd ei vars[
P`raie de foc aprins?

Ah, moarte! numai la tine
Sc[parea mea poate fi:
Dar la necaz moartea vine?
+i omul poate muri?

Sau la Anton Pann:

Eu eram de cotitur[,
St`nd pe sub umbritur[,
C`nd cu m`ndr[p[=itur[
Ea venea c`nt`nd din gur[.

Of! jurat s[fie ceasul
C`nd plecai =i f[cui pasul;
S[fi c[zut s[-mi rup nasul
Dec`t s[-i aud ei glasul.

C[de nu-i vedeam frumse\ea
+i din ochii ei bl`nde\ea,
Nu m-ar fi cuprins iube\ea
S[-mi r[puie tinere\ea.
=.a.m.d.

S[nu lu[m ca pild[poeziile acestea, de=i de calibrul lor sunt destul de multe. Nu, s[lu[m ca pild[poezia erotic[a lui Alecsandri, cum e urm[toarea:

Cu Nini\a-n gondolet[
C`nd m[primblu-nceti=or,
Trec[torul din pia\et[
Ne prive=te-oft`nd cu dor.

Atunci cerul se-nsenin[,
Lucind vesel l-am`ndoi
+-Adriatica s-alin[,
Se alin[pentru noi.

Poezia e ginga=[, frumoas[, elegant[, vesel[.

Dar nu e oare clar, f[r[nici o teorie, c[aceast[poezie vorbe=te foarte pu\in amorezatului de azi? Iubirea e azi un sim\[m`nt mai pu\in vesel, mai ad`nc, mai zbuciumat; =i aceasta]ntr-un grad mai intens]nc[la un temperament de poet.

Iat[de ce pentru exprimarea acestui sentiment azi sunt necesare versurile fascinante chem[toare, hipnotice ale lui Eminescu:

Cobori]ncet aproape, mai aproape...

Sau versurile molatice, voluptuase ale lui Vlahu\[, sau versurile aproape isterice ale lui Beldiceanu.

}n *Epoca literar[* e retip[rit[o poezie a lui V[c[rescu, *Imagina\ia*. Poezia e frumoas[. Imagina\ia =i muzele apar poetului]n chipul unor z`ne. Frumoase, pline de veselie, de haz, ele presar[ flori, danseaz[ ]nv`rtindu-se]n jurul poetului =i-i dau tot **ce le cere.** Asta e muza lui V[c[rescu.

Oare tot astfel e =i muza poe\ilor no=tri de azi? }nchipui\i-v[, m[rog, pe Vlahu\[, Carp sau pe regretatul Beldiceanu s[rind =i]nv`rtindu-se cu muzele lor, dans`nd cu ele vreun **pas de quatre*** ... Vajnic[ar fi poezia aceea! +i mai ales sincer[...

Muza poetului de azi e trist[=i, c`nd r`de, r`de printre lacrimi; mai adesea ]l face pe poet s[ pl`ng[; sau despletit[, cu bra\ele goale]n jurul g`tului lui, pl`nge]mpreun[cu el, am`ndoi copii tri=ti ai unei vremi nenorocite! Muza de azi e acea din *Nop\ile* lui Alfred de Musset.

Se]n\elege c[noi vorbim aici despre ceea ce este]ntr-un mod necesar, nu despre aceea ce ar fi trebuit s[fie; or fi pricep`nd =i poe\ii c[ veselia e preferabil[ triste\ii; dec`t poezia liric[e izvor`t[ din ad`ncurile sentimentelor, iar nu din socotin\[rece.

Dar sunt m[car multe poezii ca *Imagina\ia* lui V[c[rescu?

S[ia ca model? S[imite? Dar ce s[imite?

S[nu alegem noi, c[s-ar putea zice c[exager[m; de aceea s[lu[m ca pilde modele pe care ni le aduce *Epoca literar[* pentru ilustrarea teoriei dlui Panu; aceste modele au fost str`nse =i alese de un om de mare talent =i de mult gust literar — Caragiale.

---

* Una din figurile dansului numit cadril (*n. ed.*).

M[uit la aceste modele =i m[mir: ce ar putea anume poe\ii no=tri s[imite =i de unde ar putea s[se inspire?

Fabulele lui Alexandrescu sunt frumoase, dar fabula e un gen inferior =i un gen literar mort — =i nu noi vom re]nvia mor\ii. }ncolo, ce s[imite? Povestirile lui Pann, B[lcescu, *Oi\ele lui Tirs* a lui V[c[rescu?

}nchipui\i-v[numai pe Vlahu\[, pe Carp inspir`ndu-se din *Oi\ele lui Tirs,* pe regreta\ii Beldiceanu, Traian Demetrescu av`nd ca modele cvasi-poeziile lui B[l[cescu, pe Duiliu Zamfirescu, Stavri, A. C. Cuza imit`nd =i av`nd ca model interminabilele povestiri ale lui Pann, cum Hogea a]nv[\at s[vorbeasc[un m[g[ru= sau cum a f[cut o sob[pe ro\i; iar to\i av`nd ca model =i urm[toarea poezie a lui Pann, tip[rit[ ]n *Epoca literar[:*

Vinul e veselitor
M`hni\ilor tuturor;
Vinul e doftorul bun
Al boalelor de comun,
Balsamul celor r[ni\i,
Odihnul celor trudi\i.

Nostim[poezie am fi avut gra\ie tuturor acestor modele!

Poezia noastr[o fi acum slab[; atunci ar fi ridicol[, baroc[! Pornind pe aceast[cale a inspir[rii =i a imit[rii, poezia noastr[de azi s-ar preface]ntr-o adev[rat[caricatur[.

Dar literatura trecut[, mai ales p`n[la Alecsandri =i Alexandrescu, nu poate s[aib[nici m[car o influen\[**indirect[.**

+i aici e locul s[ar[t[m]n c`teva cuvinte deosebirea ]ntre influen\a **direct[** a unei opere de art[ care serv[ de model, care poate ]ntruc`tva s[determine o creare artistic[, =i influen\a **indirect[.**

Influen\[direct[exercit[un mare poet asupra altora c`nd e]nrudit cu ei suflete=te; aceast[influen\[se va ar[ta atunci]n liric[,]n modul de a exprima ideile, sentimentele =i va determina =coli deosebite: =coala lui Lamartine, a lui Musset, Byron,

Eminescu. }n dram[aceast[influen\[direct[se va ar[ta]n modul de a trata caracterele, coliziunea de caractere =i pasiuni =i va determina deosebirea, de pild[,]ntre drama clasic[a lui Corneille, Racine, drama romantic[a lui Hugo, drama modern[a lui Ibsen. Numai aici,]n aceast[influen\[**direct[,** poate fi vorba de inspirare, de imitare artistic[. Aceast[ ]nr`urire direct[se manifest[ ]n]ns[=i opera de art[.

Dar mai e =i o alt[influen\[, **indirect[.** Fiecare poet este =i cititor, ca oricare altul, =i deci un admirator al marilor opere de art[ale tuturor timpurilor. Aceste opere de art[trebuie s[produc[asupra lui o impresie puternic[, ne=tears[, care, perfec\ion`nd]nsu=i sufletul artistului, instrumentul cre[rii, trebuie s[influen\eze =i asupra crea\iunii, asupra operei sale. Aceast[influen\[e incon=tient[, nev[dit[nici pentru artist, nici pentru cititorii lui; dar, totu=i, ea este. Hrana artistic[primit[e pref[cut[ ]n organismul sufletesc al artistului =i se manifest[ ]ntr-o crea\iune artistic[neasem[n[toare cu ea]ns[=i, dup[cum hrana material[ ]n organismul material se preface]n s`nge, nervi, energie vital[.

Pentru un adev[rat artist, aceast[hran[sufleteasc[primit[din c[r\i, din citirea operelor literare mari, e mult mai pu\in]nsemnat[dec`t cea primit[direct din via\a]nconjur[toare; dar totu=i are =i]nsemn[tatea sa.

Goethe n-are influen\[direct[asupra nuveli=tilor germani de azi; influen\a lui Maupassant e mult mai]nsemnat[; dar influen\[mare indirect[trebuie s[aib[, pentru c[ ]n Germania cine n-a citit =i n-a admirat nepieritoarele frumuse\i din marea oper[a lui Goethe?

Din nenorocire, chiar influen\a **indirect[** a rena=terii noastre literare nu poate fi dec`t mic[.

Dac[=i un talent mai mic poate exercita influen\[**direct[** numai prin faptul]nrudirii suflete=ti, prin faptul c[exprim[acela=i mod de a g`ndi =i a sim\i; pentru a putea avea influen\[**indirect[,**]n

sensul ar[tat mai sus, scriitorii trecutului trebuie s[fie genii sau talente foarte mari, operele literare ale trecutului trebuie s[fie opere nepieritoare, nepieritoare frumuse\i.

Unde avem noi a=a opere p`n[ la Alecsandri =i Alexandrescu? +i chiar opera acestora este oare ea a=a de mare? Pe c`t este,]=i =i exercit[influen\a sa. Dup[cum am zis,]n tot ce se scrie, se simte influen\a lui Alecsandri, care e doar[ ]ntruc`tva creatorul limbii literare moderne.

De altmintrelea este un mare poet]n trecutul nostru literar, care a avut o influen\[indirect[=i chiar o influen\[direct[asupra litera\ilor =i poe\ilor no=tri. Acest mare poet e unicul poate care a exprimat]n adev[r modul de a g`ndi =i a sim\i al poporului rom`nesc; care n-a imitat — c`teodat[ copiat chiar — pe poe\ii str[ini f[r[ nici o rela\ie cu via\a ]nconjur[toare, cum au f[cut at`t de adesea poe\ii rena=terii noastre literare. Acest mare poet e]nsu=i poporul rom`nesc ]n admirabilele lui poezii populare. Dl Panu nici nu pomene=te despre d`nsul. +tie d-lui c[pentru acest poet genera\ia de azi are nu numai respect artistic, dar chiar un cult, c`teodat[un cult exagerat? +i aici vedem clar cum un poet care poate =i trebuie s[se impuie unei genera\ii de poe\i, se impune f[r[ajutorul]ndemnurilor patriotice =i al protec\iei criticilor.

Dac[e ceva =i mai straniu dec`t]nvinuirea poe\ilor c[n-au imitat pe poe\ii rena=terii noastre literare =i nu s-au inspirat dintr-]n=ii, e]nvinuirea f[cut[criticii — care, dup[dl Panu, **e marele vinovat**]n aceast[nesocotire a poeziei trecute — c[ea trebuie s[explice poe\ilor no=tri de azi poezia trecut[=i s[-i fac[s-o admire; =i n-a f[cut-o. Dar mai]nt`i, ca s[ sugereze pentru Conachi, V[c[rescu, Cichindeal etc. at`ta admira\ie profund[,]nc`t aceasta s[poat[determina crearea poetic[, critica]ns[=i trebuie s[aib[acest entuziasm =i admira\ie; altfel ar min\i. +i dac[nu le are, cum po\i s[-i g[se=ti vina? Doar Conachi, Momuleanu, Budai-Deleanu, Cichindeal n-or fi]n afar[de discu\ie ca Shakespeare, Dante =i Goethe!

Dar s[pesupunem c[un critic a]n\eles frumosul din literatura veche =i l-a explicat altora. Sunt oare suficiente toate demonstr[rile critice, pentru a excita o admira\ie at`t de profund[, ]nc`t s[influen\eze crearea artistic[? Nicidecum. Aceast[admira\ie profund[a artistului e =i d`nsa tot at`t de spontanee, mai ales]n poezia liric[, ca =i crea\iunea]ns[=i. +i dac[tinerii no=tri poe\i, citind pe poe\ii trecutului (=i doar]n =coal[sunt obliga\i s[ ]nve\e buc[\i alese din ei), nu se p[trund de aceast[admira\ie, prin ce minune ar putea s[le-o insufle critica?

Dar cum r[m`ne cu **continuitatea?** „}n domeniul literaturii — zice dl Panu — trebuie s[ fie o **continuitate fatal[,** ca de altminteri ]n orice domeniu, mai ales intelectual...“ Dac[ ar fi trebuit **s[ fie o continuitate fatal[,** ar fi fost =i la noi; =i dl Panu se pl`nge de contrariul?

}n **dezvoltarea noastr[social[** am s[rit brusc dintr-o stare social[ ]n alta, f[r[at`ta preg[tire ca]n alte \[ri; nou[ne lipse=te **continuitatea**]n toate domeniile vie\ii. Avem noi oare aceast[continuitate pe terenul material, unde de la un plug de lemn am s[rit la ma=ini agricole, de la c[ru\[proast[la drum de fier; o avem noi oare pe terenul intelectual, unde de la]nv[\[tura s[r[c[cioas[de odinioar[am s[rit la cele din urm[manifest[ri =tiin\ifice ale spiritului omenesc; avem noi aceast[continuitate pe terenul moravurilor? +i c`nd toat[via\a noastr[social[v[de=te aceast[lips[de continuitate, cum ar putea manifestarea literar[, care e reflexul vie\ii, s[n-o aib[?

Dar respectul pe care trebuie s[-l aib[poe\ii tineri pentru predecesorii lor!

S[ne]n\elegem mai]nt`i despre ce fel de respect e vorba aici sau mai bine despre ce fel de manifestare a respectului. Dac[e vorba ca aceasta s[se manifeste prin inspirare =i imitare artistic[, atunci foarte bine fac poe\ii no=tri c[n-au acest fel de respect pentru poe\ii din trecut.

Dar de c`nd oare respectul =i admira\ia pentru predecesori trebuie s[se manifeste prin imitare?

Oamenii primitivi, care cei dint`i au g[sit modul de a produce o sc`nteie de foc prin frecarea a dou[buc[\i de lemn, au f[cut cea mai mare descoperire de c`nd tr[ie=te omenirea, au f[cut posibil[ toat[ dezvoltarea ulterioar[ a omenirii. +i geniul grec a sim\it aceasta =i i-a ]ndumnezeit pe ace=ti inventatori primitivi, personific`ndu-i]n zeul Prometheus, cea mai mare crea\ie a spiritului poetic religios. Dar aceast[venera\ie, care merge p`n[ la ]ndumnezeire, n-a f[cut, sper, pe nimeni s[ imite pe oamenii primitivi =i, din prea mare respect pentru **continuitate,** nimeni nu va freca dou[ lemne, p`n[i-or ie=i ochii din cap, pentru a aprinde o \igar[.

Precum vedem, a respecta pe predecesori nu vrea s[zic[deloc a-i imita, ci a le recunoa=te meritul pentru tot ce au f[cut]n epoca lor.

Dac[=i acest respect ar lipsi la unii din litera\ii no=tri, ar fi foarte regretabil: ace=ti litera\i n-ar fi nici cul\i, nici inteligen\i.

}n evolu\ia unei literaturi se poate ca o oper[de mai pu\in[ ]nsemn[tate artistic[chiar s[fi avut mai mare influen\[asupra dezvolt[rii literare dec`t o oper[mai]nsemnat[. A cunoa=te importan\a relativ[a scriitorilor trecutului e, desigur, foarte interesant. Un om cult, fie el literat sau ba, trebuie s[cunoasc[am[nun\it istoria literaturii \[rii sale, dup[cum trebuie s[cunoasc[=i istoria politico-social[. Dac[la noi lipsesc]nc[aceste cuno=tin\e, vina nu e a acelora pe care dl Panu]i]nvinuie=te.

La noi nu exist[ ]nc[o istorie mai am[nun\it[a literaturii, nu exist[ ]nc` o edi\ie critic[a scriitorilor mai vechi; c[ci chiar cei ne]nsemna\i din punct de vedere estetic pot avea o valoare istorico-literar[.

Mare]nsemn[tate estetic[nu va avea o lucrare de acest fel, c[ci ceea ce e important]n aceast[privin\[se cunoa=te deja, dar va avea]nsemn[tate istorico-literar[=i lingvistic[.

Pentru a scoate la lumin[o atare lucrare nu e nevoie nici de talent, nici de voca\ie artistic[, ci de munca st[ruitoare =i continu[a c`torva muncitori con=tiincio=i: trebuie mijloace =i mijloace multe =i cine altul e **obligat** s[ fac[ aceast[ oper[ dec`t Academia, care]n definitiv alt[ ]ns[rcinare nici nu are =i care dispine de mijloace imense?

Pe de alt[parte, =i =coala ar trebui s[dea]n programele ei mai mare loc studiului literaturii trecute.

V

CE-I DE F{CUT?

Dar oare nu exist[nici un remediu pentru s[r[cia noastr[literar[de azi?

Pentru a g[si leacul, trebuie totdeauna s[cunoa=tem pricinile boalei =i aceste pricini ale s[r[ciei noastre literare au fost l[murite de critica noastr[, a=a s[rac[cum este, =i au fost l[murite, paremi-se, c`t se poate de satisf[c[tor. Prima pricin[e lipsa de genii sau de mari talente.

}mpotriva acestei pricini n-ai ce s[faci: geniile sunt totdeauna rare, sunt fericite accidente, =i doar nu prin faptul c[ne vom]ntoarce la tradi\ia larg[=i variat[a literaturii trecute vor]ncepe femeile rom`ne s[nasc[genii!

E vorba, a=adar, numai de talentele pe care le avem =i numai despre ele vorbe=te dl Panu.

+i e de net[g[duit c[avem talente.

Avem talente]nsemnate, ca al lui Co=buc, Caragiale, Vlahu\[, avem talente ca Delavrancea, O. Carp, Duiliu Zamfirescu; to\i pe care i-am pomenit sunt oameni de mai mult sau mai pu\in talent. O nuvel[a lui Bujor, *Mi-a c`ntat cucu ]n fa\[*, ar fi fost remarcat[ =i ]ntr-o literatur[ mai bogat[ ca a noastr[; t`n[rul care scrie sub pseudonimele Tom=a sau A. Toma are talent =i mult talent; H. Lecca e un om de talent; A. Bacalba=a are f[r[ ]ndoial[

talent literar; de asemenea Teleor, Basarabeanu, V. Mor\un, Sofia N[dejde =i al\ii; nu mai vorbesc de cei mai b[tr`ni, cum e dl Hasdeu, un om de talent mare, superior.

Dac[toate aceste talente s-ar putea dezvolta p`n[ la marginile indicate lor de natur[, dac[ ar fi putut s[ produc[ tot ce poten\ial a fost s[dit ]n ele, natural c[ am fi avut o literatur[ mai ]nsemnat[ — ]n orice caz mai bogat[ dec`t cea de azi.

Care sunt deci pricinile ce]mpiedic[aceast[dezvoltare literar[?

Prima e piedica material[. Un literat la noi nu poate tr[i din munca de literat: deci literatura nu poate s[ajung[o profesie, =i de aici — diletantism. Pe de alt[parte, ocupa\iile grele, distrug[toare, prozaice omoar[av`ntul artistic.

Alt[pricin[=i mai important[e totala lips[de entuziasm pentru literatur[;]n \ara noastr[n-avem cititori. Aten\ia publicului cult e]ndreptat[cu totul]n alt[parte. Politica]i absoarbe pe to\i. Cel mai ne]nsemnat fapt politic pasioneaz[opinia public[mai mult dec[t zece poezii frumoase. Lupta pentru existen\[=i lupta pentru a parveni absoarbe toate puterile p[turii a=a-zise culte.

Numai o atmosfer[de entuziasm]ns[poate ajuta dezvoltarea talentelor, poate face posibil[o eflorescen\[artistic[.

Alt[pricin[ ]nsemnat[e concuren\a literaturii franceze =i]n general a literaturilor str[ine. Aceasta e pentru literatura noastr[tot a=a de fatal[ca =i concuren\a industriei str[ine pentru industria noastr[. Publicul cult cite=te la noi fran\uze=te, c`teodat[ chiar mai bine dec`t rom`ne=te; deci, ]ntruc`t are nevoie de hran[estetic[, el poate s[=i-o]ndestuleze dintr-un izvor at`t de bogat cum e literatura francez[. Toate ]ndemnurile patriotice de a consuma produc\iunile na\ionale vor fi mai pu\in eficace ]n ceea ce prive=te literatura dec`t]n ceea ce prive=te industria; pentru c[at`rn[ de voia mea s[ consum un articol industrial mai prost din produc\ia na\ional[, dar nu at`rn[de voia mea s[gust o nuvel[slab[fiindc[e scris[de un rom`n.

Citirea literaturilor str[ine face ca publicul nostru cititor s[devie foarte exigent fa\[cu literatura rom`n[ pl[p`nd[, s[-i aplice norme de compara\ie =i s[-i puie cereri pe care, natural, ea nu le poate satisface.

De aici o nesocotire, nedreapt[dac[vre\i, dar foarte explicabil[, a tinerei noastre literaturi. Chiar scriitorii rom`ni mai de talent =i mai b[tr`ni care,]n virtutea iluziilor fire=ti ce =i le face fiecare artist despre propria sa lucrare, cred c[opera lor e la nivelul literaturilor str[ine, c`nd e vorba de a judeca opera altuia,]i aplic[imediat, ca termen de compara\ie, operele similare str[ine =i i-l aplic[cu toat[vigoarea invidiei profesionale. Rezultatul e c[opera]ncep[torului e maltratat[oribil.

}n astfel de condi\iuni materiale =i morale tr[ie=te =i se dezvolt[literatura noastr[.

Ce s[ne mai mir[m deci de s[r[cia noastr[literar[=i s[-i c[ut[m pricinile D-zeu =tie unde, c`nd ele sunt a=a de aproape? Mai degrab[ar trebui s[ne mire c[ea nu se g[se=te]ntr-o stare =i mai rea.

Natural c[acelea=i sunt pricinile st[rii triste]n care se g[se=te =i critica noastr[. Pentru prosperarea criticii se cere,]nc[mai mult dec`t pentru poezie, o atmosfer[ de entuziasm; pentru prosperarea criticii e nevoie =i de existen\a unor ]nsemnate produc\iuni artistice. O critic[ ]n sensul modern al cuv`ntului poate s[fie f[cut[numai scriitorilor care]n opera lor =i-au manifestat]ntreaga personalitate artistic[. Avem noi multe opere de aceste?

}n a=a condi\iuni poate s[se dezvolte, de bine de r[u, critica-recenzie, dar nu cea modern[.

}n trecutul nostru literar avem dou[epoci interesante pentru critica modern[. Prima e epoca Alecsandri-Alexandrescu =i al\ii, a celor de la 1848; critica acestei opere ar putea re]nvia o]ntreag[epoc[istoric[. A doua oper[=i mai interesant[e poezia poporului nostru; critica ar putea re]nvia aci psihologia poporului rom`nesc cu toat[ via\a lui trist[, nem`ng`iat[. Dar pentru ace-

ste opere trebuie ani =i ani de munc[, de munc[lini=tit[. +i cine ar putea s-o fac[la noi, chiar dintre acei care au aptitudinea necesar[? Cei boga\i n-au grija literaturii, cei s[raci n-au ce m`nca.

}n afar[de aceste dou[opere, literatura epocilor precedente, dup[credin\a mea, nu poate da material pentru o lucrare critic[ ]n sensul modern al cuv`ntului. }nt`i, pentru c[ ]n aceast[literatur[nu exist[o oper[artistic[de o valoare]nsemnat[; =i al doilea, pentru c[=i ceea ce are valoare artistic[e,]n mare parte, imita\ie din literaturile str[ine, f[r[nici o rela\ie cu via\a rom`neasc[de atunci.

G`ndeasc[-se numai cititorii no=tri ce rela\ie exist[ ]ntre muzele =i idilele lui V[c[rescu,]ntre erotica acestuia =i a lui Conachi, o erotic[imitat[din str[in[tate, uneori pornografic[, =i via\a patriarhal[de atunci? Ce rela\ie aveau toate aceste: *C[tre Leandru ce nu vine* sau *Eloiza c[tre Abelard* ale lui Conachi cu via\a ce-l]nconjura? De altminteri aceasta e credin\a mea. Crearea critic[e =i ea liber[; =i dac[se va p[trunde cineva de opera poe\ilor mai vechi pentru o lucrare critic[, cu at`t mai bine pentru el!

* * *

Dar solu\ia! Unde e solu\ia? Ce e de f[cut pentru ridicarea nivelului literaturii noastre]n toate manifest[rile ei?

Oh, =tiu; pe cititori]i intereseaz[mai ales solu\iile, =i aceasta cu drept cuv`nt; din nenorocire]ns[,]n sensul care le caut[cititorii — ele nu exist[.

O, dac[iscoditorii de solu\ii ar putea s[g[seasc[remedii pentru o stare intelectual[care e legat[de]ntreaga stare social[a unei \[ri! Astfel de solu\ie numai vremea o poate aduce. }n privin\a material[, ce e drept, se f[cuse o propunere ca statul s[intervie =i s[dea subsidii, s[instituie pensii pentru poe\i.

O propunere mai detestabil[, mai degradatoare, nici nu se poate]nchipui.

Dar dac[nu se poate da o solu\ie, un sfat bun se poate da litera\ilor, poe\ilor no=tri.

Opera artistic[=i mai ales cea liric[, fiind expresiunea]ns[=i a personalit[\ii sale, artistul s[caute s[-=i perfec\ioneze aceast[personalitate printr-o cultur[mai vast[, prin sentimente =i idealuri mai]nalte.

Acest sfat, pe care l-am dat mai demult, a f[cut mult s`nge r[u **confra\ilor** mei. Ei au protestat c[sf[tuiesc pe poe\ii no=tri s[puie socialismul]n versuri.

Oamenii ace=tia nu pricep cel pu\in at`ta: c[lirica despre care era vorba acolo e o exprimare a sentimentelor, ideilor =i idealurilor poetului]nsu=i =i deci a se p[trunde de sentimente =i idealuri mai]nalte]nsemneaz[o liric[mai]nalt[. }n alt[\ar[mai cult[, sfatul ar p[rea c[se]n\elege de la sine, poate p[rea chiar banal — la noi a ridicat proteste =i discu\ii.

Al doilea sfat ar fi s[citeasc[mai mult, s[capete mai mult[cultur[artistic[litera\ii no=tri! Cuno=tin\a aprofundat[a tuturor mae=trilor literaturilor mari: Homer, Dante, Goethe =.a.m.d. l[rge=te orizontul artistic,]nal\[sufletul, perfec\ioneaz[ ]nsu=i instrumentul cre[rii artistice. Aceast[cultur[larg[va exercita asupra cre[rii artistice ceea ce am numit **influen\[indirect[.** Citirea literaturii vechi rom`ne, desigur, nu poate exercita nici pe departe at`ta influen\[indirect[; totu=i o poate exercita]ntruc`tva =i mai ales poate ]nr`uri]n bine limba literar[; de aceea aceast[citire e negre=it folositoare.

Al treilea sfat important e s[studieze toate literaturile str[ine contemporane nou[, literaturile de azi ale popoarelor civilizate. Aici poate fi vorba de model, de inspirare, de imitare artistic[. Iat[ ]n adev[r un izvor imens, variat, nesecat, din care se pot inspira litera\ii no=tri.

+i f[c`nd a=a, vor fi logici, vor r[m`nea]n armonie cu toate celelalte ramuri ale vie\ii noastre.

Noi ne inspir[m de la Europa Occidental[ ]n politic[,]n economie,]n =tiin\[,]n moravuri; trebuie deci, natural, s[ne inspir[m

tot de acolo =i]n literatur[, care e un reflex al celorlalte manifest[ri.

+tiu c[nu se potrive=te tocmai bine una cu alta, c[adev[rurile =tiin\elor sunt deopotriv[obligatorii pentru fiecare, pe c`nd o oper[artistic[se deosebe=te de la om la om, de la un popor la altul. O =tiin\[na\ional[nu poate exista, o art[na\ional[da. A=a e.

Dec`t, via\a modern[: drumurile de fier, telegraful, rela\iile continue]ntre feluritele na\iuni, gazetele, revistele care pun]n leg[tur[pe oamenii cul\i ai]ntregii lumi civilizate, =i]n general condi\iunile asem[n[toare de via\[economico-social[, moral[, toate acestea creeaz[la clasele culte ale tuturor na\iunilor civilizate un mod mai mult ori mai pu\in asem[n[tor de a g`ndi, de a sim\i, ceea ce ]ntr-un cuv`nt francezii numesc *„l'état d'âme“* al omului modern.

Aceast[via\[social[de azi =i acest „état d'âme“ modern tind mai mult s[formeze din toate literaturile o mare literatur[interna\ional[. Ele fac ca opera unui scriitor s[fie gustat[uneori mai bine]n alte \[ri dec`t ]n \ara lui; ele fac posibil acest fenomen straniu c[ un scriitor mare al unei na\iuni, cur`nd dup[apari\ia lui, trece triumfal prin toate literaturile na\iunilor civilizate, g[sind pretutindeni imitatori, f[c`nd =coal[; ele fac ca Sully Prudhomme s[ vorbeasc[ mai mult sufletului nostru dec`t Conachi, V[c[rescu, B[l[cescu, Pann; ele fac ca literaturile tuturor \[rilor civilizate s[fie acum a=a de influen\ate una de alta =i ca fiecare scriitor str[in s[se adape din acest imens izvor interna\ional.

Influen\a reciproc[a scriitorilor =i a literaturilor str[ine e enorm[=i uneori se manifest[aproape fantastic. George Sand a avut o colosal[influen\[asupra scriitorilor tineri ru=i. Dostoievski poveste=te cu ce impacien\[nebun[a=teptau ei apari\ia unui nou roman al lui George Sand =i cu ce evlavie religioas[ ]l citeau.

Dar pe terenul rus romanul lui George Sand se preface]n roman naturalist,]n sensul bun al cuv`ntului, =i acest roman rus influen\eaz[ la r`ndul s[u a=a de mult romanul naturalist francez,]nc`t marele Maupassant se declar[discipol al lui Turgheniev. Astfel s-ar putea zice c[romantica George Sand influen\eaz[romanul naturalist francez prin intermediul romanului rus.

Literaturile scandinave, care s-au dezvoltat sub influen\a literaturii clasice germane, au acum o influen\[considerabil[asupra literaturii actuale a Germaniei.

Dar ce s[mai vorbim de al\ii! **Oare nu e aceasta tocmai adev[rata noastr[tradi\ie literar[?**

Scriitorii rena=terii literare n-au imitat ei c`t au putut pe str[ini, traduc`ndu-i chiar uneori f[r[a ar[ta izvorul?

Cei mai mari poe\i ai no=tri: Alecsandri, Eminescu, Co=buc nu s-au inspirat ei, n-au imitat ei pe str[ini p`n[ a fi acuza\i de plagiat =i nu sunt ei oare cu toate acestea adev[ra\i poe\i rom`ni?

Marea deosebire]ntre modul actual de inspirare =i de imitare artistic[din literaturile str[ine =i cel de pe vremea rena=terii noastre literare e urm[toarea:

Atunci, pe vremea rena=terii noastre literare, via\a social[a \[rii noastre nu sem[na deloc cu via\a popoarelor civilizate =i, deci, inspir`ndu-se =i imit`nd o literatur[produs[de o via\[social[at`t de diferit[, litera\ii de atunci au creat o oper[f[r[nici o rela\ie cu via\a \[rii lor* .

Pe c`nd acuma, via\a noastr[ social[, f[r[ s[ fi ajuns pe a popoarelor civilizate, dar totu=i sem[n`nd cu a acestora, modul de a g`ndi =i a sim\i sem[n`nd de asemenea, inspirarea din literaturile str[ine nu]mpiedic[deloc ca opera creat[s[fie =i na\ional[. Astfel e opera lui Eminescu, care s-a inspirat a=a de mult din lirica german[.

---

* O excep\ie trebuie de f[cut pentru un poet cum e Pann, un adev[rat scriitor na\ional; dar scrierile lui Pann sunt de un gen literar inferior.

}n nuvela lui Caragiale *Leiba Zibal* =i]n drama *N[pasta* influen\a lui Dostoievski e destul de v[dit[, ceea ce nu]mpiedec[deloc ca nuvela =i drama s[fie =i frumoase, =i opere rom`ne=ti.

* * *

Am vorbit p`n[acum aproape exclusiv de poezia liric[, a=a de potrivit[pentru epoca noastr[.

Dar cu toat[aceast[potrivire, poezia liric[, chemat[s[exprime cele mai profunde sentimente =i cele mai zbuciumate g`ndiri ale omului modern, nu poate prin]nsu=i caracterul ei s[exprime =i lupta grea pentru via\[, =i coliziunea de pasiuni, de interese, coliziunea de caractere.

Pentru exprimarea acestei vie\i at`t de bogate a omului modern, s-a creat =i a luat o mare dezvoltare un alt gen literar, superior: romanul.

Romanul bate la u=a literaturii rom`ne =i pentru roman n-avem m[car un singur model valabil]n literatura noastr[trecut[.

}n literatura interna\ional[modern[,]n acest imens laboratoriu, unde sentimentele, ideile omenirii de azi iau corp =i suflet]n crea\ii artistice, acolo trebuie s[caute litera\ii no=tri — poe\i, prozatori, critici — modelele de imitat (pe c`t poate fi vorba de imitare]n art[), acolo trebuie s[caute inspira\ie, acolo e un izvor imens, nesecat, acolo e =i remediul]mpotriva „uniformit[\ii idea\iunii“, lipsei de varia\ie]n exprimarea sentimentelor =.a.m.d.

Se]n\elege, e un remediu pe c`t poate fi vorba acuma de remediu pentru literatura noastr[, care tr[ie=te ]n condi\iuni at`t de ucig[toare.

* * *

Am sf`r=it cu discutarea acelor p[r\i din articolele dlui Panu care au interes general, un interes literar.

Sunt atinse =i alte chestii acolo care, dup[p[rerea mea, n-au vreo]nsemn[tate. A=a, d-sa crede foarte p[gubitoare pentru literatura noastr[**coteriile** literare =i spiritul de exclusivism care

se dezvolt[ ]n ele. E adev[rat; dec`t ]nse=i coteriile literare, =i mai ales r[ul pe care-l aduc literaturii la noi, sunt mai cur`nd rezultatul l`ncezelii literare dec`t pricina ei. Coterii literare sunt =i]n str[in[tate, dar acolo, afar[de r[u, aduc =i un bine — excit[emula\ia.

Da altmintrelea, ce e drept e drept, spiritul de ga=c[a ajuns la noi a=a de departe,]nc`t un literat rom`n, c`nd nu parvine s[fac[o ga=c[literar[cu litera\i]n via\[, o face cu cei mor\i.

APRECIERI

CUPRINS

... Dobrogeanu-Gherea r[m`ne un critic literar ]nsemnat, iar locul pe care ]l ocup[ ]n dezvoltarea criticii literare rom`ne=ti este unul proeminent. El este...]ntemeietorul adev[ratei noastre critici literare. Activitatea sa de critic literar =i]ndeosebi partea din aceast[activitate care se desf[=oar[ ]ntre 1885 =i 1900, dat[dup[care Gherea revine rar]n acest domeniu, este de o importan\[hot[r`toare nu numai pentru c[ deschide drumuri noi, dar =i pentru c[ a abordat =i a rezolvat problemele esen\iale ce se puneau ]n mi=carea literar[ rom`neasc[ ]n epoca respectiv[. Importan\a contribu\iei lui Dobrogeanu-Gherea la dezvoltarea criticii literare rom`ne=ti nu decurge, deci, numai din simpla confruntare a unor date cronologice, din faptul c[el,]naintea altora, a pus]n circula\ie anumite idei. Ea provine mai cu seam[din faptul c[aceste idei noi, determinate de]mprejur[ri concrete, s-au integrat organic]n lupta literar[a momentului =i au constituit un factor de seam[ ]n fr[m`ntarea spiritual[a acelui moment,]n orientarea scriitorilor =i a publicului cititor,]n]ns[=i dezvoltarea literaturii noastre.

G. C. NICOLESCU, *Curentul literar de la „Contemporanul“*, Editura tineretului, Bucure=ti, 1966, p. 285—286.

Vorbind despre opera literar[=i rela\ia acesteia cu „mijlocul social“, Gherea credea, la]nceputul activit[\ii sale, c[mult mai important dec`t talentul scriitorului este idealul lui social, tendin\a, mediul ]n care tr[ie=te, conformarea la o anumit[ ideologie. C`nd criticul vorbea,]n 1887, despre „tenden\ionism =i tezism]n art[“, definind energic „direc\iunea“ revistei „Contemporanul“, afirma cu toat[claritatea c[„arta e un product, e o manifestare ca oricare alta a spiritului omenesc =i ca atare poate s[fie ori folositoare, ori v[t[m[toare“. Punctul de vedere sus\inut de Gherea nu este aici unul estetic, ci unul evident utilitarist,]ns[=i misiunea criticii (]n *Asupra criticii,* 1887) fiind asimilat[ ]n mare m[sur[evalu[rii elementelor extrinseci ale operei literare.

Mai t`rziu]ns[— =i acest aspect ne intereseaz[aici]n mod special — Gherea ajunge s[teoretizeze actul critic]ntr-o viziune modern[, eliberat[,

aproape complet, de obsesia func\ionalit[\ii lui strict sociale =i,]n consecin\[, prea limitative, a criticii literare. Studiul polemic *Dl Panu asupra criticii =i literaturii,* publcat]n anul 1896,]n „Lumea nou[“, reprezint[un reper pre\ios nu numai pentru evolu\ia g`ndirii critice a]ndrum[torului socialist, dar =i a conceptului de critic[la noi.

Mihai DR{GAN, *Clasici =i moderni,* Ed. Cartea rom`neasc[, Bucure=ti, 1987, p. 160—161.

... C. Dobrogeanu-Gherea are pe de o parte un prea puternic sim\ al echilibrului =i un prea treaz sentiment al =tiin\ificului ca atare (al relativit[\ii oric[rei =tiin\e), spre a c[dea pur =i simplu]n dogmatism; iar pe de alt[parte posed[o cultur[de specialitate vast[=i profund[: el cultiv[=i citeaz[mereu, cu respect, pe mae=trii ce =i-i recunoa=te: Sainte-Beuve, Taine, Brunetière, Brandes, Hennequin, al[turi de compatrio\ii din prima tinere\e Cern`=evski =i Dobroliubov, c[rora laolalt[le relev[atitudinea =tiin\ific[=i modern[, ori fa\[de noii Faguet, Lema]tre sau Paul Bourget, de care \ine seama, fiindc[pre\uie=te noutatea. }nc[din importantul lui eseu, publicat]n 1887, *Asupra criticii,* concep\ia sa apare clar]nchegat[:]n urm[torii zece ani =i-o va nuan\a doar confirm`nd-o, c[ci el e un spirit ml[dios, preciz`ndu-se]n sensul deschiderii =i modernit[\ii, =i sf`r=ind chiar prin ]ncercarea de a cuprinde simbolismul, la care accede prin intermediul parnasianismului =i prerafaelismului. Probabil, i-a servit la o atare deschidere =i socialismul lui William Morris, ca =i al unor simboli=ti rom`ni, simpatizan\i ai socialismului. Recunosc`nd, a=adar, din capul locului c[ „arta e una din cele mai complexe manifest[ri ale spiritului omenesc =i totodat[ e foarte pu\in supus[ la legi =tiin\ifice“, Gherea nu preget[ s[ afirme autonomia operei artistice, care — condi\ionat[ de factori psihici =i sociali — condi\ioneaz[, la r`ndu-i, societatea prin influen\a ce o exercit[asupra publicului. Desigur, el cere criticului pe l`ng[ gust, talent =i cultur[ literar[, s[ cunoasc[ „societatea ]n care s-a dezvoltat artistul“, „starea ei cultural[, dezvoltarea ei intelectual[, condi\iile politice =i economico-sociale ]n care se g[se=te, precum =i starea moral[“, ad[ug`nd c[„e peste putin\[a fi critic f[r[a avea o mare cultur[=tiin\ific[“, dar]n acela=i timp apreciind c[„o obiectivitate des[v`r=it[ e un cuv`nt de=ert“, el pune accent deosebit pe intui\ia critic[=i declar[categoric: „criticului i se cere inspira\ie ca =i artistului“.

I. NEGOI|ESCU, *Istoria literaturii rom`ne,* Ed. Minerva, Bucure=ti, 1991, p. 123.

}nc[de la]nceput Gherea se delimiteaz[pe un ton foarte respectuos de pozi\ia lui Titu Maiorescu, sus\in`nd c[, dup[ p[rerea sa, opera literar[ nu poate fi studiat[ ]n sine, ci numai ]n raport de factorii care o condi\ioneaz[ =i pe care, la r`ndul ei,]i influen\eaz[. Maiorescu nu r[spunde, =i Gherea se ocup[ ]n continuare de ceea ce el nume=te, cu un termen inventat ad-hoc, decep\ionism, de decep\ionism]n literatura rom`n[. Nu e, desigur, o ]nt`mplare c[ ]n acela=i an, 1887, public[ ]n „Contemporanul“ =i articolul *Eminescu,* str[duindu-se s[g[seasc[poetului, dat[fiind valoarea excep\ional[a operei sale =i ca atare]nr`urirea pe care putea s-o aib[ asupra publicului, m[car o prim[ faz[ de optimism =i explic`ndu-i „decep\ionismul“ prin societatea]n care a tr[it... Meritul indiscutabil al lui Gherea era de a fi]ntreprins, oric`t de primitiv, o prim[ lucrare de analiz[ a operei lui Eminescu, ]ntr-un moment mai mult de contest[ri dec`t de aprob[ri... E hot[r`t c[ Gherea avea s[ dea prin critica sa o direc\ie literaturii, alta dec`t cea de la „Junimea“...

Al. PIRU, *Istoria literaturii rom`ne,* Ed. „Grai =i Suflet — Cultura Na\ional[“, Bucure=ti, 1994, p. 128.

}n amplele sale studii Dobrogeanu-Gherea opune principiilor estetice cultivate de „Junimea“, de provenien\[idealist[german[(Schopenhauer, Hegel, Vischer, Hartmann), o concep\ie estetic[materialist[, ce-=i are una dintre surse]n teoria mediului a lui Taine =i]n genere]n g`ndirea pozitivist[francez[din timpul celui de-al doilea imperiu, iar altele —]n democra\ii revolu\ionari ru=i =i]n materialismul istoric. Concep\ia propagat[de Gherea pleac[de la premisa c[, fiind un „product“, opera de art[nu poate fi satisf[c[tor interpretat[f[r[studierea „cauzelor“ sale, apropiate =i mai]ndep[rtate. Cauza imediat[fiind artistul, trebuie cercetate biografia lui, condi\iile]n care s-a format, concep\iile sale. Aceasta implic[studierea mediului social]n care a ap[rut =i s-a afirmat produc[torul de art[. R[sp`ndit[ ]n lume, opera exercit[ asupra societ[\ii o anume influen\[, folositoare sau v[t[m[toare. Deci, cercet[torul, dup[ ce ]=i va fi edificat publicul „de unde vine crea\iunea artistic[“, are de stabilit „ce influen\[ social[ =i moral[ e menit[ s[ aib[, ce ]nr`urire educatoare va avea ea“, apoi „c`t de sigur[ =i vast[ va fi acea influen\[“ =i, ]n sf`r=it, „prin ce mijloace aceast[crea\iune artistic[lucreaz[asupra noastr[“. Cum se vede, analiza estetic[se afl[,]n reprezentarea lui Gherea, pe ultimul plan al interesului critic. Dar dac[o scriere este nul[artistic? Vom sta s[-i determin[m]nt`i „cauzele“, ne vom ad`nci]n laborioase cercet[ri extraliterare, pentru ca, la urm[, s[-i constat[m

irealitatea]n spa\iul artei? Concluzia logic[aceasta e, de vreme ce criticului i se confer[o func\ie]n primul r`nd pedagogic[. Criticul ar avea, potrivit acestei concep\ii, drept primordial[=i esen\ial[menire, aprecierea utilit[\ii sociale, a valorii educative, =i doar]n subsidiar pronun\area de judec[\i estetice asupra operelor literare...

}n\eleg`nd s[ promoveze o critic[ pozitiv[, mai precis spus: pozitivist[, C. Dobrogeanu-Gherea are, incontestabil, meritul de a fi ]ncercat, cel dint`i la noi, s[dea exerci\iului critic o]ntemeiere =tiin\ific[. Silin\ele lui reflect[stadiul]nc[primar la care se g[sea]n acea vreme g`ndirea sociali=tilor rom`ni, tributar[influen\elor unor variante ale materialismului vulgar =i predispus[a prelua necritic diverse teorii mai mult sau mai pu\in =tiin\ifice (Taine, Brandes etc.) de ultim[or[numai pentru c[erau noi =i se bucurau de popularitate]n alte \[ri. R[m`ne,]n tot cazul, un fapt c[prin Gherea critica literar[de la noi a dep[=it stadiul „judec[toresc“, devenind analitic[, adic[critic[propriu-zis[. Titu Maiorescu fusese mai mult un]ndrum[tor literar; Dobrogeanu-Gherea a purces, primul, la examenul am[nun\it al operelor unor scriitori...

Dumitru MICU, *Scurt[istorie a literaturii rom`ne,* I, Ed. Iriana, Bucure=ti, 1994, p. 300—301.

... Contribu\ia efectiv[a lui Gherea trebuie c[utat[,]n primul r`nd,]n teoretizarea unui concept modern de critic[,]n *Dl Panu asupra criticii =i literaturii.* Ca =i]n estetic[, criticul este sincron]n aceast[direc\ie cu idei recurente la mai mul\i critici]n Europa: Sainte-Beuve, Hennequin, Brunetière. }ns[locul s[u]l singularizeaz[expunerea conceptualizat[=i, par\ial, sistematizat[a disciplinei care este investit[, lucru surprinz[tor la un partizan al scientismului, cu valen\e expresive, chiar estetice,]n tradi\ia celebrei identit[\i a gustului =i geniului, lansat[de romantici. Oricum,]n viziunea lui, critica]nceteaz[de a mai fi exclusiv surs[de judec[\i, informa\ie, ea tinde, printr-o convertire existen\ial[, s[se ridice deasupra datelor sale originare pentru a produce o pl[cere similar[cu aceea a lecturii literare. Gherea este primul la noi care pune semn de egalitate]ntre critic =i scriitor. Ca =i acesta, criticul *nascitur,* el trebuie s[posede har voca\ional, f[r[de care programele =i metodele critice sunt superflue.

Ion PL{M{DEAL{, *Un model rom`nesc de „critic[=tiin\ific[“]n context european*, Tipografia Academiei de +tiin\e din Republica Moldova, Chi=in[u, 1996, p. 161.